ISSN 1563-0234
Индекс 75868; 25868

ӘЛ-ФАРАБИ атындағы ҚАЗАҚ ҰЛТТЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ

ХАБАРШЫ

География сериясы

КАЗАХСКИЙ НАЦИОНАЛЬНЫЙ УНИВЕРСИТЕТ имени АЛЬ-ФАРАБИ

ВЕСТНИК

Серия географическая

AL-FARABI KAZAKH NATIONAL UNIVERSITY

JOURNAL

of Geography and Environmental Management

№4 (47)

Алматы
«Қазақ университеті»
2017

ISSN 1563-0234
Индекс 75868; 25868

ХАБАРШЫ

ГЕОГРАФИЯ СЕРИЯСЫ №4 (47)

25.11.1999 ж. Қазақстан Республикасының Мәдениет, ақпарат және қоғамдық келісім министрлігінде тіркелген

Куәлік №956-Ж.

Журнал жылына 4 рет жарыққа шығады

ЖАУАПТЫ ХАТШЫ
Темирбаева К.А., PhD (*Қазақстан*)

РЕДАКЦИЯ АЛҚАСЫ:
Тугельбаев С.С., г.ғ.к., доцент – ғылыми редактор *(Қазақстан)*
Шокпарова Д.К., PhD докторы, ғылыми редактордың орынбасары *(Қазақстан)*
Вилесов Е.Н., г.ғ.д., профессор *(Қазақстан)*
Мамутов Ж.У., б.ғ.д., профессор *(Қазақстан)*
Бексеитова Р.Т., г.ғ.д., профессор *(Қазақстан)*
Пентаев Т.П., т.ғ.д., профессор *(Қазақстан)*
Гельдыев Б.В., г.ғ.к., доцент *(Қазақстан)*
Ивкина Н.И., г.ғ.к., доцент *(Қазақстан)*
Родионова И.А., г.ғ.д., профессор *(Ресей)*
Béla Márkus (Белла Маркус), Батыс-Венгр университетінің профессоры *(Венгрия)*
Fernandez De Arroyeabe Pablo (Фернандес Де Арройеб Пабло), Кантабрия университетінің профессоры *(Испания)*
Севастьянов В.В., г.ғ.д., Томск ұлттық зерттеу университетінің профессоры *(Ресей)*
Бобушев Т.С., г.ғ.д., Орта Азиядағы Америка университетінің профессоры *(Қырғызстан)*
Бултеков Н.У., г.ғ.к., доцент *(Қазақстан)*
Мазбаев О.Б., г.ғ.д., профессор *(Қазақстан)*

Тақырыптық бағыты: география, қоршаған орта туралы ғылымдар, метеорология, гидрология, туризм, геоэкология, геодезия, картография, геоақпараттық жүйелер

ҚАЗАҚ УНИВЕРСИТЕТІ БАСПА ҮЙІ

Ғылыми басылымдар бөлімінің басшысы
Гульмира Шаккозова
Телефон: +77017242911
E-mail: Gulmira.Shakkozova@kaznu.kz

Редакторлары:
Гульмира Бекбердиева, Ағила Хасанқызы

Компьютерде беттеген
Айша Қалиева

Жазылу мен таратуды үйлестіруші
Мөлдір Өміртайқызы
Телефон: +7(727)377-34-11
E-mail: Moldir.Omirtaikyzy@kaznu.kz

ИБ №11698

Басуға 25.12.2017 жылы қол қойылды.
Пішімі 60x84 $^{1}/_{8}$. Көлемі 13,5 б.т. Офсетті қағаз. Сандық басылыс.
Тапсырыс №646. Таралымы 500 дана. Бағасы келісімді.
Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінің «Қазақ университеті» баспа үйі.
050040, Алматы қаласы, әл-Фараби даңғылы, 71.
«Қазақ университеті» баспа үйінің баспаханасында басылды.

© Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ, 2017

1-бөлім

ФИЗИКАЛЫҚ, ЭКОНОМИКАЛЫҚ ЖӘНЕ ӘЛЕУМЕТТІК ГЕОГРАФИЯ

Раздел 1

ФИЗИЧЕСКАЯ, ЭКОНОМИЧЕСКАЯ И СОЦИАЛЬНАЯ ГЕОГРАФИЯ

Section 1

PHYSICAL, ECONOMIC AND SOCIAL GEOGRAPHY

МРНТИ 39.21.21

[1]Нюсупова Г., [2]Калимурзина А.

[1]Доктор географических наук, профессор, Казахский национальный университет им. аль-Фараби, Казахстан, г. Алматы, e-mail: gulnara.nyusupova@kaznu.kz
[2]PhD, старший преподаватель, Казахский национальный университет им. аль-Фараби, Казахстан, г. Алматы, e-mail: kalimurzina.aisulu@gmail.com

ОСОБЕННОСТИ ДЕМОГРАФИЧЕСКОЙ СИТУАЦИИ В ПРИГРАНИЧНОМ РЕГИОНЕ КАЗАХСТАНА И РОССИИ

Российско-казахстанская приграничная зона представляет собой регион, имеющий общее историко-географическое, этническое и экономическое пространство. Курс на достижение сопряженности развития Евразийского Экономического Союза и формирования Экономического пояса Шелкового пути создает предпосылки для приграничной интеграции регионов Российской Федерации и Республики Казахстан. Все это дает основание для более детального рассмотрения российско-казахстанских интеграционных процессов. Исследование современного состояния демографических процессов в приграничной зоне Казахстана и России позволяет оценить их перспективы развития. В представленной статье дана демографическая характеристика населения в северо-западном казахстанско-российском приграничном районе за 1991-2016 гг. В статье были использованы сравнительно-географический, статистический, картографический методы исследования.

Несмотря на то, что в российской приграничной зоне численность населения превышает численность населения в казахстанской приграничной территории в 5 раз, естественный прирост отрицательный, тогда как в казахстанской – положительный. Демографическая ситуация в исследуемых регионах российско-казахстанского приграничья отражает противоречия переходного периода. В российско-казахстанском приграничном регионе в числе обозначившихся демографических тенденций следует отнести «старение» постоянно проживающего населения в сочетании с высокой долей молодых людей в составе переезжающих в данные районы международных и республиканских мигрантов. Имеются разные тенденции развития демографических процессов как в казахстанском, так и в российском приграничном районах.

Ключевые слова: российско-казахстанское приграничье, демографические процессы, Россия, Казахстан, приграничное сотрудничество.

[1]Nyussupova G., [2]Kalimurzina A.

[1]Doctor of geographical sciences, professor, Al-Farabi Kazakh national university, Kazakhstan, Almaty, e-mail: gulnara.nyusupova@kaznu.kz
[2]PhD, senior lecturer, Al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan, e-mail: kalimurzina.aisulu@gmail.com

Features of the demographic situation in the border regions of Kazakhstan and Russia

The Russian-Kazakh border zone is a region that has a common historical, geographical, ethnic and economic space. The course on the achievement of the conjugacy of the development of the Eurasian Economic Union and the formation of the Economic belt of the Silk Road creates prerequisites for cross-border integration of the regions of the Russian Federation and the Republic of Kazakhstan. All this gives grounds for a more detailed consideration of the Russian-Kazakhstan integration processes. The study of the current state of the population in the borderland makes it possible to assess the prospects of demographic processes on both sides of the state border and the geopolitical consequences of the dynamics of population change. Article is intended to provide a demographic profile of the population in the north-western Kazakh-Russian border area for 1991-2016. To determine the specifics of demographic processes in regional border areas, a statistical method of investigation was used. As a result of the study,

© 2017 Al-Farabi Kazakh National University

it was revealed that in the Russian border zone the population exceeds the population in the Kazakh border area by 5 times. However, natural growth is negative in the Russian border zone, while in Kazakhstan it is positive. The demographic situation in the studied regions of the Russian-Kazakh borderland reflects the contradictions of the transition period.

Key words: Russian-Kazakhstan borderland, demographic processes, Russia, Kazakhstan, cross-border cooperation.

[1]Нюсупова Г., [2]Калимурзина А.

[1]география ғылымдарының докторы, профессор, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Қазақстан, Алматы қ., e-mail: gulnara.nyusupova@kaznu.kz

[2] PhD, аға оқытушы, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Қазақстан, Алматы қ., e-mail: kalimurzina.aisulu@gmail.com

Қазақстан мен Ресей шекарасы аймағының демографиялық жағдайының ерекшеліктері

Қазақстан мен Ресейдің шекара бойындағы аймағы ортақ тарихи-географиялық, этникалық, экономикалық кеңістігі бар өңір болып табылады. Еуразиялық экономикалық одақтың дамуы мен Жібек жолы экономикалық белдеуінің қалыптасуына бағытталған бағдар Қазақстан Республикасы мен Ресей Федерациясы өңірлерінің шекара бойын интеграциялау алғышарттарын қалыптастырады. Осының бәрі қазақстан-ресей интеграциялық үрдістерін егжей-тегжейлі қарастыруға сеп болып отыр. Шекара маңындағы халықтың заманауи жай-күйін зерттеу мемлекеттік шекаралар және халық санының күрт өзгеруінің геосаяси зардабы арқылы демографиялық үрдістердің келешегін бағалауға мүмкіндік береді. Осы ғылыми жұмыста 1991-2016 жылдардағы солтүстік-батыс Қазақстан-Ресей шекарасы маңындағы халықтың демографиялық сипаттамасы ұсынылады. Шекара маңындағы өңірлік телімдерде демографиялық үрдістерді анықтау үшін зерттеудің статистикалық әдісі қолданылды. Зерттеу нәтижесі бойынша, Ресей шекара маңы аймағындағы халық саны еліміздікіне қарағанда 5 есе көп екені анықталды. Алайда, көрші елдің шекара маңы аймағында табиғи өсім теріс, ал Қазақстан шекара маңы аймағында бұл көрсеткіш оң болды. Осылайша, зерттелген аймақтардың демографиялық ахуалы өтпелі кезең қайшылықтарын көрсетеді.

Түйін сөздер: Қазақстан-Ресей шекара маңы, демографиялық үрдістер, Ресей, Қазақстан, шекара маңы ынтымақтастығы.

Введение

Российско-казахстанская граница, протяженность которой превышает 7500 км, является самым длинным в мире непрерывным сухопутным рубежом и вторым в мире среди всех сухопутных границ после американо-канадского. Она составляет треть от всех границ Российской Федерации (а также почти две трети от постсоветских рубежей Российской Федерации) и более половины казахстанских границ. Эта граница разделяет не только крупнейшие на постсоветском пространстве государства, но также Россию и Центральную Азию - регионы, серьезно различающиеся друг от друга по своим социально-экономическим, политическим и социокультурным характеристикам (Sultangaliyeva, 2016:72)

В пределах приграничной территории одной страны реализуется значительное влияние приграничной территории другой страны (Lardiés-Bosque, 2016:109). В процессе многостороннего взаимовлияния и взаимодействия приграничных территорий двух соседних стран происходит формирование особой достаточно целостной территории – международной трансграничной территории (Тулохонов, 2010:746). При этом, территория приграничья рассматривается как зона экономического и социально-культурного взаимодействия (Karzhaubayeva, 2013:243).

Однако, российско-казахстанский приграничный регион не получил значимого официального статуса по примеру еврорегионов, распространенных на западной границе Российской Федерации («Неман», «Балтика», «Карелия», «Днепр», «Слобожанщина», «Псков – Ливония», «Ярославна» и др.). В докладе Евразийского банка развития «Таможенный союз и приграничное сотрудничество Казахстана и России» отмечается, что в настоящее время географическая близость этих регионов не сопровождается географической концентрацией экономической активности вокруг ключевых регионов внутри макрорегиона. Тем не менее многие исследователи (Чибилев, 1997; Винокуров, 2010; Герасименко, 2007; Голунов, 2008; Соколов, 2008), выделяют данную территорию как

отдельный субрегион, имеющий историческую и социокультурную общность (Соколов, 2017:48).

Материалы и методы исследования

В работе применялись следующие методы исследования: сравнительно-географический, статистический, картографический. Информационную базу исследования составляют литературные источники научного характера. При написании статьи были использованы статистические данные Комитета по статистике Республики Казахстан.

Результаты и обсуждения

Российско-казахстанский приграничный регион включает 12 регионов Российской Федерации (Астраханская, Волгоградская, Курганская, Новосибирская, Омская, Оренбургская, Саратовская, Самарская, Тюменская, Челябинская области, Алтайский край и Республика Алтай) и 7 областей Республики Казахстан (Актюбинская, Атырауская, Восточно-Казахстанская, Западно-Казахстанская, Костанайская, Павлодарская и Северо-Казахстанская области) (рисунок 1) (Носонов, 2016:344).

Рисунок 1 – Приграничные регионы Российской Федерации и Республики Казахстан

Особенности инфраструктуры и экономического развития сопредельных стран оказывают серьезное влияние на их демографические процессы. В регионах России, расположенных вдоль российско-казахстанской границы проживает 26846 тыс. человек или 18,3% населения России. В российско-казахстанском приграничном регионе в числе обозначившихся демографических тенденций следует отнести «старение» постоянно проживающего населения в сочетании с высокой долей молодых людей в составе переезжающих в данные районы международных и республиканских мигрантов.

В российско-казахстанском приграничье по обе стороны проживает около 33 366 тыс. человек (на январь 2017 г.), из которых более 3 млн. - в непосредственно прилегающих к границе административных районах. Население восточной, северных и западных приграничных регионов Казахстана составляет 6510 тыс. человек. Демографические пропорции в непосредственно прилегающей к границе зоне можно считать сопоставимыми, хотя соответствующий потенциал приграничных регионов отличается в пользу России (Голунов, 2005:422).

К северо-западному приграничному региону Казахстана относятся Актюбинская, Атырауская и Западно-Казахстанская области, а также приграничные с этими регионами области Российской федерации: Астраханская, Волгоградская, Оренбургская, Саратовская, Самарская области (рисунок 2).

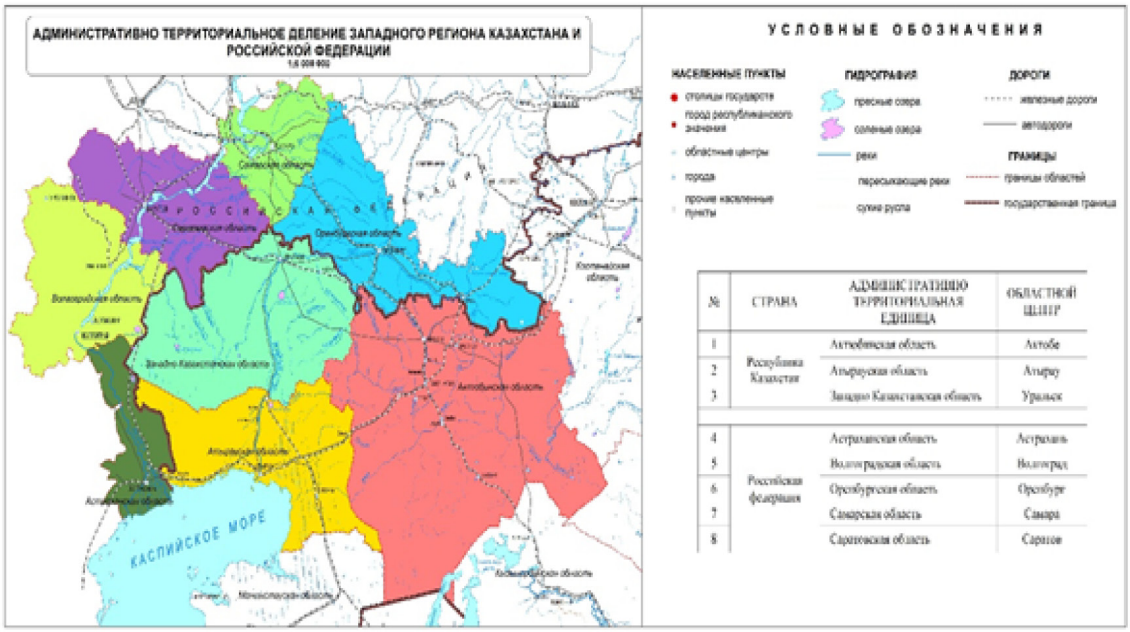

Рисунок 2 – Северо-западный приграничный регион Республики Казахстан и приграничные с ним области Российской Федерации

Общая площадь казахстанских северо-западных казахстанских приграничных областей составляет 570 599 км^2, российских – 391 700 км^2. При этом в российской приграничной зоне численность населения более чем в 5 раз превышает численность населения в приграничных областях Казахстана (11 226,5 и 2 094,7 тыс.человек соответственно).

В период с 1991-2016 гг. в российской части приграничного региона наблюдалась картина демографического кризиса, которая характеризовалась снижением рождаемости, ростом смертности, снижением ожидаемой продолжительности жизни и др.

За 1991-2016 гг. в исследуемых приграничных зонах России численность населения постоянно снижалась, за исключением населения Астраханской области. Наибольшее сокращение численности населения произошло в Саратовской области, где с 1991 по 2016 гг. численность населения сократилась на 217,5 тыс. человек с 2705,0 тыс.чел. в 1991 г. до 2487,5 тыс.человек в 2016 г. Доля городского населения Саратовской области в 2016 г. составила 75,3%, сельского – 24,7%. Наименьшее сокращение численности населения произошло в этот период в Самарской области. Так, она сократилась на 41,2 тыс. человек с 3247,2 тыс.человек в 1991 г. до 3246,0 тыс.человек в 2016 г. Доля городского населения в Самарской области в 2016 г. составила 80,1%, сельского – 19,9%. В Оренбургской и Волгоградской областях в 2016 г. численность населения составила 1994,7 и 2545,9 тыс.человек соответственно. В Астраханской области с 1991 по 2016 гг. численность населения возросла на 17,5 тыс. человек с 1001,0 до 1018,6 тыс.человек. Доля городского населения в Астраханской области в 2016 г. составила 66,5%, а сельского населения – 33,5%. Основной причиной снижения численности населения в этих областях России является отрицательный естественный прирост, имеющий устойчивый и долговременный характер. Снижение численности населения в России впервые было зафиксировано в 1993г., которое продолжается и в настоящий период. В условиях естественной убыли населения миграция стала единственным источником роста численности населения.

За 1991-2003 гг. численность населения в казахстанской части приграничного региона как и во всех остальных областях сократилась. С 2004 г. наблюдался рост численности населения. За период 1991-2016 гг. численность населения Актюбинской области выросла и составляла 739,3 тыс.человек в 1991 г., 834,7 тыс.человек в 2016 г. В 2003 г. численность населения Актюбинской области была минимальной и составляла 668,3 тыс.человек, а доля городского населения этой области в 2016 г. составила 62,2%, сельского – 37,8%. В Атырауской области

с 1991 по 2016 гг. численность населения возросла на 167,5 тыс.человек с 427,0 тыс.человек до 594,5 тыс.человек. Доля городского населения в Атырауской области в 2016 г. составила 47,4%, сельского – 52,6%. Особое положение в казахстанском приграничье занимает Западно-Казахстанская область. Это единственный регион республики, имеющий протяженную границу более полутора тысяч километров с пятью сопредельными областями Российской Федерации: Астраханской, Волгоградской, Саратовской, Самарской и Оренбургской. Примечательно, что первое межгосударственное Соглашение о принципах сотрудничества суверенного Казахстана и России было подписано в 1992 году в г. Уральске. (Башмаков, 2013:216). Численность населения Западно-Казахстанской области незначительно сократилась с 642,6 тыс.человек в 1991 г. до 636,8 тыс.человек в 2016 г. Доля городского населения в 2016 г. составила 49,6%, сельского – 50,4%.

Для рассматриваемых приграничных областей характерна выраженная демографическая барьерность (затрудняющая трансграничное взаимодействие ввиду слабой заселенности приграничных территорий), включающая территории, с одной стороны, Астраханской и Волгоградской, с другой – Атырауской и Западно-Казахстанской областей. Здесь сказывается ландшафтная и коммуникационная барьерность полупустынного Заволжья. Выраженная демографическая барьерность также характерна для приграничных территорий Алтайского края, Республики Алтай, а также Восточно-Казахстанской области. Средняя плотность населения в приграничных регионах Республики Алтай составляет менее 1 чел. на км^2 (Жусупова, 2012:35).

В приграничных областях России и Казахстана естественное движение населения повторяет общероссийскую динамику. В 1991-2015 гг. среднегодовой коэффициент естественного прироста населения был отрицательным в 10 из 12 российских субъектов. В то же время данную отрицательную тенденцию частично компенсировал миграционный прирост населения в 7 из 12 субъектов он был положительным (Соколов, 2017:50).

Так, наибольший отрицательный показатель естественного прироста в российском приграничном регионе в 2016 г. был отмечен в Саратовской области –3,1‰, тогда как в 1991 г. аналогичный показатель составил – 0,2‰. Коэффициент рождаемости населения в Саратовской области в 1991 г. составлял 12,0 ‰, в 2016 г. – 10,9‰. Коэффициент смертности в этой области в 1991 и 2016 гг. составлял 11,8 ‰ и 14,0‰ соответственно.

Среди всех рассматриваемых российских приграничных областей наиболее высокий показатель коэффициента естественного прироста в 2016 г. был в Оренбургской области равным – 0,1‰. Коэффициент рождаемости населения в Оренбургской области в 2016 г. составил – 13,4‰, а коэффициент смертности – 13,5‰.

В Самарской области с 1991 г. по настоящее время показатели смертности населения выше показателей рождаемости населения т.е. был отрицательный естественный прирост. Коэффициент рождаемости населения в Самарской области в 1991 г. составил 11,0 ‰, коэффициент смертности – 11,2‰. С 1992 по 2006 гг. произошел рост показателей рождаемости и снижение показателей смертности населения до 9,9‰ и 15,5‰ соответственно. Показатель рождаемости в Самарской области в 2016 г. составил 12,5‰, коэффициент смертности 1,4‰.

В Астраханской области с 2000 г. наблюдается сокращение коэффициента естественной убыли населения, в основном, за счет роста рождаемости. Коэффициент рождаемости в Астраханской области в 1991 г. составлял 13,9‰, в 2016 г. – 14,0‰. Коэффициент смертности в Астраханской области в 1991 г. составил 11,1 ‰, в 2016 г. – 12,0‰. Естественный прирост в 1991 и в 2016 гг. был положительным и составил 2,8‰ и 2,0‰ соответственно.

Коэффициент рождаемости в Волгоградской области в 1991 г. составлял 11,9 ‰, в 2016 г. – 11,2‰. Коэффициент смертности в этой области в 1991 г. составил 11,6 ‰, в 2016 г. – 13,7‰. Естественный прирост– 0,3‰ и –2,5‰ соответственно.

В приграничных областях Казахстана в настоящее время наблюдаются относительно благополучные показатели среднегодового естественного прироста населения. Коэффициенты естественного движения населения имеют тенденцию постоянного увеличения за счет стабильного роста уровня рождаемости по всем рассматриваемым областям. Коэффициент рождаемости в 2016 г. в Актюбинской области равен 23,5‰, коэффициент смертности – 6,7‰, коэффициент естественного прироста - 16,8‰. Немного ниже аналогичные показатели в Западно-Казахстанской области, где коэффициент естественного прироста в 2016 г. составил 11,8‰. В 2016 г. в Атырауской области наиболее высокий показатель рождаемости и естественного прироста – 27,8‰ и 21,6‰ соответственно (таблица 1).

Таблица 1 – Показатели естественного движения населения в северо-западном участке приграничья Казахстана и России

№	Области	Коэффициент рождаемости,‰		Коэффициент смертности,‰		Коэффициент естественного прироста,‰	
		1991 г.	2016 г.	1991г.	2016г.	1991 г.	2016 г.
1	Астраханская	13,9	14,0	11,1	12,0	2,8	2,0
2	Волгоградская	11,9	11,2	11,6	13,7	0,3	-2,5
3	Саратовская	12,0	10,9	11,8	14,0	0,2	-3,1
4	Самарская	11,0	12,5	11,2	13,9	-0,2	-1,4
5	Оренбургская	13,9	13,4	10,4	13,5	3,5	-0,1
6	Актюбинская	22,8	23,5	7,3	6,7	15,5	16,8
7	Атырауская	26,8	27,8	8,0	6,2	18,8	21,6
8	Западно-Казахстанская	22,3	20,6	8,6	8,8	13,7	11,8

Важнейшим интегральным демографическим показателем, характеризующим уровень смертности населения является ожидаемая продолжительность жизни. В 2016 г. в приграничных областях Российской Федерации ожидаемая продолжительность жизни составила от 70,5 лет в Волгоградской области до 75,7 лет в Астраханский области. Ожидаемая продолжительность жизни у мужчин в Волгоградской области в 2016 г. варьировала от 65 до 67 лет, женщин от 75 до 77,5 лет. Существует большая разница между ожидаемой продолжительности жизни женщин и мужчин, как в России так и в Казахстане (до 10 лет для обеих стран). Казахстан является одной из пяти стран мира с наибольшим различием в значениях этого показателя, наряду с такими странами, как Россия, где разница составляет 12 лет, Украина – 11 лет, Литва и Эстония – 10 лет.

Наиболее высокий показатель продолжительности жизни среди рассматриваемых приграничных областей наблюдался в Астраханской области. В 1991 г. этот показатель в Астраханской области составил 74,3 года, для мужчин – 63,9 года, для женщин – 74,3 года. В 2016 г. аналогичный показатель в этой области составил 75,7 лет, для мужчин – 65,4 года, для женщин – 75,3 года. Наиболее низкий показатель ожидаемой продолжительности жизни – в Самарской области. В 1991 г. этот показатель в Самарской области составлял в среднем 74,7 лет, для мужчин – 63,9 года, для женщин – 74,7 лет. Ожидаемая продолжительность жизни в 2016 г. в Самарской области был равен 71,0 год, для мужчин – 65,3 лет, для женщин – 75,5 лет.

Ожидаемая продолжительность жизни в Казахстане увеличилась с 67,6 лет в 1999 г. до 72,0 лет в 2015 г. Самая низкая продолжительность жизни по республике наблюдалась в 1996 г., когда она сократилась до 63,5 лет. Так, ожидаемая продолжительность жизни в республике по сравнению с 1991 г. выросла на 4 года, а по сравнению с 1999 г. – на 4,4 года. Продолжительность жизни городского населения в 2016 г. составляла 72,3 года, в селе - 71,8 лет. Ожидаемая продолжительность жизни в приграничных регионах Казахстана – Актюбинской, Атырауской и Западно-Казахстанской областях в 2015 г. составила 72,4, 72,5 и 71,7 лет соответственно. В 1999 г. показатель продолжительности жизни для этих приграничных регионов в среднем составлял 64 года (рисунок 3).

Младенческая смертность является важной характеристикой общего состояния здоровья и уровня жизни населения. Коэффициент младенческой смертности во всех рассматриваемых приграничных областях в 2014 г. наиболее высоким был в Актюбинской (9,9‰), Волгоградской (9,8‰) и Астраханской (9,8‰) областях. Наиболее низкий показатель младенческой смертности в Самарской области – 6,4‰ (рисунок 3). С 1991 по 2016 гг. показатель младенческой смертности снизился во всех рассматриваемых областях с 2,5 до 3 раз. Исключение составили Атырауская и Самарская области, где снижение показателя младенческой смертности произошло в 4 и 6 раз соответственно.

Показатели младенческой смертности в 1991 г. в Саратовской и Оренбургской областях составля-

ли 19,5 и 18,2‰, в 2016 г. эти показатели в обеих областях снизились до 6,5‰. Показатель младенческой смертности в Западно-Казахстанской области в 1991 г. составлял 26,2‰, в 2016 г. - 8,3‰.

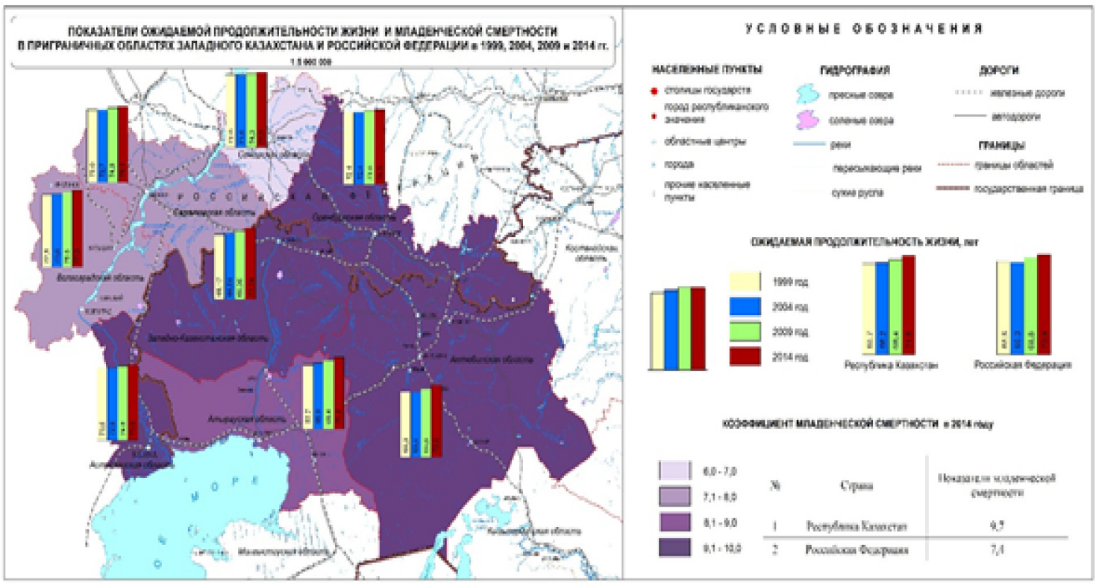

Рисунок 3 – Показатели ожидаемой продолжительности жизни и младенческой смертности в северо-западном приграничном регионе Республики Казахстан и Российской Федерации

Российско-казахстанское приграничье обладает огромными природными, экономическими, демографическими, социальными и культурными ресурсами, тесно взаимосвязанными между собой. (Голунов, 2005:422). Характеризуя в целом демографическую ситуацию в анализируемых регионах российско-казахстанского приграничья, можно отметить, что они во многом отражают противоречия переходного периода. Острота имеющихся проблем в регионах обусловлена особенностями формирования населения, сложившимися еще в прошлом (Соколов, 2017:48).

Значимым фактором социально-экономического развития приграничных регионов является создание Таможенного Союза и Единого экономического пространства (Biizhanova, 2015:230). Введение в действие Таможенного Союза и Единого экономического пространства открывает новые возможности развития торговли, деловой и демографической активности населения, развития инфраструктуры в приграничье (Issabayev, 2016:9677).

Выводы

За 1991-2016 гг. в российских приграничных регионах численность населения снизилась, тогда как в казахстанских произошло увеличение. При этом в настоящее время в российской приграничной зоне численность населения более чем в 5 раз превышает численность населения в приграничных областях Казахстана. Для рассматриваемых трансграничных- областей характерна выраженная демографическая барьерность, ввиду слабой заселенности приграничных территорий, включающая территории, с одной стороны, Астраханской и Волгоградской, с другой – Атырауской и Западно-Казахстанской областей. Как и показатель численности населения, динамика естественного движения населения российско-казахстанского приграничья, повторяет общероссийскую. В условиях естественной убыли населения миграция стала единственным источником роста его численности. В целом, демографическая ситуация как в России, так и в Казахстане отражает противоречия переходного периода в этих странах.

Литература

1 Башмаков А.А. От приграничного сотрудничества к евразийской экономической интеграции. – Алматы: КИСИ при Президенте РК, 2013. – С.216.

2 Голунов С.В. Российско-казахстанская граница. Проблемы безопасности и международного сотрудничества. – Волгоград: ВолГУ, 2005. – С.422.

3 Жусупова Г. Российско-казахстанская граница как политико-географический феномен // Известия высших учебных заведений. Уральский регион. – №2(2012). – С.33-39.

4 Носонов А.М. Приграничное сотрудничество регионов России и Казахстана. Социально-экономические, геополитические и социокультурные проблемы развития приграничных районов России. – М.: Эслан, 2016 г. – С.344.

5 Соколов А., Руднева О. Российско-казахстанский трансграничный регион: динамика демографических процессов за 25 лет // Вестник КемГУ. Серия: Биологические, технические науки и науки о Земле. №1 (2017). – С.48-52.

6 Тулохонов А.К., Бакланов П. Я. Приграничные и трансграничные территории Азиатской России и сопредельных стран. – Выпуск 23, 2010 г. РАН. Сибирское отделение. – С.746.

7 Biizhanova E. Russia-Kazakhstan Border-Zone // Sociological Analysis.Economic and Social Changes: Facts, Trends, Forecast – № 6 (42) (2015). – P.224-231.

8 Issabayev N., Sadykov T., Seitkazina K., Bekmaganbetov U. Kazakhstan and Russia: Experience and Prospects of Transfrontier Cooperation (1991-2015) // International Journal of Environmental and Science Education. – Vol.11, № 17 (2016). – P.9669-9677.

9 Karzhaubayeva A. Frontier migration between Kazakhstan and Russia: the case of the West Kazakhstan. – Ph.D. thesis. Charles University in Prague. – 2013. – P.243.

10 Lardiés-Bosque R. Geographical mobility among retired US migrants living in the Northwestern region of Mexico bordering California, US // Bulletin of Geography. Socio–economic Series. – No. 32 (2016). – P.105–116.

11 Sultangaliyeva A. Kazakhstan and its neighbors: opportunities and limitations. – Working Paper. – 2016. – P.72.

References

1 Bashmakov A.A., (2013) Ot prigranichnogo sotrudnichestva k evrazijskoj jekonomicheskojIntegracii [From cross-border cooperation to the Eurasian economic integration. Almaty: KISI pri Prezidente RK, P.216.

2 Golunov S.V., (2005) Rossijsko-kazahstanskaja granica. Problemy bezopasnosti i mezhdunarodnogo sotrudnichestva [The Russian-Kazakh border. The problems of security and international cooperation].Volgograd: VolGU, P.422.

3 Zhusupova G., (2012) Rossijsko-kazahstanskaja granica kak politiko-geograficheskij fenomen [The Russian-Kazakh border as a political-geographical phenomenon]. Izvestija vysshih uchebnyh zavedenij. Ural'skij region, №2, P.33-39.

4 Nosonov A.M., (2016) Prigranichnoe sotrudnichestvo regionov Rossii i Kazahstana [Cross-border cooperation between the regions of Russia and Kazakhstan]. Social'no-jekonomicheskie, geopoliticheskie i sociokul'turnye problemy razvitija prigranichnyh rajonov Rossii. M.: Jeslan, P.344.

5 Sokolov A., Rudneva O., (2017) Rossijsko-kazahstanskij transgranichnyj region: dinamika demograficheskih processov za 25 let [Russian-Kazakhstan cross-border region: dynamics of demographic processes over 25 years]. Vestnik KemGU. Serija: Biologicheskie, tehnicheskie nauki i nauki o Zemle, №1, P.48-52.

6 Tulohonov A.K., Baklanov P. Ja., (2010) Prigranichnye i transgranichnye territorii Aziatskoj Rossii i sopredel'nyh stran [Cross-border and transboundary territories of Asian Russia and neighboring countries], RAN. Sibirskoe otdelenie, №23, P.746.

7 Biizhanova E. Russia-Kazakhstan Border-Zone // Sociological Analysis.Economic and Social Changes: Facts, Trends, Forecast – № 6 (42) (2015). – P.224-231.

8 Issabayev N., Sadykov T., Seitkazina K., Bekmaganbetov U. Kazakhstan and Russia: Experience and Prospects of Transfrontier Cooperation (1991-2015) // International Journal of Environmental and Science Education. – Vol.11, № 17 (2016). – P.9669-9677.

9 Karzhaubayeva A. Frontier migration between Kazakhstan and Russia: the case of the West Kazakhstan. – Ph.D. thesis. Charles University in Prague. – 2013. – P.243.

10 Lardiés-Bosque R. Geographical mobility among retired US migrants living in the Northwestern region of Mexico bordering California, US // Bulletin of Geography. Socio–economic Series. – No. 32 (2016). – P.105–116.

11 Sultangaliyeva A. Kazakhstan and its neighbors: opportunities and limitations. – Working Paper. – 2016. – P.72.

2-бөлім

МЕТЕОРОЛОГИЯ ЖӘНЕ ГИДРОЛОГИЯ

Раздел 2

МЕТЕОРОЛОГИЯ И ГИДРОЛОГИЯ

Section 2

METEOROLOGY AND HYDROLOGY

МРНТИ 37.21.17

[1]Абаев Н.Н., [2]Нысанбаева А.С., [3]Абиева Д.К.

[1]научно-исследовательский центр РГП «Казгидромет», Казахстан, г. Алматы, e-mail: abayev.nurlan@gmail.com
[2]к.г.н., Казахский национальный университет имени аль-Фараби,
Казахстан, г. Алматы, e-mail: Ayman.Nysanbaeva@kaznu.kz
[3]к.г.н., ТОО «Институт географии», Казахстан, г. Алматы, e-mail: dabiyeva@gmail.com

КЛИМАТИЧЕСКИЕ БАЗЫ ДАННЫХ КАК ИСТОЧНИКИ АКТИНОМЕТРИЧЕСКОЙ ИНФОРМАЦИИ ДЛЯ ИЗУЧЕНИЯ И ИСПОЛЬЗОВАНИЯ СОЛНЕЧНЫХ РЕСУРСОВ КАЗАХСТАНА

На современном этапе для решения прикладных задач растет потребность во все более точной информации о климатических ресурсах с высоким пространственным разрешением, а также с длинным историческим рядом наблюдений. В связи с этим в данной статье были рассмотрены основные современные источники необходимой информации, полученные на основе спутниковых наблюдений и математического моделирования, например, базы данных NASA Surface meteorology and Solar Energy, METEONORM, SARAH и др. Даны основные характеристики рассматриваемых климатических баз. Эти массивы информации также все более широко используют в области возобновляемой энергетики, поскольку они основаны, с одной стороны, на длительном периоде наблюдений, а с другой стороны, дают возможность обойти проблему недостатка метеорологических станций, их удаленности друг от друга.

Ключевые слова: климатическая база, дистанционное зондирование Земли (ДЗЗ), возобновляемые источники энергии (ВИЭ), солнечная радиация, актинометрия.

[1]Abayev N.N., [2]Nyssanbayeva A.S., [3]Abiyeva D.K.

[1]Scientific research center of RSE «Kazhydromet», Kazakhstan, Almaty., abayev.nurlan@gmail.com
[2]Candidate of Geographic Sciences, Al-Farabi Kazakh national university, Kazakhstan, Almaty, Ayman.Nysanbaeva@kaznu.kz
[3]Candidate of Geographic Sciences, LLP «Institute of Geography», Kazakhstan Almaty, dabiyeva@gmail.com

Climatic Databases as Sources of Actinometric Information for Analysis and use of Solar Resources in Kazakhstan

At the present stage, there is a growing need for more accurate information about climate resources with a high spatial resolution, as well as long historical series of observations to solve applied problems. In this connection, the main modern sources of information that are based on satellite observations and mathematical modeling, such as, NASA Surface meteorology and Solar Energy, METEONORM, SARAH, etc. were analyzed in this article. The main characteristics of the considered climatic bases were given. These kinds of information are also increasingly used in the field of renewable energy, since, on the one hand, they are based on a long period of observation, and, on the other hand, they make it possible to circumvent the problem related to the lack of meteorological stations and their distance from each other.

Key words: Climatic base, remote sensing, renewable energy, solar radiation, actinometry.

[1]Абаев Н.Н., [2]Нысанбаева А.С., [3]Абиева Д.К.

[1]РМК «Қазгидромет», Ғылыми-зерттеу орталығы, Қазақстан, Алматы қ., abayev.nurlan@gmail.com
[2] г.ғ.к., әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Қазақстан, Алматы қ., Ayman.Nysanbaeva@kaznu.kz
[3] г.ғ.к., «География Институты» ЖШС, Қазақстан, Алматы қ., dabiyeva@gmail.com

Климаттық деректер базасы Қазақстанның күн ресурстарын зерттеу және пайдалану үшін актинометриялық ақпарат көздері ретінде

Қазіргі таңда қолданбалы мәселелерді шешу үшін, ұзақ тарихи қатары бар және кеңістіктік дәлдігі жоғары климаттық ресурстар туралы мәліметтерге деген сұраныс артуда. Осыған байланысты берілген мақалада NASA Surface meteorology and Solar Energy, METEONORM, SARAH

© 2017 Al-Farabi Kazakh National University

және т.б жасанды жер серіктер мәліметтері негізінде немесе математикалық модельдеу бойынша алынған негізгі заманауи мәліметтер базалары қарастырылған. Қарастырлып отырған климаттық базалардың негізгі сипаттамалары берілген. Аталған ақпарат көздерінің ұзақ мәліметтер қатарынан тұруы және метеорологиялық станциялардың алшақ орналасу кемшілігін толықтыруы негізінде жанданатын энергетика салаларында да кеңінен пайдаланылады.

Түйін сөздер: климаттық база, Жерді қашықтықтан барлау (ЖҚБ), жанданатын энергетика көздері (ЖЭК), күн радиациясы, актинометрия.

Введение

Энергия, излучаемая солнцем, носит название солнечная радиация, которая является наиболее важным фактором для климатообразования и доступным альтернативным источником возобновляемой энергии. Наблюдение за солнечной радиацией предназначены как для изучения радиационного режима, определяющего в значительной степени климат территории и условия жизнедеятельности человека, так и для решения практических задач в различных отраслях хозяйственной деятельности, в том числе для развития возобновляемых источников энергии (ВИЭ).

Развитие солнечной энергетики сопряжено с углубленным изучением энергетического потенциала солнечной радиации в заданном регионе. Высококачественная оценка солнечных ресурсов ускоряет внедрение новых технологий, оказывая положительное влияние на процесс принятия решений, а также снижение уровня неопределенности в принятии инвестиционных решений.

На современном этапе ВИЭ растет потребность во все более точной информации о солнечных ресурсах с коротким временным интервалом и высоким пространственным разрешением, а также с длинным историческим рядом наблюдений. На сегодняшний день существует значительное число климатологической и, в частности, актинометрической информации, компьютерных баз данных (БД) по солнечной радиации.

Материал и методы

Основными методами наблюдений за солнечной радиацией являются прямые и косвенные методы. К прямым относятся наземные актинометрические наблюдения, к косвенным данные дистанционного зондирования Земли (ДЗЗ), то есть спутниковые данные – данные аналитических расчетов и численного моделирования.

Наземные актинометрические наблюдения. Одним из источников информации являются данные актинометрии, полученные непосредственными измерениями на метеорологических станциях. Срочные актинометрические наблюдения предусматривают выполнение измерений в установленные сроки, при помощи актинометрических измерительных приборов измеряющие характеристики солнечного излучения и определение дополнительных характеристик условий наблюдений (облачность, явления и т.д.). (Руководство по актинометрическим наблюдениям, 2006: 179) Актинометрические наблюдения дают фактическую основу для оценки солнечной энергии и его потенциала.

Прямые непосредственные актинометрические наблюдения являются относительно сложными, и, следовательно, дорогими по сравнению с другими метеорологическими измерениями и характеризуются редкой сетью наблюдений. Использование наземных измерений в сочетании с различными моделями могут использоваться для изучения пространственно-временного распределения солнечной радиации.

Косвенные методы получения солнечной энергии (спутниковые данные, данные моделирования). Применение косвенных методов, а именно использование дистанционных методов зондирования (ДЗЗ) могут компенсировать редкость наземных наблюдений. Поскольку на сегодняшний день существующие метеорологические спутники имеют регулярный временной и пространственный охват фиксированной сетки, может быть доступен для всего земного шара.

Моделирование данных солнечных ресурсов, на основе имеющихся наземных метеорологических наблюдений и спутниковых измерений дают возможность оценить потенциал солнечных ресурсов для районов и участков где не проводятся прямые измерения.

Результаты и обсуждение

В работе приводится анализ существующих современных климатических баз, предоставляющие доступные данные о солнечной радиации, и покрывающие территорию Казахстана. При анализе источников информации (наземные измерения или спутниковые наблюде-

ния) были рассмотрены и выделены климатические базы по следующим критериям: временной охват (от 1 до 30 и более лет); по характеристикам солнечной радиации (получасовые, часовые, месячные, годовые значения) и пространственной интерполяции.

Климатическая база METEONORM. Швейцарская база данных METEONORM, седьмая версия которой вышла в 2011 г., является одной из полных по номенклатуре климатических данных (суммарная, прямая и рассеянная солнечная радиация, продолжительность солнечного сияния, температура, давление и влажность атмосферного воздуха, скорость ветра, осадки).

В METEONORM многочисленные глобальные и региональные базы данных были объединены и проверены на их надежность. В базе основная часть данных берется из GEBA (Global Balance Archive Energy), а также от Всемирной метеорологической организации (ВМО), климатические нормы за период 1961-1990 гг. сформированной швейцарской базой данных MeteoSwiss (Meteonorm 7.1 Product Brochure, 2014: 8).

Для температуры, влажности, скорости ветра и осадков доступны данные за периоды 1961-1990 и 2000-2009 гг, для солнечной радиации периоды 1981-1990 и 1991-2010 гг.

Всего используются климатические данные 8325 метеостанций по всему миру, из них 1325 актинометрическими наблюдениями и 7000 метеорологические станции. В базе данных METEONORM по территории Казахстана имеются данные 57 метеорологических станций и одна станция (МС Семей) с актинометрическим наблюдением (Рисунок1).

Рисунок 1 – Метеорологические и актинометрические станции Казахстана, включенные в базу METEONORM

Данные метеорологических и актинометрических станций дополнены данными пяти геостационарных спутников. Эти данные доступны на глобальной сетке с горизонтальным разрешением 8 км (3 км в Европе и Северной Африке). Данные измерений могут быть использованы только в непосредственной близости от метеорологических станций. В любой другой точке данные должны быть интерполированы между различными станциями. Модели интерполяции METEONORM позволяют проводит надежный расчет метеорологических и актинометрических параметров в любой точке. Временные интервалы данных METEONORM – ежемесячные, ежечасные и минутные значения.

Программное обеспечение METEONORM содержит климатические данные по всему миру, которые можно получить более чем в 35 форматах данных. Это может быть, как файл Excel для конкретного анализа или как прямой импорт в программные обеспечения моделирования PV и CSP систем. В базе представлены данные более 30 метеорологических и актинометрических параметров.

По солнечной радиации база содержит следующие данные: прямая солнечная

радиация на горизонтальную поверхность; прямая солнечная радиация (DNI); рассеянная радиация на перпендикулярную поверхность; рассеянная радиация на горизонтальную поверхность (DHI); рассеянная радиация при ясном небе; суммарная радиация; суммарная радиация на горизонтальную поверхность (GHI); суммарная радиация при ясном небе; продолжительность солнечного сияния: высота солнца; облачность.

Кроме того, следующие параметры рассчитываются программным обеспечением: азимут солнца; угол места; радиационные параметры (прямая, рассеянная, суммарная радиация) приходящие на наклонные поверхности.

Климатическая база имеет пространственный охват данных покрывающую зону земного шара между 62 ° южной и 62 ° северной широты. Историческая база данных содержит временные ряды с метеорологических станций (МС) или спутников (спутниковые данные покрывают Европу и Северную Америку). Эти данные доступны только для МС (без интерполяции). Также сервис METEONORM имеет возможность построения карт для любого метеопараметра, содержащиеся в базе и для любого региона мира между 62 ° ю.ш и 62 ° с.ш.

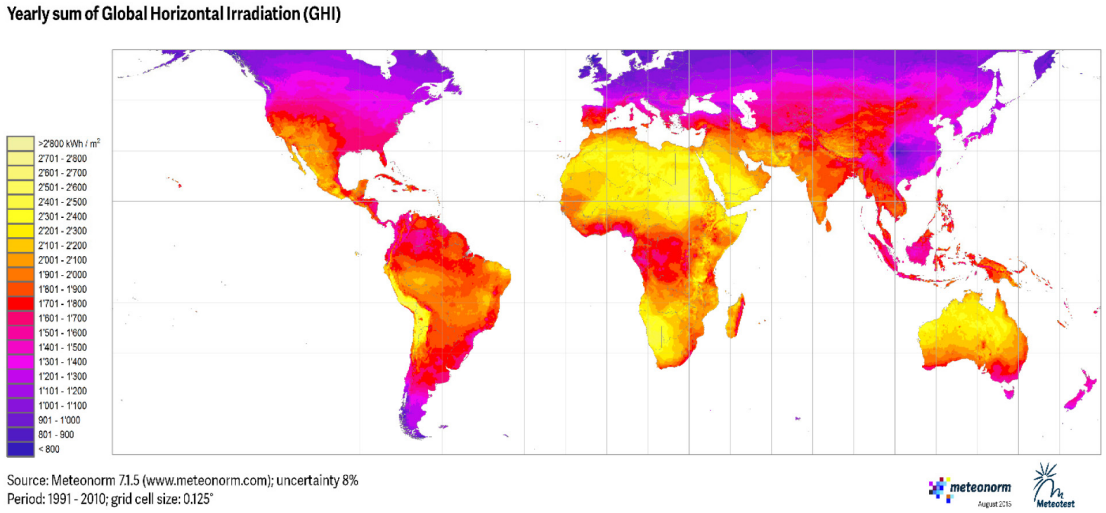

Рисунок 2 – Годовая сумма суммарной солнечной радиации по сервису METEONORM (демонстрационная версия)

В базе имеется возможность импорта своих пользовательских данных. Оперативные данные могут быть доступны через Интернет непосредственно из программного обеспечения. Программное обеспечение базы METEONORM является коммерческим продуктом.

Климатическая база Мирового центра радиационных данных (World Radiation Data Centre). Данная база дает возможность получения данных для оценки ресурсов солнечной энергии на основе результатов прямых актинометрических измерений, так же имеется возможность online-доступа к массивам данных, имеющиеся в Мировом центре радиационных данных (WRDC) (Официальный сайт Мирового центра радиационных данных). Данный центр образован в 1964 г. как лаборатория в Главной Геофизической обсерватории имени А.И. Воейкова (ГГО) и является в настоящее время специализированным центром Всемирной метеорологической организации (WMO). База располагает информационно-поисковой системой и архивом, которая пополняется данными о солнечной радиации с метеорологических станций, входящих в сеть WMO. В базу данных Мирового центра радиационных данных (World Radiation Data Centre) входят лишь два наблюдательных пункта Казахстана (МС Аральское море и МС Семей (Рисунок 3).

По МС Семей (период 1964-1991 гг.) представлены следующие данные: суммарная радиация; радиационный баланс; рассеянная радиация; продолжительность солнечного сияния. В базе данных МС Аральское море (период 1964-1977; 1982-1987 гг.) представлены следующие данные: суммарная радиация; радиационный баланс; продолжительность солнечного сияния.

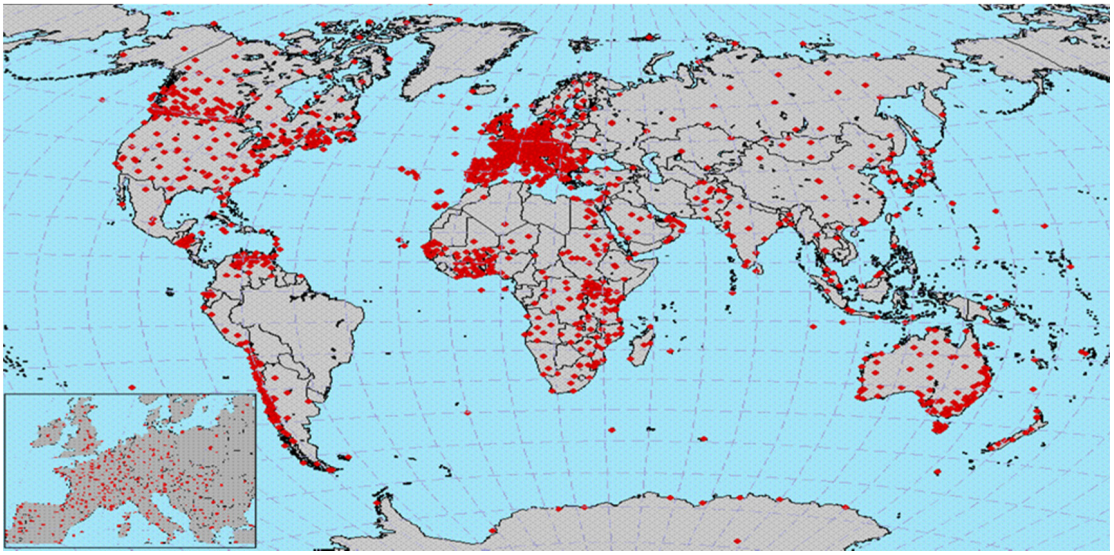

Рисунок 3 – Пункты наблюдений, включенные в базу МЦРД

Климатическая база HelioClim – представляет собой группу баз данных, которые содержат данные о солнечной радиации. База HelioClim охватывает территории Европы, Африки, Средиземного моря, Атлантического океана и часть Индийского океана (Рисунок 4).

Рисунок 4 – Зона охвата базы HelioClim

Базы данных HelioClim состоит из двух баз: HelioClim-1 (HC1) и HelioClim-3 (HC3). В данное время ежедневное обновление имеет HelioClim-3 (HC3). Методика получения радиационных данных из спутниковых изображений METEOSAT для обеих баз называется Heliosat-2. Heliosat-2 был разработан для создания базы данных HelioClim-1, и используется в режиме реального времени для получения данных в базе HelioClim-3 (Soda solar radiation data). Метод Heliosat-2 преобразует изображения, полученные с помощью метеорологических геостационарных спутников (METEOSAT (Европа), GOES (США) и GMS (Япония)), в данные о солнечной радиации приходящей на поверхность земли. Метод получения данных описан в работах Кано и др. (Cano

D., Monget J.-M., Albuisson M., Guillard H., Regas N., Wald L., 1986: 31-39). Основные характеристики баз HelioClim-1 (HC1) и HelioClim-3 (HC3) представлены в таблице 1.

Таблица 1 – Основные характеристики базы

Основные характеристики	Данные о солнечной радиации полученные из спутниковых изображений	
	HelioClim-1 (HC1)	HelioClim-3 (HC-3)
Доступ к данным	Через веб-сайт сервиса SoDa – бесплатно, автоматическое подключение на платной основе.	Через веб-сайт сервиса SoDa– бесплатно только за период 01.02.2004-31.12.2005, автоматическое подключение и полный период данных на платной основе.
Параметры солнечной радиации	Среднесуточные, средненедельные значения суммарной солнечной радиации (GHI); среднемесячные значения прямой (DNI), рассеянной (DHI) и суммарной солнечной радиации (GHI)	Значения Прямой (DNI), рассеянной (DHI) и суммарной солнечной радиации (GHI) на горизонтальную, на ориентированную и нормальную поверхность
Зона покрытия	Полоса охвата спутника METEOSAT (от -66° до +66° по долготе и широте)	Полоса охвата спутника METEOSAT (от -66° до +66° по долготе и широте)
Временной охват	с 01.01.1985 до 31.12.2005 г.	с 01.02.2004 по настоящее время, с обновлением в режиме онлайн каждые 15 минут.
Пространственное разрешение	*Около 20 км*	*3 км подспутниковой точке, с возрастанием до 12 км.*
Временной интервал	*Ежедневно, еженедельно, ежемесячно*	*15 минут*
Обновление данных	Нет	Есть (в режиме онлайн, после получения изображений в течение нескольких минут)

Климатическая база HelioClim может быть одной из перспективных баз при изучении солнечных ресурсов. Однако, недостатком использования базы является не полнота покрытия территории РК (частично покрывается территория Западного Казахстана).

База HC3 является усовершенствованной базой HC, и предоставляет полный объем данных по солнечным ресурсам с высоким пространственным и временным разрешением. База данных предоставляется на платной основе.

Климатическая база SARAH (Surface Solar Radiation Data Set – Heliosat). SARAH является спутниковой климатической базой солнечного излучения (Müller, Richard; Pfeifroth, Uwe; Träger-Chatterjee, Christine; Cremer, Roswitha; Trentmann, Jörg; Hollmann, Rainer, 2015). База содержит данные по суммарной солнечной радиации на горизонтальную поверхность (SIS); прямой солнечной радиации на нормальную поверхность (DNI); альбедо облачности (CAL).

Данные получены из спутниковых изображений видимого канала приборов MVIRI и SEVIRI на борту геостационарных спутников серии METEOSAT. Данные доступны с 1983 по 2013 год и покрывают зону ± 65° долготы и ± 65° широты. В зону покрытия входит Западный Казахстан до 65° в.д. (рисунок 5). Временной интервал базы представлен средними ежемесячными, ежедневными и часовыми значениями на регулярной сетке с пространственным разрешением 0,05° x 0,05°. (Meteosat Solar Surface Irradiance and effective Cloud Albedo Climate Data records, 2014:33)

Климатическая база данных SARAH-E (Surface Solar Radiation Data Set – Heliosat, East).База солнечной радиации была сформирована в тесном сотрудничестве между Европейским космическим агентством (EUMETSAT CM SAF) и Объединённым исследовательским центром Европейской комиссии (г. Испра, Италия). SARAH-E основана на базе данных спутников METEOSAT EAST, которые располагаются над Индийским океаном (Surface Solar Radiation Data Set – Heliosat, Meteosat-East (SARAH-E), 2016). Данная база предназначена для анализа климатической изменчивости солнечной радиации в данном регионе. База доступна с 1999 по 2015 год, за исключением 2006 г. Алгоритм получения

параметров солнечной радиации со спутниковых изображений аналогичен алгоритму базы SARAH. Область охвата данными покрывает зону 8° з.д до 128 ° в.д., и 6° ю.ш до 65° с.ш., в которую полностью попадает территория Казахстана (Рисунок 6).

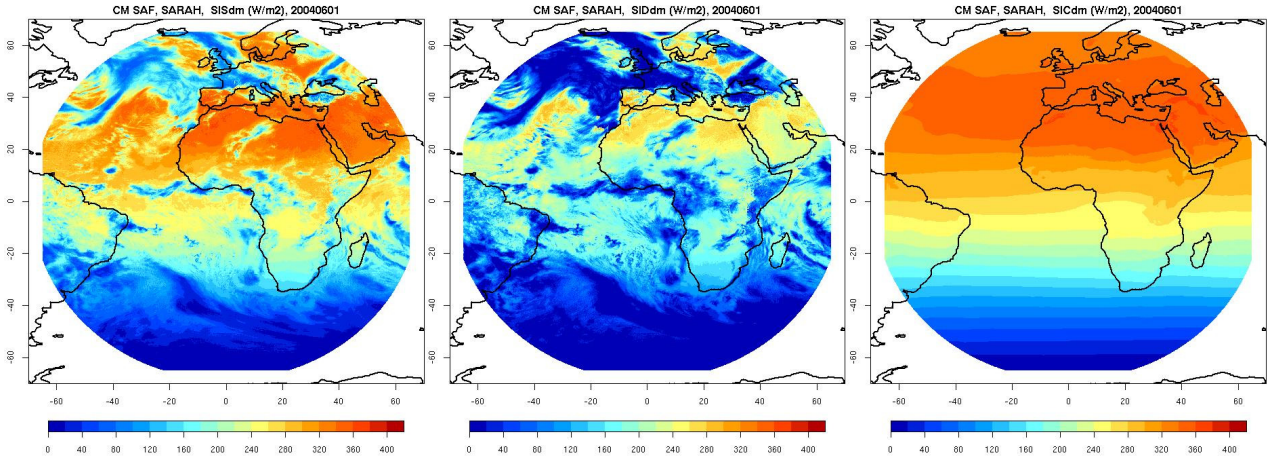

Рисунок 5 – Зона покрытия базы SARAH

База SARAH-E содержит данные: суммарной солнечной радиации на горизонтальную поверхность (SIS); прямая солнечная радиация на нормальную поверхность (DNI); прямая солнечная радиация на горизонтальную поверхность (SID)

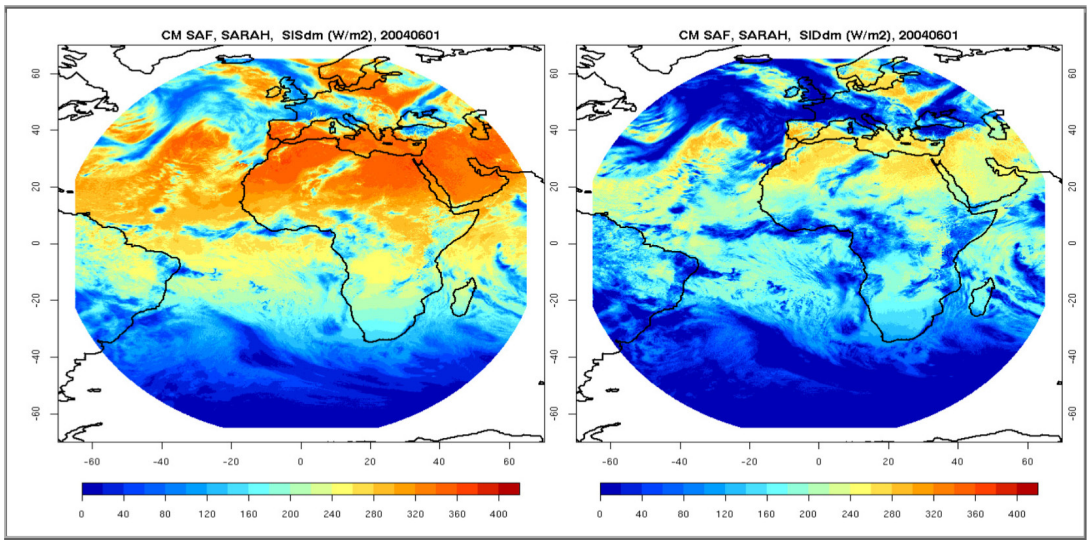

а) Суммарная солнечной радиации на горизонтальную поверхность (SIS)	б) Прямая солнечная радиация на нормальную поверхность (DNI)

Рисунок 6 – Зона покрытия базы SARAH-E

Пространственные разрешение данных на регулярной сетке с 0,05 ° x 0,05 ° долготы/широты и временным разрешением в диапазоне средних месячных, ежедневных и ежечасных данных.

Климатическая база данных SARAH-E предоставляет особый интерес как источник данных для изучения солнечных ресурсов Казахстана, так как содержит данные за последние десятилетия и покрывает всю территорию Казахстана. При использовании данной базы возможны составление карт среднемесячных, среднесуточных, и ежечасных значении суммарной, прямой и рассеянной солнечной радиации.

Климатическая база данных ERA Interim. ERA-Interim является глобальным обновляемым климатологическим архивом (реанализом). Климатический реанализ является результатом комбинирования моделей с данными наблюдений. Содержит оценку атмосферных параметров таких как температура воздуха, давление, осадки, ветер на разных высотах, радиации и др. Данные климатического архива ERA Interim предоставляются научно-исследовательским институтом «Европейский центр среднесрочных прогнозов погоды» (ECMWF), являющейся независимой межправительственной организацией, при поддержке 34 стран мира. ERA-Interim является реанализом глобальной атмосферы, охватывающих данные за период с 1979 года по настоящее время. Обновления архива ERA-Interim, в целях контроля качества входящей информации, проводятся ежемесячно с опозданием на два месяца (официальный сайт European Centre for Medium-Range Weather Forecasts).

Данные этого архива можно разделить на 3 основные категории: анализы, прогнозы и мгновенные накопленные измерения. Анализы производятся путем объединения прогнозных данных ближнего радиуса действия с данными наблюдений для получения наилучшего соответствия обеих сторон. Данные архива предоставляются бесплатно, и могут быть выгружены пользователем по запросу (интересующий параметр, уровень детализации: срок наблюдения в течение суток, месяца, года). Так же, имеется возможность организации прямого онлайн-доступа к системам ECMWF посредством интерактивного клиентского программного обеспечения, позволяющего получать продукты архива.

Таблица 2 – Параметры реанализа ERA-Interim

Температура воздуха	Альбедо	Облачность Количество/ повторяемость	Фазовая состояние облачной воды
Конвекция	Конвергенция/Дивергенция	Температура точки росы	Испаряемость
Геопотенциальная высота	Гравитационные волны	Поток тепла	Влажность
Гидростатическое давление	Состояние льда	Приходящая солнечная радиация	Длинноволновая радиация
Максимальная и минимальная температура	Уходящая длинноволновая радиация	Высота пограничного слоя	Потенциальная температура
Осажденная вода	Количество осадков	Сток	Давление на уровне моря
Температура поверхности воды	Коротковолновая радиация	Температура поверхности	Снег
Плотность снега	Толщина снежного покрова	Таяние снега	Температура снега/льда
Влажность почвы/ влагосодержание	Температура почвы	Продолжительность солнечного сияния	Давление на поверхности земли
Ветер	Рельеф	Тропосферный озон	Ветер на различных высотах
Растительный покров	Водяной пар		

Климатическая база NASA SSE. В конце 1990-х годов, в рамках прикладных программ NASA был инициирован проект Приземная метеорологическая и солнечная энергетика (официальный сайт Surface Meteorological and Solar Energy SSE). Цель проекта-SSE сделать спутниковые данные НАСА более доступными для сообщества возобновляемой энергии.

Первая версия базы NASA SSE была разработана в 1997 г. Первоначально она представляла собой массив данных, полученных в результате спутниковых измерений радиационного баланса земной поверхности, проводившихся в рамках программы World Climate Research Program's International Satellite and Cloud Climatology Program (ISCCP) в 1983-1993 гг.

В настоящее время база данных NASA SSE оперирует данными спутниковых и наземных наблюдений а период с 01.07.1983 по 30.06.2005. По результатам измерений, с использованием различных моделей распространения солнечного излучения в атмосфере, рассчитываются значения суточных и месячных сумм солнечной радиации, приходящей на поверхности различной ориентации, а также других актинометрических и метеорологических характеристик. Учитываются особенности различных климатических зон земного шара, в том числе характер отражения излучения от земной поверхности (альбедо), состояние облачности, загрязнение атмосферы аэрозолями.

Отработка и апробация методики пересчета осуществлялась с привлечением данных наземных измерений, выполненных для того же временного диапазона. Анализ полученного массива информации, выполненный применительно к территории США и ряду других регионов земного шара показывает, что полученные данные позволяют с достаточно невысокой погрешностью определять средние потоки солнечного излучения для участков земной поверхности с географическим разрешением 1°x 1° по всему земному шару (измерения и расчет выполнялись для сетки 2,5°x2,5°).

База данных NASA SSE бесплатна и доступна через интернет. База данных NASA SSE ориентирована на специалистов ВИЭ содержит около 200 различных параметров для расчета гелиоэнергетического потенциала территории. Параметры, входящие в базу NASA SSE наиболее полно отражают характеристики солнечных ресурсов.

Программа Прогноза Всемирных Энергетических ресурсов – Prediction Of Worldwide Energy Resource (POWER). Национальное управление по аэронавтике и исследованию космического пространства (NASA) на протяжении десятилетий поддерживает спутниковые программы и научные исследования, которые предоставляют данные в виде многолетней оценки метеорологических величин и потоков солнечной радиации для изучения климата и климатических процессов (Официальный сайт: National Aeronautics and Space Admistration). Программа Прогноза Всемирных Энергетических ресурсов (POWER) была инициирована с целью улучшения текущего набора данных NASA SSE и создания новых наборов данных из новых спутниковых систем и данных прогнозных моделей. Улучшенные данные SSE по-прежнему будут сосредоточены на солнечной и ветровой индустрии возобновляемых источников энергии. Новые наборы данных направлены в область зеленого строительства (Sustainable Buildings) и агроклиматологии (Agroclimatology).

База данных **Sustainable Buildings** основана, главным образом, на солнечной радиации, полученной на основе спутниковых наблюдений и метеорологических данных из моделей ассимиляции. Данные предоставляются с пространственным разрешением 0,5° на 0,5° узлов сетки глобального покрытия. Характеристики солнечной радиации данной базы данных основаны на глобальных спутниковых наблюдениях.

По солнечной радиации и метеорологии база содержит следующие данные:

1. Ежедневно осредненная солнечная инсоляция начиная с 1 июля 1983 года по настоящее время (с обновлением);

2. Ежедневное осредненные значения давления воздуха, влажности, температуры точки росы, скорости ветра, относительной влажности и дневной максимальной и минимальной температуры воздуха начиная с 1 января 1981 года по настоящее время (с обновлением).

В настоящее время веб-интерфейс POWER предоставляет портал доступа к архиву базы данных: NASA SSE, Sustainable Buildings и Agroclimatology.

Выводы

Выполненный анализ рекомендованных доступных баз данных, позволяет сделать вывод, о возможности использования баз данных HelioClim-1, NASA SSE, NASA POWER и SARAH-E в отдельности, а также их комбинированный вариант для формирования оптимальной базы данных параметров солнечной радиации для изучения и использования солнечного потенциала Республики Казахстан.

Литература

1 Мировой центр радиационных данных [Электронный ресурс]: http://wrdc.mgo.rssi.ru
2 Руководство по актинометрическим измерениям. – РГП Казгидромет, Алматы. – 2006. – С. 178
3 European Centre for Medium-Range Weather Forecasts [Электронный ресурс]: http://www.ecmwf.int/en/research/climate-reanalysis/era-interim
4 Meteonorm 7.1 Product Brochure [Электронный ресурс]: http://www.meteonorm.com/images/
5 Cano D., Monget J.-M., Albuisson M., Guillard H., Regas N., Wald L., 1986. A method for the determination of the global solar radiation from meteorological satellites data Solar Energy, 37, 1, 31-39.
6 Meteosat Solar Surface Irradiance and effective Cloud Albedo Climate Data records, 2014:33 [Электронный ресурс]: http://www.cmsaf.eu/EN/Documentation/Documentation/PUM/
7 Müller, Richard; Pfeifroth, Uwe; Träger-Chatterjee, Christine; Cremer, Roswitha; Trentmann, Jörg; Hollmann, Rainer (2015): https://doi.org/10.5676/EUM_SAF_CM/SARAH/V001.
8 National Aeronautics and Space Admistration [Электронный ресурс]: http://power.larc.nasa.gov/
9 Surface Solar Radiation Data Set – Heliosat, Meteosat-East (SARAH-E), 2016 [Электронный ресурс]: http://dx.doi.org/10.5676/DWD/JECD/SARAH_E/V001
10 Surface meteorology and Solar Energy [Электронный ресурс]: http://eosweb.larc.nasa.gov/sse/

References

1 Mirovoj centr radiacionnyh dannyh [Jelektronnyj resurs]: http://wrdc.mgo.rssi.ru
2 Rukovodstvo po aktinometricheskim izmerenijam (2006) RGP Kazgidromet, Almaty. – 178 p.
3 European Centre for Medium-Range Weather Forecasts [Jelektronnyj resurs]: http://www.ecmwf.int/en/research/climate-reanalysis/era-interim
4 Meteonorm 7.1 Product Brochure [Jelektronnyj resurs]: http://www.meteonorm.com/images/
5 Cano D., Monget J.-M., Albuisson M., Guillard H., Regas N., Wald L. (1986) A method for the determination of the global solar radiation from meteorological satellites data Solar Energy, 37, 1, 31-39.
6 Meteosat Solar Surface Irradiance and effective Cloud Albedo Climate Data records (2014) [Jelektronnyj resurs]: http://www.cmsaf.eu/EN/Documentation/Documentation/PUM/ – 33
7 Müller, Richard; Pfeifroth, Uwe; Träger-Chatterjee, Christine; Cremer, Roswitha; Trentmann, Jörg; Hollmann, Rainer (2015): https://doi.org/10.5676/EUM_SAF_CM/SARAH/V001.
8 National Aeronautics and Space Admistration [Jelektronnyj resurs]: http://power.larc.nasa.gov/
9 Surface Solar Radiation Data Set – Heliosat, Meteosat-East (SARAH-E) (2016) [Jelektronnyj resurs]: http://dx.doi.org/10.5676/DWD/JECD/SARAH_E/V001
10 Surface meteorology and Solar Energy [Jelektronnyj resurs]: http://eosweb.larc.nasa.gov/sse/

IRSTI 70.94.19

[1]Abubakirova K.D., [2]Tanybaeva A.K., [3]Pavlichenko L.M., [4]Rysmagambetova A.A.

[1]Doctor of Agricultural Sciences, Professor, e-mail: kalkash55@gmail.com
[2]Candidate of Chemistry Sciences, Associate Professor, Acting professor, e-mail: Aynur.Tanybaeva@kaznu.kz
[3]Doctor of Geography Sciences, Professor, e-mail: lmp.170946@yandex.ru
[4]2nd course PhD Student, e-mail: rysmagambetova1@gmail.com
UNESCO Chair for Sustainable Development, Geography and Environmental Science Faculty,
Al-Farabi Kazakh national university, Kazakhstan, Almaty,

INTEGRATED WATER RESOURCES MANAGEMENT IN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN: PROBLEMS AND PROSPECTS

The article analyzes the state of Kazakhstan's water resources, shows that in recent years the flow of Trans Boundary Rivers has been decreasing. As a result, in the coming years, with the growth of the country's economic potential, based on the development of rich mineral resources, fuel, energy and land resources, there will be a serious problem with water supply. The scarcity and irrational use of freshwater resources pose a serious threat to the sustainable development and protection of the country's environment. The regulation of water use is of great importance in solving this problem. It is necessary to ensure the implementation of the Program for the rational use and protection of water resources in the context of large river basins by introducing new technologies for water supply and sanitation. The system of integrated water resources management should become the basis of the country's interstate and interstate water management policy. At present, the countries of Central Asia are moving towards the introduction of the principles of sustainable development into strategic documents and public administration practices. Integrated water resources management is one of the tools for the transition to sustainable development. This article is a review of progress made in the planning and implementation of integrated water resources management. The article summarizes the problems, successes, and directions for further integration in the field of water resources management. It also examines the successes and enormous difficulties still facing the regions, in particular, the issues of trans boundary waters, where states have different views and priorities for water use.

Key words: integrated water resources management; Trans Boundary Rivers; water supply; sustainable development; protection of watercourses.

[1]Абубакирова К.Д., [2]Таныбаева А.К., [3]Павличенко Л.М., [4]Рысмагамбетова А.А.

[1]ауыл-шаруашылық ғылымдарының докторы, e-mail: kalkash55@gmail.com
[2]химия ғылымдарының кандидаты, e-mail: Aynur.Tanybaeva@kaznu.kz
[3]география ғылымдарының докторы, e-mail: lmp.170946@yandex.ru
[4]2 курс PhD докторанты, e-mail: Rysmagambetova1@gmail.com
ЮНЕСКО бойынша тұрақты даму кафедрасы, география және табиғатты пайдалану факультеті,
әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Қазақстан, Алматы қ.

Қазақстан Республикасының су ресурстары біріктірілуінің басқарылуы: мәселелері және келешегі

Берілген мақалада Қазақстанның су ресурстарының ахуалы туралы талдау жасалынды және трансшекаралық өзендердің ағымы соңғы жылдары азайғаны жөнінде мәліметтер келтірілген. Осының нәтижесінде келешекте минералды-шикізат, отын-энергетикалық және жер ресурстарын игеру негізінде елдің экономикалық әлеуетінің дамуы барысында сумен қамтамасыз ету күрделі мәселесі туындайды. Тұщы су ресурстарының тапшылығы және тиімсіз пайдалануы елдің тұрақты дамуына және қоршаған ортаға қауіпін келтіреді. Бұл мәселені шешу барысында су пайдалануды реттеудің үлкен мәні бар. Сумен қамтамасыз ету және су тартудың жаңа техно-

© 2017 Al-Farabi Kazakh National University

логияларын енгізу жолымен ірі өзендер бассейнінің тілімінде су ресурстарын тиімді пайдалану және қорғау Бағдарламасын іске асыру қамтамасыз етілуі керек. Елдің мемлекетішілік және мемлекетаралық су шаруашылығының саясатының негізі болып су ресурстары біріктірілуін басқару жүйесі болу керек. Қазіргі таңда Орталық Азия мемлекеттері стратегиялық құжаттарға және мемлекеттік басқару тәжірибелеріне тұрақты даму принциптерін бірыңғай енгізу жолында тұр. Су ресурстары біріктірілуінің басқарылуы тұрақты дамуға көшудің құралдарының бірі болып табылады. Берілген мақалада су ресурстарын кешенді басқару тәжірибесінде жоспарлануы және пайдалану саласындағы жетістіктерге шолу жасалған. Мақалада су ресурстарын басқару саласындағы кезекті біріктірулердің мәселелері, жетістіктері және бағыттары жиынтықталған. Сонымен бірге, мемлекеттердің суды пайдалану мәселесінде әр түрлі көзқарастарының және басым бағыттарының әр түрлі болуына байланысты мемлекетіміздің кейбір аймақтарында трансшекаралық суларды басқару қиыншылықтары да қарастырылған.

Түйін сөздер: су ресурстары біріктірілуін басқару, трансшекаралық өзендер, суды қамтамасыз ету, тұрақты даму, су ағымдарын қорғау.

[1]Абубакирова К.Д., [2]Таныбаева А.К., [3]Павличенко Л.М., [4]Рысмагамбетова А.А.

[1]доктор сельскохозяйственных наук, профессор, e-mail: kalkash55@gmail.com
[2]кандидат химических наук, и.о. доцента, e-mail: Aynur.Tanybaeva@kaznu.kz
[3]доктор географических наук, и.о. профессора, e-mail: lmp.170946@yandex.ru
[4]PhD докторант 2 курс, e-mail: Rysmagambetova1@gmail.com
кафедра ЮНЕСКО по устойчивому развитию, факультет географии и природопользования,
Казахский национальный университет имени аль-Фараби, Казахстан, г. Алматы

Интегрированное управление водными ресурсами Республики Казахстан: проблемы и перспективы

В статье проведен анализ состояния водных ресурсов Казахстана, показано, что в последние годы все больше сокращается сток трансграничных рек. В результате чего уже в ближайшие годы при росте экономического потенциала страны, основанного на освоении богатых минерально-сырьевых, топливно-энергетических и земельных ресурсов, возникнет серьезная проблема с водообеспечением. Нехватка и нерациональное использование ресурсов пресной воды создают серьезную угрозу устойчивому развитию и охране окружающей среды страны. Огромное значение в решении данной проблемы имеет регулирование водопользования. Необходимо обеспечить реализацию Программы рационального использования и охраны водных ресурсов в разрезе бассейнов крупных рек путем внедрения новых технологий водообеспечения и водоотведения. Основой внутригосударственной и межгосударственной водохозяйственной политики страны должна стать система интегрированного управления водными ресурсами. В настоящее время страны Центральной Азии переходят к внедрению принципов устойчивого развития в стратегические документы и практику государственного управления. Интегрированное управление водными ресурсами является одним из инструментов перехода к устойчивому развитию. Данная статья является обзором прогресса, достигнутого в области планирования и применения на практике комплексного управления водными ресурсами. В статье обобщены проблемы, успехи и направления дальнейшей интеграции в сфере управления водными ресурсами. В ней также рассматриваются успехи и огромные трудности, все еще стоящие перед регионами, в частности, вопросы трансграничных вод, где государства имеют различные взгляды и приоритеты водопользования.

Ключевые слова: интегрированное управление водными ресурсами, трансграничные реки, водообеспечение, устойчивое развитие, охрана водотоков.

The issues of protection and rational use of water resources in the republic are more relevant than ever. Water supply is one of the strategic state tasks. The state of water resources largely determines the level of economic development. In Kazakhstan, water is one of the determining factors in the development and distribution of productive forces. The republic is rich in land resources, which are the main reserve for the growth of arable land in the country. The scarcity of water due to its uneven distribution across the territory affects the development of agricultural production and industry (Mal'kovskij, 2016). Water resource of the republic are used in various sectors of the economy, but the most significant consumer of fresh water both at the present level and in the future is agriculture – irrigation, provision of water to the rural population and livestock. It accounts for about 85% of the total water consumption; the remaining 15% goes to industry and water supply to the urban population.

The aanalysis of the country's water resources state showed that total freshwater reserves are estimated at 524 km^3, including 80 km^3 in glaciers, 190 km^3 in lakes. Reserves of groundwater make up 15.6 km^3, including: for domestic and drinking water supply – 5,6; for household, drinking and industrial-technical water supply – 0,8; for domestic and drinking water supply together with irrigation of land – 0,08; for domestic, drinking, industrial, technical and irrigation of land – 0,006 (Vodnye resursy Respubliki Kazahstan, 2018).

Having a vast territory, multi-sectoral economic complex, the republic suffers from insufficient and uneven water resources. There are eight river basins on the territory of Kazakhstan, the largest of which are Yertis, Balkhash-Alakol, Aral-Syrdarya and Zhayik-Caspian (total more than 90% of water resources).

If the water needs for one km^2 of the country's territory, the existing security is on average 20,53 thousand m^3. The indicator of water availability per inhabitant of Kazakhstan is 18,79 km^3 per a day. At the same time, the situation with water supply in the republic varies considerably by region. Most are provided with own resources both surface and underground waters – the Ertis river basin, the Balkash-Alakol basin. The Nura-Sarysu, Ertis, Tobol-Torgai basins are deficient in groundwater. Significant territories of Esil, Zhayik-Caspian, Aral-Syrdarya, Tobol-Torgai and Nura-Sarysu basins are deficient in both surface and underground waters.

According to Kazhydromet, the surface water resources of Kazakhstan in the average water year are 108,5 km^3. Of these, 56,5 km^3 are formed on the territory of the republic (Table 1). At the same time, from the territory of China an average of 19,9; Uzbekistan – 13,7; Russia – 7,4; Kyrgyzstan – 3.0 km^3/year (Nacional'nyj doklad, 2015).

Table 1 – The volume of water resources of the rivers of Kazakhstan, billion m^3

Years	Total	The River runoff forming in the territory of the Republic of Kazakhstan	The River runoff coming from neighboring states
2010	143 600	77 200	66 400
2011	101 800	57 300	44 500
2012	92 700	49 200	43 500
2013	121 100	75 000	46 100
2014	109 800	63 500	46 300
2015	107 400	67 700	39 700

It should be noted that in 2015, environmental protection releases were carried out for m^3. The admissions were conducted in order to ensure the preservation of the natural state of the water body, the elimination of degradation and desertification processes in the lower reaches of the Shiderty River of the Pavlodar region, to fill and replenish the lake systems and improve the ecological condition of the Kyzylorda region, the lakes of the Tengiz-Korgalzhyn state reserve of the Akmola region.

In accordance with existing treaties with neighboring countries, with the exception of the People's Republic of China, with which there is no agreement on water allocation, the following amounts of runoff of Trans Boundary Rivers should enter the territory of Kazakhstan in the average water year:

The SyrDarya River — 12 km^3;

The Zhaiyk River – 7,79 km^3;

The Ile River – 12 km^3,

The Kara Ertis River — 9,8 km^3 (based on average long-term data);

The Shu River – 2,79 km^3,

The Talas River– 0,81 km^3.

The actual flow of Trans boundary Rivers into Kazakhstan is shown in Figure 1. There is a decrease in the flow of water along Trans Boundary Rivers from China (Informacionnyj bjulleten', 2013, 2014, and 2015).

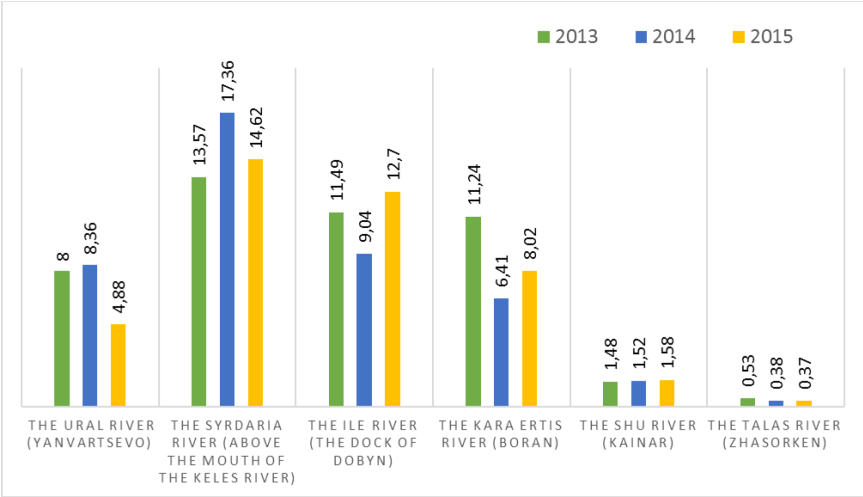

Figure 1 – The volumes of trans boundary rivers flow entering the territory of Kazakhstan from neighboring countries, km^2

That is, Kazakhstan's water supply from its own resources is the lowest after Turkmenistan in this indicator among the republics of the post-Soviet space, and taking into account the transit flow of 42.50 thousand m^3/km^2 takes the last place. According to the specialists of the republic's water economy, in the coming years, with the growth of the country's economic potential, based on the development of rich mineral resources, fuel, energy and land resources, there will be a serious problem with water supply. In this situation, the issue of coordinated use of the waters of Trans boundary Rivers with neighboring countries on the principles of international law and cooperation is of particular importance for Kazakhstan. A special place in the policy of the state should be the issues of interaction with neighboring countries in the joint use and protection of trans boundary water resources. The process of settling all the contradictions between the countries of Central Asia can be objectively resolved upon accession to the UN Convention on the Protection and Use of Trans boundary Watercourses and International Lakes of September 18, 1992.

It should be noted that the Convention on the Law of the Use of International Watercourses, adopted by the UN General Assembly on May 21, 1997, obliges to consider «ensuring the use of trans boundary waters in a reasonable and equitable way, with special regard to their trans boundary character in carrying out activities that have or can have a trans boundary impact». The UN decisions emphasize that «watercourse States cooperate on the basis of sovereign equality, territorial integrity, mutual benefit and good faith» (Tehnicheskaja tematicheskaja publikacija, 2014).

At the same time, Kazakhstan is experiencing a shortage of fresh water not only because of its geographic location, but also because of irrational water management and inefficient water management. Water supply of economic sectors is carried out by 85% due to surface water. Almost 98.7% of the water intake in Kazakhstan is provided by 6 industries: agriculture – 65%; production of electricity, gas – 24%; state management (activity of the State Water Supply Administration) – 5.3%; metallurgy – 3.2%; the mining industry – 1.2% (Informacionno-analiticheskij obzor, 2007).

The analysis of water losses during transportation shows that 99.3% of the total losses in the country fall on 3 sectors: agriculture – 75.9%; production of electricity, gas – 10.8%; state administration – 12.5%. Losses of other industries do not exceed 0.7% of the total amount and cannot influence the overall situation. Intensive and sometimes irrational development of irrigated agriculture, as well as regulation of runoff in arid climate conditions led to a water deficit in the basins of small and large rivers such as Ili, Syrdarya, Ishim, and others.

In general, the loss of water according to the Committee on Statistics, there is an increase in water losses by 85 million m^3 (water losses for 2015 were 2940 million m^3, for 2014 – 2,855 million m^3).

According to the Committee on Water Resources of the Ministry of Agriculture – the authorized body for the use and protection of the water fund of the Republic of Kazakhstan, the following measures were taken to reduce water losses during transportation: reconstruction of canals, improving the efficiency of canals and improving the water infrastructure, etc.

In addition, pollution and depletion of surface water continues. This is due to consumption of clean water for household needs, after which water is discharged into the reservoirs of untreated or insufficiently treated sewage. Wear of 34% of city drainage networks and the majority of sewage treatment plants was 70% (Kudajbergenuly, 2005; Turmaganbetov, 2011).

The quality of the waters of almost all water bodies of the republic remains unsatisfactory. The areas of foci of groundwater pollution range from one to hundreds of square kilometers. In Kazakhstan with a population of more than 18,338,704 people, 46% live in rural areas, and only 60% of them have the opportunity to use centralized water supply (Jelektronnyj Schetchik naselenija, 2017). The rest use water from local sources (wells, springs, rivers and ponds) or imported. In general, about 20% of the population consume poor quality drinking water.

The most unsuccessful in the ecological respect is the basin of the main waterway of Kazakhstan – the Irtysh River. Its waters are contaminated with heavy metals (copper, zinc, cadmium, lead, arsenic, etc.) that enter the river with sewage. The main sources of accumulation of chemical elements in water systems and their constituent parts of bottom sediments in the territory of the Irtysh basin are:

– Naked surfaces of mine workings, their dumps,

– Storage;

– Product storage of concentrating factories;

– Dumping products and industrial effluents of metallurgical, chemical-metallurgical, chemical, machine-building, heat-power enterprises and enterprises of the construction industry;

– Industrial emissions into the atmosphere, deposited subsequently on the earth's surface;

– Chemicals widely used in agriculture in the region. (Abubakirova, 2011).

One of the most urgent problems not only for Kazakhstan, but also for the entire world community remains the problem of the Aral Sea. The processes of desertification, soil salinization, impoverishment of the plant and animal world, climate change, and the incidence of the population have increased dramatically. The ecological situation in the Aral region has led to the impossibility of developing traditional economic directions and caused a number of social problems. In turn, the ecological situation in the Caspian region is determined by an increase in the level of the Caspian Sea and anthropogenic impact on marine coastal ecosystems. A rise in sea level, according to experts' forecasts, will lead to an extension of the coastline to 2,400-2,700 km, and 1.2-2.2 million hectares will be added to the flooded areas. The greatest danger of flooding is exposed to oil fields on the northern and north-eastern coast of the Caspian Sea (out of 43 oil fields under threat of flooding, 32 in Atyrau and 11 in Mangistau oblasts). The Caspian Sea is the largest sturgeon habitat in the world; therefore, the Caspian problem is not only an interstate but also a global problem. The implementation of environmental programs is complicated by its growing importance as the largest oil and gas-bearing region (Bolgov, 2007; Izmajlova, 2015).

The scarcity and irrational use of freshwater resources pose a serious threat to the sustainable development and protection of the country's environment. The regulation of water use is of great importance in solving this problem. The management of water resources in the republic is based on the basin principle.

The legal basis for water use in the Republic of Kazakhstan was established by the Water Code of March 31, 1993. Its main task is to regulate water relations for the purpose of rational water use, protection of water resources from pollution, contamination and depletion, as well as preventing harmful impacts on the soil (Vodnyj kodeks RK, 2018).

This is stated in the document of the state program "Ecology of Kazakhstan for 2010-2020", it is explained that the problem of sustainable water supply in Kazakhstan is due to the limited availability of water resources, a high degree of pollution and the uneven distribution of water reserves throughout the country. Despite the scarcity of groundwater, at present only 0.2-12% of the total volume of explored reserves is used. To solve the problem of water resources deficit and pollution, the program "Ecology of Kazakhstan" provides for the work on forecasting and updating of groundwater resources (Gosudarstvennaja programma, 2014).

Thus, the analysis of the state of the country's water resources has shown that the main water losses fall on agricultural irrigation and industry. This is due to losses during transportation of water, lack of a closed cycle of water use at enterprises, an increase in the amount of sewage discharged into water bodies, water pollution by various types of waste, relatively low use of groundwater resources, etc. (Ljubel', 2013)

It is worth mentioning the main problems in water resources management, which are the following:

1) Underdevelopment of the organizational environment and sectoral disunity. The issues of coordination of water resources management do not find solutions in the developed strategies for the development of economic sectors. To implement a

unified water management policy, the authorized body in the field of use and protection of the water fund has insufficient powers, which negatively affects the long-term planning of the development of the water sector, ensuring compliance with the balances of water use interests in combination with their protection, and involving the public in the decision-making process.

2) Inefficiency of mechanisms for implementing existing legislation. The current legal framework for the water sector includes, generally, general provisions that do not cover the whole range of problems of cooperation and intersectional interaction and do not contain detailed mechanisms for preparation and decision-making. At an insufficient level, obligations under international treaties are being fulfilled.

3) Limited use of modern management tools. Legal, economic and scientific-methodological instruments of water use are not being improved, which does not promote stimulation of water users for careful and effective use of water and prevention of pollution of water bodies. The level of public influence on the process of making managerial decisions remains low.

4) Ignoring the ecosystem restrictions. The development of the water sector of the economy is carried out without taking into account social, economic and, especially, environmental requirements. Ignoring environmental requirements in water management activities led to the emergence of a crisis in virtually all river basins in Kazakhstan. The problems of degradation of forests, pastures, glacier reductions, intensive erosion in catchment areas are declared, but are not grounds for modeling basin development scenarios and management decisions. Despite the significant dependence of the development of the country's economy on the state of the water fund, there is no economic assessment of aquatic ecosystems and the goods and services they provide to society. One of the reasons for the degradation of ecosystems is the imperfection of the water quality management system in Kazakhstan's river basins. Monitoring of water quality characteristics is carried out by the Republican State Enterprise Kazgidromet (background monitoring of surface waters), regional environmental protection departments (monitoring the quality of industrial wastewater), territorial departments of sanitary and epidemiological supervision (monitoring of drinking water quality), territorial offices of the Committee of Geology and subsoil use (groundwater quality monitoring). Most of the information of these organizations is inaccessible and insufficient for planning and decision-making on water quality improvement, access for the public is limited.

5) Imperfection of the system for preventing and eliminating the harmful effects of water. In this sphere, there is an interdepartmental dispersion of responsibility (Ministry of Emergency Situations, Ministry of Agriculture, Ministry of Environmental Protection, local executive bodies, business entities) and there is no integrated approach to prevent and eliminate the effects of harmful water impacts. At present, there is no systematic approach to addressing the harmful effects of water. There is no systematic database on these phenomena, regularities in many of their types have not been studied, their risks and the extent of possible damage associated with them have not been assessed. Specialized design and production units responsible for providing protection against harmful effects of water are abolished, and new ones are not created. Therefore, this problem is quite urgent.

6) Operation of water infrastructure. The actual wear of water management systems and facilities is more than 60%. The reliability and safety of strategically important facilities has been reduced. In the most disastrous state, there are dams of large hydro units, the breakthrough of which may cause catastrophic floods. Low efficiency of distribution networks, large losses of water, rise of ground waters and salinization of adjoining lands are noted.

7) Weakness of civil society and non-governmental organizations. The practice of development of water user associations and rural consumers' cooperatives of water users shows that they are still at the stage of formation and practically do not participate in the planning, distribution and management of water resources. Virtually do not participate in the development of decisions and delineation of responsibility for repair and modernization of water infrastructure, as well as ensuring the safety of territories and the population from the harmful effects of water.

8) Underdevelopment of the national information system. The access of stakeholders to socio-economic and environmental information is not ensured, and the objectivity of decisions taken at all levels of government is reduced. The system of training and raising the level of skills of higher and middle-level personnel in the water sector of the economy requires improvement. The existing gaps in the standards of education cause a lack of qualified specialists and training facilities.

9) Problems of trans boundary water management and international cooperation. Serious problems in the management of trans boundary water bodies are the insufficient regulation of the issues

of joint use of trans boundary rivers, the absence of an intergovernmental system for monitoring the state of water resources and the exchange of reliable data on the use of water resources, mutual notification of emergencies at water management facilities of trans boundary rivers. There is no legal and methodological framework regulating the use of joint natural resources; as well as consistency in the assessment and reimbursement of trans boundary environmental damage. Attempts to resolve the problems of trans boundary pollution on a bilateral basis have not yet led to practical results – a reduction in the level of pollution of trans boundary rivers. All this, combined with the high degree of trans boundary nature of the formation of the republic's water resources and the increase in pollution of water bodies, are serious challenges to sustainable water use of the population and economic sectors and environmental security of the country.

It should be noted that the level of fulfillment of obligations under international treaties is not high enough. The problem is not so much a lack of financing as in the absence of procedures and methodologies for planning cross-sectorial actions that take into account Kazakhstan's obligations under conventions and agreements.

The above problems of the water sector of the economy of the Republic of Kazakhstan can have extraordinary negative economic and social consequences, damaging the environment, the resource potential and the health of the population. The most prominent consequences of the imperfection of the water management system in Kazakhstan are well known:

– Ecological catastrophe of the Aral Sea;

– Low population availability of safe drinking water;

– Environmental problems of the oil and gas sector, in connection with possible techno genic catastrophes in oil production on the shelf of the Caspian Sea;

– Water scarcity and water pollution, salinization (desertification) of agricultural lands;

– Unsatisfactory quality of most aquatic ecosystems in the republic;

– Risks and possible damage from man-made disasters due to physical deterioration of hydraulic structures.

It is expected that the listed problems – the consequences will be aggravated in the future due to global warming, agglomeration of farms, development of production.

Thus, in order to achieve sustainable socio-economic development, appropriate changes and new approaches are needed in the use and management of water resources.

To solve the problems of water crisis both internationally and domestically, scientists have proposed a system of integrated water resources management (IWRM). This system was developed by European countries, when the water crisis of the state developed into a continental problem. Since most rivers in Europe are trans boundary, so the pollution of one affects the state of several rivers at once. To unite the interests of the parties, it is primarily necessary to recognize water as a commodity for which it is necessary to pay. Then a supranational structure should be created that would regulate the solution of water supply problems for the region as a whole. However, before selling water as a commodity, it is necessary to create a solid interstate legal framework. When countries approve the "polluter pays" principle, you can sell water depending on the quality.

The transition to IWRM in the country is based on the international experience of the countries of the European Union, the United States, Japan, etc.

At the present, Kazakhstan has begun reassessing the regulatory and regulatory framework in the direction of developing the principles of integrated water management. The Republic of Kazakhstan is the first country in Central Asia to start reforming the system of surface water quality standards. As a result, the mechanism for "ecological regulation of water use", including elements of ecosystem monitoring, reporting, planning, stakeholder interaction, etc., was laid down in a legislative framework. (Duhovnyj, 2011)

The IWRM process includes a number of key principles that determine its practical essence. In a generalized form, the key principles of integrated water resources management are as follows:

1. Water management is carried out within hydrographic boundaries in accordance with the morphology of a particular basin.

2. The management provides for the registration and involvement of all types of water (surface, underground, return) taking into account climatic features.

3. Close coordination of water use and all participating bodies horizontally between sectors and vertically between levels of the hierarchy of water use.

4. Public participation not only in management, but also in financing, in maintenance, planning and development.

5. Information support, openness and transparency of the water management system.

6. Priority of natural requirements in the activities of water management bodies.

7. Presence of incentives for water conservation and combating unproductive water losses from water management bodies and water users (Nacional'nye dialogi, 2013).

It is important to note that IWRM is a process that is based on taking into account all existing water resources (surface, groundwater and return water) within the hydrographic boundaries and represents the interests of different industries and levels of the hierarchy of water use. IWRM includes all interested parties in decision-making and promotes the rational use of water in the interests of environmental safety and sustainable welfare of society.

The IWRM assumes participation in the management not only of the state (government), but also of regional and local (administrative) authorities, as well as the private sector and civil society. The logic of inclusion is that different forms of partnership (contractual) relations with the private sector are usually supervised by state structures of different levels, and the requirements and interests of civil society should constitute the goal and task of the entire public administration system.

It is necessary to conclude basic agreements on Trans Boundary Rivers and the division of responsibilities of the parties in matters of general water use. With the joint (cooperative) use of this potential, attempts to pressurize or provoke some advantages (geographic or territorial) are doomed to failure in the end. In our opinion, it is at the border with the countries of Central Asia that it makes sense to apply IWRM and a water monitoring and evaluation system. IWRM should become the basis of interstate and interstate water policy, and ensure a balanced solution of socio-economic problems and problems of restoration and preservation of the water and resource potential of the river basin. The regulatory role of the state in all this is fundamental, and the economic activities of industrial, agricultural and other enterprises should include environmental priorities.

To implement integrated water resources management in the Republic of Kazakhstan, it is necessary:

– Ensure implementation of the Program for the rational use and protection of water resources in the context of large river basins by introducing new technologies for water supply and sanitation;

– Ensure implementation of the Akbulak branch program and other water-supply programs;

– To restore and conserve aquatic ecosystems in the main river basins;

– Establish a unified information system for monitoring water use;

– Improve existing regulatory and legal acts in the field of rational use and protection of water resources;

– Develop concepts for projects to reduce water scarcity;

– Exclude discharges to untreated sewage water sources;

– Ensure water saving in agriculture;

– Increase the efficiency of water use in industry by 25%;

– Increase the efficiency of water use in the communal sector by 10%.

The Republic of Kazakhstan has all the prerequisites for transition to IWRM, but it is necessary to carry out a large number of institutional, legislative and information measures to ensure the development of the process. Certain conditions have been created, in particular, a key role in the management of water resources has been assigned to the authorized body in the use and protection of the water fund and its regional basin authorities, but effective work requires a significant increase in their institutional capacity. International cooperation is developing, but in order to fulfill Kazakhstan's obligations under international treaties, it is first of all necessary to solve the problems of water resources management at the national level.

Work on the implementation of the IWRM principle has already begun, much more needs to be done to create legal and institutional conditions for IWRM and to implement these mechanisms in practice. The need for coordination between different sectors in water use is reflected in national legislation. The bodies and mechanisms responsible for horizontal coordination are usually taken into account in national legislation, but the effectiveness of their functioning remains a problem. One of the prerequisites for ensuring fruitful vertical and horizontal coordination is the achievement of institutional stability. Ensuring continuity of reforms, financial sustainability and a favorable labor situation remains a recurring problem. Economic instruments (including charges for water abstraction, pollution charges, and tariffs for water supply and sanitation services) can stimulate the effective use of water and ensure the optimal distribution of water where it creates the greatest value for local communities, which should contribute to (green) growth. Such tools can reduce the need for expanding water supplies and the need to invest in new infrastructure, thereby saving limited financial resources. They can also generate revenues for

service providers. Such instruments are generally referred to in regulatory legal acts, but they can be effective only if properly designed and effectively implemented. This requires strengthening capacity in monitoring water use and ensuring water-related regulation.

Thus, the introduction of IWRM principles at the national and regional levels will contribute to water conservation, strengthening interstate cooperation in the use of water and energy resources. Based on the principles of the unity of water resources. Development and implementation of key IWRM tools will ensure reliable and viable national and regional water resources management in the context of current and future climate change. (OECD Water Studies, 2012)

References

1 Abubakirova K.D., Kozhagulov S.O. (2011) Jekologija i ustojchivoe razvitie [Ecology and Sustainable Development]. Almaty: Inzhu-Marzhan, 276 p.

2 Bolgov M.V., Krasnozhon G.F., Ljubushkin A.A. (2007) Kaspijskoe more. Jekstremal'nye gidrologicheskie sobytija [Caspian Sea. Extreme hydrological events]. M.: Nauka – 381 p.

3 Duhovnyj V., de Shuter J. (2011) Water in Central Asia: past, present, future. Taylor and Francis, London, UK.

4 Gosudarstvennaja programma upravlenija vodnymi resursami Kazahstana (2014) Ukaz Prezidenta Respubliki Kazahstan [The State Water Management Program of Kazakhstan]. №786

5 Informacionno-analiticheskij obzor nezavisimyh jekspertov (2007) Upravlenie vodnymi resursami v Kazahstane. istorija, sovremennoe sostojanie, analiz, sravnenija, rekomendacii [Water resources management in Kazakhstan. history, current status, analysis, comparisons, recommendations]. Almaty , 2007

6 Informacionnyj bjulleten' o sostojanii okruzhajushhej sredy Respubliki Kazahstan (2013) [Information Bulletin on the State of the Environment of the Republic of Kazakhstan]. 41-58 pp.

7 Informacionnyj bjulleten' o sostojanii okruzhajushhej sredy Respubliki Kazahstan (2014) [Information Bulletin on the State of the Environment of the Republic of Kazakhstan]. 47-62 pp.

8 Informacionnyj bjulleten' o sostojanii okruzhajushhej sredy Respubliki Kazahstan (2015) [Information Bulletin on the State of the Environment of the Republic of Kazakhstan]. 45-99, 271-274 pp.

9 Internet-resource: Jelektronnyj Schetchik naselenija Kazahstana [Electronic Counter of the Population of Kazakhstan]: http://countrymeters.info

10 Internet-resource: Nacional'nyj doklad o sostojanii okruzhajushhej sredy i ob ispol'zovanii prirodnyh resursov [National report on the state of the environment and on the use of natural resources]: http://doklad.ecogosfond.kz

11 Internet-resource: Vodnye resursy Respubliki Kazahstan [Water Resources of the Republic of Kazakhstan]: http://enrin.grida.no

12 Izmajlova A.V. (2015) Rol' bol'shih i malyh ozer v razvitii territorij na primere Prikaspijskogo regiona [The role of large and small lakes in the development of territories on the example of the Caspian region]. Geograficheskie problemy regiona Kaspijskogo morja i izuchenie putej dostizhenija ustojchivogo razvitija territorij. M.: Media-Press. 26-41 p.

13 Kudajbergenuly K. (2005) Vzaimodejstvie v oblasti racional'nogo ispol'zovanija vodno-jenergeticheskih resursov v Central'noj Azii [Interaction in the field of rational use of water and energy resources in Central Asia]. Vodnoe hozjajstvo Kazahstana. №. 4. – 21-22 p.

14 Ljubel' M., Jedelenbos D. (2013) Integrirovannoe upravlenie vodnymi resursami: sravnitel'naja laboratorija rukovodstva vodnymi resursami [Integrated water resources management: a comparative laboratory for water management]. Mezhdunarodnyj zhurnal «Upravlenie vodnymi resursami» 1 (3-4): 177-196 p.

15 Mal'kovskij I.M., Toleubaeva L.S. (2016) Vodnaja bezopasnost' Respubliki Kazahstan: problemy i reshenija [Water security of the Republic of Kazakhstan: problems and solutions]. Gidrogeologija, Doklady NAN RK, serija geologii i tehnicheskih nauk, tom 1– str. 57-67

16 Nacional'nye dialogi po vodnoj politike Vodnoj iniciativy Evropejskogo Sojuza Otchet o progresse (2013) [National Dialogues on Water Policy of the European Union Water Initiative Progress Report]. Integrirovannoe upravlenie vodnymi resursami v Vostochnoj Evrope, na Kavkaze i v Central'noj Azii.

17 OECD Water Studies (2012) Basis for Financing Water Resources Management, Organization for Economic Co-operation and Development (Paris, OECD Publication)

18 Sokolov V.I. (2004) Obzornyj doklad "Realizacija principov integrirovannogo upravlenija vodnymi resursami v stranah Central'noj Azii i Kavkaza" [Review report "Implementation of the principles of integrated water resources management in the countries of Central Asia and the Caucasus"] Proekt Regional'nogo Tehnicheskogo Konsul'tativnogo Komiteta Global'nogo Vodnogo Partnerstva dlja Central'noj Azii i Kavkaza.

19 Tehnicheskaja tematicheskaja publikacija (2014) Integrirovannoe upravlenie vodnymi resursami v Central'noj Azii: Problemy upravlenija bol'shimi transgranichnymi rekami [Integrated water resources management in Central Asia: Problems of managing large transboundary rivers]. Global'noe vodnoe partnerstvo, Shvecija, str. 10-24

20 Turmaganbetov M.A., Orman A.O., Burlibaev M.Zh. i dr. (2011) Sravnitel'no-pravovoj analiz vodnyh zakonodatel'stv sopredel'nyh s Kazahstanom gosudarstv i podgotovka rekomendacij dlja garmonizacii mehanizma upravlenija transgranichnymi rekami [Comparative legal analysis of the water legislation of the countries neighboring with Kazakhstan and preparation of recommendations for harmonization of the mechanism of transboundary rivers management]. Almaty, Kaganat.

21 Vodnyj kodeks Respubliki Kazahstan (2018) [Water Code of the Republic of Kazakhstan]. With changes and additions as of 01.01.2018y.

3-бөлім

КАРТОГРАФИЯ ЖӘНЕ ГЕОИНФОРМАТИКА

Раздел 3

КАРТОГРАФИЯ И ГЕОИНФОРМАТИКА

Section 3

CARTOGRAPHY AND GEOINFORMATICS

IRSTI 36.23.27

[1,2]Kakimzhanov Y., [3]Yerzhankyzy A., [4]Kozhaev Zh.

[1]senior lecturer, Department mine surveying and geodesy, Mining and metallurgical institute, Satbayev University, Kazakhstan, Almaty, e-mail: erka_7717@mail.ru
[2] senior lecturer al-Farabi Kazakh National University, Department of Geography and Environmental Sciences, Department of geography, land management and cadastre, Kazakhstan, Almaty, e-mail: erka_7717@mail.ru
[3]PhD student, Satbayev University, Kazakhstan, Almaty, e-mail: yerzhankyzy@gmail.com
[4]senior lecturer, Department mine surveying and geodesy, Mining and metallurgical institute, Satbayev University, Kazakhstan, Almaty, e-mail: kozhaev_zh@mail.ru

MODERN METHODS OF PROCESSING AND CREATING A DIGITAL TERRAIN MODEL

Nowadays the requirements for topographic and geodetic products are becoming more important and gaining direct economic importance due to the high rate of market development. The main requirement remains the reliability and differentiation of the results of cartographic materials, and the most important issue is the accuracy of the developed products. The accuracy is affected by a variety of factors, depending both on the means of measurement and the type of processing. This paper presents an overview of modern survey methods for the projecting of linear structures based on the example of road sections in Almaty. Currently, the design of roads is, as a rule, based on topographic survey data, performed by traditional geodetic instruments. It is necessary to apply the automatic projecting system containing components of software, information, technical and organizational support to increase the quality of solutions on projecting objects. This article considers automated approaches for efficient data processing, comparative analysis of software complexes that are widely used to create digital terrain models, their ability to support and create three-dimensional models, import of point cloud, a way of constructing relief, importing and processing initial data.

Key words: digital terrain models, processing data, roads.

[1,2]Какимжанов Е., [3]Ержанқызы А., [4]Кожаев Ж.

[1]Сәтбаев университеті, Тау-кен-металургия институты, Маркшейдрлік іс және геодезия кафедрасының аға оқытушысы, Қазақстан, Алматы қ., e-mail: erka_7717@mail.ru,
[2] әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, география және табиғатты пайдалану факультеті, география, жерге орналастыру және кадастр кафедасының аға оқытушысы, Қазақстан, Алматы қ., e-mail: erka_7717@mail.ru
[3] Сәтбаев университеті, Тау-кен-металургия институтының докторанты, Қазақстан, Алматы қ., e-mail: yerzhankyzy@gmail.com
[4]Сәтбаев университеті, Тау-кен-металургия институты, Маркшейдрлік іс және геодезия кафедрасының аға оқытушысы, Қазақстан, Алматы қ., e-mail: kozhaev_zh@mail.ru

Жергілікті жердің сандық үлгісін құру мен өңдеудің заманауи әдістері

Қазіргі кезде нарықтың даму жылдамдығының өсуімен байланысты, топогеодезиялық өнімдердің берілетін талаптары күшеюде және экономикалық маңыздылығына тікелей әсер етуде. Сондықтан картографиялық мәліметтер нәтижесінің сараланyы мен нақтылығы негізгі талаптармен сақталады, бірақ өте маңызды болып құрылған өнімнің дәлдігі болып табылады. Дәлдікке әртүрлі факторлар, өлшеу құралдары және оларды өңдеудің әртүрлі үдерістері әсер етеді. Берілген мақалада жол құрлысын жобалау үшін заманауи әдістерге, Алматы қаласының автомобиль жолдары мысалында алынды. Қазіргі кезде автомобиль жолдарын жобалау, негізінен топографиялық түсіріс мәліметтерімен, дәстүрлі геодезиялық аспаптар арқылы жүзе-

© 2017 Al-Farabi Kazakh National University

ге асады. Нысандарды жобалаудағы жобаның шешімінің сапасын көтеру үшін міндетті түрде автоматтандырылған жобалау жүйесін қолдану қажет етеді, оның құрамына бағдарламалық, ақпараттық, техникалық және ұйымдастыруды қамтамасыздандыру кіреді. Бұл жұмыста мәліметтерді тиімді өңдеу үшін автоматтандырылған әдістері қарастырылды, оған жергілікті жердің сандық үлгісін құру, олардың үш өлшемді үлгілерді құру мен қолдау мүмкіндіктері, нүктелік бұлттылықтарды импорттау, жер бедерін құру мүкіндіктері, бастапқы мәліметтерді өңдеу және импорттау үшін кеңінен пайдаланатын бағдарламалық кешендерге салыстырмалы талдау жасалды.

Түйін сөздер: жергілікті жердің сандық үлгісі, мәліметтерді өңдеу, автомобиль жолдары.

[1,2]Какимжанов Е., [3]Ержанқызы А., [4]Кожаев Ж.

[1]старший преподаватель кафедры МДиГ, Горно-металлургический институт, Сатпаев университет, Казахстан, г. Алматы, e-mail: erka_7717@mail.ru

[2] ст. преподаватель кафедры география, землеустройства и кадастра, факультет географии и природопользования, Казахский национальный университет им. аль-Фараби, Казахстан, г. Алматы, e-mail: erka_7717@mail.ru

[3]докторант, Сатпаев университет, Казахстан, г. Алматы, e-mail: yerzhankyzy@gmail.com

[4]старший преподаватель кафедры МДиГ, Горно-металлургический институт, Сатпаева университет, Казахстан, г. Алматы, e-mail: kozhaev_zh@mail.ru

Современные методы обработки и создания цифровой модели местности

В настоящее время в связи с высокими темпами развития рынка требования, предъявляемые к топогеодезической продукции, все более усиливаются и приобретают непосредственное экономическое значение. При этом основным требованием остается достоверность и дифференцированность результатов картографических материалов, а также наиболее важным вопросом является точность создаваемой продукции. На точность влияют самые разнообразные факторы, зависящие как от средства измерения, так и вида процесса их обработки. В данной статье представлен обзор современных методов съемки для проектирования линейных сооружений на примере участков автомобильных дорог города Алматы. В настоящее время проектирование автомобильных дорог осуществляется, как правило, на основе данных топографической съёмки, выполняемой традиционными геодезическими приборами. Для повышения качества проектных решений на объектах проектирования необходимо применять систему автоматизированного проектирования, содержащую в своем составе компоненты методического, программного, информационного, технического и организационного обеспечения. В работе рассматриваются автоматизированные методы для эффективной обработки данных, сравнительный анализ программных комплексов, которые широко используются по созданию цифровых моделей местности, их возможность поддерживать и создавать трехмерные модели, импорта облака точек, способ построения рельефа, импорта и обработка исходных данных.

Ключевые слова: цифровая модель местности, обработка данных, автомобильные дороги.

Introduction

Over the past decades, the world is rapidly moving towards a new type of economy, where digital technologies are becoming the main tool for its formation. The state program "Digital Kazakhstan-2020" promoted the digital transformation and is the main factor of technological changes, as well as a condition for ensuring the competitiveness leading to the restructuring of all economic and production processes, and the increase of productivity. In modern conditions, information technologies play an important role in the work of the private and public sectors, which is the basis for the transition to a digital state (the State Program "Digital Kazakhstan" for 2017-2020).

The demand on various services needed for Earth surface surveying in the geospatial market is quite high. Therefore, the pace of information collection and processing should be at an appropriate rate. Typically, these processes are local in nature, affecting small areas scattered in space, and are quite numerous. (E. Levin, 2017:206).

The purpose of this work is to study the modern methods of data collection and comparative analysis of survey results to obtain an estimate of accuracy and improve performance. The goal of our work was to choose a method of obtaining a digital terrain model (DTM) that would reduce the processing time and at the same time leave the reliability and differentiation.

The creation and development of construction can be carried out with the help of classical methods of geodetic work, with modern geodetic instruments. The most elaborated from the technological point of view are the measurements of the road coordinates carried out by the traditional geodetic methods using the electronic tachometers and digital levels (S.Babic, 2015, Volume 1). The time-proved solu-

tion provides millimeter accuracy, but it requires significant costs to create a high-precision coordinate space in the area where the measurements are made (SCNP-02-036-02.) Moscow, TsNIIGAiK, 2002:6).

The validity of the engineering solutions should be confirmed in the comparison projects for all parameters including the costs for the construction, maintenance and repair of the road, the transport and operational qualities of roads and road facilities, road safety, the impact on the ecological system, contribution to the economic and social and cultural development of the region and other factors (SNiP of the Republic of Kazakhstan 03.03-09-2006 Highways).

According to the Law of the Republic of Kazakhstan "On Roads", the technical solutions for the location of roads in the area, its main structural elements should be economically justified, should include the use of advanced energy and resource-saving technologies that promote quality and safety of road traffic. Design, construction, reconstruction, repair and maintenance of motor roads are carried out in accordance with established requirements and norms, with the use of materials, instruments, equipment and measuring instruments authorized for use to achieve the high transport and operational parameters of highways (speed, evenness, durability, increased conditions for the safety of motor vehicles) (Law of the Republic of Kazakhstan, 2001: N 245).

The use of data collection methods based only on ground surveys increases the cost of work. In these circumstances, the use of easily transportable, remotely controlled aircraft (unmanned aerial vehicles) equipped with the required imaging equipment allows to carry out all the necessary stages of the project very quickly and to flexibly regulate the current technology, even in the absence of stable weather conditions for traditional shooting (A.Sechin,2011). Aerial photography, with an unmanned aerial vehicle (UAV) can provide the informative and accurate orthophoto coverage in the shortest possible time due to the appearance of new processing algorithms changing the methodology. The technology is used for massive mapping and 3D modeling of the linear infrastructure objects (roads and railways, power lines, city streets), area objects of complex structure and high detail of the research - creation of a digital model.

Methods of research

T.Luhmann introduced a categorization scheme of measurement techniques that trades sizes of the measured objects versus required accuracy. Modification of this scheme is presented in Figure 1 (E. Levin, 2017:205; T.Luhmann, 2006: 26).

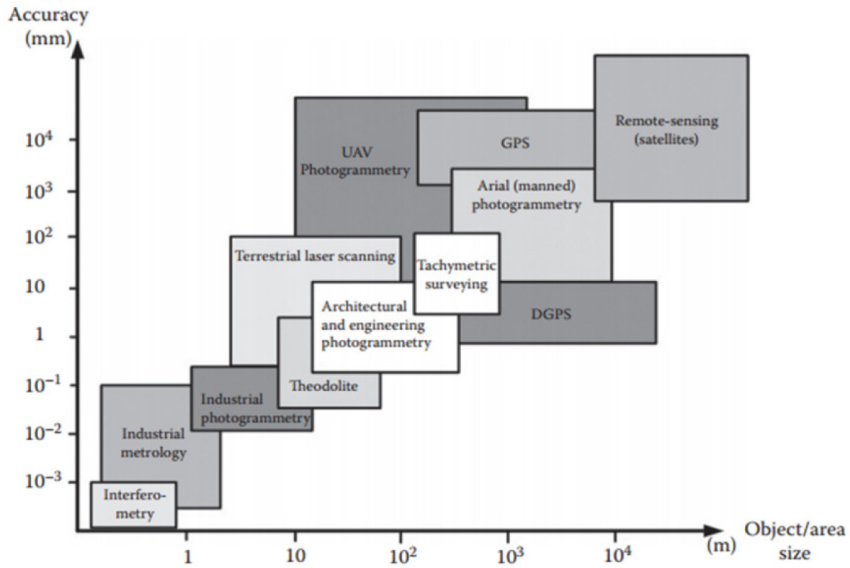

Figure. 1 – Classification of measurement techniques

Three methods of topographic and geodetic work were considered:

– Tachometric survey (traditional method);

– Aerial photography using an unmanned aerial vehicle;

– Mobile laser scanning.

1) The traditional method of surveying using the electronic tachometers was considered as a cheaper and simpler method of obtaining the data (A.Lofton,2016). However, the time costs, loss of completeness and quality of the data collected, as well as subjective perception of the road infrastructure elements by the direct executors made this method to be brought to the background.

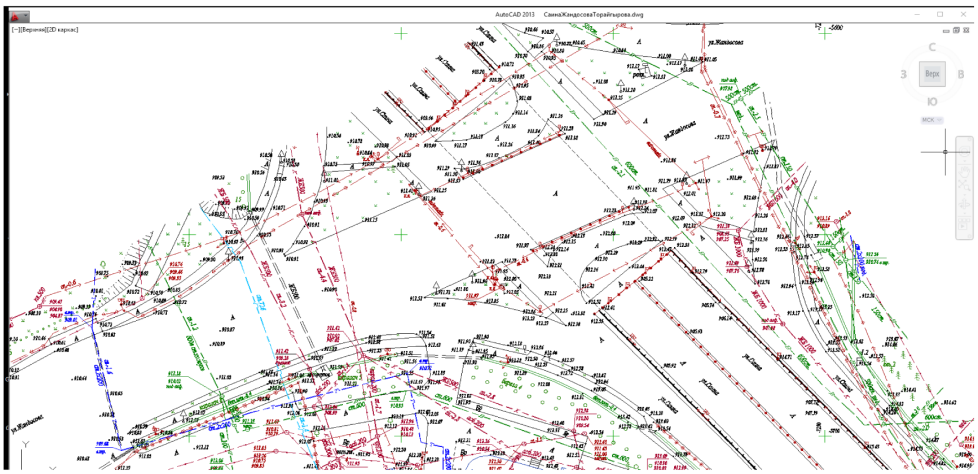

Figure 2 – Fragment of tacheometric survey of the road section of Almaty city

2) Aerial photography using an unmanned aerial vehicle

Qualitatively new method of obtaining information about this area is the use of digital aerial photography with UAVs (H.Eisenbeiss, 2012) It is worth noting that in comparison with the satellite images and traditional aerial photography, aerial photography with UAVs has significant advantages. First, the high resolution of the images obtained: maximum - up to 1-2 cm (at flight altitudes of 30-50 m), average – 8-10 cm (at an altitude of 250-300 m). Secondly, the pictures can be taken and be initially processed in a very short time without leaving the place of survey. Third, the possibility of surveying the local and hard-to-reach areas, the space imagery and traditional aerial photography of which are not cost-effective. Fourth, the quality of images obtained does not depend on the cloudiness, since it is possible to shoot under the clouds on cloudy days, which is especially urgent (Y. Polyakova, 2012.)

Figure 3 – Fragment of orthophoto of the road section on the territory of Almaty

As for aerial traffic safety issues, small UAVs are not equipped with air traffic communication equipment and collision avoidance systems, compare to manned air-crafts (I.Colomina,2008). Therefore, due to the lack of communication with air traffic authorities, small UAVs are restricted to flight in line-of-sight (LOS) and to operate with a backup pilot. Besides UAV control stations communication frequencies (typically 30–40 MHz) signals may interfere with another civil segment device (remote controlled cars and hobbyist aircrafts), therefore there is the possibility of signal jamming (E. Levin, 2017:207).

3) Survey of the site using a mobile laser scanner.

Mobile laser scanning is the best one for measurements of linearly extended objects and, at first, the roads. This method is effective in terms and quality of the data obtained. The problem of constructing the three-dimensional digital models has become much simpler, allowing to create a high-precision digital model with spatial coordinates in the form of a set of points. If the survey of a large constructed area with tachometers can take weeks, the mobile scanner can make it in a matter of hours. The main reason for choosing a mobile laser scan for surveys is to perform the field measurements with very high speed and detail (Sarychev D., 2013).

Advantages of mobile laser scanning systems also include:

1. Achieved relative accuracy – up to 10 mm.
2. The result of scanning is a very dense set of points – thousands of measurements per 1 m², even at high shooting speeds
3. Ability to install on various vehicles.
4. Economic data processing.
5. Fast and safe shooting of roads and road infrastructure.

Table 1 presents the parameters characterizing the traditional technology of geodetic survey and survey using MLS and UAV. Analysis of the data of Table 1 shows that the traditional method significantly loses the method of MLS and UAV in many respects precisely when shooting linear long objects. In addition, in the works (A.Baigulov, 2013; Sarychev D. 2013; V.Safar, 2014), the authors identified the following advantages mobile laser scanning in comparison with other methods of engineering and geodetic research.

Table 1 – Comparison table of survey methods

Parameters	Survey method		
	UAV	MLS	Tacheometric survey
Productivity	for a resolution of 10 cm / point - up to 30 km2 / departure;	300 thousand measurements per second	300-500 pickets / day
Organization of shooting	Does not affect the movement	Does not affect the movement	It is necessary to block the movement
Error	10-30 mm	5-20 mm, depends on the quality of the plan-altitude basis, the quality of the GPS signal	5mm – 5 cm (depends on stroke length)
Productivity per day	70 km	100-250 km	relatively
Density of a point model	-	2 points on m^2	1 point on 100-200 m^2
Digital model accuracy	15-20 cm	5-10 cm	relatively
The width of the swath	30-50 m	50–250 m	no more 100 m

As can be seen from Table 1, the MLS method is the most effective in accuracy and speed, and the UAV method is economically advantageous. The traditional method gives the necessary accuracy, but significantly lower performance indicators.

The obtained survey data are used for further planning and modeling of the transport infrastructure. First of all, it is necessary to create a DTM that will meet the requirements and conditions for design.

Features of creating a digital site model

Digital models significantly reduce the time and labor costs compared to the traditional technology of obtaining marks from topographic

maps and plans (I. Zhurkin, 2012: 32). Creation of a digital terrain model with high accuracy of displaying reality despite the variety of different software products is a priority task (Ch. Frueh, 2003)

With the appearance of new methods for collecting the geodetic information, satellite imagery, airborne, mobile and terrestrial laser scanning, it became possible to automate the creation of 3D site models (Zhilin Li,2005:5).

We used the following softs to create digital models.

1.Agisoft Photoscan

2. Erdas Imagine

3. Fugro Viewer

Program for compare the obtained digital models of Cloud Compare

1) Agisoft PhotoScan program is a universal tool for generating the three-dimensional models of the photography objects surfaces from the photo images of these objects (V. Seredovich, 2012). PhotoScan is successfully used both for creating the models of things and objects of different scales - from miniature archaeological artifacts to large buildings and structures, and for building the site models based on aerial photographs and generation of height matrices and orthophoto maps based on these models.

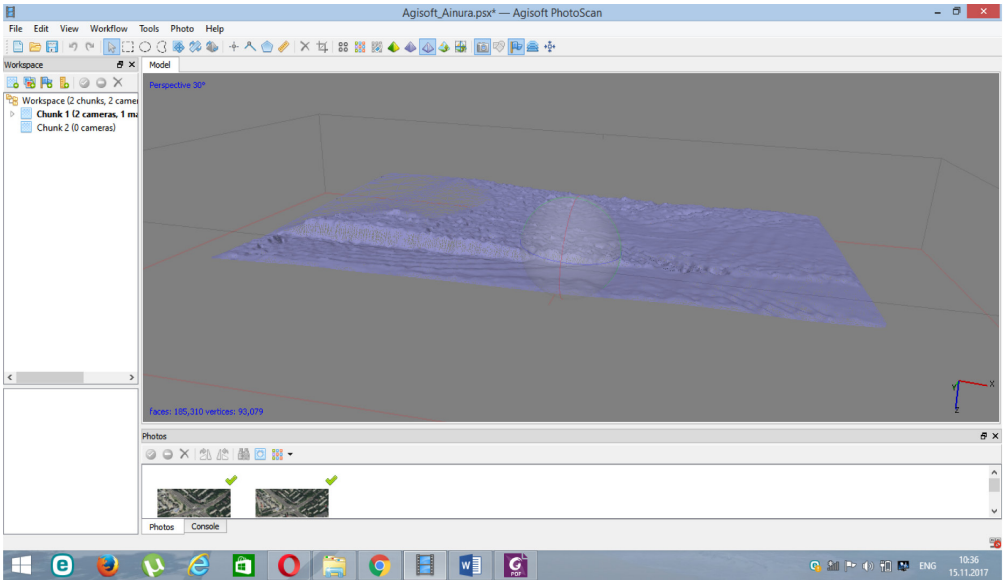

Figure 4 – Fragment of processing Agisoft Photoscan program

As a result of processing of photography materials, it becomes possible to get the three-dimensional site models in TIN and DEM formats; 3D site models with a texture from the original photo images; 3D site models in the form of point clouds; orthophoto maps of user-defined resolution in user boundaries and cuts (I.Zhurkin, 2012).

2) Program Erdas Imagine

The universal software product Erdas Imagine, used in this study for UAV data processing, in order to improve the quality and accuracy of the results. It consolidating remote sensing, photogrammetry, LiDAR analysis, and radar processing into a single product. (Erdas Imagine Brochure, 2012: 4) This is an easy software Erdas Imagine supporting multiple workflows, including:

- Data conversion
- mosaicking
- Land cover mapping
- LiDAR classification
- Spatial modeling and analysis
- Terrain creation

The capabilities of Erdas Imagine can vary depending on the user's needs at creating the geospatial projects: from Imagine Essentials, through Imagine Advantage, to Imagine Professional. To increase the productivity and increase data processing capabilities, allowing to solve a wide range of tasks related to photogrammetric processing of images, additional specialized

modules are available. Each subsequent package includes the previous one and extends its functionality (I.Zhurkin, 2012). The Erdas software is designed for fast processing of big data, for carrying out deep image analysis and creating 3D images.

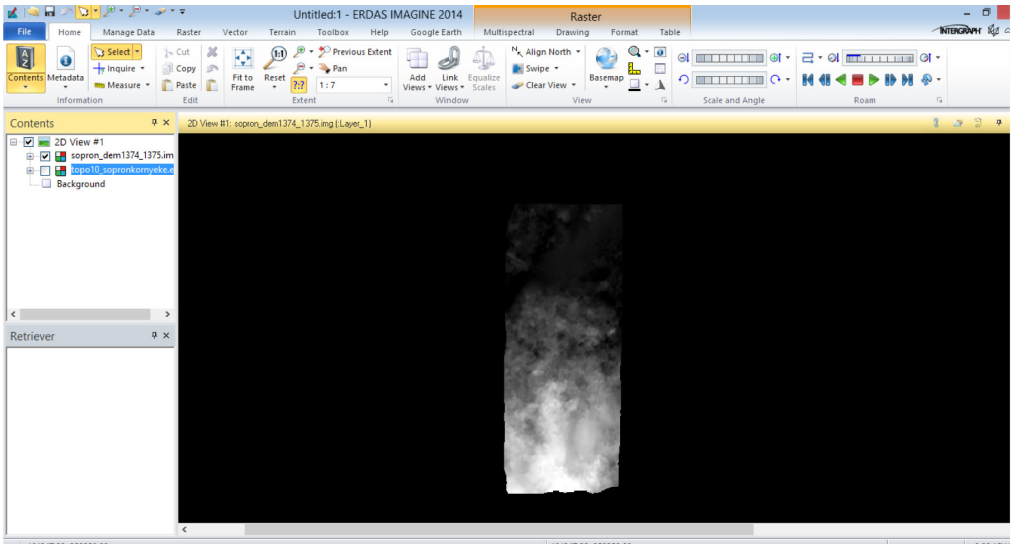

Figure 5 – Fragment of processing Erdas Imagine program

3) Program Fugro Viewer

Another software we chose was the free program Fugro Viewer, which allows users to improve the processing of their geospatial data (fugro.com). You can get a three-dimensional model, longitudinal profile, orthophoto. Suffice functional program that allows you quickly and efficiently processing the data.

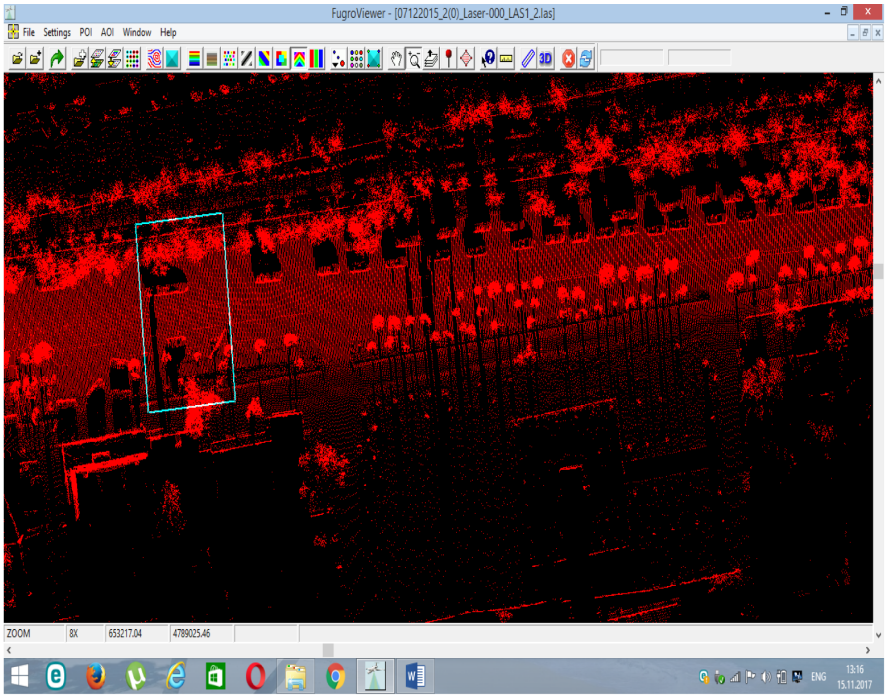

Figure 6 – Fragment of processing FugroViewer program

Results and discussion

The Photogrammetric, geodetic and mobile laser scanning serve to obtain qualitative input data. The necessary accuracy and size of the area of interest are decisive factors for choosing the appropriate method for developing the material. (V.Safar , Z.Smejkal, 2014). This paper carries useful data on how to process the data and which software parameters should be chosen during MLS or UAV data processing. The study highlights differences in the output DEMs depending on various possibilities of "point cloud" data processing. Nowdays there are many software tools and applications have appeared that offer procedures, scripts and algorithms to process and visualize data (K.Korzeniowska, 2011:271).

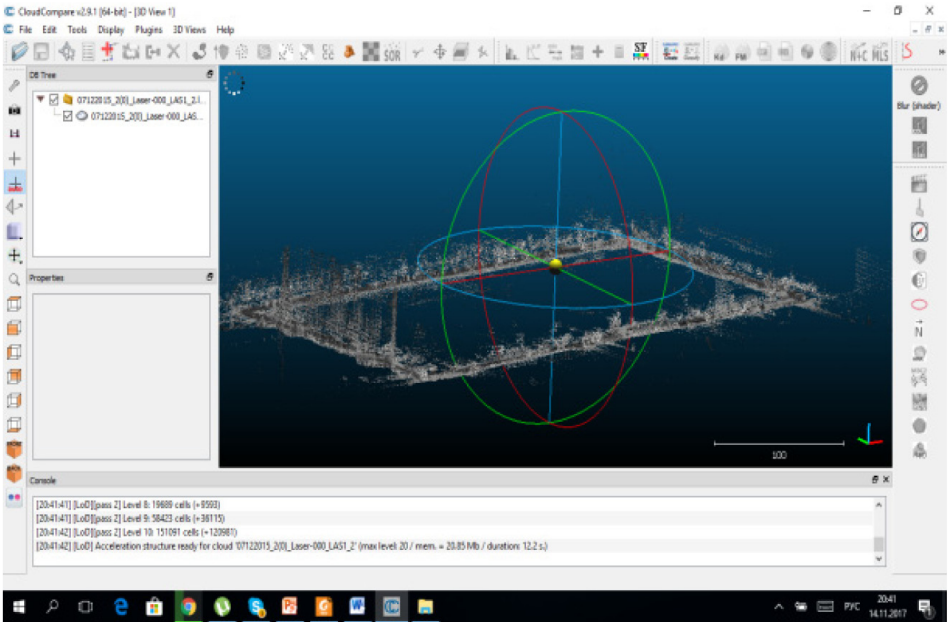

Figure 7 – Program for compare the obtained digital models of Cloud Compare

This set of software and methods for processing contributed to the purpose of this study: comparative analysis of survey results to obtain an estimate of accuracy and improve performance, also various software tools used for data classification, by carefully studying digital elevation models (DEM), MLS data and UAV data. The work was focused on the most important software tools: both commercial and open source. It should be mentioned, that achieved results depend also on spatial resolution of generated DEMs.

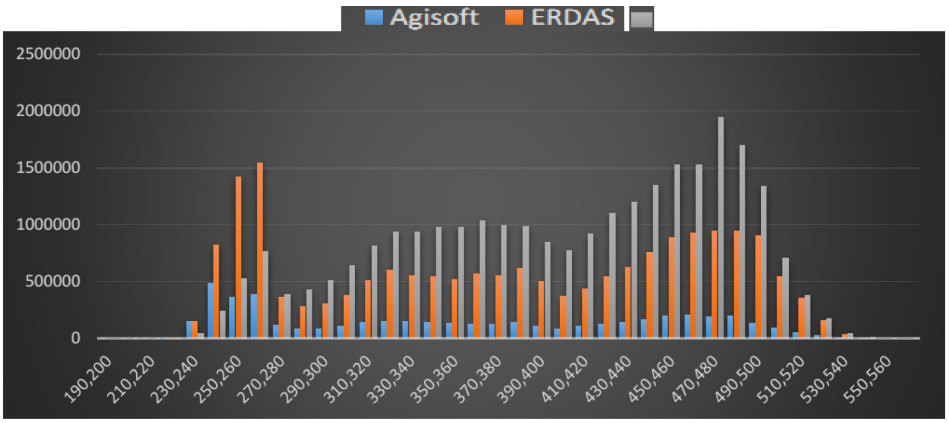

Figure 8 – Comparative evaluation of altitude indicators Digital Elevation Models

We selected Agisoft PhotoScan data processing software as a free soft Fugro Viewer for MLS data processing, as well as the Erdas Imangine program, which was chosen to improve the quality of the processed data from the UAV. Models DEM, created using the analyzed software, were compared in the program Cloud Compare.

Here in figure 8 it obvious that Erdas and Fugro Viewer are quite similar distributed but AgiSoft is more wide. However if we look to distributed of AgiSoft z histogram it almost repeated the shape of two cloud data.

Table 2 – The results of the comparison of the processing of survey methods

Type of soft	N points	min	max	St.dev	Density point per square unit	Mean	Total area
AgiSoft	4721776	153,48	663,02	118,575	0,40	403,566	11,94
Erdas Imagine	18375866	282,44	581,40	69,4653	2,22 (per s unit)	440,067	8,29
Fugro Viewer for MLS	20966143	254,73	591,54	66,1417	1,44(per s unit)	432,451	14,21

As seen in table 2, Results achieved in this work show that processing in agisoft I Erdas Imagine shows a very big difference, although the original data is the same, performed by the blob, but the Erdas processing is much closer to the mls data. According to our statement, using a more cost-effective UAV method will solve the problem of obtaining more reliable data as a result, giving the same accuracy as MLS, by processing the Erdas data.

Processing in Agisoft and Erdas Imagine shows shows a very big difference, although the original data is the same, executed by UAV, but the Erdas processing is much closer to the MLS data. According to our statement, using a more cost-effective UAV method will solve the problem of obtaining more reliable data as a result, giving the same accuracy as MLS, by processing the Erdas data.

Conclusion

New requirements on always more superior map sources for needs of road designing call for suitable selection of the acquisition method (M.Fellendorf,2013). In this paper considered 3 types of survey: tacheometric, UAV method and mobile laser scanning methods of loaded traffic sections of Almaty city road.

According to above the purpose of this work has made a comparative analysis of the results of UAV and MLS data, the processing workflow of survey has been studied and obtained digital terrain models (DTM) which give a more an estimate of accuracy of the investigated terrain. By the goal of our work has been identified the most effective method for creating a DTM, that would allows to reduce the processing time and at the same time leave the reliability and differentiation.

The efficiency of the obtained DTM realized by processing Erdas Imagine of UAV data, which are the same to the results of MLS data. And in comparison with the processing of the Agisoft program exceeds by several times. The application of UAV allows you to quickly and efficiently get information about the research terrain for further design and application of deformations of linear structures.

References

1 Arvem Lofton, Bahram Ravani, Ty A. Lasky, Kin S. Yen. (2016) Mobile Terrestrial Laser Scanning for Highway Applications. Advanced Highway Maintenance and Construction Technology, Davis.

2 A. Sechin, M. Drakin, A. Kiseleva. (2011) Unmanned aerial vehicle: application for aerial photography for mapping (part 2), Rakurs, Moscow.

3 A. Baigulov, M. Romaneskul, B.Shumilov, M.Gubskaya. (2013) The method of road repair designing based on mobile lidar mapping. CAD& GIS for roads, №3.

4 Christian Frueh and Avideh Zakhor. (2003) Constructing 3D City Models by Merging Ground Based and Airborne Views. IEEE Computer Society Conference on Computer Vision and Pattern Recognition (CVPR'03)

5 D.Sarychev. (2013) Mobile lidar mapping. CAD& GIS for roads, №3.

6 Eugene Levin, Leonid Nadolinets and Daulet Akhmedov. (2017) Surveying Instruments and Technology. Taylor & Francis Group.

7 E.Polyakova, M.Gofarov. (2012) The use of aerial photography from an unmanned aerial vehicle in the compilation of a digital terrain model (using the example of the subarctic thermal boundary of Pymwashor). Proceedings of the Komi Science Center Uro RAS. Issue 3 (11). Syktyvkar.

8 Erdas Imagine (2012) Brochure.

9 (2002) Instruction on photogrammetric work when creating digital topographic maps and plans (SCNP-02-036-02.) Moscow, TsNIIGAiK, Moscow.

10 I.Colomina, M. Blázquez, P. Molina, M. E. Parés, and M. Wis. (2008) Towards a new paradigm for high-resolution low-cost photogrammetry and remote sensing. In International Archives of the Photogrammetry, Remote Sensing and Spatial Information Sciences, ISPRS Congress, Beijing, China, XXXVII. Part B1, 1201–1206.

11 I. Zhurkin, T. Khlebnikov. (2012) Digital modeling of measuring three-dimensional video scenes (Text): monograph, Novosibirsk: SSGA, - 246.

12 Henri Eisenbeiss, Li Zhang. (2012) Comparison of DSMs generated from mini UAV imagery and terrestrial laser scanner in a cultural heritage application. ISPRS Commission V Symposium “Image Engineering and Vision Metrology”, ETH Zurich, September.

13 Karolina Korzeniowska, Malgorzata Lacka. (2011) Generating dem from lidar data – comparison of available software tools. Archives of Photogrammetry, Cartography and Remote Sensing, Vol. 22, pp. 271-284

14 (2001) Law of the Republic of Kazakhstan “On Roads” 17 july, N 245

15 Martin Fellendorf. (2013) Digital Terrain Models for Road Design and Traffic Simulation. 54th Photogrammetric Week, Austria.

16 Sergije Babic, Kristijan Ljutic. (2015) Digital Terrain Model Application in Road Planning and Design CETRA - International conference on Road and Rail Infrastructure, At Opatija, Croatia,Volume: 1

17 (2006) SNiP of the Republic of Kazakhstan 03.03-09 Highways

18 (2017) State program “Digital Kazakhstan-2020” 2017-2020

19 T.Luhmann, , S. Robson, S. Kyle, and I. Harley. (2006) Close Range Photogrammetry: Principles, Methods and Applications. Scotland, UK: Whittles.

20 Vaclav Safar, Zdenek Smejkal. (2014) The accuracy of digital models for road design. Geoinformatics for Intelligent Transportation, GIS Ostrava, Czeh Republic.

21 V. Seredovich, I. Vostrov. (2012) A review of modern software products for the creation and use of three-dimensional models for the design of highways // Interexpo geo-Siberia. - No. 3.

22 Zhilin Li, Qing Zhu, Christopher Gold. (2005) Digital terrain modeling principles and methodology. CRC Press

23 www.fugro.com Official page Fugro Viewer

ҒТАМР 89.57.35; 36.33.39

[1,2]Какимжанов Е., [3]Мукалиев Ж., [4]Мамутов Ж.

[1]аға оқытушы, Сәтбаев университеті, Қазақстан, Алматы қ., e-mail: erka_7717@mail.ru
[2]аға оқытушы, e-mail: erka_7717@mail.ru
[3]оқытушы, e-mail: zh_gis@mail.ru
[4]профессор, e-mail: zhekenmamutov@gmail.com
әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Қазақстан, Алматы қ.,

АРАҚАШЫҚТЫҚТАН ЗОНДЫЛАУ МӘЛІМЕТТЕРІН ӨҢДЕУДІҢ ӘДІСТЕМЕЛІК ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

(Іле Алатау Табиғи Паркі мысалында)

Ерекше қорғалатын табиғи территорияларды (ЕҚТТ) бақылау үлкен қалалы жерлерді сауатты басқару мен халықтың өсуі негізінде табиғи жерлердегі ластанудың мәселелерін шешетін ажырамас және ажырамас бөлігі болып табылады. Іле Алатау қорығын бақылау кезінде табиғи ресурстарды қолану кезінде антропогендік факторлардың табиғи ортаға тигізетін әсері төмен екенін көрсетеді. ЕҚТТ құрамындағы жерлерді бақылау әуеғарыштық әдістерді тиімді қолдану қажет етеді. Спутниктік суреттерді автоматты дешифрлеу әдістерін жетілдіру және әуеғарыштық бақылау технологияларын өңдеу Іле Алатауы қорығының өзекті сұрақтарының бірі болып табылады. Мақалада спутниктік суреттерді автоматты дешифрлеудің жалпы дәлдігін бағалау әдістері және оның орташа 10,5% жақсартылғанын негіздеп, жүзеге асыруын ұсынды. Берілген суреттер бойынша бөлінуі арқылы анықталатын, бірнеше бөліктегі классификацияның толық дәлдігіне байланысты болып келеді. Классификацияның дәлдігі суреттің бөлінуіне сәйкес ұлғаяды, егер олар 4 бөліктен көп болып бөлшектенсе соған байланысты болып келеді. Сондай-ақ мақалада ЕҚТТ жерлердегі ауыл шаруашылық жерлерін классификациялаудағы өзекті мәселелерді шешудегі негіз болып қаралады. Оның ішінде спутниктік суреттерді дешифрлеуді автоматтандыру әдістерінің жетілдіруі болып максималды ақиқатқа жақын классификациясы таңдалып алынды және ол орташа 10,5% классификацияның дәлдігін жақсартқанын көрсетеді. Спутниктік суреттер мен бақыланбалы классификацияларға салыстырмалы талдау жасай отырып автоматтандырылған дешифрлеудің әртүрлі алгоритмдерінің негізінде: минималды арақашықтық, параллелепипед, максималды ықтималдылықтардан қарағанда максималды ақиқатқа жақын (Т = 71,5%) алгоритмі классификацияның толық дәлдікке жақын мәліметтерді ала аламыз. Басқа әдістердің нәтижесі классификациялық төменгі дәлдікті береді.

Түйін сөздер: Landsat 8 TM, ENVI 4.8, зондылау, дешифрлеу, NDVI (Normalised Difference Vegetation Index), картография, әуе-ғарыштық.

[1,2]Kakimzhanov Y., [3]Mukaliev Zh., Mamutov Zh.

[1,2] senior lecturer Satbayev University, Mining and Metallurgical Institute, Department Mine surveying and geodesy, Kazakhstan, Almaty, e-mail: erka_7717@mail.ru
[2] senior lecturer, e-mail: erka_7717@mail.ru
[3] lecturer, e-mail: zh_gis@mail.ru
[4]professor e-mail: zhekenmamutov@gmail.com
al-Farabi Kazakh National University, Department of Geography and Environmental Sciences, Department of geography, land management and cadastre, Kazakhstan, Almaty,

Feature Methods for Processing Remote Sensing Data

(On the Example of Ili Alatau Park Natural)

Monitoring of land of SPNTs (specially protected natural territories) is an indispensable and important task in the growing human impacts and environmental pollution and the need to develop systems of specially protected natural territories on the lands of a large city and competent management increases. SPNT or Alatau reserve park monitoring is using natural resources and minimizing the impact of anthro-

pogenic factors on the environment. This requires the monitoring of the composition of SPNTs land using effective aerospace methods. Improving the techniques of automatic decoding the satellite imagery and developing technology of aerospace monitoring SPNTs of Ili Alatau reserved Park are relevant research questions. In the paper the method of estimating the overall accuracy of automatic decoding of satellite imagery and its increase by an average of 10.5% was improved, substantiated and implemented. The dependence of the overall accuracy of the classification on the number of parts, which are divided into the original picture was determined. Dependence shows that classification accuracy increases according to the separation of the image, but if it is disaggregated more than 4 parts. Further division does not significantly improve the accuracy. In the article the solutions of the urgent problems of classification of agricultural land of SPNTs or Ili Alatau, improvement of methods of automatic decoding of satellite images be means of maximum likelihood method, which allows to increase the overall accuracy of the classification by an average of 10.5% are presented. A comparative analysis of methods of supervised classification and cluster analysis of satellite imagery is made on the basis of various algorithms for automatic decoding: the minimum distance, the parallelepiped, the maximum likelihood. It was established that in order to achieve the most accurate classification it is necessary to choose the maximum likelihood algorithm (T = 71.5%). Other methods give results with less classification accuracy.

Key words: Landsat 8 TM, ENVI 4.8, sounding, interpretation, NDVI (Normalized Difference Vegetation Index), cartography, aerospace.

[1,2]Какимжанов Е., [3]Мукалиев Ж., [4]Мамутов Ж.

[1]ст. преподаватель, Горно-металлургический институт имени О. Байконурова, Сатпаев университет, Казахстан, г. Алматы, e-mail: erka_7717@mail.ru

[2]ст. преподаватель, факультет географии и природопользования, e-mail: erka_7717@mail.ru

[3]преподаватель, факультет географии и природопользования, e-mail: zh_gis@mail.ru

[4]профессор, факультет географии и природопользования, e-mail: zhekenmamutov@gmail.com

Казахский национальный университет им. аль-Фараби, Казахстан, г. Алматы,

Особенности методов обработки данных дистанционного зондирования

(На примере Или-Алатауского природного парка)

Мониторинг земель ООПТ (особо охраняемых природных территорий) является неотъемлемой и важной задачей в растущих людских загрязнение и необходимость разработки систем особо охраняемых природных территорий на земли большого города и грамотное управление. Мониторинг парка заповедников СПНТ или Алатау использует природные ресурсы и сводя к минимуму воздействие антропогенных факторов на окружающую среду. Это требует мониторинг состава земли СПНТ с использованием эффективных аэрокосмических методов. Совершенствование методов автоматического декодирования спутниковых изображений и разработки технологии аэрокосмического мониторинга СПНТ заповедного парка Или – Алатау актуальны исследовательские вопросы. В статье предложен метод оценки общей точности автоматического декодирования спутниковых изображений и его увеличение в среднем на 10,5% было улучшено, обоснованы и реализованы. Зависимость полной точности классификация по количеству частей, которые делятся на исходную картину, была определяется. Зависимость показывает, что точность классификации увеличивается в соответствии с разделение изображения, но если оно дезагрегировано более чем на 4 части. Дальнейшие не значительно улучшает точность. В статье рассмотрены решения актуальных проблем классификации сельскохозяйственных земля СПНТ или Или Алатау, совершенствование методов автоматического декодирования спутниковые изображения являются средством максимального правдоподобия, что позволяет увеличить представлена общая точность классификации в среднем на 10,5%. Сравнительный анализ методов контролируемой классификации и кластера анализ спутниковых снимков производится на основе различных алгоритмов автоматического декодирование: минимальное расстояние, параллелепипед, максимальная вероятность, это было установлено, что для достижения наиболее точной классификации необходимо выберите алгоритм максимального правдоподобия (T = 71,5%). Другие методы дают результаты с меньшей точностью классификации.

Ключевые слова: Landsat 8 TM, ENVI 4.8, зондирования, дешифрирование, NDVI (Normalised Difference Vegetation Index), картография, аэро-космическая.

Кіріспе

Жерді қашықтықтан зондтаудың деректері қоршаған орта жағдайын жедел және анық зерттеуге және табиғи ресурстарды қолдану мен әлемнің объективті бейнесін алуға мүмкіндік беретін тиімді құрал болып табылады.

Жерді қашықтықтан зондтау (ЖҚЗ) – жер үсті және ондағы объектілер: атмосфера, мұхит, жер қабығының жоғарғы қабаты туралы электромагниттік сәулеленудің әсерінен тіркеуші құрылғының зерттелетін объектіден айтарлықтай қашықтықта болатын түйіспесіз әдістер арқы-

лы ақпарат алу. Түсірілімдік аппаратуралардың қабылдайтын толқын ұзындықтарының жұмыс диапазондары микрометрден (көрінетін оптикалық сәуле) метрге (радиотолқындар) дейін болады. Жерді қашықтықтан зондтаудың жалпы физикалық негізі объектінің өзіндік және шағылысқан сәулеленуінің тіркелген параметрлерінің арасындағы функционалдық тәуелділік және оның биогеофизикалық сипаттамалары мен кеңістіктік орналасуы болып табылады.

Ғарыштық мәліметтерді қолдану, ерекше қорғалатын табиғи аймақтарға географиялық зерттеулер жүргізуге, жаңалықтар ашуға, баға беруге және сол аймақтарда болып жатқан өзгерістерді бақылап отыруға мүмкіндік береді. Заманауи жер серіктік жүйелерінде өте жоғары кеңістіктік рұқсаттар бар және нысандардың жіктелуі мен оларды танып – білуді жақсартуға арнайы болашағы құрылған. Сонымен қатар, жер серіктік жүйелері үлкен аудандар мен аймақтардағы табиғи экожүйелерді зерттеуге арналған (http://www.kosmoaerogeology.by/2009-12-12-01-36-16/content/96-2009-12-28- 14-36-50).

Сондықтан әуе және ғарыштық суреттерді қолдану – қазіргі экожүйенің жай-күйін үздіксіз бақылап отыруға жағдай жасайтын бірден бір жүйе болып табылады. Суреттерді өткен он жылдықта жасалған суреттердің нәтижелерімен салыстыру арқылы аумақта болған өзгерістерді нақты байқай аламыз.

Қазіргі таңда әуе – ғарыштық мәліметтерді қолдану, үлкен аумақтарды алып жатқан жерлерді тез арада болатын үрдістердің ғана емес (өрт, су тасқыны және т.б.), сонымен қатар, жай жүретін үдерістердің де (кесілген ағаштардың қайта өсуі, су алқаптарының кебуі және т.б.) мағлұматтарын өңдеп отыруға мүмкіндік беретіні мәлім.

Әр түрлі уақыттағы, түрлі типтегі, түрлі деңгейдегі түсіріс мәліметтерінің нақтылығы және барлық қол жетімді картографиялық мәліметтерінің жақсы деңгейде талдануының жүзеге асуы заманауи геоақпараттық технологияларды пайдаланумен тікелей байланысты. Ерекше қорғалатын табиғи аймқтар туралы нақты тақырыптық және жалпыгеографиялық мәліметтерді, әр түрлі жылдардағы әуе және ғарыштық түсірістердің мәліметтерді, тест жүргізілетін аумақтардағы стационарлық бақылаулардың нәтижелерін және басқа да қосымша ақпараттарды жергілікті деңгейдегі геоақпараттық жүйені белгілі бір мақсатта құру арқылы жүзеге асырылады.

Зерттеу нысаны. Қазақстанның Іле Алатау табиғи паркінің геожүйесі мен табиғи ландшафттардың заманауи құрылымы мен динамикасы болжамдар құрастыруға, білуде өте маңызды рөл атқарады. Ұлттық парк Алматы қаласының оңтүстігінде Іле Алатауының баурайында орналасқан. Батыстан шығысқа қарай 120 км, ал көлденеңінен 30 км созылып жатыр. Ұлттық парктің ауданы 164,4 мың шаршы км, шекарасының кейбір бөлігі қаламен жалғасып жатыр. Парктің аумағы 1200 м-ден 5000 м-ге дейінгі абсолюттік биіктікте орналасқан және вертикальды белдемдердің барлық ландшафт түрлері кездеседі олар: тау алды жазықтар, Тянь-Шань шыршалы ормандары, жапырақты және қылқан жапырақты ормандар, альпі шалғыны мен мұз басқан биік таулы шыңдар кездеседі (1-сурет).

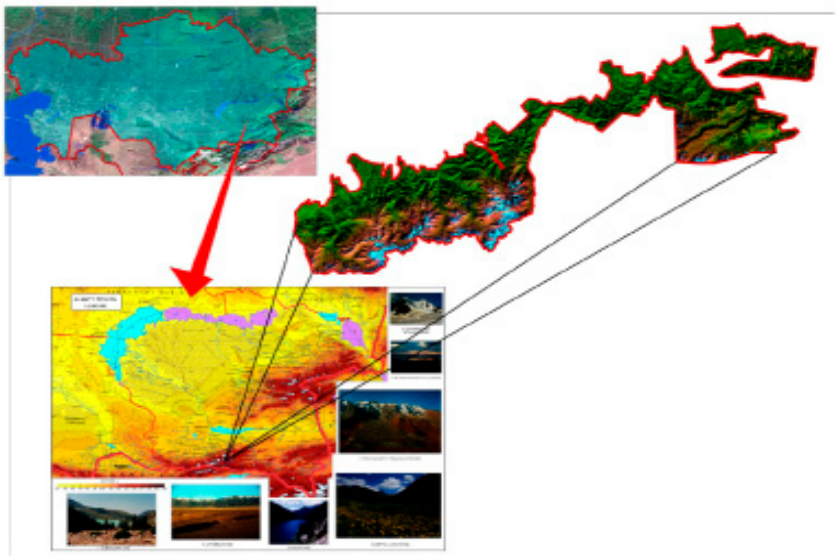

1-сурет – Іле Алатау табиғи паркінің сұлбасы

Іле-Алатауы мемлекеттік ұлттық табиғи паркі 1996 жылы 22 ақпанда Қазақстан Республикасының Үкіметі Қаулысымен құрылған. Парк оңтүстік астана Алматының жанында Іле-Алатауының солтүстік жоталарында орналасқан. Оның көлемі батыста Шемалған өзенінен, шығыста Түрген өзеніне дейінгі 120 км-ді, ал көлденеңінен 30 км-ді алып жатыр. Парктің ауданы – 202292 га.

Ұлттық парктың басты мақсаты мен міндеті – теңдесіз табиғат кешенін қайта қалпына келтіру және қорғаумен бірге, адамдарға табиғатта алуан түрлі демалыс құруға ұсыну мүмкіншілігі.

Ұлттық парк теңіз деңгейінен 600-ден 500 метрге дейін абсолютті биіктікте орналасқан. Парк табиғатының негізін Шренк шыршаларының көркем ормандары және ұсақ жапырақтылар түрлерінен – Сиверс алма ағашы, долана, жабайы өрік, тянь-шань шетені және басқа да ағаш және бұта түрлері құралған.

Парк өзінің табиғи және эстетикалық ерекшеліктерімен өзгеше. Туристер Паркқа кіре берістен аптаған аласа таулы, жайтылай шөлейт және құрғақ даладан альпі шалғындығы, тундралардың салқындығы мен мәңгі, аппақ қары әрі мұздықтарымен жарқыраған жартасты шыңы бар, тауларға дейінгі теңдесіз, тік ландшафты аймақты бақылау мүмкіншілігіне ие болады.

Ұлттық парктің өсімдік әлемі 1200-ден астам өсімдік түрлерінен тұрады және алуан түрлілігіне қарай Солтүстік Тянь-Шаньның өсімдік атаулысын құрайды. Альпілік және субальпілік аймақтар (2400 метрден 3400 метрге дейін) көркем, ашық, сан түрлі шөп шалғындықты болып келеді. Оның ішінде биік таулы қияқ-мүк сазын кездестіруге болады. Ал одан төмен түсеңіз, арша бұтақтарын жолықтырасыз. Бұталы-орманды белдеу 1600-ден 2800 метр биіктікте орналасқан (Elvidge, C. D. and Lyon, R. J. P.). Бұл аймаққа түрлі-түсті раушан көшеті, түрлі шөпті-дәнді жұрындар мен кезектескен жапырақты және қылқан жапырақты ормандар тиісілі. 1400 – 1600 метр алатын баурай – «дүңгіршек» деген атпен белгілі. Оларға аз кездесетін жабайы алмалар, өріктер, көктерек тоғайлары араласқан тау даласы жатады. Ғалымдардың айтуы бойынша, Жетісу жеріндегі Іле Алатауының аласа таулары әлемнің барлық мәдени алма сұрыптарының шығу орталығы деп санайтындығын мақтанышпен айтуға болады. Ұлттық парк флорасы аз кездесетін және эндемикалық түрлерден тұрады.

Қызыл кітапқа шөп, бұта және ағаш тәріздес өсімдіктердің 36 түрлері енгізілген. Олардың ішінде гүлдердің ежелгі түрлері саналатын жауқазынның екі түрі және сарыгүл мен шұғынықтың бір – бір түрлері кездеседі. Тарихшылардың пікірі бойынша, орта ғасырларда жауқазын Іле Алатауынан Ұлы Жібек жолы арқылы, Кіші Азияға, ол жақтан, бүгінгі таңда жауқазын ұлттық символға айналған Голландияға жеткен. Парктың жан-жануар әлемі бай әрі сан қилы. Бұл аймақта омыртқасыздардың 1500 түрлері, ал омыртқалы жануарлардың 213 түрлері мекендейді. Оның ішінде 47 түрі сүтқоректілер, 148 құс түрлері, бауырымен жорғалаушылардың 8 түрі, ал қосмекенділердің 2, балықтардың 8 түрлері ұшырасады.

Көбінесе орман алқабында және ашық орындарда бұғы тұқымдас – марал, елікті, ал жоғарырақ жартастар қорымында – сібір тауешкісін (теке) кездестіруге болады. Қабан, қасқыр, түлкі, борсық және басқа да кемірушілердің түрлерін жолықтырасыз. Бұл аймақты мекендеген көптеген аңдар Қызыл кітапқа енген. Құстардан — тау өзені жағалауында мекендеуші – балшықшы құсы, ителгі тұқымынан – қырғи, тұрымтай; таулы жартастарды мекендейтін қырандар тобынан – құмай, сақалды бүркіт, және тазқара; аз кездесетін торғай тұқымдастардан – ақсағал және қара құтан кездеседі. Сүтқоректілерден жыртқыш аңдар – қызыл қасқыр, қар барысы, ортаазиаялық сілеусін, тянь-шаньдық сұр аю және тассусар және тұяқтылардан арқар, дуадақ кездеседі. Тау су қоймаларында анда-санда жолығатын балық түрі – Іле Маринкасы. Қар барысы Халықаралық Қызыл кітапқа енгені жөнінде айта кету қажет.

Парктің территориясында табиғат ескерткіштері мен Қазақстан халықтарының тарихи-мәдени мұрасының археологиялық объектілері орналасқан. Олар – Ұлы мұздану дәуірінен бері сақталған «Шыңтүрген орман шыршалары», Үлкен Алматы биік таулы көлі, Бозкөл, Аққөл, Қайрақ және Аюлы сарқырамалары, Тұйықсу, Дмитриева, Тәуелсіздік мұздықтары, Түрген шатқалындағы ерте темір дәуірі қорғандары, Есік өзені жағалауындағы сақ қорғандары, атақты «Алтын адам», сонымен қатар Талқыз және Түрген қалалары. Парктің территориясымен Ұлы Жібек жолы жол тартқан. Туристерді ұлттық паркте, ең бастысы, толыққанды демалыс пен экологиялық туризм тартады. Парк жаппай рекреация мен денсаулықты қалпына келтіру үшін теңдесіз шарттар ұсынады. Мысалы, рекреациялық аймақта тау өзені

жағалауында тыныш серуен құру және киіз үй-шатырлық кемпингте демалыс, тіқұзақпен сапар, атпен серуендеу, тау туризмі және альпинизм. Туристер назарына Түрген арнасындағы Киелі бұлақ орталығына жолдама, Парк территориясында оншақты жаяу және атты бағыттар, треккинг және рафтинг ұсынылады. Экологиялық соқпақтар бойымен біркүндік экскурциялар, ғылыми-танымдық туризм, табиғатта түнеу көпкүндік сапарлары және тағы басқалар. Ал қыс мезгілінде тау жолдарынан шанамен, атты шанамен сырғанау және тау шаңғы спорты күтеді.

Зерттеу әдістері. Бұл мәселені шешуде жерді ара-қашықтықтан зондтау мәліметтерінің негізіндегі сандық картографиялаудың қарқынды дамып келе жатқан әдістері тиімдірек болып саналады. 1972 жылы LANDSAT 1 жер серігін ұшырумен басталған ғарыштық суреттер мәліметтерін кеңінен пайдалану табиғи ресурстардың жағдайы мен мониторинг жасауға жаңа мүмкіндіктер ашты. Қашықтықтан зондтау тәсілдерін дамыту нәтижесінде жер және су ресурстарын, топырақты, ормандарды, ауылшаруашылық дақылдар мен қалалық инфраструктураны, өнімді бағалау және тағы басқаларды картографиялау оңайлады (Baret, F., Guyot, G., and Major, D). Ғарыштық суреттерді географиялық информациялық жүйе арқылы нәтижелі шешім қабылдауда қолданады. Қашықтықтан зондтаудың ең маңызды пайдалану аясы қарастырылады және әртүрлі зерттеу кезіндегі қолданылып жүрген тәсілдердің ерекшелігін түсінуге көмектесетін мысал келтіріледі. Айта кететін жайт, дешифрлеудің визуальді тәсілі мен сандық тәсілі қатар маңызды болып табылады. Практикада сандық тәсілді пайдаланудың жетістігі көп жағдайда зерттеушінің визуальді дешифрлеу икеміне байланысты болады.

Берілген аумақтың ғарыштық зондылаудың тиімді жағы сол жердің ескі нұсқадағы суреттерін ғана алып қоймай, дәл қазіргі сәттегі суреттерін де пайдалана алу мүмкіндіктері болып табылады. Осы жобадағы табиғи ландшафттардың динамикасын білу үшін Landsat 8 TM ғарыштар суреттері пайдаланылды (Huete, A. R.). Ара-қашықтықтан зондылау мәліметтерін сандық тематикалық өңдеу ENVI 4.8 компьютерлік бағдарламасының көмегімен жүзеге асырылды. Оның үлкен артықшылығы – бір пакетте тақырыптық, әрі алдын ала өңдеу және ара-қашықтықтан зондылау мәліметтерінің өңделген нәтижелерінен геоақпараттық технологиямен түрлі операциялар жасау жағдайына тез ауыса алу мүмкіндігі.

Табиғатты қорғау инспекциясын құру өте маңызды шара болып табылады және олар барлық шаруашылық пен рекреациялық қызметтерді, табиғи қорғауды бақылау жүктеледі. Ол мыналарды қамтамасыз етеді:

• Суды қорғау (су қорғау аймақтарын белгілеу);

• Әуе бассейнін қорғау (экологиялық бақылау, жолдардыабаттандыру және автотранспорттардың ағымын қатаң реттеу);

• Геологиялық орта мен топырақты қорғау;

• Тірі табиғатты қорғау (экологиялық тұрақтылықты және басқа да ерекше қорғалатын аумақ белдемдерін бөлу, жобалық шешімдер мен режимдік тежеу, жануарлар санын қадағалауды есептемегенде аң аулау кәсібіне тиым салу, жануарлар мен өсімдіктердің түрлерін жерсіндіруден бас тарту, орманды алқаптарды көбейту, өртке қарсы шаралар жүйесін өңдеу және іске асыру, ормандарды түрлі аурулар мен зиянкестерден қорғау, рекреациялық жүктемелерді тұрақтандыру, жайылымдық жерлер жүктемесін оңтайландыру);

• Ландшафттарды қорғау (ландшафттарды консервациялау, қалпына келтіру, мониторинг);

• Экологиялық білім беру.

Дешифрлеудің барлық әдіс-тәсілдері екі негізгі әдіс арқылы жүзеге асырылады: визуалды және автоматтандырылған (компьтерлік). Визуалды дешифрлеуде суреттері фототаңба немесе компьтер экранындағы кескін болса да, барлық үрдістер зерттеушінің өзімен атқарылады. Бұған кері, яғни автоматтандырылған әдісте дешифрлеу компьтерде арнайы өңдеу, бағдарламаларының көмегімен жүзеге асырылады. Автоматтандырылған дешифрлеу визуалды дешифрлеуді толық алмастырады деу қате түсінік. Себебі, өте жоғары кеңістіктік рұқсатты суреттерді пайдаланғанда визуалды дешифрлеудің ролі өте маңызды. Бұл адамның суреттерді талдау қабілеті, есептегіш техникадан да асып түсетінін көрсетеді. Кеңістіктік мәліметтерді оңай талдау визуалды дешифрлеудің үлкен мүмкіндігі болып табылады. Дешифрлеуші нысанның пішінін, өлшемін және үлестіру ерекшеліктерін қиындықсыз анықтайды. Визуалды дешифрлеудің тағы бір баға жетпес мүмкінщілігі – дешифрлеу нысандарының барлығын бір мезгілде қолдана алу. Компьютерлік технологиялар дамуының заманауи кезеңінде, бұл мәселе әлі шешімін тапқан жоқ. Сонымен қатар, суреттен нысандар жайлы

ақпараттарды ғана алып қоймай, үрдістер мен оқиғаларды біліп, айыра білу ешқандай компьютерге жетпейтін адамның логикалық ойлау қабілеті, интуициясының арқасында. Компьютерлік дешифрлеу әдістерінің мүмкіншіліктеріне адамға жақсы қабылдау үшін, сандық суреттердің жарық деңгейін өзгертуді, әртүрлі математикалық операцияларды және берілген белгілердің классификациясын жатқызамыз. Көп белдемді суреттерді өңдегенде және әсіресе нысандардың өзгерісін анықтау мақсатында, әр түрлі уақытта түсірілген суреттер мен картографиялық мәліметтерді салыстырғанда, бұл әдістің артықшылықтары басым. Алынған нәтижелерге келетін болсақ, қашықтықтан зондылаудың мәліметтерін компьютерлік өңдеуде, суретті талдаудың ресми ерекшеліктері бойынша жүзеге асырылады, сондықтан алынатын нәтижелеріміз субективизмнен айырылады. Алайда, олардың барлығы толық нысаналы деп айту шындыққа толық жанаспайды.

Сандық әуе – ғарыштық түсірістер, растрда әр түрлі үлгіде берілуі мүмкін, мысалы: TIFF (Tagged Image Format), HDF (Hierarchical Data Format), суреттерді өңдейтін арнайы форматты пакеттер үлгісінде болуы мүмкін. Осы және басқа да үлгілерде суреттер ақпараттарын жоғалтпай сақталатынын ескерген жөн, бірақ басқа жерге ауыстырғанда белгілі бір бөлігі жоғалып кететін, қысқартылған да үлгілер кездеседі (JPEG, GIF, PNG және т.б.). Ара-қашықтықтан зондылау мәліметтерін компьютерлік өңдеу геометриялық, жарықт өзгерту және классификацияны қамтамасыз етеді. Жарық өзгертудің көбісі экранда визуалды дешифрлеу мүмкіндігіне қол жеткізу үшін суреттердің сапасын жақсартуда қолданылады, бірақ кей кездері өзгерту арқылы өзімізге керекті нақты нәтижені алуға болады. Өзгертулердің ішінде кеңінен қолданылатыны суреттің жақсы көрінуі үшін, жарықтың сапасын көрсетіп тұратын, гистаграмманың көмегіоның контрастын көбейту, фильтрлеу, суретті жарық деңгейіне байланысты кванттау, түрлі түсті суреттерді синтездеу, суретті басқа да кеңістіктік орталармен біріктіру (синегризм), индексті суреттерді жасап шығару.

Кванттау – жарық деңгейінің бірнеше топтарынан тұратын, суреттің жарығын өзгерту тәсілі. Бұндай өзгертулердің нәтижесінде суреттегі жарық біртіндеп, нақты белгіленген шекараға айналады. Жарықтың барлық интервалы (мысалы, вегетациалық индекстің мәні) бірдей сатыларға бөлінуі мүмкін. Бірақ көбінесе дешифрлеуші жаңа сатылардың шекараларын өзі таңдап, өзіне керекті нысандарды гистаграмманың немесе жарық интервалының көмегімен жасаса, ең жақсы нәтижеге қол жеткізеді. Кванттау көбінесе белгіленбеген шекараларда, біртіндеп ауысуда қолданылады. Көпбелдемді суреттердің жарық деңгейін өзгертудің екі негізгі мақсаты бар: мәліметтерді қысқарту, яғни бірнеше суреттердің орнына бір сурет алу және суреттің визуалды қабылдануын жақсарту.

Түрлі түсті суреттің синтезі – әрбір түсіру каналында суретке өзіндік түс беретін өзгертудің қарапайым әрі ең көп қолданылатын түрі. Синтездеуге көбінесе 0,5–0,6; 0,6–0,7 және 0,8–1,1 мкм белдемдері немесе соларға ұқсас көк, жасыл, қызыл түстер сәйкес келетін белдемдер пайдаланылады (Crist, E. P. and Cicone, R. C.). Синтездің бұл нұсқасын стандартты деп атайды. Өсімдіктер суретте қызыл түспен беріледі, ол жақын инфрақызыл спектр зонасындағы жоғары дәрежедегі жарықпен түсіндіріледі. Егер түсіру каналдарының және түстердің комбинациясын өзгертіп, инфрақызыл белдемге жасыл түсті енгізетін болсақ, табиғи түске ұқсас түсалуға болады. Тек қана белдемдік суреттерді ғана емес, сонымен қатар әр түрлі уақытта жасалынған, күрделі өзгертулер нәтижелерінде пайда болған суреттер мен түсірістерді де синтездеуге болады (Jackson, R. D.). Түрлі түсті суреттің кеңістіктік рұқсатын жақсарту үшін, кеңістіктік рұқсатты жақсарту деген операция орындалады. Бұл үш сурет арқылы бір сурет құрудың бір нұсқасы – біреуін жоғары рұқсатпен (әдетте бұл панхроматикалық каналдағы суреттер, бірақ басқа да түсіру жүйесінің суреті болуы мүмкін, мысалы радиолокациялық), және екі белдеулік суреттер, мысалы, инфрақызыл және қызыл каналдардағы суреттер.

Екі сандық суреттердің (біріктіру, көбейту және т.б.) пиксельдердегі жарықтың мәнін беретін *матрицалармен математикалық операциялар* да қарапайым өзгертуге жатады (Crippen, R. E.). Көп белдеулі суреттермен жұмыс істегенде, көбінесе екі белдеулік суреттердің жарық мәні ерекшеленеді. Спектрдың екі немесе бірнеше бөлігіндегі табиғи нысандардың әр түрлі жарық деңгейіне негізделген өзгертудің *индексті анықтау* тәсілі де кеңінен таралған. Индекстердің көбісі вегетациялық өсімдіктерді көрсететін жасыл түсті дешифрлеуге жатады, оны басқа нысандардан, әсіресе топырақ және су қабатынан айыру үшін қолданылады.

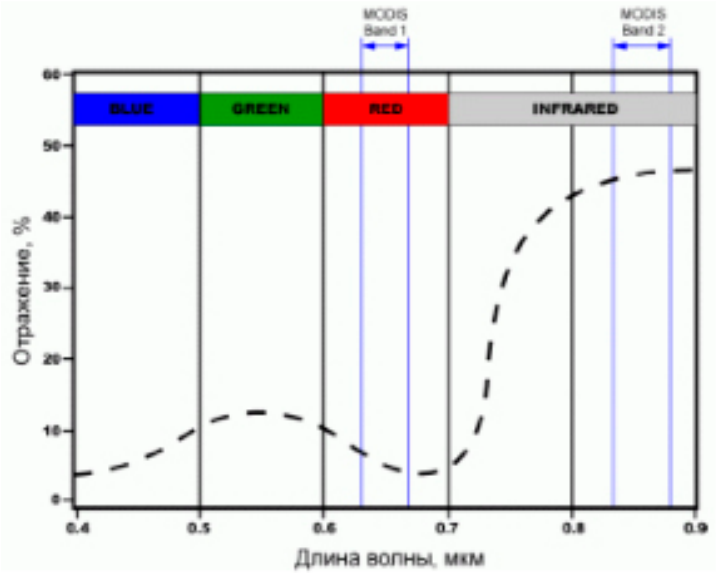

2-сурет – NDVI көрсеткішін есептеу диаграммасы (MODIS мәліметтерімен)

Вегетациялық индекстер өсімдіктердің сипатына көбірек келетін қызыл және жақын қашықтық инфрақызыл спектральды белдеулердегі жарық мәндерінің қатынасына негізделген. Көбінесе NDVI (Normalised Difference Vegetation Index) қалыпты вегетациялық индексі қолданылады, ол мына формула арқылы шығарылады:

NDVI= (БИК–К)/(БИК+К),

мұндағы, К – қызыл белдеудегі жарық мәні болса, ал БИК – жақын қашықтық инфрақызыл белдеудегі жарық мәні. Индекстің мәні -1 -ден +1 аралығында өзгереді. Өсімдіктерге NDVI қалыпты мәні сәйкес келеді және фитомасса қаншалықты көп болса, мәндері де соншалықты жоғары болады. Индекстің мәніне, сонымен қатар, өсімдіктердің түрлік құрамы, жағдайы және жер бетінің еңістік бұрышы да әсер етеді (2-сурет).

1-кесте – Бұл кестеде ғарыштық түсірістің каналдарының ерекшеліктері көрсетілген:

Каналдар	Спектральды белдеулер ерекшеліктері	Диапазон
B1	Coastal aerosol	0.43 – 0.45 µm
B2	Blue	0.45 – 0.51 µm
B3	Green	0.53 – 0.59 µm
B4	Red	0.64 – 0.67 µm
B5	Near Infrared	0.85 – 0.88 µm
B6	Shot-wave Infrared	1.57 – 1.65 µm
B7	Shot-wave Infrared	2.11 – 2.29 µm
B8	Panchromatic	0.50 – 0.68 µm
B9	Cirrus	1.36 – 1.38 µm
B10	Thermal Infrared	10.60 – 11.19 µm
B11	Thermal Infrared	11.50 – 12.51 µm
BQA	Data quality assessment band	

Қалыпты ауылшаруашылық мәдени дақылдар спектрдің көрнекі бөлігінде (0,4-тен 0,7-ге дейін) жоғары шағылыстырушы мүмкіндігі жақын инфрақызыл диапазоны 1,45 1,95 және 2,6 мкм ұзын толқындағы мінездік терезелер жұтылуымен ерекшеленеді. Өсімдік жамылғысының спектральді мінездемесі оның құрылымы мен басқа да факторларға-мысалы, өсімдік беті, егістік тығыздығына, өсу сатысына, климаттық жағдайларға және т.б жағдайларға байланысты болады. Сонымен қатар топырақ түрі мен оның ылғалдылығы да маңызды (Clevers, J. G. P. W.) (1-кесте).

Өсімдіктердің түрлері құрылысымен, вегетативті кезеңімен және ғарыштық суреттерде көрінетін әртүрлі мінездемелерімен айырмашылық жасайды (Huete, A. R., Jackson, R. D., and Post, D. F.). Осы мінездемелердің кейбіреуі егістік аумақтарын бағалауға, түсімді болжауға және өсімдіктің жағдайын анықтауда қолданылады. Соның ішінде спектральді жарықтықтың жақын инфрақызыл және қызыл диапазонмен байланысы ауылшаруашылық дақылдарының жақсы индикаторы болып табылады.

Зерттеу нәтижелері. Қазіргі таңда картографияда аэрокосмостық суретке түсіру кең қолданысқа ие болды. Космостық түсірулердің жаңа әдістері жер бедерінің жай-күйін, табиғи процестер мен құбылыстардың динамикасын, табиғи ресурстардың орналасуы жайлы жан-жақты мәліметтерді береді. Алынған мәліметтердің нақтылығы жоғары. Аэрофотосуреттер сияқты космостық түсірулер жергілікті жердегі нысандар жайлы жалпы және жеке мәліметтер береді. Суреттердің классификациясының нәтижесінде, алынған кеңістіктік салыстырмалы анализ, ENVI 4.8 бағдарламалық кешенінде жүргізіледі (Baret, F. and Guyot, G.). Геоақпараттық технологияларды қолдану картографиялық және атрибутивтік мәліметтерді, сандық және сапалық ақпараттарды жүйелеуге, жалпы географиялық негізге салуға мүмкіндік береді. Жүргізілген зерттеу жұмыстарының нәтижесі табиғи қорықтың аумағындағы пайдаланылатын жерлердің тематикалық карталары болып табылады (3-сурет).

Зерттеу нәтижесінде Іле Алатау табиғи қорығының 3-4 карталары жасалған. Бұл карталар қазіргі таңда әкімшілік сұранысы өте жоғары. Карталар әр салада қолданылады. Ғарыштық суреттерді пайдаланылғандықтар бұл карталардың мәліметтері нақты болып табылады.

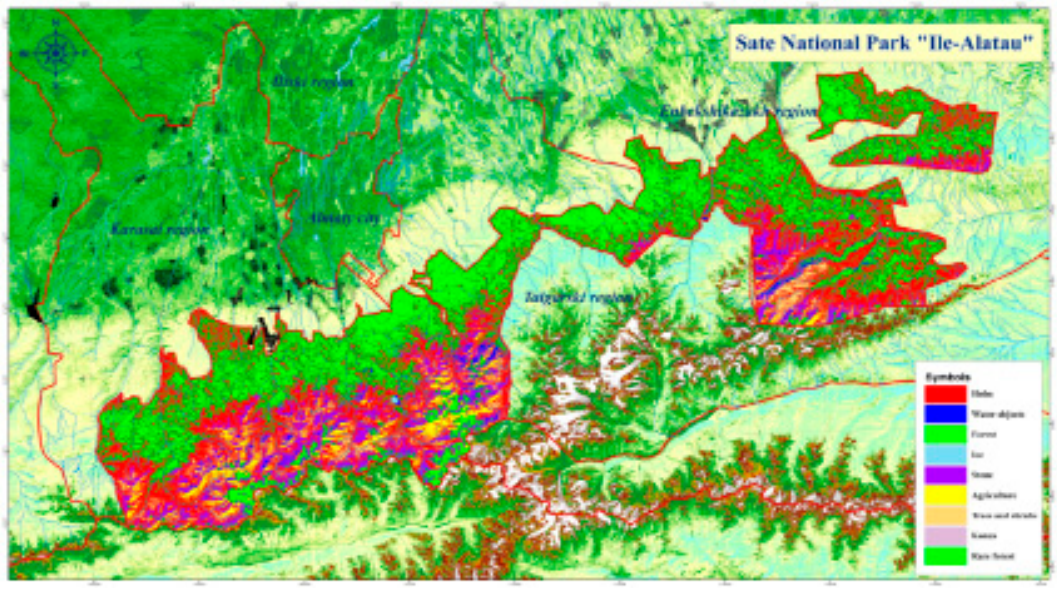

3-сурет – Landsat-8 TM ғарыштық түсірістің классификация нәтижесі

Қорытынды.

Соңғы уақытта ғарыштық түсіріс қоршаған ортаның және ерекше қорғалатын табиғи аймақтардың мониторингін жүргізу жүйесінде басты орын алады. Ара-қашықтықтан зондтау мәліметтері бойынша шешілген тақырыптық тапсырмалар тізімін маңыздылығы соншалық, тіпті олардың классификаторы (Классификатор.., 2008) жасалынған. Ғарыштық суреттердің кеңінен таралуы

оларды қолданғандағы ақпаратты алудың оңай екенін білдірмейді. Негізінде, табиғи нысандардың жай-күйі және уақыт өте келе олардың өзгеруі туралы, нақты ақпараттарды алу қиын жұмыс болып саналады. Кескіндерді жақсарту визуальді және машиналық анализге ыңғайлы келетін формаға айналдыруға ықпал жасайды және кескіннің маңызды белгілерін көрсетуге және интерпретация тапсырмасын оңайлатуға арналған. Әдетте кескінді жақсарту үшін жарықтылықты және түстер контрастын қолданады, сондай-ақ кеңістіктік фильтрацияны пайдаланады.

Ғарыштық түсірілімдер Жер бетін глобальды тұрғыда зерттеу үшін дәйекті ақпарат көзі болып табылады, Жер бетінің картографиясын жүргізуге тиімді және жылдам мүмкіндіктер туғызады. Ғарыштан бақылау адамзат баласына метеорологиялық болжамға маңызды атмосфера циркуляциясына өте үлкен қашықтықта нақты уақытта бақылауға мүмкіндік берді.

Түсіріс мәліметтерінен алынған ақпараттардың сенімділігі олардың бірнеше фактоларына тәуелді, атап айтсақ, зерттелетін нысандардың құрылымдары мен орындаушының біліктілігі жатады. Табиғи нысандарды танудың анықтылығы олардың спектральды құрылымына, шекаралардың белгіленуіне, өзгертілу деңгейіне және басқа нысандармен тұрақты ара қатынасының болуына байланысты. Орындаушы табиғатты білудің базалық дайындығынан басқа, ара – қашықтықтан зондылаудың теориялық негіздерін, дешифрлеу тәжірибесі және геоақпараттық технологияны білу қажет. Нәтижелердің сенімділігінің басқа да факторларына суреттердің сапасы және қаржыландыруға тәуелді болатын жұмыстың техникамен қамтамасыздандырылуы жатады.

Әдебиеттер

1 Baret, F. and Guyot, G. (1881) «Potentials and limits of vegetation indices for LAI and APAR assessment, Remote Sensing of Environment, vol. 35, pp. 161-173.

2 Baret, F., Guyot, G., and Major, D. (1989) “TSAVI: A vegetation index which minimizes soil brightness effects on LAI or APAR estimation,” in 12th Canadian Symposium on Remote Sensing and IGARSS 1990, Vancouver, Canada, July`10-14.

3 Clevers, J. G. P. W. (1988) “The derivation of a simplified reflectance model for the estimation of leaf area index, Remote Sensing of Environment, vol 35., pp. 53-70.

4 Crippen, R. E. (1990) “Calculating the Vegetation Index Faster,” Remote Sensing of Environment, vol 34., pp. 71-73.

5 Crist, E. P. and Cicone, R. C. (1984) “Application of the tasseled cap concept to simulated thematic mapper data,” Photogrammetric Engineering and Remote Sensing, vol. 50, pp. 343-352.

6 Elvidge, C. D. and Lyon, R. J. P. (1985) “Influence of rock-soil spectral variation on the assessment of green biomass,” Remote Sensing of Environment, vol. 17, pp. 265-269.

7 Huete, A. R. (1988) “A Soil-Adjusted Vegetation Index (SAVI),” Remote Sensing of Environment, vol. 25, pp. 295-309.

8 Huete, A. R., Jackson, R. D., and Post, D. F. (1985) “Spectral response of a plant canopy with different soil backgrounds, Remote Sensing of Environment, vol. 17,, pp.37-53.

9 Jackson, R. D. (1983) “Spectral indices in n-space,” Remote Sensing of Environment, vol. 13, pp. 409-421.

10 Книжников Ю.Ф., Кравцова В.И., Тутубалина О.В. (2004) Аэрокосмические методы географических исследований: учеб. для студентов вузов. М.: Академия. 306 с.

11 Лабутина И.А. (2004) Дешифрирование аэрокосмических снимков: учеб.пособие для студентов вузов. – М.: Аспект Пресс. 184 с.

12 Лабутина, И. А. (2011) Использование данных дистанционного зондирования для мониторинга экосистем ООПТ. Методическое пособие // И. А. Лабутина, Е. А. Балдина. – М.: WWF России. – С. 69-69.

13 Лурье И.К., Косиков А.Г. (2003) Теория и практика цифровой обработки изображений: учеб. пособие. М.: Научный мир. 168 с.

14 (2009) Применение геоинформационных систем и данных дистанционного зондирования для мониторинга особо охраняемых природных территорий Беларуси [Электронный ресурс]. Режим доступа: http://www.kosmoaerogeology.by/2009-12-12-01-36-16/content/96-2009-12-28- 14-36-50.

15 Тутубалина О.В. (2009) Компьютерный практикум по курсу «Космическиеметоды исследования почв»: учеб. пособие / под ред. В.И.Кравцовой. М.: Географический факультет МГУ. 112 с.

References

1 Baret, F. and Guyot, G. (1881) “Potentials and limits of vegetation indices for LAI and APAR assessment, Remote Sensing of Environment, vol. 35, pp. 161-173.

2 Baret, F., Guyot, G., and Major, D. (1989) “TSAVI: A vegetation index which minimizes soil brightness effects on LAI or APAR estimation,” in 12th Canadian Symposium on Remote Sensing and IGARSS 1990, Vancouver, Canada, July`10-14.

3 Clevers, J. G. P. W. (1988) “The derivation of a simplified reflectance model for the estimation of leaf area index, Remote Sensing of Environment, vol 35., pp. 53-70.

4 Crippen, R. E. (1990) “Calculating the Vegetation Index Faster,” Remote Sensing of Environment, vol 34., pp. 71-73.

5 Crist, E. P. and Cicone, R. C. (1984) “Application of the tasseled cap concept to simulated thematic mapper data,” Photogrammetric Engineering and Remote Sensing, vol. 50, pp. 343-352.

6 Elvidge, C. D. and Lyon, R. J. P. (1985) “Influence of rock-soil spectral variation on the assessment of green biomass,” Remote Sensing of Environment, vol. 17, pp. 265-269.

7 Huete, A. R. (1988) “A Soil-Adjusted Vegetation Index (SAVI),” Remote Sensing of Environment, vol. 25, pp. 295-309.

8 Huete, A. R., Jackson, R. D., and Post, D. F. (1985) “Spectral response of a plant canopy with different soil backgrounds, Remote Sensing of Environment, vol. 17,, pp.37-53.

9 Jackson, R. D. (1983) “Spectral indices in n-space,” Remote Sensing of Environment, vol. 13, pp. 409-421.

10 Knizhnikov Yu.F., Kravcova V.I., Tutubalina O.V. (2004) Aerokosmicheskie metody geograficheskix issledovanij: ucheb. dlya studentov vuzov. M.: Akademiya. 306 s.

11 Labutina I.A. (2004) Deshifrirovanie aerokosmicheskix snimkov: ucheb.posobie dlya studentov vuzov. – M.: Aspekt Press. 184 s.

12 Labutina I.A. (2011) Ispolzovanie dannyx distancionnogo zondirovaniya dlya monitoringa ekosistem oopt. metodicheskoe posobie // I.A. Labutina, E.A. Baldina. – M.: WWF Rossii. – s. 69-69.

13 Lure I.K., Kosikov A.G. (2003) Teoriya i praktika cifrovoj obrabotki izobrazhenij: ucheb. posobie. M.: Nauchnyj Mir. 168 s.

14 (2009) Primenenie geoinformacionnyx sistem i dannyx distancionnogo zondirovaniya dlya monitoringa osobo oxranyaemyx prirodnyx territorij belarusi [elektronnyj resurs]. Rezhim dostupa: http://www.kosmoaerogeology.by/2009-12-12-01-36-16/content/96-2009-12-28- 14-36-50.

15 Tutubalina O.V. (2009) Kompyuternyj praktikum po kursu «kosmicheskiemetody issledovaniya pochv»: ucheb. posobie / pod red. V.I.Kravcovoj. M.: Geograficheskij fakultet MGU. 112 s.

МРНТИ 06.71.65

[1]Көшім А.Ғ., [1]Бексеитова Р.Т., [2]Сергеева А.М.

[1]д.г.н., профессор, кафедра картографии и геоинформатики,
Казахский национальный университет им. аль-Фараби,
Казахстан, г. Алматы, e-mail: asima.koshim@gmail.com
[2]к.г.н, доцент, кафедра географии, Актюбинский региональный государственный университет
им. К.Жубанова, Казахстан, г. Актобе

РЕКРЕАЦИОННЫЙ ПОТЕНЦИАЛ ГЕОМОРФОЛОГИЧЕСКИХ СИСТЕМ ТЕРРИТОРИИ МАНГЫСТАУ

Широкий диапазон рекреационных проблем охватывает различные отрасли географической науки, в том числе и геоморфологию как научное направление о закономерностях строения, динамики, эволюции рельефа и его функциях в различных видах хозяйственной деятельности. Это во многом отвечает современным тенденциям развития геоморфологии, заключающимся в рассмотрении рельефа с позиции среды и социально-экономической жизни.

Геоморфологические рекреационные ресурсы – это сочетание форм рельефа, которые обладают медико-биологическими, психолого-эстетическими и другими свойствами и используются для удовлетворения потребностей человека в отдыхе и восстановлении сил и здоровья.

Рельеф – основа ландшафта любой экосистемы, поэтому при оценке рекреационного потенциала необходимо рассмотрение геоморфологических особенностей территории в целях оптимизации и расширения зон для данного вида деятельности. Геоморфологические ресурсы относятся к незаменимым природным рекреационным ресурсам, которые имеют четко выраженный региональный и территориальный аспекты.

В данной статье проанализированы геоморфологические особенности рельефа Мангистау и их влияние на перспективы рекреационного использования данного района. Приведен анализ геоморфологических систем региона, дополненный результатами авторских полевых исследований. Установлено наличие возможных организаций разных видов рекреации и туризма, напрямую связанных с геоморфологическими особенностями региона.

Ключевые слова: геоморфологическое строение, рельеф, геоморфологические системы, рекреационно-геоморфологические ресурсы, туризм.

[1]Koshim A.G., [1]Bekseitova R.T., [2]Shergeeva A.M.

[1] Doctor of Geological Sciences, Professor, Department of Cartography and Geoinformatics
Kazakh National University named after al-Farabi, Kazakhstan, Almaty
[2]Ph.D., Associate Professor, Department of Geography, Aktubinsk Regional State
University named after K. Zhubanov, Kazakhstan, Aktobe

Recreational potential of the geomorphological systems of Mangystau territory

A wide range of recreational problems covers various branches of geographic science, including geomorphology, as a scientific direction about the laws of structure, dynamics, evolution of the relief and its functions in various types of economic activities. This largely corresponds to the current trends in the development of geomorphology, which consists in considering the relief from the position of the environment and socio-economic life.

Geomorphological recreational resources are a combination of relief forms that have medical-biological, psychological-aesthetic and other properties and are used to meet the needs of a person in rest and restoration of strength and health.

The relief is the basis of the landscape of any ecosystem, therefore, when assessing the recreational potential, it is necessary to consider the geomorphological features of the territory in order to optimize and expand the zones for this type of activity. Geomorphological resources are irreplaceable natural

© 2017 Al-Farabi Kazakh National University

recreational resources, which have clearly expressed regional and territorial aspects. This article analyzes the geomorphological features of the Mangystau relief and their influence on the prospects of recreational use of the area. The analysis of the geomorphological systems of the region is supplemented with the results of author's field studies. The presence of possible organization of different types of recreation and tourism, directly related to the geomorphological features of the region, is established.

Key words: geomorphological structure, relief, geomorphological systems, recreational geomorphological resources, tourism.

[1]Көшім А.Ғ., [1]Бексеитова Р.Т., [2]Сергеева А.М.

[1]г.ғ.д., профессор, картография және геоинформатика кафедрасы
әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Қазақстан, Алматы қ., e-mail: asima.koshim@gmail.com
[2]г.ғ.к., доцент, география кафедрасы, Қ. Жұбанов Ақтөбе аймақтық мемлекеттік университеті, Қазақстан, Ақтөбе қ.

Маңғыстау аймағының геоморфологиялық жүйелерінің рекреациялық әлеуеті

Рекреациялық мәселелердің кең диапазоны географиялық ғылымның әртүрлі саласын, оның ішінде бедер құрлысының заңдылығы, эволюциясы және оның шаруашылықтың әртүрлі қызметтеріндегі функциялары туралы ғылыми бағыт ретінде геоморфологияны да қамтиды.

Геоморфологиялық рекреациялық ресурстар – бұл бедер пішіндерінің түрлері, олар медикалық-биологиялық, психологиялық-эстетикалық және басқа да қасиеттеріне таң болады және адамды демалуда күш пен денсаулығын қайта қалпына келтіру үшін пайдаланады.

Жер бедері қандай болсын экожүйенің ландшафт негізі болып келеді, сондықтан рекреациялық потенциалды бағалау үшін аймақтың геоморфологиялық ерекшеліктерін және зона жаңғыртуын және кеңейтуін қарастыру қажет. Геоморфологиялық ресурстар таптырмайтын табиғи рекреациялық ресурстарға жатады, оларға нақты анықты аймақтық және жергілікті аспектілер тән.

Мақалада Маңғыстау аймағы жер бедерінің геоморфологиялық ерекшеліктері және олардың болшақта аймақты рекреациялық ретінде пайдалануға әсері қарастырылған. Аумақтың геоморфологиялық жүйелері авторлық далалық зерттеулер нәтижесімен толықтырылып талданған. Аумақтың геоморфологиялық ерекшеліктерімен тікелей байланысты рекреация мен туризмнің әртүрін ұйымдастыруға және дамытуға болатыны анықталған.

Түйін сөздер: геоморфологиялық құрлысы, бедер, геоморфологиялық жүйелер, рекреациялық-геоморфологиялық ресурстар, туризм.

Введение

Развитие туристических услуг, предложение туристического продукта поставщиком и его оптимальный выбор потенциальным потребителем требуют научно обоснованной оценки природного рекреационного потенциала территории. Особенно это стало важно в последние годы, когда процессы в мировой туристической отрасли приобрели тенденцию глобализации [Hobson, Goldwyn, 1994:2-8; Poirier, 1997:57-60,]. Она проявляется в виде расширения рынка туристических услуг посредством вовлечения новых регионов и стран [Otto,1991:105-108; Pollard, Dominguez, 1995:33-44; Norton, 1996:355-373; Grado, Strauss, Lord, 1997:52-56] роста глобальных туристических потоков [Mullins, 1994; African Review of Business and Technology, 1994:37-38], формирования крупнейших туристических транснациональных компаний и пр. Эта тенденция развития современной рекреационной деятельности отвечает диверсиф икации туристического спроса, используя современный интернет [Schonland, Williams, 1996:81-86] и может быть обозначена как регионализация туризма [Crouch, 1994:23-7; Patrick, Jonelle, 1992:9-13; McCool, 1992:4-8; Mansfeld, 1992: 457-463; Spotts,1997:3-15].

Рекреационная деятельность, превратившаяся в последнее время в один из важнейших социально-экономических факторов, сформировалась как новая отрасль хозяйственной деятельности [Ердавлетов, 1991; Смаль, 2004] которая опирается на определенное сочетание ресурсов, имеет свои кадры, связи с другими отраслями и дает ощутимый социально-экономический эффект.

В настоящее время в науке об отдыхе выделяется группа вопросов, посвященных связям между рельефом и рекреацией. Широкий диапазон рекреационных проблем охватывает различные отрасли географической науки [Преображенский, Кривошеев, 1980; Косолапов, 2001; Стафийчук, 2006; Бейдик, 2007; Фоменок, 2007], в том числе и геоморфологию, как научное направление о закономерностях строения, динамики, эволюции рельефа и его функциях в различных видах хозяйственной деятельности.

Это во многом отвечает современным тенденциям развития геоморфологии, заключающимся в рассмотрении рельефа с позиции среды и социально-экономической жизни.

В рекреационной системе рельеф занимает особое положение. Рельеф как базисный элемент природного комплекса в значительной степени влияет на характер рекреационной деятельности. Вместе с тем, рельеф определяет рекреационную специализацию территории, а в ряде случаев является главным природным объектом, на использование которого основана сама рекреационная система. В самом общем виде рельеф по отношению к рекреационной системе выступает в различных качествах: 1) природное условие, 2) природный ресурс, 3) информационный ресурс. При этом роль рельефа в системе отношений «рельеф–рекреация» меняется со временем и определяется отношениями «объект–субъект» и пограничным положением проблемы «среда–человек–общество» ([Бредихин, 2003]).

Для рассмотрения отношений «рельеф – рекреация» предлагается подход с точки зрения рассмотрения особого вида систем – рекреационно-геоморфологических, в которых сама рекреационная система и некоторые ее части вступают в различные отношения с рельефом на основе его метрических, топологических, динамических и временных свойств, выраженных в виде геоморфологического строения и положения для достижения своих рекреационных целей и поддержания устойчивого состояния и развития [Бредихин, 1989].

Рекреационная практика настоятельно требует выработки системы оценок рекреационно-геоморфологической привлекательности территории для принятия решения при выборе туристического продукта с заданными рекреационными свойствами организаторами туристической деятельности и потенциальными рекреантами. Вместе с тем, аттрактивные свойства рельефа пока слабо используются в рекреационной деятельности из-за отсутствия научно обоснованной и адаптированной для рекреантов и организаторов рекреационной деятельности рекреационно-геоморфологической информации, раскрывающей эстетическое, познавательное и культурное значение геоморфологического строения рекреационного пространства (Борсук, Тимофеев, 2000; Бредихин, 2005).

Объект исследования

Объектом исследования является рельеф Мангыстауской области, своеобразие геоморфологического строения которого обусловлено особенностями тектоники, палеогеографии и современного физико-географического режима территории. Данная область является наиболее перспективным регионом Западного Казахстана для развития рекреации и туризма. Сочетание уникальных природных ресурсов и богатейшее историко-культурное наследие создают все необходимые предпосылки для рекреационного и туристского использования территории области. Достаточная по размеру территория (165,6 тыс. км^2) обуславливает развитие уже имеющихся и возникновение новых рекреационно-туристских зон. Поэтому целью исследования является анализ роли рельефа в рекреации для оптимизации рекреационной деятельности и развития территории посредством эффективного использования рельефа как основы ландшафта на основе его свойств и функций.

Результаты геоморфологических исследований, проведенные авторами в данном реионне, представлены в конце материала на фотографиях (рис.1-6).

Материалы и методы

Основой для написания данной статьи нами были использованы материалы полевых исследований, которые проводились авторами в этом регионе в 2013-2014 годах.

Как известно, полевые наблюдения, выполняемые при геоморфологических исследованиях, разделяются на визуальные и инструментальные. Главные из них – визуальные, основанные на изучении строения, происхождения и динамики рельефа, а также горных пород, слагающих формы рельефа, что и послужило основным метолом исследования в нашей работе. Собственно визуальные наблюдения нередко сочетаются с аэровизуальными, проводимыми с самолетов малой авиации или вертолетов. В нашем случае, мы использовали космические снимки Landsat-7 2013 года, разрешением 30 м. При проведении наземных визуальных наблюдений работа проводилась в точках наблюдения. Точки наблюдения выбирались так, чтобы они характеризовали форму рельефа, комплекс генетически единых форм или отдельные их элементы. В этих же точках или пунктах наблюдения проводилась детальная морфографическая и морфометрическая характеристика изучаемого типа рельефа: описывался внешний облик, пространственное размещение, ориентировка, сочленение отдельных форм рельефа друг с другом. Особое внима-

ние уделялся морфометрическим показателям – измерению относительных превышений, углов наклона, линейных размеров форм рельефа (ширина, длина) или их элементов.

Необходимость подобного рода работ обусловлена тем, что формы нано- и микрорельефа обычно не находят отражения даже на крупномасштабных топографических картах, а формы мезорельефа не всегда с достаточной точностью изображаются на них или также не находят отображения.

Большое внимание на точках наблюдения уделялось изучению современных геоморфологических процессов, что обусловлено, в первую очередь, значимостью такого изучения для практических целей, в том числе для выявления рекреационного потенциала геоморфологических систем.

Результаты и обсуждения

По геоморфологическому строению территория Мангыстауской области относительно разнообразная. Центральная часть сформирована главным образом Мангыстаускими горами, север – Бозашинской низменностью, юг и запад – равнинным Мангыстау, а на востоке простирается плато Устирт. Мангыстауские горы состоят из хребтов Каратау (Западный и Восточны) и Актау (Северный и Южный). Хребет Каратау сложен известняками, песчаниками и конгломератами пермско-триасовоского возраста. Западная часть называется Каратаучиком, ширина ее 6-7 км, длина 8,5 км, абсолютные отметки составляют 212 км (гора Данышпан) Главные вершины возвышаются над предгорной долиной на 180 м, что позволит отнести этот горный массив к мелкосопочнику. Он носит все черты древней денудации и тектонических процессов. В результате его расчленения поперечными оврагами и «капами» образовались различные конусообразные и куполовидные гряды со сглаженными склонами и вершинами. Более расчленены западные склоны, спускающиеся к меридиональной долине, которая через ущелья Кумакапы открывается в сторону моря.

Западный Каратау простирается на 45 км с северо-запада на юго-восток, при ширине 6-10 км. От него отделен широким Аусаринским понижением хребет Восточный Каратау, простирающийся на 42 км (при ширине 6-10 км). В районе пос. Шетпе эти хребты разделены седловиной. Самая высокая точка Западного Каратау – Отпантау (532 м), Восточного – Бесшокы (556 м). В очертании рельефа обращают на себя внимание удивительно выровненные поверхности вершин. В наиболее возвышенной части массивов на фоне платообразного рельефа выделяются Отпанская и Бесшокинская группы вершин, составляющие второй ярус горного рельефа. Пенепленизация поверхности Каратау образована интенсивной абразией Сарматского моря. На западе, севере и юге хребта простираются Прикаратауские долины (Жынгылдинская, Шетпинская, Шайирская, Жармышская). По седловинам между Восточным и Западным Каратау проходит Шетпинское понижение, которое руслом через «капу» Шакырган соединяется со впадиной Карагие.

Хребты Северный и Южный Актау вытянуты с северо-запада на юго-восток на 70 км, шириной 12 км, сложены известняками меловою периода. Морфологически более выражена гряда Северного Актау, протянувшаяся от залива Кошак цо хребта Каскыржол, отметки вершин которых соответственно равны 220 и 300 м.

На восточном протяжении Северного Актау находится хребет Каскыржол (г. Торткуль, 286 м), представляющий собой обширную куэсту. Его чинк, обогнув сор Тузбаир, соединяется с чинком Устирта.

Хребет Южный Актау ограничивается с севера наклонной плоскостью структурною плато Южною Мангыстау. В западной части его северный чинк достаточно крутой. В местах отсутствия сарматских отложений у бровки чинка датские известняки образуют увалы с пологими склонами на южной стороне, с крутыми – на северной. В местах пересечения долин прорыва – «капов» – такие увалы отпрепарированы денудацией (урочище Шакырган).

Нельзя не отметить уникальность одиноко стоящей горы Шеркала (рис.1), необычной формы, примерно в на северо-западе в 18 км от села Шетпе. Созданная природой «столовая гора» с отвесными 200-метровыми стенами всегда привлекала исследователей. Шеркала возвышается над плоской межгорной котловиной и видна за несколько километров. Скала имеет необыкновенное свойство менять цвет в зависимости от погоды и высоты солнца. В ясный день белые известковые стены Шеркалы сияют так ярко, что на них больно смотреть. Когда же над Мангышлаком висят редкие облака, или обычная раскаленная завеса из пыли – цвет может стать серым, или даже желтоватым. На закатах и восходах Шеркала начинает «пылать» красным цветом. Но самое необычное свойство останца это – его неприступность, т.к. отвесная скала имеет почти 90º.

Полуостров Бозашы расположен в северной части области. С северо-востока и востока его окаймляют соры (после 90-х годов XX в. – заливы моря) Оликолтук и Кайдак, к южной части полуострова примыкают Мангыстауские горы. На севере значительная часть территории занята солончаками, такырами (рис.2), а южная часть Бозашы в некоторых местах песчаными массивами: Шолшагылкум, Жилимшик, Егизлак, Конырорпа, Жанызак, Уаккум, Кызылкум.

Южно-Мангыстауское плато сложено в основном неогеновыми известняками. Оно наклонено к югу, на западе и юго-западе плато обрывается высокими крутыми уступами к морю, а на востоке обрамляется крутыми чинками впадины Карынжарык. Центральная часть его осложнена бессточными впадинами: Карагие, Кауынды, Басгурлы-Жазгурлы и др. Северная и северо-восточная части расчленены густой сетью широких каньонов и оврагов. Специфика плато во многом определяется структурным положением территории, впадины расположены в виде цепочек по сводам антиклиналей.

Борты впадины Карагие обрывисты (относительная высота 190—230 м). С севера в нее впадают долины Торты и Ащы. Карагие – самая глубокая сухая впадина в Северной Евразии и третья по счету в мире, днище ее лежит на 132 м ниже уровня Мирового океана. Края впадины имеет извилистый обрыв. На дне впадины расположен сор, спуск к которой затрудняется глубокими и извилистыми оврагами (рис. 3).

Осевая часть прогиба представляет собой ряд бессточных впадин с глубиной до 10-15 м, длиной от 2 км и более. Днища впадин, как и впадина Каракия, заняты сорами Сам, Асмантай, Косбулак.

Особое положение занимает впадина Карынжарык – самая большая по площади. Она простирается от горы Карамая на севере до впадины Шагаласор на юге. С востока ограничена чинками Устирта, с юга и запада – пологими уступами денудационной равнины.

Участки плато, имеющие уклон в сторону сор расчленены оврагами и сильно размыты. В северо-восточной части плато, в пределах участков, где отложения были сложены преимущественно песчаным и глинистым материалами и из-за их дефляции были сформированы крупные песачаные массивы Баскудук, Сауыскан Бостанкум, Тышканкум, Сенгиркум, Туйесу, Сам, Асмантай (рис.4).

В рельефе полуострова Тупкараган более 80% площади занимает структурная денудационная равнина, бронированная серыми и желтоватыми ракушечными известняками сармата и лежащими выше светло-желтыми и белыми известняками понта. По геологическому и тектоническому строению плато является продолжением оси Каратауского возвышения. Вдоль этой оси проходит перегиб рельефа с отметками поверхности от 200 м на востоке до 160 м на западе. Склоны плато, спускающиеся к морю, круто обрывистые (относительная высота от 150–170 м на западе до 40–80 м на юге). Южная половина плато расчленена широкими и глубокими долинами, которые, соединяясь между собой, составляют систему долин: Кетик, Канга-Акшокы, Тюбеджик, Киштин.

На уступах, обрывающихся к морю, развит причудливый овражно-останцово-оползневый рельеф. Здесь обнажаются глинистые отложения неогена и палеогена за счет отступления бронирующего слоя известняков [Кондыбай, 2005]. У подошвы склонов развиты пляжные полосы с песчаными береговыми валами.

Тюленьи острова – архипелаг в северной части Каспийского моря, у входа в Мангыстауский залив: они включают в себя Кулалы, Новый, Подгорный, Рыбачье. Общая площадь их 130 км^2, меняется в зависимости от уровня моря, сложены они из песка и глинис-тых пород.

Большая часть территории области занята плато Устирт. В мангыстаускую часть Устирта входит территория западнее 56° в.д. Геоморфологически – это западная часть плато, ограниченная крутыми уступами-чинками. Сложена преимущественно неогеновыми известняками. Поверхность плато Устирт представляет собой, огромную, почти нерасчлененную, протягивающуюся на сотни километров ровную равнину. Местами плато слабонаклонена на восток и северо-восток. Со всех сторон, кроме южной и юго-восточной части, равнина окаймлена резкими вертикальными обрывами – чинками. О морском происхождении плато, можно судить по составу осадочных пород на склонах чинков. Сформированный глубоко под водой рельеф приобрел современные причудливые и сказочные формы.

В южной части исследуемой территории плато имеет приподнятый характер из-за увалистого рельефа Карабаур и Музбель. Склоны хребтов и поверхность равнины расчлене-ны руслами временных водотоков. Высота хребтов достигает до 250-340 м. На поверхности плато в этой части часто встречаются такыры, корковатые

солончаки, имеющие разные площади от 20 м ширины до 200 м длины, блюдцеобразные понижения и западины карсто-вого происхождения. Глубина понижений 1-1,5 м, местами достигает до 2 м. Блюд-цеобразные понижения с ровным почти идеальным дном сложены супесчаным от-ложе-ниями.

Плато наиболее расчленена в северной части на склонах Северо-Устиртского прогиба. На рисунке хорошо видна изрезанность края впадины Тузбаир что придает ей причудливый характер и форму (рис.5). Наименьшие отметки поверхности приурочены к соровым пониже-ниям (Каратулей, Жауырынкудук, Асмантай-Матай). Встречаются карстовые пещеры.

Своеобразной формой рельефа являются чинки (почти вертикально стоящие склоны) Устирта, о которых стоит сказать отдельно. Само плато Устюрт, по сравнению с Мангыстаус-кими равнинами, на 50–200 метров выше, и в таких гипсометрических условиях чинки для местных жителей всегда были труднодоступными. По их мнению, это их «гордость», т.к. чин-ки придают неповторимую красоту или «марсианский пейзаж» (так называют местные) пус-тынному рельефу региона. Гордость чинками объясняется еще тем, что именно на склонах чинков в свое время были построены все древние мечети святых. Одна из известных мечетей – Бекет Ата, расположена на склоне северного чинка из меловых пород (рис.6).

Относительные высоты северных чинков от 100 до 200 м, в районе Шаграйского плато они понижаются до 50 м. Высота северо-западных и западных чинков нередко достигают 200 м, где увал Музбель они обрывается к сору Карынжарык – 340 м. На северо-востоке, в районе ж.д. ст. Бейнеу, чинки уже сглажены, с уклоном до 10-150, а в остальных случаях их общая крутизна около 500.

В большей части плато, верхняя часть чинков как-бы зрительно отделяется от нижней отвесным или даже нависающим видом (высота верхней части до 1 м). Строение нижней части чинков различное. В северных чинках – это выположенный уступ со сплошным про-лювиальным шлейфом у подошвы, изрезанными мелкими эрозионными формами. На северо-западе чинки имеют ступенчатое строение за счет крупных осевших блоков, с абразионным уступом внизу, например, «упавшая земля» Жыгылган. На западе – зачастую в предчинковой полосе шириной до 1-3 км сформирован причудливый разноцветный овражно-оползнево-останцовый рельеф, местами типичный бедленд (Кондыбай, 2005).

Рисунок 1 – гора Шеркала

Рисунок 2 – Такыры

Рисунок 3 – Бесточная впадина Карагие

Рисунок 4 – Бугристые пески Туйесу

Рисунок 5 – Бессточная впадина Тузбаир, занятая сором

Рисунок 6 – Западные чинки Устирта

Плановое очертание чинков тесно связано с особенностями геологического строения района. Северные чинки, в целом, проходят по полосе флексурных перегибов верхних слоев платформенного чехла, соответствующих глубинным разломам. Изгибы чинков обусловлены локальными тектоническими структурами: «заливы» вглубь плато соответствуют активным в новейшее время антиклинальным поднятиям (Кондыбай, 2005).

Чинки и раньше были рельефным барьером, своеобразной крепостной стеной. Географически и исторически сложились несколько подьемов с поверхности Мангистау наверх, на поверхность Устиртского плато (рисунок 6). С древнейших времен люди используют 14 подъемных дорог: Маната, Урмели. Босага, Курташы, Улы Каратуйе. Киши Каратуйе, Кертти, Сынды, Бурибас, Багда, Кызыладыр, Аккуыс, Шужик, Каражыр. Оставаясь в течение тысячи лет транспортными узлами, связывающими Устирт с Мангыстау, они были свидетелями различных исторических событий, поэтому и являются «памятниками истории».

Все описанные выше геоморфологические особенности являются привлекательной основой для рекреационного природопользования и туризма, что подтверждено полевыми геоморфологическими исследованиями.

Надо сказать, что Мангыстауская область богат и минеральными лечебными водами для рекреационного использования. Она характеризуется использованием лечебных грязей бальнеологического лечения и курортно-пляжными ресурсами. Лечение на курортах пользуется огромной популярностью, прежде всего благодаря мощному общему воздействию на организм больного. В поселке Курык и вблизи г. Актау зафиксированы минеральные воды. Минеральные воды в этом районе обладают благоприятным органолептическим действием. Вода термальная, солоноватая, с минерализацией 8,3 г/л, со слабым запахом сероводорода, щелочная, сульфатная, может быть использована для лечения системы пищеварения, а также для ванн при лечении опорно-двигательного аппарата, хронических заболеваний нервной системы. В перспективе с использованием лечебных грязей бальнеологического значение минеральных вод Курыка повысится. В районе г. Актау обнаружены морские и приморские грязи) Кондыбай, 2008).

Развитие рекреационной системы и интенсификация ресурсопользования также может сочетаться путем создания бальнеологических курортов, особенно приморских, то есть на Каспийском побережье. Это не приведет к деградации этих ресурсов при эффективном использовании большим количеством людей. Важную роль в туристско-рекреационном освоении играет Каспийское море, которое широко используется для судоходства. Песчано- ракушечные пляжи, морской воздух, палящее солнце и лазурное море в совокупности привлекли бы многих туристов.

Заключение

Таким образом, территория Мангыстауской области характеризуется удовлетворение потребностей познания окружающего мира: природы, истории, культуры. Здесь находится множество следов культуры, есть и развалины древних поселений, и остатки оросительных систем, старинные тщательно выложенные камнем, колодцы и могилы, поразительны и природные контрасты, о которых говорилось выше.

Рекреационно-геоморфологических исследования позволяют научно обоснованно принимать управленческие решения для создания и устойчивого функционирования рекреационных систем (Лемешов, Щербина, 1986). Без представлений о функциях рельефа в рекреации невозможно эффективное ведение туристической деятельности. Рекреационно-геоморфологические условия и ресурсы, а также их свойства необходимо учитывать на разных этапах, начиная от сбора информации о территории, организации пространственной структуры и управления рекреационной системой, до безопасной туристической эксплуатации природного потенциала территории и технологических систем с учетом природных рисков. Знание функций рельефа в рекреации позволит научно обоснованно подходить к вопросу создания туристического продукта, в основе которого лежат особые свойства природных компонентов, определяющиеся базисной ролью рельефа в ландшафте. Кроме того, существуют многочисленные районы мира, где проектируются новые рекреационные центры, деятельность которых напрямую связана с региональным ресурсным потенциалом рельефа, и где туристическая деятельность невозможна без предварительного всестороннего анализа геоморфологического строения на предмет выявления разнообразных аттрактивных объектов, какими являются разномасштабные геоморфологические памятники.

Рекреационно-геоморфологические методы исследования важны также для создания и представления информационных материалов, составляющих основу для обоснованного предложения, прогнозирования (Witt, Newbound, Watkins, 1992:36-41) и принятия решения выбора туристического продукта.

Литература

1 Hobson J.S.P., Ko Goldwyn. Tourism and politics // Journal of Travel Researches. – 1994. – Vol. 32 (4). – P. 2-8.

2 Poirier R. Environmental policy and tourism in Tunisia // Journal of Travel Researches. – 1997. – Vol. 35 (3). – P. 57-60.

3 Fung Otto. Development of coastal parks in Singapore-In: Urban Coastal Area Management: Experience of Singapore. Proc. Singapore National Workshop, 9-20 November 1989. – Manila, 1991. – P. 105-108

4 Pollard J., Dominguez R.R. The development of a Spanish resort // Geography. – 1995. – Vol. 80 (1). – P. 33-44.

5 Norton A. Experiencing nature: The reproduction of environmental discourse through safari tourism in East Africa // Geoforum. – 1996. – Vol. 27 (3). – P. 355-373.

6 Grado S.G., Strauss C.H., Lord B.E. Antiquating as a tourism recreational activity in south-western Pennsylvania // Journal of Travel Researches. – 1997. – Vol. 35 (3). – P. 52-56.

7 Mullins P. Class relations and tourism urbanisation // International Journal for Urban and Regional Research. – 1994. – Vol. 18 (4). – P. 591-608.

8 Strong tourism growth expected // African Review of Business and Technology. – 1994. – Vol. 30 (9). – P. 37-38.

9 Schonland A.M., Williams P.W. Using the Internet for travel and tourism survey research: Experiences from the net travel survey // Journal of Travel Researches. – 1996. – Vol. 35 (2). – P. 81-87.

10 Crouch E.J. Demand elasticities for short-haul versus long-haul tourism // Journal of Travel Research. – 1994. – Vol. 33 (2). – P. 2-7.

11 Long Patrick T., Nuckolls Jonelle. Rural tourism development: balancing benefits and costs // West Wildlands. – 1992. – Vol. 18 (3). – P. 9-13.

12 McCool S.F. Tourism in the Northern Rockies // West Wildlands. – 1992. – Vol. 18 (3). – P. 4-8.

13 Mansfeld Y. “Industrial Landscapes” as positive setting for tourism development in declining industrial cities // Geo Journal. – 1992. – Vol. 28 (4). – P. 457-463.

14 Spotts D.M. Regional analysis of tourism resources for marketing purposes // Journal of Travel Researches. – 1997. – Vol. 35(3). – P. 3-15.

15 Ердавлетов СР. Основы географии туризма: учебное пособие. – Алма-Ата, 1991. – 167 с.

16 Смаль ИС Основы географии рекреации и туризма: учеб пособие. – Нежин: НДПУ, 2004. – 105 с.

17 География рекреационных систем СССР / под ред. В.С. Преображенского, В.М. Кривошеева. – М.: Наука, *1980.* – 242 с.

18 Рекреационные ресурсы и методы их изучения. / отв. ред. Лиханов Б.Н., Кривошеин В.М. – М.: МФГО, 1981. – 137 с.

19 Косолапов А.Б. Теория и практика рекреационного природопользования. – Владивосток: ДВГАЭУ, 2001. – 120 с.

20 Стафийчук В.И. Рекреалогия. – М.: Альтпрес, 2006. – 263 с.

21 Бейдик О.О. Рекреационная география: учеб-метод, комплекс. – М.: Горизонты, 2007. – 96 с.

22 Фоменко НВ Рекреационные ресурсы и курортология. – М.: ЦНЛ, 2007. – 311 с

23 Бредихин А.В. Рельеф как условие и ресурс рекреационной деятельности. // Вестник Моск. Ун-та, Сер. 5, география. – 2003 (1). – С. 58-59.

24 Бредихин А.В. Об уровнях организации геоморфологических объектов и критериях их выделения // Вестник Мос. ун-та., Сер. 5. География. – 1989 (4). – С. 58-66.

25 Борсук О. А., Тимофеев Д. А. Рельеф как природное и культурное наследие // Проблемы экологиче-ской геоморфологии: Материалы межгосударственного совещания XXV пленума Геоморфологической комиссии РАН. Белгород: БелГУ, 2000. – С. 14-15.

26 Бредихин А.В. Эстетическая оценка рельефа при рекреационно-геоморфологических исследованиях. Вестник Моск. Ун-та, Сер. 5, география. – М.: МГУ, 2005 (3). – С. 7 – 13.

27 Кондыбай С. Эстетика ландшафтов Мангыстау: перспективы для развития туризма (монография). – Алматы: Издательство «Арысь», 2005. – 176 с.

28 Қондыбай С. Маңғыстау географиясы. – Алматы: Нұрлы әлем, 2008. – 163 – 180 б.

29 Лемешов М.Я., Щербина О.А., Оптимизация рекреационной деятельности. – М.: Экономика, 1986. – 160 с.

30 Witt S.F., Newbound G.D., Watkins A.S. Forecasting domestic tourism demand: application to Las Vegas arrivals data // Journal of Travel Researches – 1992. – Vol. 31(1). – P. 36-41.

References

1 Hobson J.S.P., Ko Goldwyn. Tourism and politics // Journal of Travel Researches.-1994.-Vol. 32 (4).-p. 2-8

2 Poirier R. Environmental policy and tourism in Tunisia // Journal of Travel Researches.-1997.-Vol. 35 (3).-p. 57-60.

3 Fung Otto. Development of coastal parks in Singapore-In: Urban Coastal Area Management: Experience of Singapore. Proc. Singapore National Workshop, 9-20 November 1989.-Manila, 1991.-p. 105-108

4 Pollard J., Dominguez R.R. The development of a Spanish resort // Geography.-1995.-Vol. 80 (1).-p. 33-44

5 Norton A. Experiencing nature: The reproduction of environmental discourse through safari tourism in East Africa // Geoforum.-1996.-Vol. 27 (3).-p. 355-373

6 Grado S.G., Strauss C.H., Lord B.E. Antiquating as a tourism recreational activity in south-western Pennsylvania // Journal of Travel Researches.-1997. – Vol. 35 (3).-p. 52-56

7 Mullins P. Class relations and tourism urbanisation // International Journal for Urban and Regional Research.-1994.-Vol. 18 (4).-p. 591-608

8 Strong tourism growth expected // African Review of Business and Technology.-1994.-Vol. 30 (9).-p. 37-38

9 Schonland A.M., Williams P.W. Using the Internet for travel and tourism survey research: Experiences from the net travel survey // Journal of Travel Researches.-1996.-Vol. 35 (2).-p. 81-87

10 Crouch E.J. Demand elasticities for short-haul versus long-haul tourism // Journal of Travel Research.-1994.-Vol. 33 (2).-p. 2-7

11 Long Patrick T., Nuckolls Jonelle. Rural tourism development: balancing benefits and costs // West Wildlands.-1992.-Vol. 18 (3).-p. 9-13

12 McCool S.F. Tourism in the Northern Rockies // West Wildlands.-1992.-Vol. 18 (3).-p. 4-8

13 Mansfeld Y. “Industrial Landscapes” as positive setting for tourism development in declining industrial cities // Geo Journal.-1992.-Vol. 28 (4).-p. 457-463

14 Spotts D.M. Regional analysis of tourism resources for marketing purposes // Journal of Travel Researches.-1997.-Vol. 35(3).-p. 3-15

15 Erdavletov SR. Osnovy geografii turizma: Uchebnoe posobie. – Alma-Ata, 1991. – 167 s.

16 Smal’ IS Osnovy geografii rekreacii i turizma: ucheb posobie. – Nezhin: NDPU, 2004 – 105 s

17 Geografiya rekreacionnyh sistem SSSR //pod red. V.S. Preobrazhenskogo, V.M. Krivosheeva. – M.: Nauka, 1980 -242 s.

18 Rekreacionnye resursy i metody ih izucheniya. Otv. red. Lihanov B. N., Krivoshein V. M.. M.: MFGO. 1981, 137 s.

19 Kosolapov A.B. Teoriya i praktika rekreacionnogo prirodopol’zovaniya. – Vladivostok: DVGAEHU, 2001, – 120 s.

20 Stafijchuk V.I. Rekrealogiya.- M.: Al’tpres, 2006 – 263 s.

21 Bejdik O.O. Rekreacionnaya geografiya: ucheb-metod, kompleks. – M.: Gorizonty, 2007 – 96 s.

22 Fomenko NV Rekreacionnye resursy i kurortologiya – M.: CNL, 2007 – 311 s

23 Bredihin A.V. Rel’ef kak uslovie i resurs rekreacionnoj deyatel’nosti. //Vestnik Mosk. Un-ta, Ser. 5, geografiya. -2003 (1).- s 58-59.

24 Bredihin A.V. Ob urovnyah organizacii geomorfologicheskih ob”ektov i kriteriyah ih vydeleniya // Vestnik Mos. un-ta., Ser. 5. Geografiya. -1989 (4).- c. 58-66.

25 Borsuk O. A., Timofeev D. A. Rel’ef kak prirodnoe i kul’turnoe nasledie // Problemy ehkologiche-skoj geomorfologii: Materialy mezhgosudarstvennogo soveshchaniya XXV plenuma Geomorfologicheskoj komissii RAN. Belgorod: BelGU, 2000.- S. 14-15.

26 Bredihin A.V. EHsteticheskaya ocenka rel’efa pri rekreacionno-geomorfologicheskih issledovaniyah. Vestnik Mosk. Un-ta, Ser. 5, geografiya.- M.:MGU, 2005 (3)- s.7 – 13.

27 Kondybaj S. EHstetika landshaftov Mangystau: perspektivy dlya razvitiya turizma (monografiya).- Almaty: Izdatel’stvo «Arys’», 2005.-176 s.

28 Qondybaj S. Maңғystau geografiyasy. – Almaty: Nurly alem, 2008.- 163-180 b.

29 Lemeshov M.YA., SHCHerbina O.A., Optimizaciya rekreacionnoj deyatel’nosti. – M.: Ekonomika, 1986.-60

30 Witt S.F., Newbound G.D., Watkins A.S. Forecasting domestic tourism demand: application to Las Vegas arrivals data // Journal of Travel Researches-1992.-Vol. 31(1).-p. 36-41

4-бөлім
ГЕОЭКОЛОГИЯ

Раздел 4
ГЕОЭКОЛОГИЯ

Section 4
GEOECOLOGY

МРНТИ 67.15.47

[1]Жайлауов Е., [2]Зубова О.

[1]магистрант ГПИИР, Казахский национальный университет имени аль-Фараби, Казахстан, г. Алматы, e-mail: erkebulan.zhailauov@gmail.com
[2]к.т.н., ст. преподаватель кафедры ЮНЕСКО по устойчивому развитию, факультет географии и природопользования, Казахский национальный университет имени аль-Фараби, Казахстан, г. Алматы,
e-mail: Olga.Zubova@kaznu.kz

ИССЛЕДОВАНИЕ ПЕРСПЕКТИВ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ТЕПЛОИЗОЛЯЦИОННЫХ МАТЕРИАЛОВ В СТРОИТЕЛЬСТВЕ

В статье описаны методики и перспективы использования энергосберегающих технологий в строительстве сооружений**.** Даны характеристики теплоизоляционных материалов, такие как плотность, прочность, сжимаемость, водопоглощение, морозостойкость и т.д. Описаны общие принципы и виды теплоизоляции. Применение теплоизоляционных материалов является одним из важнейших методов энергосбережения, а также имеет важное технологическое значение, позволяя уменьшать толщину конструкционных элементов. Изучены виды теплоизоляционных материалов (органического и неорганического происхождения). Данные материалы являются наиболее эффективными, так как основной особенностью является их высокая пористость и, как следствие, малая средняя плотность и низкая теплопроводность. Применение теплоизоляционных материалов в строительстве позволяет снизить массу конструкций, уменьшить потребление конструкционных строительных материалов (бетон, кирпич, древесина и др.), достичь важнейшей цели теплоизоляции строительных конструкций, а именно сокращения расхода энергии на отопление здания. Теплоизоляционные материалы существенно улучшают комфорт в жилых помещениях. Выявлены основные пути потери тепла в зданиях и сооружениях. Важнейшей технической характеристикой теплоизоляционных материалов является теплопроводность, то есть способность материала передавать теплоту сквозь свою толщу, так как именно от нее напрямую зависит термическое сопротивление ограждающей конструкции.

Ключевые слова: теплоизоляционные материалы (ТИМ), теплоизоляция, минеральная вата, органические теплоизоляционные материалы, неорганические теплоизоляционные материалы.

[1]Zhailauov Y., [2]Zubova O.

[1]master student of GPIIR, al-Farabi Kazakh National University, Kazakhstan, Almaty,
e-mail: erkebulan.zhailauov@gmail.com
[2]candidate of technical sciences, senior lecturer, al-Farabi Kazakh National University, Kazakhstan, Almaty, e-mail: Olga.Zubova@kaznu.kz

Study of the prospects for the use of thermal insulation materials in construction

The article describes the methodology and perspective of using energy-saving technologies in the construction of structures. The characteristics of thermal materials, such as density, strength, compressibility, water absorption, frost resistance, etc., have been implemented. General principles and types of thermal insulation are introduced. The use of thermal insulation materials is one of the most important methods of energy saving, and also has an important technological significance, allowing to reduce the thickness of structural elements. The types of heat-insulating materials (organic and inorganic origin) have been studied. These materials are the most effective since, the main feature is their high porosity and, consequently, low average density and low thermal conductivity. The use of heat-insulating materials in construction makes it possible to reduce the weight of structures, reduce the consumption of structural building materials (concrete, brick, wood, etc.) and that will achieve the most important goal of thermal insulation of building structures, this is the reduction in energy consumption for heating the

© 2017 Al-Farabi Kazakh National University

building. Thermal insulation materials significantly improve comfort in living quarters. The main ways of heat loss in buildings and structures have been identified. The most important technical characteristic of thermal insulation materials is thermal conductivity – the ability of a material to transmit heat through its thickness, since it directly depends on the thermal resistance of the enclosing structure.

Key words: heat-insulating materials (TIM), heat insulation, mineral wool, organic heat-insulating materials, inorganic heat-insulating materials.

Жайлауов Е.[1], Зубова О.[2]

[1]магистрант ГПИИР, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті,
Қазақстан, Алматы қ., e-mail: erkebulan.zhailauov@gmail.com
[2]т.ғ.к., аға оқытушы, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті,
Қазақстан, Алматы қ., e-mail: Olga.Zubova@kaznu.kz

Құрылыста жылу оқшаулағыш материалдарды пайдаланудың келешегін зерттеу

Мақалада құрылыс саласында энергия үнемдеуіш технологиялардың әдісі және оның пайдалану болашағы сипатталған. Жылу материалдардың тығыздығы, беріктігі, сығымдалуы, су сіңірілуі, суыққа төзімділігі және т.б. сияқты сипаттамалары қарастырылған. Жылу оқшаулаудың жалпы принциптері және түрлері сипатталған. Жылу оқшаулағыш материалдарын пайдалану энергияны үнемдеудің маңызды әдістерінің бірі болып табылады, сонымен қатар құрылымдық элементтердің қалыңдығын азайтуға мүмкіндік беретін маңызды технологиялық маңызы бар. Жылу өткізбейтін материалдардың түрлері (органикалық және бейорганикалық) зерттелді. Бұл материалдар ең тиімді болып табылады, себебі олардың басты ерекшелігі – жоғары кеуектілігі және оның саласы ретінде кіші орташа тығыздығы мен төмен жылу өткізгіштік. Құрылыста жылу оқшаулағыш материалдарды пайдалану конструкциялардың салмағын төмендетуге, құрылымдық құрылыс материалдарын тұтынуды азайтуға мүмкіндік береді (бетон, кірпіш, ағаш және т.б.) және құрылыс конструкцияларын жылу оқшаулаудың ең маңызды мақсатына жету – ғимаратты жылыту үшін энергияны тұтынуды азайту. Жылу оқшаулағыштары тұрғын жайлылықты үй-жайларды айтарлықтай жақсартады. Ғимараттар мен құрылыстарда жылу жоғалтудың негізгі жолдары анықталды. Жылу оқшаулағыш материалдардың маңызды техникалық сипаттамасы жылу өткізгіштігі – материалдың жылуды қалыңдығы арқылы беру қабілеттілігі, себебі жабық құрылымның жылу кедергісі оған тікелей байланысты.

Түйін сөздер: жылу өткізбейтін материалдар, жылуды оқшаулау, минералды мақта, органикалық жылу өткізбейтін материалдар, бейорганикалық жылу өткізбейтін материалдар.

Технологии энергосбережения представлены не только в строительстве, но и других отраслях и затрагивают вопросы, как сохранения тепла, так и оптимизации других ресурсов. Поэтому вопрос энергосбережения нужно рассматривать в разрезе таких направлений, как оптимизация электроэнергии, тепловой энергии, водных ресурсов, топлива, а также ухудшения общей экологической ситуации. Параллельно с ухудшением экологической ситуации и ростом цен на традиционные источники энергии растет спрос на новые возможности в строительной сфере, развиваются новые технологии энергоэффективного строительства.

В своем Послании народу Казахстана «Стратегия-2050» Президент Республики Казахстан Н.А. Назарбаев указал на необходимость внедрения методик энергосбережения и энергоэффективности в стране. В области энергосбережения и энергоэффективности в Казахстане принят закон «Об энергосбережении и энергоэффективности». Согласно ему энергосбережение – реализация организационных, технологических, экономических и других мер, направленных на уменьшение объема используемых энергетических ресурсов

Энергетическая эффективность – это характеристики, отражающие отношение полезного эффекта от использования энергетических ресурсов к затратам энергетических ресурсов, произведенных в целях получения такого эффекта.

Применение теплоизоляционных материалов является одним из важнейших методов энергосбережения, а также имеет важное технологическое значение, позволяя уменьшать толщину конструкционных элементов. Теплоизоляционными называют материалы, характеризующиеся низкой теплопроводностью и применяемые для тепловой изоляции строительных конструкций, промышленного оборудования и трубопроводов.

Теплоизоляционные материалы (ТИМ) предназначены для тепловой изоляции конструкций зданий и сооружений, а также различных

технических применений. Основной особенностью теплоизоляционных материалов является их высокая пористость и, следовательно, малая средняя плотность и низкая теплопроводность. Применение теплоизоляционных материалов в строительстве позволяет снизить массу конструкций, уменьшить потребление конструкционных строительных материалов (бетон, кирпич, древесина и др.). Теплоизоляционные материалы существенно улучшают комфорт в жилых помещениях. Важнейшей целью теплоизоляции строительных конструкций является сокращение расхода энергии на отопление здания (Айрапетова Г.А., 2004: 302).

Теплоизоляция – это элементы конструкции, уменьшающие передачу тепла, материалы для выполнения таких элементов или комплекс мероприятий по их устройству. Также теплоизоляция, она же термоизоляция, это защита жилых либо хозяйственных объектов, промышленных тепловых установок, морозильных камер, теплотрасс и т.д. от вредного теплового обмена с внешней средой. В случае строительных объектов, теплоизоляция используется для снижения утечки тепла во внешнюю среду, в морозильных и холодильных камерах теплоизоляция напротив, применяется с целью уменьшения притока теплого воздуха извне (Андриевский А.А., 2005: 301).

Необходимая теплоизоляция в вышеописанных случаях, обеспечивается посредством применения специальных покрытий, оболочек, изготовленных из теплоизоляционного материала, и ориентированных на частичное либо полное пресечение теплопередачи. Эффективность теплоизоляционных материалов, в процессе препятствования негативной теплопроводности, определяется его термическим сопротивлением. Эти показатели становятся наиболее оптимальными в том случае, если в качестве теплоизоляции применяются высокопористые материалы, собранные в сложные многослойные конструкции, где они перемежаются системой воздушных прослоек (Рис. 1).

Рисунок 1 – Теплоизоляция дома

Теплоизоляционные материалы в зависимости от назначения подразделяют на изоляционно-строительные, которые применяют для утепления строительных ограждений, и изоляционно-монтажные – для утепления трубопроводов и промышленного оборудования. Деление это условно, так как некоторые материалы используют как для изоляции строительных конструкций, так и для изоляции промышленных объектов (Афанасьев А.А., 2003: 24).

Теплоизоляционные материалы классифицируют по следующим признакам:

1) по форме и внешнему виду:

– штучные (плиты, блоки, кирпичи, цилиндры, полуцилиндры, сегменты);

– рулонные и шнуровые (маты, шнуры, жгуты);

– рыхлые и сыпучие (вата, перлитовый песок и др.).

2) по структуре:

– волокнистые (минераловатные, стекловолокнистые и др.);

– зернистые (перлитовые, вермикулитовые);

– ячеистые (изделия из ячеистых бетонов, пеностекло, пенопласты, совелитовые и др.).

3) по виду исходного сырья:
– неорганические;
– органические.
4) по типу жесткости:
– мягкие (**М**) – сжимаемость по объему выше 30% при удельной нагрузке 0,002 МПа (минеральная и стеклянная вата, вата из каолинового и базальтового волокна, вата из супертонкого стекловолокна, маты и плиты из штапельного стекловолокна);
– полужесткие (**П**) – сжимаемость от 6 до 30% при удельной нагрузке 0,002 МПа (плиты минераловатные и из штапельного стекловолокна на синтетическом связующем);
– жесткие (**Ж**) – сжимаемость до 6% при удельной нагрузке 0,002 МПа.
5) по возгораемости:
– несгораемые,
– трудносгораемые,
– сгораемые,
– трудновоспламеняющиеся (материалы из пластмасс) (*Вяземская А., 2005: 65).*

По плотности теплоизоляционные материалы делятся на группы и марки, указанные в таблице 1.

Таблица 1 – Классификация теплоизоляционных материалов по средней плотности

Обозначение группы	Группа	Марки	Материалы
ОНП	Особо низкой плотности	15; 25; 35; 50; 75	Минеральная вата марки 75 и ниже; каолиновое волокно; пенопропласты; супертонкое стекловолокно; базальтовое волокно; вспученный перлит; плиты минераловатные и стекловолокнистые и др.
ПН	низкой плотности	100: 125; 150; 175	Минеральная вата марки выше 75; стеклянная вата из непрерывного стекловолокна; плиты минераловатные на синтетическом связующем; прошитые минераловатные маты и др.
СП	Средней плотности	200; 225; 250; 300; 350	Изделия совелитовые; вылканитовые; известково-кремнеземистые; перлитоцементные; плиты минераловатные на битумном связующем; шнуры минераловатные и др.
ПЛ	Плотные	400; 450; 500; 600	Изделия пенодиатомитовые, диатомитовые, из ячеистого бетона; битумоперлит монолитный и др.

Важнейшей технической характеристикой ТИМ является теплопроводность − способность материала передавать теплоту сквозь свою толщу, так как именно от нее напрямую зависит термическое сопротивление ограждающей конструкции. Количественно определяется коэффициентом теплопроводности λ, выражающим количество тепла, проходящее через образец материала толщиной 1 м и площадью 1 м^2 при разности температур на противолежащих поверхностях 1°С за 1 ч. Коэффициент теплопроводности в справочной и нормативной документации имеет размерность Вт/(м·°С).

На величину теплопроводности теплоизоляционных материалов оказывают влияние плотность материала, вид, размеры и расположение пор (пустот) и т.д. Сильное влияние на теплопроводность оказывает также температура материала и, особенно, его влажность. Методики измерения теплопроводности в различных странах значительно отличаются друг от друга, поэтому при сравнении теплопроводностей различных материалов необходимо указывать, при каких условиях проводились измерения (Девятаева Г.В., 2005: 378).

Рассмотрим основные характеристики теплоизоляционных материалов.

Плотность – это отношение массы сухого материала к его объему, определенному при заданной нагрузке (кг/м^3).

Прочность на сжатие – это величина нагрузки (КПа), вызывающей изменение толщины изделия на 10%.

Сжимаемость – это способность материала изменять толщину под действием заданного давления. Сжимаемость характеризуется относительной деформацией материала под действием нагрузки 2 КПа.

Способность материала впитывать и удерживать в порах (пустотах) влагу при непосредст-

венном контакте с водой называется водопоглощением. Водопоглощение теплоизоляционных материалов характеризуется количеством воды, которое впитывает сухой материал при выдерживании в воде, отнесенным к массе или объему сухого материала (Горчаков Г.Н., 2005: 148).

Сорбционной влажностью называется равновесная гигроскопическая влажность материала при определенных условиях в течение заданного времени. С повышением влажности теплоизоляционных материалов повышается их теплопроводность.

Способность материала в насыщенном влагой состоянии выдерживать многократное попеременное замораживание и оттаивание без признаков разрушения называется морозостойкостью. От этого показателя существенно зависит долговечность всей конструкции, однако, данные по морозостойкости не приводятся в ГОСТ или ТУ.

Паропроницаемость – это способность материала обеспечивать диффузионный перенос водяного пара. Диффузия пара характеризуется сопротивлением паропроницаемости (кг/м^2·ч·Па). Паропроницаемость ТИМ во многом определяет влагоперенос через ограждающую конструкцию в целом. В свою очередь, последний является одним из наиболее существенных факторов, влияющих на термическое сопротивление ограждающей конструкции. Во избежание накопления влаги в многослойной ограждающей конструкции и связанного с этим падения термического сопротивления паропроницаемость слоёв должна расти в направлении от тёплой стороны ограждения к холодной.

Теплоизолирующие свойства тем выше, чем ниже воздухопроницаемость ТИМ. Мягкие изоляционные материалы настолько хорошо пропускают воздух, что движение воздуха приходится предотвращать путем применения специальной ветрозащиты. Жесткие изделия, в свою очередь, обладают хорошей воздухонепроницаемостью и не нуждаются в каких-либо специальных мерах. Они сами могут применяться в качестве ветрозащиты (Кинчиков В., 2007: 60). При устройстве теплоизоляции наружных стен и других вертикальных конструкций, подвергающихся напору ветра, следует помнить, что при скорости ветра 1 м/с и выше целесообразно оценить необходимость ветрозащиты.

Способность материала выдерживать воздействие высоких температур без воспламенения, нарушения структуры, прочности и других его свойств называется огнестойкостью. По группе горючести теплоизоляционные материалы подразделяют на горючие и негорючие. Это является одним из важнейших критериев выбора теплоизоляционного материала.

Если говорить о химической стойкости материалов, то минеральные теплоизоляционные материалы обладают хорошей стойкостью к действию органических веществ, таких как масла и растворители. Слабые кислые или щелочные вещества также не вызывают проблем. В условиях нормальной влажности они не способствуют появлению коррозии, хотя и не могут предотвратить ее (Кравченя Э.М., 2005: 105).

В настоящее время теплоизоляционные материалы подразделяют на органические и неорганические. Кратко охарактеризуем и сравним их основные разновидности.

Большинство органических теплоизоляционных материалов изготавливают в виде плит, обычно крупноразмерных, что упрощает и ускоряет производство работ и способствует удешевлению строительства (Рис. 2).

Рисунок 2 – Органический ТИМ-Фибролит

Основным сырьем для их изготовления служит древесина в виде отходов (опилки, стружка, горбыль, рейка) и другое растительное сырье волокнистого строения (камыш, солома, малоразложившийся верховой торф, костра льна и конопли).

Неорганические теплоизоляционные материалы и изделия изготовляют на основе минерального сырья (горных пород, шлака, стекла, асбеста). К этой группе относят минеральную, стеклянную вату и изделия из них, некоторые виды легких бетонов на пористых заполнителях

(вспученном перлите и вермикулите), ячеистые теплоизоляционные бетоны, пеностекло, асбестовые и асбестосодержащие материалы, керамические и др. (Савин В.К., 2005: 401). Эти материалы используют как для утепления строительных конструкций, так и для изоляции горячих поверхностей промышленного оборудования и трубопроводов.

Многие органические теплоизоляционные материалы подвержены быстрому загниванию, порче различными насекомыми и способны к возгоранию, поэтому их предварительно подвергают обработке. Поскольку использование органических материалов в качестве засыпок малоэффективно в силу неизбежной осадки и способности к загниванию, последние используют в качестве сырья для изготовления плит. В плитах основной материал почти полностью защищен от увлажнения, а следовательно, и от загнивания; кроме того, в процессе производства плит его подвергают обработке антисептиками и антипиренами, повышающими его долговечность.

Среди большого разнообразия теплоизоляционных изделий из органического сырья наибольший интерес представляют плиты древесноволокнистые, камышитовые, фибролитовые, торфяные, пробковая теплоизоляция натуральная, а также теплоизоляционные пенопласты. К органическим теплоизоляционным изделиям и материалам относятся: арболитовые изделия, пенополивинилхлорид, древесностружечные плиты, древесноволокнистые изоляционные плиты, пенополиуретан, пеноизол теплоизоляционный, мипора, пенополистирол, полиэтилен вспененный, фибролит, сотопласты и ячеистые пластмассы (Самойлов М.В., 2002: 38).

Сырьем для производства арболитовых изделий служит портландцемент и органические коротко-волнистые компоненты (древесные опилки, костры, сечки соломы и камыша, дробленой станочной щепы или стружки), обработанные раствором минерализатора.

Производится пенополивинилхлорид (ППВХ) эластичный и твердый. Твердый ППВХ представляет собой теплоизоляционный материал, с незначительными колебаниями своих характеристик в температурном режиме от +60°С до -60°С (Свидерская О.В., 2008: 44).

Материалом для производства древесностружечных плит (ДСП) служит масса, в состав которой входят 90% органического волокнистого компонента (обычно специально подготовленная древесная шерсть) и 7 – 9% смол на синтетической основе. Иногда, для того чтобы улучшить свойства плит в качестве сырья, применяют еще и некоторые гидрофобизирующие вещества, антисептики и антипирены.

Материалом для изготовления древесноволокнистых изоляционных плит (ДВИП) служат неделовая древесина, отходы деревообработки и лесопиления, бумажной макулатуры, стеблей кукурузы и соломы. Плотность ДВИП доходит до 250 кг/м^3, теплопроводность – не выше 0,07 Вт/(м•К).

Пенополиуретан (ППУ) – это результат химической реакции, которая происходит при соединении полиэфира, воды, диизоцианида, эмульгаторов и катализаторов. Существуют два вида ППУ – твердый и эластичный. Твердый ППУ используется в широком температурном диапазоне (от -50°С до +110°С), имеет высокую механическую прочность, стоек к химическим и биологическим воздействиям, устойчив к износу, легок и экономичен в обработке. Из всех материалов ППУ обладает самой низкой теплопроводностью. Облицовка пеноматериала конструкции (безрулонной кровли) водостойкой алюминиевой фольгой, пленкой и другими покрытиями способствует предотвращению проникновения влаги. Благодаря своей стойкости к воздействию микроорганизмов и грибковых образований, материал не поддается гниению и не разлагается (Wheeler D., 2012: 252).

Развитие современного индустриального строительства связано с созданием и повышением качества теплоизоляционных материалов. При этом наибольший интерес представляют теплоизоляционные материалы на минеральной основе, то есть неорганические теплоизоляционные материалы и изделия, которые не подвержены гниению, достаточно огнестойкие и более долговечные, чем материалы из растительного волокна (Jarman T., 2013: 142). В настоящее время номенклатура выпускаемых теплоизоляционных материалов насчитывает более 25 наименований, из них решающее значение имеют изделия и материалы на основе минерального сырья – горных пород, шлаков, стекла и асбеста.

Минеральная вата и изделия из нее по объему производства занимает первое место среди теплоизоляционных материалов. Этому способствует наличие сырьевых ресурсов для их получения в виде горных пород (доломита, известняка, мергелей, базальта и др.), шлаков и зол (Рис. 3).

Рисунок 3 – Неорганический ТИМ – Минеральная вата

Применение теплоизоляционных материалов является одним из важнейших методов энергосбережения, а также имеет важное технологическое значение, позволяя уменьшать толщину конструкционных элементов. Теплоизоляционными называют материалы, характеризующиеся низкой теплопроводностью и применяемые для тепловой изоляции строительных конструкций, промышленного оборудования и трубопроводов. Ассортимент применяемых в настоящее время утеплителей достаточно широк – от пенопластов до минераловатных композиций на полимерных и неорганических связующих.

В настоящее время наиболее широкое распространение получили следующие виды теплоизоляционных материалов: минеральная вата, базальтовое волокно, стекловата и изделия из них, перлитовые теплоизоляционные материалы, пенодиатомитовые теплоизоляционные материалы, пеностекло, ячеистые бетоны (пенобетон и газобетон) и керамзит (Ihm P., 2009: 514).

Твердой фазой и основной составляющей всех волокнистых теплоизоляционных материалов является волокнистая вата, получаемая из расплавов различных горных пород и других силикатных материалов, а также из доменных и мартеновских шлаков и из прочих отходов металлургических производств. Волокнистая вата состоит из стекловидных волокон и неволокнистых включений, образованных в результате затвердевания силикатного расплава. Волокна в среднем имеют диаметр 1 – 10 мкм и длину от 2 – 3 до 20 – 30 см.

Минеральную вату получают из расплава легкоплавких горных пород, силикатных промышленных отходов, доменных шлаков и их смесей. Минеральная вата предназначена для изготовления теплоизоляционных, звукоизоляционных и звукопоглощающих изделий, а также в качестве теплоизоляционного материала в строительстве и промышленности с предельной температурой эксплуатации до 600 – 700 °С. При более высоких температурах наблюдается спекание волокон минеральной ваты. Базальтовое волокно и каменную вату получают из расплава базальтовых пород (базальтов, габбро, диабазов и близких к ним метаморфических горных пород и мергелей) при температуре около 1500 °С. В отличие от минеральной ваты, выпускаемой, преимущественно из смеси легкоплавких пород с промышленными минеральными отходами, теплоизоляционные материалы из базальтового волокна обладают более длительным сроком службы, повышенной виброустойчивостью, термо– и водостойкостью.

Базальтовая теплоизоляция не изменяет своих начальных свойств в течение всего времени эксплуатации, не выделяет вредных веществ в окружающую среду, и не образует токсичных соединений с другими материалами. Основными компонентами для производства стекловолокна и стекловаты являются стеклобой, песок, сода, доломит, известняк, этибор и другие компоненты. Процесс волокнообразования происходит из расплавленной при температуре около 1400 °С стеклянной массы, которая распускается на волокна, как правило, под действием центробежной силы на центрифугах (Galasiu A.D., 2007: 10).

В настоящее время при производстве волокнистых теплоизоляционных материалов используют три основные технологии волокнообразования: центробежно-дутьевая, многовалковая и фильерно-вертикально-дутьевая. Наиболее распространенным является центробежно-дутьевой способ. При этом следует отметить, что вырабатываемая данным способом вата отличается низким качеством, с большим (до 25%) количеством неволокнистых включений и отходов волокнообразования (Fontoynont M., 2016: 435). Фильерно-вертикально-дутьевой способ обеспечивает безотходную переработку расплава, но ввиду малой мощности и дороговизне применяемых в технологическом процессе питателей из платинородиевого сплава он используется, в основном, на линиях низкой производительности. Центробежно-валковый способ (центробежно-многовалковый) наиболее широко распространен в зарубежной практике и основан на подаче расплава на быстро вращающиеся валки.

Качество изделий из волокнистых теплоизоляционных материалов определяется многими

параметрами. Среди наиболее значимых – химический состав твердой фазы, содержание неволокнистых включений, геометрия и ориентация волокон в пространстве, качественное, экологически безопасное связующее.

От химического состава твердой фазы в первую очередь зависят такие характеристики теплоизоляционных материалов как прочность, термостойкость, химическая стойкость. Прочность теплоизоляционных материалов определяется также параметрами поровой структуры изделия и ориентацией волокон в направлении действия напряжений. Однородное распределение пор по объему и уменьшение их среднего диаметра повышает прочность теплоизоляционных материалов. Прочность на сжатие возрастает с ростом количества вертикально ориентированных волокон. Положительно влияет на прочность также подбор связующего с улучшенными адгезионными свойствами по отношению к заполнителям.

Волокнистая структура также обеспечивает другое важное свойство волокнистых теплоизоляционных материалов – низкую теплопроводность, а также пренебрежимо малую усадку и сохранение геометрических размеров изделий в течение всего периода эксплуатации. Теплопроводность разных типов минеральных ват при нормальной температуре составляет 0,034 – 0,045 Вт/(мм/°С) и во многом зависит от геометрии и ориентации волокон в пространстве. Наиболее эффективными теплоизоляторами являются изделия с беспорядочно ориентированными волокнами (Fabio Correa Leite, 2013: 27).

Большинство изделий из волокнистых теплоизоляционных материалов обладают высокой термостойкостью, эффективно препятствуют распространению пламени и применяются в качестве противопожарной изоляции и огнезащиты. Более кислые составы имеют большую стойкость, чем основные. Волокнистые изделия из горных пород базальтовой группы могут применяться в условиях очень высоких температур. Базальтоволокнистые материалы способны выдерживать температуру до 1000 °С и выше, и даже после разрушения связующего компонента, их волокна остаются неповрежденными и связанными между собой, сохраняя свою прочность и создавая защиту от огня.

Важной составляющей волокнистых теплоизоляционных материалов, оказывающей большое влияние на эксплуатационные и теплофизические характеристики волокнистых утеплителей, являются современные многокомпонентные связующие. Для волокнистых теплоизоляционных материалов характерно высокое водопоглощение, достигающее при погружении в воду до 600%. А, как известно, увеличение влажности теплоизоляционного материала значительно ухудшает его теплоизоляционные свойства.

Применение гидрофобизирующих пропиток в составе связующего позволяет снизить водопоглощение до 1,5 – 2%. Исследования по выбору связующего для производства теплоизоляционных плит показали эффективность использования для этих целей композиций из компонентов органического и неорганического происхождения. Применяемые в настоящее время комбинированные связующие, содержащее в своем составе поливинилацетатную дисперсию, синтетические смолы, натриевое жидкое стекло, поверхностно-активные вещества, гидрофобизатор, обеспыливающие и другие добавки, обеспечивают высокие эксплутационные свойства получаемых изделий, с повышенными показателями термо– и водостойкости, эффективными водоотталкивающими свойствами, неизменностью структуры, стабильностью геометрических размеров на весь срок эксплуатации (Bondu A., 2015: 3).

Технология производства теплоизоляционных материалов из пенополиуретана является частным случаем изготовления разнообразных по способу производства и применения материалов для тепловой изоляции. Применение теплоизоляционных материалов является одним из важнейших методов энергосбережения, а также имеет важное технологическое значение, позволяя уменьшать толщину конструкционных элементов.

Теплоизоляция сама по себе является одной из приориретнейших целей эксплуатаций зданий. Тепловая сеть − это система прочно и плотно соединенных между собой участников теплопроводов, по которым теплота с помощью теплоносителей (пара или горячей воды) транспортируется от источников к тепловым потребителям. Основными элементами тепловых сетей являются трубопровод, состоящий из стальных труб, соединенных между собой с помощью сварки, изоляционная конструкция, предназначенная для защиты трубопровода от наружной коррозии и тепловых потерь, и несущая конструкция, воспринимающая вес трубопровода и усилия, возникающие при его эксплуатации.

Наиболее ответственными элементами являются трубы, которые должны быть достаточно прочными и герметичными при максимальных давлениях и температурах теплоносителя, обладать низким коэффициентом температурных деформаций, малой шероховатостью внутренней поверхности, высоким термическим сопротивлением стенок, способствующим сохранению теплоты, неизменностью свойств материала при длительном воздействии высоких температур и давлений. Ведь от теплоизоляции зависит насколько экономичным будет здание. Зимой при хорошей теплоизоляции, можно экономить до 80% средств на отопление (Bellia L., 2011: 1985).

Снабжение теплотой потребителей (систем отопления, вентиляции, горячего водоснабжения и технологических процессов) состоит из трех взаимосвязанных процессов: сообщения теплоты теплоносителю, транспорта теплоносителя и использования теплового потенциала теплоносителя. Причиной относительно высокого энергопотребления в зданиях и сооружениях в Республике Казахстан по сравнению с зарубежными странами является то, что многие существующие здания были построены в соответствии с имевшимися на момент строительства строительными нормами и стандартами.

К этому следует добавить и большие затраты энергии на перемещение значительных масс воздуха с помощью вентиляторов, поскольку основным способом отопления производственных помещений является воздушное. Отопить даже среднее производственное помещение с помощью водяной или паровой системы весьма проблематично и в большинстве случаев невозможно. Для этого требуются десятки километров трубопроводов, которые перекрывают проходы и создают другие неудобства. Вместе с удаляемым нагретым воздухом из верхней зоны промышленных зданий с помощью вытяжных крышных вентиляторов выбрасывается большое количество теплоты (Atalla T., 2017: 22). Для ее утилизации целесообразно применять крышные приточно-вытяжные установки с тепло-утилизаторами. Значительны потери тепла в производственных зданиях и сооружениях в зависимости от принятого режима работы предприятий в течение суток и дней месяца.

Для снижения затрат теплоты на нагрев воздуха, поступающего через проемы в стенах общественных зданий, а также для многоэтажных жилых домов применяют воздушно-тепловые завесы. Во многих случаях целесообразно устройство тамбура. В строительстве и теплоэнергетике теплоизоляция необходима для уменьшения тепловых потерь в окружающую среду, в холодильной и криогенной технике – для защиты аппаратуры от притока тепла извне. Теплоизоляция обеспечивается устройством специальных ограждений, выполняемых из теплоизоляционных материалов (в виде оболочек, покрытий и т. п.) и затрудняющих теплопередачу; сами эти теплозащитные средства также называются теплоизоляцией (Abdelaziz E.A., 2011: 153). При преимущественном конвективном теплообмене для теплоизоляции используют ограждения, содержащие слои материала, непроницаемого для воздуха; при лучистом теплообмене – конструкции из материалов, отражающих тепловое излучение (например, из фольги, металлизированной лавсановой плёнки); при теплопроводности (основной механизм переноса тепла) − материалы с развитой пористой структурой.

По данным союза инженеров-энергетиков, в Казахстане энергозатраты в более чем три раза выше, чем во многих развитых странах. К числу самых энергоемких сфер в Казахстане относятся металлургия, обрабатывающая промышленность и сама электроэнергетика. Так, в себестоимость одного барреля казахстанской нефти «входят» 15 долларов только за электроэнергию, в других же странах – всего лишь 5-6 долларов.

В списке Международного энергетического агентства в «лидерах» по энергозатратам значатся Россия, Украина и Казахстан. Потери при производстве электроэнергии составляют 10%, при транспортировке по сетям КЕГОКа – порядка 3-5%, на РЭК приходится 15-18%, а потери непосредственно при ее потреблении превышают 30 процентов, т.е. более половины производимой в Казахстане электроэнергии теряется (Федоров С.Н., 2008: 24).

Казахстан на сегодняшний день, по различным оценкам, располагает значительным потенциалом энергосбережения как по тепловой, так и по электрической энергии, который составляет 30-35%. Для реализации потенциала энергосбережения необходимо выполнить целый комплекс работ как в сфере потребления (в промышленности, жилищно-коммунальной сфере, строительном комплексе, транспорте, на потребительском рынке и сфере услуг), так и при производстве и распределении энергии.

Рассмотрим основные энергозатраты при строительстве. Применяемые в настоящее время полносборные конструктивные системы и возводимые здания из кирпича высотой более

5 этажей являются материалоемкими и потребляют значительное количество энергоресурсов. При переходе на строительство жилых домов нового поколения, проекты которых разработаны учеными, возможно снижение их удельной материалоемкости и соответственно энергозатрат. Если в расчете на 1 м^2 общей площади жилья в 1998 году удельные энергозатраты составляли 284 кг усл. топлива, то уже к 2020 году снижение совокупных энергозатрат зданий нового поколения может составить около 8650 тыс. тонн условного топлива (Самойлов М.В., 2002: 38). Новые требования, предъявляемые к термическому сопротивлению ограждающих конструкций, позволяют уже сегодня проектировать и строить здания, удельный расход тепловой энергии при эксплуатации которых соответствует современным мировым стандартам. В этих целях предусматривается также применение систем утилизации выбросного воздуха, включающих устройства для принудительной вентиляции воздуха и теплообменники, обеспечивающие возврат тепла в помещения.

В производстве строительных материалов, по мнению специалистов, наиболее высок удельный вес энергозатрат в себестоимости продукции. Так, при производстве цемента доля энергоресурсов составляет 56%, извести – 49%, керамического кирпича – 28,7-53%, силикатных стеновых материалов – 11,2-37,7%. На различных предприятиях составляющая энергоресурсов в материалах меняется, и это зависит от применения энергосберегающих технологий.

Снижение энергозатрат на производство строительных материалов можно обеспечить за счет выполнения следующих мероприятий. Российские ученые ГП «НИИСМ», БелНИИС, НИПТИС и других научных центров считают, что одним из путей экономии топливно-энергетических ресурсов (ТЭР) в производстве цемента и извести по мокрому способу является снижение влажности шлама. Например, в настоящее время влажность цементного шлама колеблется от 44-47% на АО «Красносельскцемент», до 39-40% на ПО «Кричевцементношифер». Соответственно расход ТЭР на обжиг клинкера составляет 241,7 кг у.т/т на ПО «Кричевцементношифер» и 269,0 кг у.т/т на АО «Красносельскцемент». Затраты топлива на обжиг 1 тонны клинкера по сухому способу на 70-80 кг ниже, чем по мокрому (Федоров С.Н., 2008: 24).

Аналогичные результаты могут быть достигнуты при обжиге извести по сухому способу. Затраты ТЭР составят 200-210 кг у.т/т по сравнению 288,6 кг у.т/т в настоящее время. В области теплоизоляционных материалов предлагается создать производство теплоизоляционных плит из минеральной ваты на неорганическом связующем. Такая технология разработана ГП «НИИСМ» по способу гидромасс с применением местных сырьевых материалов и неорганического связующего. Технология позволяет получать плиты марки 100 с физико-механическими свойствами, сопоставимыми с плитами марки 175-200, полученными по сухому способу. Это предопределяет снижение энергозатрат на 35%. Для марки 100 по мокрому способу они составляют 119 кг у.т/м^3 (топливо и электроэнергия), для марки 175-200 по сухому способу, выпускаемых в настоящее время, расход топлива – 158 кг у.т/м^3 (Федоров В.В., 2003: 115).

Исследования белорусских ученых показали, что при производстве керамических стеновых материалов предприятия, оснащенные туннельными печами с шириной канала 4,7 м в цельнометаллическом корпусе, имеют самые низкие расходы топлива на тысячу штук кирпича. Например на Минском заводе строительных материалов расходы топлива составляют 184 кг у.т/1000 шт. усл. кирпича, на Радошковичском заводе – 175 у.т/ 1000 шт. усл. кирпича. В среднем же по подотрасли расход топлива составляет 254 кг у.т/1000 шт. усл. кирпича. Значительная экономия энергоресурсов может быть достигнута при использовании теплообменных устройств для утилизации тепла отходящих газов туннельных печей. Резервы экономии энергоресурсов заложены в технологии производства – в снижении формовочной влажности изделий, повышении пустотности керамического кирпича (Фокин В. М., 2011: 110).

Таким образом, описанные выше разработки можно применять и в нашей стране. Снижения затрат топлива и энергии при производстве только перечисленных выше строительных материалов можно достичь, внедряя новые технологии, новое оборудование, тепловые агрегаты. Это связано с крупными капитальными вложениями. Эта проблема решается на уровне правительства, министерств и других органов центрального управления. Потребление энергии в коммунально-бытовой сфере составляет 38 % и это обусловливает поиск и разработку мер законодательного характера по более экономному расходу энергии в этой сфере. Для осуществления эффективного управления процессом энергосбережения необходимо разработать и внедрить автоматизированную систему управления

теплопотреблением застроенных территорий Республики Казахстан, обеспечивающую государственную программу энергосбережения на основе энергетических паспортов зданий и сетевых компьютерных технологий.

Энергетическая паспортизация жилых и общественных зданий представляет собой мероприятие по установлению фактических показателей энергопотребления жилых и общественных зданий, а также по созданию соответствующего банка данных. Цель энергетической паспортизации зданий – проверка фактического состояния энерго– и теплопотребления в жилищном секторе, выделение зданий, требующих первоочередных мероприятий по повышению теплозащитных свойств, а также поиск оптимальных путей снижения расхода теплопотребления.

В целом, целями постоянно действующего энергетического мониторинга являются:

– контроль в режиме реального времени за количеством поставляемой энергии и ее расходом;

– выявление наиболее значительных источников потерь энергии;

– информационное обеспечение планирования и проведения первоочередных мероприятий по снижению энергопотерь и ликвидации источников наиболее высоких энергопотерь;

– контроль за соответствием количества поставленного тепла, требуемого для обеспечения нормального микроклимата в помещениях и комфортных условий проживания людей.

Организуемая энергетическая экспертиза проектов теплозащиты и капитального ремонта зданий позволит:

– вскрыть энергетические резервы при эксплуатации зданий и застроенных территорий в целом;

– эффективно планировать и своевременно организовать выполнение энергосберегающих мероприятий на застроенных территориях республики;

– осуществлять постоянный контроль за плановым снижением уровня энергопотребления на отдельных территориях;

– совместить теплозащиту зданий с их плановыми ремонтами и реконструкцией, что значительно повысит рентабельность работ по тепловой защите зданий.

Таким образом, применение ТИМ заметно сокращает теплопотери, позволяя экономить на обогреве помещений. Задача теплоизоляции зданий − снизить потери тепла в холодный период года и обеспечить относительное постоянство температуры в помещениях в течение суток при колебаниях температуры наружного воздуха. Применяя для тепловой изоляции эффективные теплоизоляционные материалы, можно существенно уменьшить толщину и снизить массу ограждающих конструкций и таким образом сократить расход основных стройматериалов (кирпича, цемента, стали и др.) и увеличить допустимые размеры сборных элементов.

Литература

1 Айрапетова Г.А., Несветаева Г.В. Строительные материалы: учебно-справочное пособие (Серия «Строительство».) – Ростов на/Д.: Феникс, 2004. – 608 с.

2 Андриевский А.А. Энергосбережение и энергетический менеджмент: учебное пособие. – Минск: Высшая школа, 2005. – 342 с.

3 Кравченя Э.М., Козел Р.Н., Свирид И.П. Охрана труда и энергосбережения. – М.: ТетраСистемс, 2008. – 245 с.

4 Афанасьев А.А., Данилов Н.Н., Копылов В.Д. и др. Технология строительных процессов. – М.: Высшая школа, 2003. – 463 с.

5 Вяземская А. Энергосберегающие технологии в строительстве // Строительство и недвижимость – 2005. – № 3. – С 63-69.

6 Горчаков Г.Н., Баженов Ю.М. Строительные материалы. Учеб. для вузов. (ред. Строительные материалы и контрукции). – М.: Строиздат, 2005.– 688 с.

7 Девятаева Г.В. Технология реконструкции и модернизации зданий. – М.: ИНФРА-М, 2005. – 480 с.

8 Кинчиков В. Энергосбережение в строительстве и ЖКХ // Строительство и недвижимость. – 2007 – № 4 – С. 59-65.

9 Кравченя Э.М. Охрана труда и основы энергосбережения. – Минск: ТетраСистемс, 2005. – 156 с.

10 Савин В.К. Энергоперенос. Энергоэффективность. Энергосбережение. – М.: Лазурь, 2005. – 425 с.

11 Самойлов М.В. Основы энергосбережения. Учебное пособие. – Минск: БГЭУ, 2002. – 240 с.

12 Свидерская О.В. Основы энергосбережения. – Минск: ТетраСистемс, 2008. – 408 с.

13 СП 23-101-2004. Свод правил по проектированию и строительству. Проектирование тепловой защиты зданий. – М: ФГУП ЦПП, 2004. – 174 с.

14 Федоров В.В. Реконструкция и реставрация зданий. – М.: ИНФРА-М, 2003. – 208 с.

15 Федоров С.Н. Приоритетные направления для повышения энергоэффективности зданий // Энергосбережение. – 2008. – №5. –С. 23-25.

16 Фокин В. М., Ковылин А.В., Чернышов В. Н. Энергоэффективные методы определения теплофизических свойств строительных материалов. – М.: Спектр, 2011. – 155 с.

17 Abdelaziz E.A., Saidur R., Mekhilef S. (2011) A Review on Energy Saving Strategies in Industrial sector. Renewable and Sustainable Energy Reviews, vol. 15, pp. 150–168.

18 Atalla T., Bean P. (2017) Determinants of energy productivity in 39 countries: An empirical investigation. Energy Economics, vol. 62, pp. 217-229.

19 Bellia L., Bisegna F., Spada G. (2011) Lighting in indoor environments: visual and non-visual effects of light sources with different spectral power distributions. Build. Environ., vol. 46, pp. 1984-1992.

20 Bondu A., Dachraoui A. (2015) Realistic and very fast simulation of individual electricity consumptions. Int. Jt. Conf. Neural Networks. IEEE , pp. 1-8.

21 Fabio Correa Leite, Decio Cicone Jr., Luiz Claudio Ribeiro Galvao, Miguel Edgar Morales Udaeta (2013) Energy-Efficiency Economics as a Resource for Energy Planning. OJEE, vol. 2, no.1, pp. 22-28.

22 Fontoynont M., Ramananarivo K., Soreze T., Fernez G., Skov K.G. (2016) Economic feasibility of maximising daylighting of a standard office building with efficient electric lighting. Energy and Buildings, vol. 110, pp. 435-442.

23 Galasiu A.D., Newsham G.R., Suvagau C., Sander D.M. (2007) Energy saving lighting control systems for open-plan offices: a field study. Eng. Soc., vol. 4, pp. 7-29.

24 Ihm P., Nemri A., Krarti M. (2009) Estimation of lighting energy savings from daylighting. Build. Environ., vol. 44, pp. 509-514.

25 Jarman T. Jarman, Essam E. Khalil, Elsayed Khalaf (2013) Energy Analyses of Thermoelectric Renewable Energy Sources. OJEE, vol. 2, no. 4, pp. 143-153

26 Lim G.,Barry M., Keumala N., Ghafar N. (2017) Daylight performance and users' visual appraisal for green building offices in Malaysia. Energy and Buildings, vol. 141, pp. 175-185.

27 Linhart F., Scartezzini J.L. (2010) Evening office lighting – visual comfort vs. energy efficiency vs. performance. Build. Environ., vol. 46, pp. 981-989.

28 Study A.C. (2015) Energy Auditing and Management. Journal of Multidisciplinary Engineering Science and Technology, vol. 2, pp. 1807-1813.

29 Sun J.W., Ang B.W. (2000) Some properties of an exact energy decomposition model. Energy, vol.25 (12), pp. 1177-1188.

30 Tewari S.K. (2014) Energy conservation initiatives adopted in mines & plant. The Indian Mining & Engineering Journal, vol.53, pp. 16-17.

31 Wheeler D. (2012) Energy+ Country Performance Ratings 2001-2010. Center for Global Development Working Paper. 301 P.

References

1 Ajrapetova G.A., Nesvetaeva G.V. (2004) Stroitel'nye materialy. Uchebno – spravochnoe posobie (Serija «Stroitel'stvo».) [Construction Materials. Educational and reference manual (Series «Construction»)] Rostov N/D, Feniks, 608 P.

2 Andrievskij A.A. (2005) Jenergosberezhenie i jenergeticheskij menedzhment: uchebnoe posobie [Energy saving and energy management: a tutorial]. Minsk, Vysshaja shkola, 342 P.

3 Afanas'ev A.A., Danilov N.N., Kopylov V.D. (2003) Tehnologija stroitel'nyh processov [Technology of construction processes]. M., Vysshaja shkola, 463 P.

4 Vjazemskaja A. (2005) Jenergosberegajushhie tehnologii v stroitel'stve [Energy-saving technologies in construction]. Stroitel'stvo i nedvizhimost', no. 3, pp. 63-69.

5 Gorchakov G.N., Bazhenov Ju.M. (2005) Stroitel'nye materialy. Ucheb. dlja vuzov. (red. Stroitel'nye materialy i kontrukcii) [Construction Materials. Textbook. for universities. (ed., Building materials and constructions)]. M., Stroizdat, 688 P.

6 Devjataeva G.V. (2005) Tehnologija rekonstrukcii i modernizacii zdanij [Technology of reconstruction and modernization of buildings]. M., INFRA-M, 480 P.

7 Kinchikov V. (2007) Jenergosberezhenie v stroitel'stve i ZhKH [Energy saving in construction and housing and communal services]. Stroitel'stvo i nedvizhimost', no. 4, pp. 59-65.

8 Kravchenja Je.M. (2005) Ohrana truda i osnovy jenergosberezhenija [Labor protection and energy conservation]. Minsk, TetraSistems, 156 P.

9 Savin V.K. (2005) Jenergoperenos. Jenergojeffektivnost'. Jenergosberezhenie [Energy transfer. Energy efficiency. Energy saving]. M., Lazur', 425 P.

10 Samojlov M.V. (2002) Osnovy jenergosberezhenija. Uchebnoe posobie [Fundamentals of energy conservation. Tutorial] Minsk, BGJeU, 240 P.

11 Sviderskaja O.V. (2008) Osnovy jenergosberezhenija [Basics of energy saving]. Minsk, TetraSistems, 408 P.

12 SP 23-101-2004. (2004) Svod pravil po proektirovaniju i stroitel'stvu. Proektirovanie teplovoj zashhity zdanij [Code of rules for design and construction. Designing of thermal protection of buildings]. M., FGUP CPP, 174 P.

13 Fedorov V.V. (2003) Rekonstrukcija i restavracija zdanij [Reconstruction and restoration of buildings]. M., INFRA-M, 208 P.

14 Fedorov S.N. (2008) Prioritetnye napravlenija dlja povyshenija jenergojeffektivnosti zdanij [Priority directions for improving the energy efficiency of buildings]. Jenergosberezhenie, no. 5, pp. 23-25.

15 Fokin V. M., Kovylin A.V., Chernyshov V. N. (2011) Jenergojeffektivnye metody opredelenija teplofizicheskih svojstv stroitel'nyh materialov [Energy-efficient methods for determining the thermophysical properties of building materials]. M., Spektr, 155 P.

16 Abdelaziz E.A., Saidur R., Mekhilef S. (2011) A Review on Energy Saving Strategies in Industrial sector. Renewable and Sustainable Energy Reviews, vol. 15, pp. 150–168.

17 Atalla T., Bean P. (2017) Determinants of energy productivity in 39 countries: An empirical investigation. Energy Economics, vol. 62, pp. 217-229.

18 Bellia L., Bisegna F., Spada G. (2011) Lighting in indoor environments: visual and non-visual effects of light sources with different spectral power distributions. Build. Environ., vol. 46, pp. 1984-1992.

19 Bondu A., Dachraoui A. (2015) Realistic and very fast simulation of individual electricity consumptions. Int. Jt. Conf. Neural Networks. IEEE , pp. 1-8.

20 Fabio Correa Leite, Decio Cicone Jr., Luiz Claudio Ribeiro Galvao, Miguel Edgar Morales Udaeta (2013) Energy-Efficiency Economics as a Resource for Energy Planning. OJEE, vol. 2, no.1, pp. 22-28.

21 Fontoynont M., Ramananarivo K., Soreze T., Fernez G., Skov K.G. (2016) Economic feasibility of maximising daylighting of a standard office building with efficient electric lighting. Energy and Buildings, vol. 110, pp. 435-442.

22 Galasiu A.D., Newsham G.R., Suvagau C., Sander D.M. (2007) Energy saving lighting control systems for open-plan offices: a field study. Eng. Soc., vol. 4, pp. 7-29.

23 Ihm P., Nemri A., Krarti M. (2009) Estimation of lighting energy savings from daylighting. Build. Environ., vol. 44, pp. 509-514.

24 Jarman T. Jarman, Essam E. Khalil, Elsayed Khalaf (2013) Energy Analyses of Thermoelectric Renewable Energy Sources. OJEE, vol. 2, no. 4, pp. 143-153

25 Lim G.,Barry M., Keumala N., Ghafar N. (2017) Daylight performance and users' visual appraisal for green building offices in Malaysia. Energy and Buildings, vol. 141, pp. 175-185.

26 Linhart F., Scartezzini J.L. (2010) Evening office lighting – visual comfort vs. energy efficiency vs. performance. Build. Environ., vol. 46, pp. 981-989.

27 Study A.C. (2015) Energy Auditing and Management. Journal of Multidisciplinary Engineering Science and Technology, vol. 2, pp. 1807-1813.

28 Sun J.W., Ang B.W. (2000) Some properties of an exact energy decomposition model. Energy, vol.25 (12), pp. 1177-1188.

29 Tewari S.K. (2014) Energy conservation initiatives adopted in mines & plant. The Indian Mining & Engineering Journal, vol.53, pp. 16-17.

30 Wheeler D. (2012) Energy+ Country Performance Ratings 2001-2010. Center for Global Development Working Paper. 301 P.

IRSTI 34.35.01

[1]Tazhibayeva T.L., [2]Rysmagambetova A.A.

[1]Candidate of Biological Sciences, Associate Professor, Acting professor of UNESCO Chair for Sustainable Development, Geography and Environmental Science Faculty, Al-Farabi Kazakh national university, Kazakhstan, Almaty, e-mail Tamara.Tazhibayeva@kaznu.kz
[2]2nd course PhD Student of UNESCO Chair for Sustainable Development, Geography and Environmental Science Faculty, Al-Farabi Kazakh national university, Kazakhstan, Almaty, e-mail: Rysmagambetova1@gmail.com

THE SUSTAINABLE DEVELOPMENT GOALS FOR THE PLANET FUTURE

There are considered modern environmental, economic and social problems of the planet Earth for which solution the concept of "sustainable development" has been developed. Evolution of views of "sustainable development" is presented in details. It is shown that the previous Millennium development goals have allowed to save millions of lives and to improve quality of life of billions, but have kept unequal achievements and defects in many spheres. The Agenda of sustainable development until 2030 unites the global purposes in area of development and environmental sustainability in one concept. The main values of 2030 Agenda are listed also 17 sustainable development goals (SDG) which became result of joint work of the international organizations, such as UN, UNESCO and others are formulated. It is shown that human behaviour has led to environmental crises. This paper reviews three of the most common explanations: overpopulation, modern lifestyle and individual behaviour. During 1950-2015 the population of Earth has increased three times that is a serious demographic problem. The correct policy creation of human behaviour is necessary. For example, consumption of resources can be determined by the indicator of an ecological footprint based on calculation of the used land and water resources. Quality education for sustainable development is important. Meeting the SDGs means that all people in low and high income countries have to contribute in their own ways to ensure environmental sustainability for all and for prosperity of the planet future.

Key words: sustainable development goals, global environmental challenges, human behaviour, ecological footprint, planet future.

[1]Тажибаева Т.Л., [2]Рысмагамбетова А.А.

[1]биология ғылымдарының кандидаты, профессор м.а., ЮНЕСКО бойынша тұрақты даму кафедрасы, география және табиғатты пайдалану факультеті, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Қазақстан, Алматы қ., e-mail: Tamara.Tazhibayeva@kaznu.kz
[2]2 курс PhD докторанты, ЮНЕСКО бойынша тұрақты даму кафедрасы, география және табиғатты пайдалану факультеті, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Қазақстан, Алматы қ., e-mail: Rysmagambetova1@gmail.com

Ғаламшардың болашағы үшін тұрақты дамудың мақсаттары

«Тұрақты даму» концепциясы әзірленуіне негізделген Жер ғаламшарының заманауи экологиялық, экономикалық және әлеуметтік мәселелері қарастырылған. «Тұрақты даму» концепциясына көзқарастардың жетілдіруі нақты көрсетілген. Мыңжылдықты дамудың мақсаттары қоршаған ортаның миллиард тірі нысандарының түрін сақтап қалуға, адамдардың өмір сүру сапасын жақсартуға мүмкіндік бергені туралы, дегенмен барлық салада тепе-теңдік орын алмады және бұл бағытта әлде де жұмыс жүргізу қажеті анықталды. 2030 жылға дейінгі тұрақты дамудың аясындағы күн тәртібі экономикалық тұрғыда даму және табиғатты қорғау саласында жаһандық мақсаттарды бір концепцияда бірлестіреді. Осы күн тәртібінің негізгі құндылықтары қарастырылады және БҰҰ, ЮНЕСКО және т.с.с. халықаралық ұйымдардың ұжымдық жұмыстарының нәтижесі болған тұрақты дамудың 17 мақсаты тұжырымдалды. Адамның қызметі экологиялық дағдарысқа әкелгені жөнінде көрсетілген. Берілген мақалада кең таралған үш

© 2017 Al-Farabi Kazakh National University

түсінік айқындалған: халық тығыздығы, қазіргі өмір салты және жеке тұлғалық тәлім-тәртібі. 1950-2015 жылдар арасында халық саны үш есе артты, қазіргі уақытта бұл үлкен демографиялық мәселеге айналды. Адам қызметінің дұрыс саясатын орнату және оны дағдыландыру қажеттілігі туындады. Мысалы, табиғат қорын пайдалануы экологиялық із көрсеткішімен анықтауға болады. Бұл көрсеткіш жер және су ресурстарын пайдалану мөлшерін ескере отырып, есептеледі. Тұрақты даму мақсатында сапалы білім берудің маңыздылығы айқындалған. Тұрақты дамудың мақсаттарын орындау дегеніміз – жоғары және төмен табыстағы мемлекеттердің тұрғындары ғаламшардың игі болашағының тұрақтылығын қамтамасыз ету үшін өз үлестерін қосу керек.

Түйін сөздер: тұрақты дамудың мақсаттары, жаһандық экологиялық мәселелер, адам қызметі, экологиялық із, ғаламшардың болашағы.

[1]Тажибаева Т.Л., [2]Рысмагамбетова А.А.

[1]кандидат биологических наук, и.о. профессора кафедры ЮНЕСКО по устойчивому развитию, факультет географии и природопользования, Казахский национальный университет имени аль-Фараби, Казахстан, Алматы, e-mail Tamara.Tazhibayeva@kaznu.kz

[2]PhD докторант 2 курса кафедры ЮНЕСКО по устойчивому развитию, факультет географии и природопользования, Казахский национальный университет имени аль-Фараби, Казахстан, Алматы, e-mail: Rysmagambetova1@gmail.com

Цели устойчивого развития для будущего планеты

В статье рассматриваются современные экологические, экономические и социальные проблемы планеты Земля, для решения которых была разработана концепция «устойчивого развития». Детально представлена эволюция взглядов на «устойчивое развитие». Показано, что предшествующие Цели развития тысячелетия позволили спасти миллионы жизней и улучшить качество жизни миллиардов, но сохранили неравные достижения и недоработки во многих сферах. Повестка дня в области устойчивого развития на период до 2030 года объединяет глобальные цели в области развития и охраны природы в одной концепции. Перечислены основные ценности этой повестки и сформулированы 17 целей устойчивого развития (ЦУР), которые стали результатом коллективной работы международных организаций, таких как ООН, ЮНЕСКО и других. Показано, что поведение человека привело к экологическому кризису. Данная статья рассматривает три из наиболее распространенных объяснений: перенаселенность, современный образ жизни и индивидуальное поведение. В период 1950–2015 гг. население Земли увеличилось в три раза, что является серьезной демографической проблемой. Необходима выработка правильной политики поведения человека. Например, потребление ресурсов может быть определено показателем экологического следа, основанным на расчете использованных земельных и водных ресурсов. Важно качественное образование в целях устойчивого развития. Выполнение ЦУР означает, что все люди в странах как с низким, так и с высоким доходом должны внести свой посильный вклад в обеспечение устойчивости для всех во благо будущего планеты.

Ключевые слова: цели устойчивого развития, глобальные экологические проблемы, поведение человека, экологический след, будущее планеты.

What is sustainable development?

The planet Earth is in a dire state. Natural resources have been overexploited. A significant loss of biodiversity is occurring while a massive rise of carbon levels is leading to climate change and associated extreme weather. Toxic substances are increasingly found in air, water, soil, and flora and fauna. The pIanet faces desertification, drought and land degradation. Human living conditions have not fared much better. Even though the number of people living in extreme poverty has declined by over 1 billion (United Nations, 2015a), disparities between rich and poor continue to rise. Oxfam recently reported that the world's richest 62 people possess as much wealth as the poorest 3-6 billion (Hardoon et al., 2016). Too many people are trapped in poverty, and lack clean air and drinking water as well as adequate food and nutrition. Many families are forcibly displaced or on the run due to protracted conflict. Wide disparities persist in access to education of good quality. It is out of these concerns that the concept of sustainable development was born.

Sustainable development was advanced in the 1960s and 1970s as a concept linking observed interactions between humans and the environment, as documented in literature such as *Silent Spring* (Carson, 1962), *The Population Bomb* (Ehrlich, 1968) and *The Limits to Growth* (Meadows et al., 1972). In 1972, the United Nations (UN) Conference on the Human Environment in Stockholm marked the beginning of a global conversation on sustainable governance, although the term was still in the making.

Experts convened a global symposium in Mexico two years later and signed the 1974 Cocoyoc Declaration, which advocated harmonizing environment and development strategies through 'eco-development' (UNEP and UNCTAD, 1974).

The first use of the term 'sustainable development' in a major public document was the 1980 World Conservation Strategy, which confirmed that conservation of living resources was essential to sustainable development (IUCN et al., 1980). At the 1986 Conference on Conservation and Development in Ottawa, sustainable development was defined as:

Integration of conservation and development,

Satisfaction of basic human needs,

Achievement of equity and social justice,

Provision of social self-determination and cultural diversity,

Maintenance of ecological integrity (Lele, 1991).

The most common notion of sustainable development was popularized in the 1987 Brundtland Report "Our Common Future", which raised questions about the consequences of traditional economic growth in terms of environmental degradation and poverty (United Nations, 1987). The Brundtland Report referred to "development which meets the needs of the present without compromising the ability of future generations to meet their own needs". This report listed critical objectives for sustainable development: changing the quality of economic growth; meeting essential needs for jobs, food, energy, water and sanitation; ensuring a sustainable population level; conserving and enhancing natural resources; reorienting technology and managing risk; linking environmental and economic concerns in decision-making; and reorienting international economic relations to make development more participatory (Lele, 1991).

Global understanding of sustainable development has since evolved into a framework developed over decades by an international community of member state governments, UN agencies, multilateral and bilateral development partners, civil society organizations, researchers and scientists. It resulted in the 2030 Agenda for Sustainable Development, a value-based framework for action that reflects core beliefs and principles (Sachs, 2015).

Several key terms and values are essential to understanding the post-2015 Agenda:

People, Planet and Prosperity: The '3Ps' are interdependent and mutually reinforcing pillars that represent the social, environmental and economic aspects of progress for all life forms on Earth.

Good governance: This dimension supports the 3Ps through responsible leadership and active engagement in both the public and private sectors. Good governance ensures peaceful societies and upholds human rights for the good of the planet.

Links and connections: Sustainable development works as an organizing principle because it recognizes that complex natural and social systems are linked and interconnected. Changes that occur in one system may affect others in ways that result in something more than the sum of the parts.

Intergenerational equity and justice: Fairness is critical to a world fit for future generations, where children can grow up to be healthy, well nourished, resilient, well educated, culturally sensitive and protected from violence and neglect, and with access to safe, unpolluted ecosystems. Equity and justice are also required for diverse groups in the current generation.

There is no single definition of sustainable development. The different perspectives of sustainable develop include viewing it as a model to improve current systems (endorsed by those focusing on viable economic growth), a call for major reforms (supported by those who advocate for a green economy and technological innovation) and an imperative for a larger transformation in power structures and embedded values of society (supported by transition movements).

Some ecologists, such as deep ecologists, believe day human development focuses too much on people and ignores the plant, animal and spiritual parts of this world (Leonard and Barry, 2009). They believe humans must learn to be less self-interested and place the needs of other species alongside their own. Transformation advocates say societies should go back to ways of living that are locally sustainable – consuming and wasting less, limiting needs to locally available resources, treating nature with respect, and abandoning polluting technology that has become an integral part of modern society. Culture advocates believe sustainable living happen only if communities truly embrace it as part daily culture (Hawkes, 2001) so that it affects decisions about what to eat, how to commute to work and spend leisure time.

The South American "buen vivir" movement rejects development as materialistic and selfish, implying that living sustainably means finding alternative; development (Gudynas, 2011). The "buen vivir" belief system comes directly from traditional values of indigenous people, and posits that collective needs are more important than those of the individual. In Ecuador, this concept is called

"sumac kawsay", the Quechua term for fullness of life in a community. It involves learning live within boundaries, finding ways to reduce us do more with less, and exploring non-material values. Ecuador and the Plurinational State of Bolivia have incorporated "buen vivir" into their constitutions.

Most definitions of sustainable development challenge the status quo, believing human development lacks meaning without a he planet. This view requires people, communities and nations to consider basic values of daily living and change the way they think. Understanding one's own values, the values of one's community and society, and those of others around the world is a central part of educating for a sustainable future. This means education systems need continuously evolve and change in order to identify what practices work best within a given context and how they need to change over time. Indeed, for many of its advocates in education, sustainable development is best understood as a journey, rather than a destination.

The 2030 Agenda unites development and environmental sustainability.

Since the Brundtland Report, three international meetings have played an instrumental role along the path to the 2030 Agenda: the Rio (1992), Johannesburg (2002) and Rio+20 (2012) Earth summits.

The 1992 UN Conference on Environment and Development, also known as the Earth Summit, established Agenda 21, an action plan intended for governments and other major groups. Participants at the conference in Rio de Janeiro hoped the plan's implementation would result in the widespread changes needed to integrate environmental sustainability and development. Agenda 21 included a special chapter (Chapter 36) on the need for education, public awareness- raising and training to reorient society towards sustainable development.

The 2002 World Summit on Sustainable Development (WS5D)in Johannesburg pledged to strengthen the mutually reinforcing pillars of sustainable development at the local, national, regional and global levels with the goal to 'banish underdevelopment forever' (United Nations, 2002). The WSSD agenda included fighting severe threats to sustainable development, including chronic hunger, malnutrition, terrorism, corruption, xenophobia and endemic, communicable and chronic diseases. Special emphasis was also placed on women's empowerment, emancipation and gender equality.

The 2012 UN Conference on Sustainable Development in Rio de Janeiro, commonly referred to as Rio +20, again evoked the three pillars – the social, environmental and economic dimensions of sustainability – as guides for international development (United Nations, 2013). Importantly, Rio +20 acknowledged a lack of progress in achieving sustainable development, especially in integrating the three pillars. Therefore, Rio +20 emphasized the role of good governance and integrated planning in achieving sustainable development.

Despite these global meetings, over the past two decades the Earth's biosphere has continued to deteriorate, poverty has remained widespread and social inequality has increased. These harmful trends accelerated despite efforts to meet the Millennium Development Goals (MDGs), the 2000-2015 global development and anti-poverty agenda. After Rio +20, an inclusive intergovernmental process began to formulate the Sustainable Development Goals (SDGs) to succeed the MDGs, which were approaching their target date and had been subject to criticism.

The Millennium Development Goals failed to ensure environmental sustainability. The eight MDGs – to eradicate extreme poverty and hunger; achieve universal primary education; promote gender equality; reduce child mortality; improve maternal health; combat HIV/AIDS, malaria and other diseases; ensure environmental sustainability; and develop global partnerships – saved millions of lives and helped improve quality of life for billions. However, the final MDG review acknowledged uneven achievements and shortfalls in many areas.

Three critical factors hampered success. First, public agencies and private-sector firms were not held accountable for the environmental damage that economic growth causes. Rather, the damage was justified as the price of economic development, and the cost of damage was absorbed by society, not by polluters. Second, the cost to future generations of environmental damage during development was not valuated, as it was commonly believed that countries could grow now and clean up later. Finally, the MDGs focused on developing nations, assigning rich countries the role of financial donors. By artificially separating rich and poor countries, the MDGs failed to recognize how all societies are interconnected, both reliant on and affected by changes to socioeconomic and natural systems on Earth.

However, the experience of the MDGs taught global policy-makers to better recognize the differences between countries at the start of processes, and the need for context-specific goals,

priority-setting and policy coherence between the global, regional, national and subnational levels (Zusman, 2015).

At the 70th Session of the UN General Assembly in September 2015, member states adopted a new global development Agenda " Transforming Our World: The 2030 Agenda for Sustainable Development". At its heart are 17 SDGs (Figure1). The SDGs establish development priorities to 2030 and succeed the MDGs.

Figure1 – Illustration for 17 Sustainable development golds (SDGs)

A concurrent process, involving discussions of the Open Working Group (OWG), was mandated in the outcome document of the Rio+20 conference in Dune 2012, which affirmed the role and authority of the UN General Assembly to lead the SDG process. In January 2013, member states established the intergovernmental OWG, with 70 member states sharing its 30 seats, to propose SDGs. Recommendations on the vision and shape of the SDG agenda were included in the report of the High-Level Panel of Eminent Persons on the Post-2015 Development Agenda, released in mid-2013. After 13 sessions, the OWG produced a document in July 2014 that put forward 17 goals with 169 targets (Table 1).

A conclusive body of evidence built since the 1972 UN Conference on the Human Environment shows that the actions and habits of a single species, *Homo sapiens,* leading to the planet's unprecedented dysfunction. An increasing part of the world's population lives beyond he ecological limits set by earth's finite natural resources and support systems.

Since human behaviour is clearly the problem, people are responsible for solutions to these planetary challenges. The 2030 Agenda for Sustainable Development emphasizes environmental sustainability issues, the need to transform consumption and production to restore balance to life on land and in water, and the need for urgent action on climate change. Furthermore, environmental sustainability is clearly intertwined with social and economic sustainability, as the challenges surrounding equitable and sustainable use of natural resources affect people's ability to lead peaceful, stable, prosperous and healthy lives.

The relationship between human development and environmental impact is not straightforward. On the one hand, people living in wealthy countries with higher levels of education are more likely to lead lifestyles that leave a harmful footprint on global ecosystems – from increased food waste to higher levels of carbon dioxide from car and airplane use.

On the other hand, increases in environmental education and ecological literacy help people change their personal attitudes and behaviour in everyday ways such as recycling, reducing litter and conserving energy, as well as on issues including water sanitation and public health. This means some, if not most, kinds of education are effective tools in the fight towards environmental and planetary health.

Table 1 – The Sustainable Development Goals

Number of goals	Goals
1	End poverty in all its forms everywhere
2	End hunger, achieve food security and improved nutrition and promote sustainable agriculture
3	Ensure healthy lives and promote well-being for all at all ages
4	Ensure inclusive and equitable quality education and promote lifelong learning opportunities for all
5	Achieve gender equality and empower all women and girls
6	Ensure availability and sustainable management of water and sanitation for all
7	Ensure access to affordable, reliable, sustainable and modern energy for all
8	Promote sustained, inclusive and sustainable economic growth, full and productive employment and decent work for all
9	Build resilient infrastructure, promote inclusive and sustainable industrialization and foster innovation
10	Reduce inequality within and among countries
11	Make cities and human settlements inclusive, safe, resilient and sustainable
12	Ensure sustainable consumption and production patterns
13	Take urgent action to combat climate change and its impacts
14	Conserve and sustainably use the oceans, seas and marine resources for sustainable development
15	Protect, restore and promote sustainable use of terrestrial ecosystems, sustainably manage forests, combat desertification, and halt and reverse land degradation and halt biodiversity loss
16	Promote peaceful and inclusive societies for sustainable development, provide access to justice for all and build effective, accountable and inclusive institutions at all levels
17	Strengthen the means of implementation and revitalize the Global Partnership for Sustainable Development

This chapter outlines pressing environmental challenges and the kinds of policies proposed to move towards environmental sustainability. It explores various ways of understanding responsibility for the human behaviour that has contributed to the looming crisis, then turns to ways in which education and learning can contribute to solutions. Finally, it explores how integrated approaches to lifelong learning can help address climate change.

Global environmental challenges are pressing. Many climate scientists believe Earth has entered a new geological era, the Anthropocene, where human activities are undermining the planet's capacity to regulate itself. Until the Industrial Revolution in the late 1700s, global environmental changes were not strongly linked to human actions. They were essentially the product of slow-occurring natural causes, such as variations in the sun's energy or volcanic eruptions. Since the start of modern manufacturing, while humans have benefited from increased trade, economic growth and longer, healthier lives, the natural world has suffered environmental deterioration (UNEP, 2012).

The scale and pace of biodiversity loss, land degradation, stratospheric ozone depletion and climate change are attributable to human activities. Humans are responsible for the massive release of carbon dioxide and other heat-trapping gases into the atmosphere. Human behaviour has caused irreversible damage to some plant and animal species. The variety of vertebrates (mammals, birds, reptiles, amphibians and fish) has declined by 52% since 1970 (McLellan et al., 2014). The largest extinction is happening among freshwater species, mostly due to habitat loss and extensive hunting and fishing. Experts developed the concept of planetary boundaries as a useful way to describe and measure the environmental limits within which humanity and other living organisms on the planet

can safely operate (Rockstrom et al., 2009). Nine planetary boundaries are monitored via indicators for climate change, biodiversity loss, nitrogen and phosphorus pollution, stratospheric ozone depletion, ocean acidification, global freshwater consumption, change in agricultural land use, air pollution and chemical pollution. Six of the indicators have increased significantly since the pre-industrial era; five have remained at or entered high-risk zones. Since all planetary boundaries are closely linked, these trends indicate a threat to the earth's land, water and atmosphere (Steffen et al., 2015).

Human behaviour has led to environmental crises.

While the general consensus is that humans are responsible for global environmental crises, views differ as to the human-related factors most responsible. Experts have identified interrelated ways in which people are pushing planetary boundaries, each associated with a distinct set of policy options and solutions. This paper reviews three of the most common explanations: overpopulation, modern lifestyles and individual behaviour.

The demographic problem this idea proposes that there are simply too many people on the planet. More people use more natural resources, pushing planetary boundaries into risk zones. The global population tripled between 1950 and 2015 (United Nations, 2015), mainly due to improvement in public health, and is expected to grow by another billion to 8.5 billion in 2030.

The population is not evenly distributed: Nearly three-fourths of the increase will take place in low and lower middle-income countries, especially in sub-Saharan Africa and Southern Asia (Table 2).

Not only are there more people, but they are also on the move. Two kinds of migration put pressure on the relationship between population and resources: internal migration from rural to urban areas and international migration from poor to wealthy nations. By 2050, two out of three people on the planet will live in urban areas; a large portion of future urbanization will be caused by rural–urban migration (Buhaug and Urdal, 2013). It will take place mostly in countries and regions where urbanization may cause serious environmental problems in cities including water scarcity and contamination, land shortage, polluted air and insufficient sanitation. Meanwhile, high income countries received an average of 4.1 million net migrants annually from poorer countries between 2000 and 2015 (United Nations, 2015), a trend expected to continue. People living in urban areas and wealthier countries consume more resources per person (UNEP, 2012), so these trends will put more stress on environmental systems.

The modern lifestyles problem based on this approach. It focuses on the fact that people in urban areas and wealthier countries choose lifestyles entailing less environment-friendly consumption patterns. Resource consumption can be measured through the ecological footprint indicator, a calculation of a country's use of land and water resources compared to the stock of those resources (Ewing et al., 2010).

In 2012, most high income countries had an unsustainable ecological footprint, except those with very low population density . Most middle income countries of Eastern and South-eastern Asia, Northern Africa and Western Asia, and Southern Asia also had a deficit, particularly China. In sub-Saharan Africa, countries with large populations or middle income levels had a deficit. The only region where most countries lived within their environmental means was Latin America, owing to its lower population density and large biocapacity.

Table 2 – Total population and percentage change, 2000 to 2030 (projected)

World	Total population (millions)			Change 2000–2015	Change 2015–2030
	2000	2015	2030	%	%
	6 127	7 349	8 501	20	16
Low income	426	639	924	50	45
Lower middle income	2 305	2 916	3 532	27	21
Upper middle income	2 113	2 567	2 567	13	7
High income	1 254	1 373	1 447	10	5

Eastern and South-eastern Asia	2 001	2 222	2 352	11	6
China	1 270	1 376	1 416	8	3
Indonesia	212	258	295	22	15
Southern Asia	1 452	1 823	2 147	26	18
India	1 053	1 311	1 528	24	17
Pakistan	138	189	245	37	30
Bangladesh	131	161	186	23	16
Europe and Northern America	1 041	1 097	1 131	5	3
United States	283	322	356	14	11
Russian Federation	146	143	139	-2	-3
Sub-Saharan Africa	641	961	1 306	50	36
Nigeria	123	182	263	48	44
Latin America and the Caribbean	522	629	716	21	14
Brazil	176	208	229	18	10
Mexico	103	127	148	24	17
Northern Africa and Western Asia	340	463	584	36	26
Caucasus and Central Asia	71	84	96	18	15
Pacific	30	38	46	27	21

*Notes: Data for 2030 are projections based on a median prediction interval. Regions and countries are listed by descending order of population in 2015. The countries listed are the ten with the largest populations in 2015. Source: United Nations (2015).

With some exceptions, available natural resources per capita declined rapidly over 2000–2015, so that even countries with natural reserves in 2012 are expected to start running a deficit during 2015–2030 (Ewing et al., 2010; Global Footprint Network, 2016). There is a clear relationship between modern lifestyles and resource consumption. Countries that perform better on the Human Development Index, measured in terms of education, living standards and health, are much likelier to have a much larger ecological footprint.

The countries with the largest ecological footprints are mostly in Europe and Northern America. Countries that have experienced rapid increases in education, health and living standards, including the Republic of Korea and Singapore, have seen their ecological footprint nearly double as domestic consumption has expanded. In contrast, countries with low levels of human development, mostly in sub-Saharan Africa, have smaller ecological footprints. For instance, the ecological footprints of Eritrea and Timor-Leste are less than 5% the size of the largest footprints.

Countries struggle to find balance between human development and sustainable practices. Some, including Cuba, Georgia, the Republic of Moldova and Sri Lanka, have begun to find it, managing to keep production and consumption within sustainable bounds Some nations have raised the quality of human development while maintaining a low ecological footprint. . Their citizens have relatively good health prospects, with life expectancy between 68 and 79 years. People go to school for 10 to 12 years, well above the global average of 8 years. Yet, their per capita income is less than the global average, from US$5,200 a year in the Republic of Moldova to US$9,780 in Sri Lanka (UNDP, 2015y).

It should be noted that the condition of a country's local environment is not taken into account in comparisons of human development and ecological footprints. Resources are not distributed evenly among countries or even among regions

within countries. As a result, it may be easier for some countries, such as Colombia and Finland, to stay within the limits of their available resources than for others, such as Mongolia and Sudan.

The individual behaviour problem.

A third explanation focuses on individuals as both the source of environmental problems and their solution. Yet, there is a mismatch between the scale of environmental problems, usually measured globally, and the scale of solutions, generally discussed at the individual or community level. While the impact of human behaviour on the environment can be seen on a large scale, it is necessary to analyse the individual level to see how this impact can be reversed through changes in personal behaviour. More careful analysis at the individual level can help identify factors that encourage or discourage particular types of behaviour.

Proponents of this approach believe large-scale change happens by targeting and influencing individual behaviour – getting individuals to buy fuel-efficient cars, insulate their homes and the like (Swim et al., 2011). Often, individual actions are interdependent. Adopting one type of environment-friendly behaviour can prompt adoption of others or deter negative behaviour, though it can also increase environmentally harmful behaviour (e.g. switching to hybrid cars may encourage people to drive more, offsetting emission reductions). Individual actions can also reflect social norms and cultural values. For example, in a European programme to increase the use of carpool lanes, those who chose not to carpool often said they valued flexibility over reduced costs or emissions per person (van Vugt et al., 1996).

Because individual actions are interdependent and because they reflect social context, it is important to not only encourage behaviour change, but also provide people with the full set of knowledge, skills and attitudes they need to make comprehensive changes.

Different problems imply different policy solutions.

The fact that experts emphasize different problems and come from varying perspectives affects their views on the solutions needed to resolve environmental crises. Some believe technological innovations, such as renewable energy sources, sustainable infrastructure and cleaner production practices, are the answer. Others believe that since Western development trajectories have often caused environmental degradation, lower income countries need to find ways to avoid such paths while still improving quality of life. Those who believe population growth is the major driver of environmental challenges focus on ways to reduce fertility in poor countries, especially in sub-Saharan Africa. There has also been a strong focus on making the problem an individual one, arguing that societies' success in responding to environmental challenges is based on how individuals act, separately and collectively. Proponents of this view believe that when individuals gain more knowledge and when behaviour change is in their self-interest, they start using their power as consumers and voters to support behaviour compatible with sustainable outcomes (Tietenberg and Lewis, 2012). While differing perspectives on the problems lead to a range of proposed solutions, meeting the Sustainable Development Goals (SDGs) requires recognizing the need for cooperation and solidarity, despite contextual and ideological differences. All people in low and high income countries have to contribute in their own ways to ensure environmental sustainability for all. Changing the population pressure faced by the world requires significant emphasis on improving life chances and reducing inequality between and within countries. Changing how economies function, whether through technological innovation or using local solutions, requires commitment at the national level, with global and local actors also doing their share. The most important task is to recognize that revolutionary changes in lifestyle, not just incremental adjustments, are required (Senge et al., 2008).

As a conclusion, sustainable development is an organizing principle for global development that supports the well-being of both people and the planet. Since its emergence, the concept and term have expanded to bridge gaps among environmental, economic and social concerns, attempting to integrate environmental protection and ecological integrity, economic viability, and social and human development. Intergenerational equity, balancing the needs of present and future generations, is also a key component.

The 2030 Agenda for Sustainable Development unites global development and environmental goals in one framework. It is the result of decades of collective progress and failure and the articulation of future challenges.

References

1 Buhaug, H. and Urdal, H. (2013) An urbanization bomb? Population growth and social disorder in cities. Global Environmental Change, Vol. 23, No. 1, pp. 1–10.

2 Carson, R. (1962) Silent Spring. Boston, MA, Houghton Mifflin.

3 Education 2030. Incheon Declaration and Framework for Action (2016). Paris, UNESCO.

4 Ehrlich, P. R. (1968) The Population Bomb. New York, Ballantine Books.

5 Ewing, B., Moore, D., Goldfinger, S., Oursler, A., Reed, A. and Wackernagel, M. (2010) The Ecological Footprint Atlas. Oakland, CA, Global Footprint Network.

6 Gudynas, E. (2011) Buen Vivir: today is tomorrow. Development, Vol. 54, No. 4, pp. 441–47.

7 Hardoon, D., Ayele, S. and Fuentes – Nivea, R. (2016) An Economy for the 1%: How Privilege and Power in the Economy Drive Extreme Inequality and How This Can Be Stopped Oxford, UK, Oxfam International. (Briefing paper.)

8 Hawkes, J. (2001) The Fourth Pillar of Sustainability: Culture's Essential Role in Public Planning. Melbourne, Australia, Cultural Development Network of Victoria.

9 IUCN, UNEP and WWF. (1980) World Conservation Strategy: Living Resource Conservation for Sustainable Development. Gland, Switzerland, International Union for Conservation of Nature, United Nations Environment Programme, World Wildlife Fund, Food and Agriculture Organization of the United Nations and UNESCO.

10 Lele, S. (1991) Sustainable development: a critical review. World Development, Vol. 19, No. 6, pp. 607–21.

11 Leonard, L. and Barry, J. (eds). (2009) The Transition to Sustainable Living and Practice, (Vol. 4).Bingley, UK, Emerald Group Publishing

12 McLellan, R., Iyengar, L., Jeffries, B. and Oerlemans, N. (2014) Living Planet Report 2014: Species and Spaces, People and Places. Gland, Switzerland, WWF

13 Meadows, D., Meadows, D., Randers, J. and Behrens, W. W. (1972) The Limits to Growth: Report for the Club of Rome's Project on the Predicament of Mankind. New York, Universe Books.

14 Sachs, J. (2015) The Age of Sustainable Development. New York, Columbia University Press.

15 Senge, P., Smith, B., Kruschwitz, N., Laur, J. and Schley, S. (2008) The Necessary Revolution: How Individuals and Organizations Are Working Together to Create a Sustainable World. New York, Doubleday.

16 Steffen, W., Richardson, K., Rockström, J., Cornell, S. E., Fetzer, I., Bennett, E. M., Biggs, R., Carpenter, S. R., Vries, W. d., Wit, C. A. d., Folke, C., Gerten, D., Heinke, J., Mace, G. M., Persson, L. M., Ramanathan, V., Reyers, B. and Sörlin, S. (2015) Planetary boundaries: Guiding human development on a changing planet. Science, Vol. 347, No. 6223.

17 Swim, J. K., Clayton, S. and Howard, G. S. (2011) Human behavioral contributions to climate change: psychological and contextual drivers. American Psychologist, Vol. 66, No. 4, pp. 251–64.

18 Tietenberg, T. H. and Lewis, L. (2012) Environmental & Natural Resource Economics, 9 edn. Upper Saddle River, NJ, Pearson Education.

19 UNDP, 2015b. (2015) Human Development Index. New York, United Nations Development Program.

20 UNEP and UNCTAD. (1974) The Cocoyoc Declaration. Adopted at symposium on Patterns of Resource Use, Environment and Development Strategies, Cocoyoc, Mexico, 8–12 October.

21 UNEP. (2012) Global Environment Outlook-5: Environment for the Future We Want. Nairobi, United Nations Environment Programme.

22 United Nations. (2002) Realizing the Future We Want for All: Report to the Secretary – General. New York

23 United Nations. (2012) Realizing the Future We Want for All: Report to the Secretary-General. New York, United Nations.

24 United Nations. (2013) A New Global Partnership: Eradicate Poverty and Transform Economics Through Sustainable Development. New York, United Nations. (Report of the High-Level Panel of Eminent Persons on the Post-2015 Development Agenda.)

25 United Nations (2014) We the Peoples: Celebrating 7 Million Voices. New York, United Nations/Overseas Development Institute/Ipsos Mori.

26 United Nations. (2015) The Millennium Development Goals Report 2015. New York, United Nations.

27 United Nations. (1987) Our Common Future. Oxford, UK, World Commission on Environment and Development. (Annex to document A/42/427.)

28 Van Vugt, M., Van Lange, P. A. and Meertens, R. M. (1996) Commuting by car or public transportation? A social dilemma analysis of travel mode judgements. European Journal of Social Psychology, Vol. 26, No. 3, pp. 373–95.

29 Zusman, E., Bengtsson, M. and Olsen, S. H. (2015) Governing the Sustainable Development Goals: closing the gap between aspiration and action. Achieving the Sustainable Development Goals: From Agenda to Action. Hayama, Japan, Institute for Global Environmental Strategies, pp. 1–22.

5-бөлім

РЕКРЕАЦИЯЛЫҚ ГЕОГРАФИЯ ЖӘНЕ ТУРИЗМ

Раздел 5

РЕКРЕАЦИОННАЯ ГЕОГРАФИЯ И ТУРИЗМ

Section 5

RECREATION GEOGRAPHY AND TOURISM

ҒТАМР 87.01.75

Айдарова А.З., Сулейменова Г.Ж., Исмаилова М.М.

Қ. Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік мемлекеттік университеті,
Қазақстан, Ақтөбе қ., e-mail: akmaral.aydarova@mail.ru

АГРОТУРИЗМ – АУЫЛ ГҮЛДЕНУІНІҢ БАСТЫ КЕПІЛІ

Мақалада Қазақстан Республикасында агротуризм саласының даму жағдайы қарастырылған. Республикамыздың ауылдық аймақтарының жағдайын көтерудің әрі тиімді шағын туристік орталық ретінде маңызын арттырудың негізгі жолы – агротуризмді дамыту ісіндегі шетелдік тәжірибені игеру ой елегіне салынды. Агротуризм – бұл ауылдық жерде ұйымдастырылған қызмет түрі, ол жерде келуші қонақтарға өмір сүру, демалу, тамақтану, экскурсиялық қызмет көрсету, бос уақыттары мен спорттық шараларды ұйымдастыру, туризмнің белсенді түрімен айналысу, балық аулау, аңға шығу, білімі мен қарым-қабылетін жетілдіру бойынша кешенді қызметтер көрсетіледі. Агротуризм, қауымдастықтың пікірінше, кешенді туристік өнім жасау үшін ауыл шаруашылық, табиғи, мәдени-тарихи және ауылдық жердің басқа да ресурстары мен оның ерекшеліктерін қолданады. Қазіргі таңда агротуризм Еуропада кеңінен таралған. Жыл сайын Италия, Франция, Испания мемлекеттері бірнеше миллион агротуристерді қабылдайды. Ресей мен Белоруссия мемлекеттің қаржылық кіріс көзінің бірі ретінде туризмнің бұл түрін мейілінше қолдайды және дамыту үстінде. Бүгінгі күні біздің еліміз Түркия, Араб Әмірлігі, Греция, Еуропа және т.б. елдерімен туризм арқылы тығыз байланыс орнатқан. Бұл еліміздегі сыртқы туризмнің белсенді дамуын көрсетіп отыр. Мақалада шетелдік тәжірибелерінің мысалында Ақтөбе облысы Мәртөк ауданында зерттеу жұмыстары жүргізілді.

Түйін сөздер: агротуризм, туристік сала, шағын қалалар, ауылдық туризм, шетел тәжірибесі, еуропалық мемлекеттер.

Aidarova A.Z., Suleimenova G.J., Ismailova M.M.

K. Zhubanov Aktobe Regional State university,
Kazakhstan, Aktobe, e-mail: akmaral.aydarova@mail.ru

Agritourism is the key to the prosperity of the village

In article, the condition of development of the sphere of agritourism in Kazakhstan as main way of improvement of a condition of rural regions of the republic and increase in their value as mini tourism centers with use of foreign experience of development is considered. Agritourism is a services sector in rural areas. Here for visiting guests there are organized rest, food, excursion services, the organization of sport events in free time, hobby for an active type of tourism, fishing, hunting, complex services in improvement of knowledge and skills. According to the public, for preparation of a complex tourist product in agro tourism features of resources of agriculture, natural, historical, cultural and other resources of rural areas are used. In present time, agro tourism is widely developed in Europe. Annually Italy, France, Spain accept several million agro tourists. Russia and Belarus support this type of tourism as one of sources of financial income and are at a development stage. In article are studied, works on carrying out research works on foreign experiences in the district of Martuk of the Aktyubinsk region.

Key words: Agritourism, tourist sphere, monocities, rural tourism, foreign practice, European states.

© 2017 Al-Farabi Kazakh National University

Айдарова А.З., Сулейменова Г.Ж., Исмаилова М.М.
Государственный университет искусства имени К. Жубанова, Казахстан, г. Актобе,
e-mail: akmaral.aydarova@mail.ru

Агротуризм – главный гарант процветания села

В статье рассматривается состояние развития сферы агротуризма в Казахстане как главного пути улучшения состояния сельских регионов республики и повышения их значения как минитуристских центров с использованием зарубежого опыта освоения. Агротуризм – это сфера услуг в сельской местности. Здесь для приезжих гостей организовывается отдых, питание, услуги экскурсии, организация спортивных мероприятий в свободное время, увлечение активным видом туризма, рыболовство, охота, комплексные услуги по совершенствовованию знаний и навыков. По мнению общественности, для подготовки комплексного туристского продукта в агротуризме используются особенности ресурсов сельского хозяйства, природных и историко-культурных, а также других ресурсов сельской местности. В нынешнее время агротуризм широко развит в Европе. Ежегодно Италия, Франция, Испания принимают несколько миллионов агротуристов. Россия и Белоруссия поддерживают этот вид туризма как один из источников финансового дохода и находятся на стадии развития. Ныне наше государство установило тесные связи с Европой, Турцией, Арабскими Эмиратами, Грецией и др. государствами. Это показывает активное развитие внешнего туризма в нашем государстве. В статье изучены работы по проведению исследовательских работ по зарубежным опытам в Мартукском районе Актюбинской области.

Ключевые слова: агротуризм, туристская сфера, моногорода, сельский туризм, иностранная практика, европейские государства.

Кіріспе

Агротуризм – туристік саланың бір тармағы, ол табиғи, мәдени-тарихи және ауылдық жердегі басқа ресурстар мен оның ерекшеліктерін кешенді туристік өнім жасауға пайдалануға бағытталған. ХЭД Қауымдастығының пікірінше, оның басты талабы туристер орналастыру құралының (жеке, мамандандырылған) ауылдық жерде (немесе өнеркәсіптік, көпқабатты құрылыстары жоқ шағын қалаларда) орналасуы.

Шағын қалалар ауылдық жердің жүйелі құрамдас бөлігі болып табылады, олардың туристік ресурстары ауылдық жердің ресурстарымен бірге ортақ (бірыңғай) сол аймақтың туристік ресурсын қалыптастырады. Сондықтан агротуризмді кешенді дамытудың қағидасын әзірлеу барысында Қауымдастық қызметкерлері бұл жағдайды нақты туроөнімдер қағидасын, нақты алынған аумақтағы туризмді дамытудың кешенді тұжырымдамасы мен жекелеген дестинацияның жиынтық туроөнімдері тұжырымдамасын әзірлеу барысында ескерген жөн деп санайды.

Қолданылған мәліметтер мен зерттеу әдістері

Агротуризм қауымдастығы да (Agro tourism association) өзінің анықтамасын береді. Агротуризм – бұл ауылдық жерде ұйымдастырылған қызмет түрі, ол жерде келуші қонақтарға өмір сүру, демалу, тамақтану, экскурсиялық қызмет көрсету, бос уақыттары мен спорттық шараларды ұйымдастыру, туризмнің белсенді түрімен айналысу, балық аулау, аңға шығу, білімі мен қарым-қабылетін жетілдіру бойынша кешенді қызметтер көрсетіледі (Зеленая альтернатива – сельский туризм переживает пик популярности 2012). Агротуризм, қауымдастықтың пікірінше, кешенді туристік өнім жасау үшін ауыл шаруашылық, табиғи, мәдени-тарихи және ауылдық жердің басқа да ресурстары мен оның ерекшеліктерін қолданады. Қауымдастық қызметкерлері селолық және ауылдық туризм ұғымдарын бір-біріне синонимдер деп санайды, және бұл қызметке түрліше анықтама беретін шетелдік үлгілердің анық-қанығына мән беріп те жатпайды.

Осы екі анықтаманы талдай келе, келесідей қорытынды жасауға болады. Бұл жерде агротуризмге емес, «ауылдық жердегі туризмге» сипаттама берген дұрыс. Агротуризмнің соңғысынан айырмашылығы ауыл шаруашылығы өндірісінің болуы. Біздің пікірімізше, агротуризм – демалыспен үзіліс элементтерін қоса азаматтардың жеке кірістерімен негізгі өндіріс көлемін арттыру үшін жұмылдырылған контингентпен ауыл тұрғындарының жұмыспен қамтылуын қамтамасыз ететін ауыл шаруашылығының тиісті саласы.

Сонымен қатар «ауылдық» және «аграрлық» туризм түсініктерін шартты түрде бөліп қарауға болады. Ауылдық туризм, біздің ойымызша, агротуристік бизнестің шағын формаларына

(ЖҚШ, Ш(ф)Қ (шаруа (ферма) қожалықтары), АТҰК (ауыл шаруашылық тұтынушы кооперативтер)) шоғырланған. Жеке қолдану үшін шығарылатын ауыл шаруашылық өнімдерінің шағын көлемі барысында оның бір бөлігі туристерді тамақтандыруға арналған. Бұл ретте өсімдік шаруашылығы саласының жоғары тауарлы тармақтары да назардан тыс қалмайды.

Аграрлық туризм – бұл агротуристік кешеннің құрамдас бөлігі. Соңғысын агроөнеркәсіп пен туристік кешеннің біртұтастығы ретінде қарауға болады. АӨК бұл ретте жаңа құрамның азық-түлік бөлігі ретінде тартылады, яғни өнім өндірудің I саласынан бастап азық түлік өнімдерін сатуға дейінгі. Бұл жерде сату процесі азық-түлік өнімдерін туристік кешеннің тұтынуын білдіреді.

Ауылдық (аграрлық) туристік кешен (А(А)ТК) – барынша көп кіріс табу мен әлеуметтік міндеттерді шешу мақсатында туризм мен ауыл шаруашылығының өндірістік және әлеуметтік салаларының біріккен жүйесі.

Агротуристік сала соларды байланыстыратын буын. А(А)ТК-ге мыналар кіреді:

I сала – өндіріс өнімін өндіру – туристерге арналған баспана, спорт инвентары, құралжабдық, көлік. Өндірістің негізгі құралының басты бабына жер, рекреациялық ресурстар жатады.

II сала – туристік өнім өндірісі, маршруттарды құру, олардың келу бағдарламасын әзірлеу, өңірлік туризмді дамыту;

III сала – туристік маршруттарды меңгеру, сынақ түріндегі турларды өткізу, инсентив бағдарламалар;

IV сала – кешеннің инфрақұрылымы: агротуристік нарықта турлар өткізу, жарнама кампаниясын жүргізу, көрмелер мен фестивальдерге қатысу.

А(А)ТК құрамына ауылдың әлеуметтік саласы кіреді: үй, мәдениет, білім, спорт және т.б. осы әлеуметтік сала кешеннің келесі тармақтарының негізі болып табылады:

- балық өсіру шаруашылығы;
- аңшылық;
- ат-спорттық;
- су-спорттық;
- дайындау-қайта өңдеу.

Бұл жерде әңгіме өнеркәсіптік негізде жабайы құстар өсіріп, аң аулау турларын өткізу, балық өсіру және балық аудауды ұнататындарға балық аулау қызметін көрсету, ат өсіру және ат спортын, көңіл көтеру турларын ұйымдастыру, саңырауқұлақтар мен жемістер дайындау, оларды қайта өңдеу турасында.

Зерттеу барысы

Ауылдық туризмнің үлгісін қалыптастырудың тұжырымдамасын екіге бөліп қарауға болады. Біріншісі, шағын ауыл шаруашылық кәсіпорындары – жеке қосалқы қожалықтар, шаруа (фермерлік) қожалықтар, ауыл шаруашылық тұтынушылық кооперативтер – тәуекел ете отырып, туристік бағыттағы кәсіпкерлік қызметпен айналысады. Бұл жағдайда аграрлық туризм сол кәсіпорындардың өзіндік ресурстары есебінен дамиды, оған қажетті инвестиция тартылмайды (Герасименко 2011). Алайда қаржыландырудың мұндай жағдайында ауылдық жерге туристердің көп келетініне үміттену бекер. Тек егер кәсіпорындар мен кәсіпкерлер туроператорлардың (турлар ұйымдастыратын мекемелер) және турагенттердің (жолдама сататын мекмелер) көмегіне жүгінсе, нәтиже біраз жақсарады. Алайда әлеуетті демалушылар үшін жайлы жағдай жасалмайынша, ауылдық туризм қызметіне сұраныс сол күйінше төмен деңгейде қалады. Оған тек балық аулаушылар, аңшылар, маман-этнографтар және т.б. барулары мүмкін. Отбасылық туристер бұл саланы бұрынғысынша мойындамайды да, себебі оларға қызмет көрсетудің мүлдем басқа сапасы керек.

Екіншісі ауылдық жерде туризмді кешенді дамытуды білдіреді. Ауылдық туризм қосалқы өндіріс емес, ол туристер үшін қызықты болып табылатын ауыл өмірінің барлық аспектілерін қолдануға бағытталған рекреациялық қызметтің барынша көбін қамтамасыз ететін негізгі бизнес түрінде қаралады. Сондай аспектілердің қатарына қолайлы экологиялық және эстетикалық жағдайдың болуы, ауылдың тұрмыс-тіршілігіне араласу мүмкіндігі (атпен жүру, жеміс-жидек жинау, балық аулау және т.б.), жергілікті жердегі қымбат емес өнімдерді сатып ала алу, этнографиялық ерекшеліктерімен танысу және т.б. бұл жерде орналастыру құралы – туристік ауылдар, үй-жайлық кешендер, агротуристік орталықтар.

Жалпы айтқанда, бұл екі тұжырым бір-біріне қарама қарсы келмейді, тек оларды бір процестің кезеңдері деп қарау керек. Не болғанда да Батыс Еуропа елдерінде аграрлық туризм осылайша дамыған. Бірінші кезеңі – еуропалық аграрлық туризмнің қалыптасуы 20 жылға созылып, 1990 жылы аяқталды. Локальды агротуризмді еуропалық мемлекеттердің қолдау саясатымен негізделген бастапқы мотивтері негізінен әлеуметтік сипатта болды. Еуропада ауыл туризмін қолдау саясаты әлі күнге дейін экономикалық

тұрғыдан артта қалған аудандарға бағытталуы бекерден бекер емес. Осындай саясатты ұстануға негіз болған жергілікті аграрлық өнімнің нарықтық бәсекелестік қабылетін жоғалтуы және тиімділігін арттыру мақсатында ауыл шаруашылығын қайта құрылымдау. Бұл әдетте негізгі өндіріске жұмысқа тартылғандар санын қысқартуға алып келді және ауылдық жердегі жұмыс орнының тапшылығын тудырды. Соған байланысты агротуризм кейіндеп қалған өңірлердің кірістерін көбейтуге қабілетті экономикалық қызметтің баламалы түрі ретінде қарала бастады.

Кесте – Қазақстан Республикасындағы аграрлық туризмді дамытудың үлгісі мен кезеңдері (автор құрастырған)

Көрсеткіштері	Даму кезеңі		
	I	II	III
Орналасуы	Фермермен бірге үйде	Бөлек үйде	Агротуркешенінде
Тамақтануы	Қарастырылмаған, жартылай пансион	Жартылай пансион, пансион	Тек пансион
Бос уақыты	Ат туры, балық аулау, аңшылық	Экскурсиялық, экологиялық, этникалық турлар	Емдік-сауықтыру, ғылыми турлар
Аграрлық туризмді дамыту үлгісі	ЖҚШ, Ш(Ф)Қ, АТҰК	Туристік ауылдар, үй-жай кешендері, агротурорталықтар	Өңірлік А(А)ТК

Жекелей шешу мүмкін емес мәселенің бірі – туристік қызмет көрсету сапасы. Оны жақсарту үшін ең алдымен, аграрлық туризм саласының қызметкерлерінің кәсіби дайындығын арттыру керек.

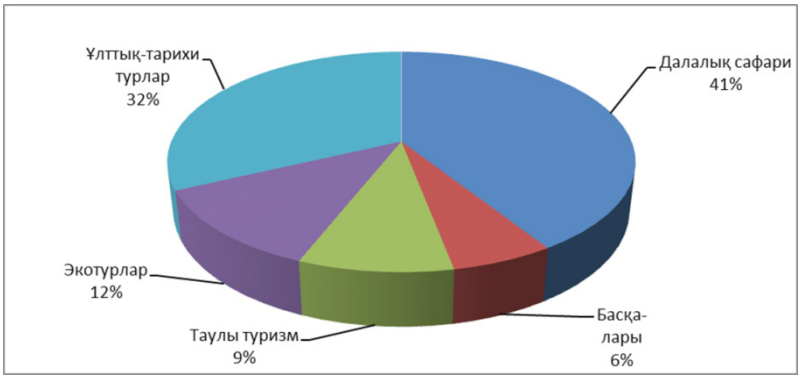

Сурет – Шетелдік туристердің Қазақстандағы туризм түрлерін таңдауы

Ғылыми зерттеулерде туризм қаржылай кірістерді арттыру көзі ретінде қаралуда. Бүгінгі күні біздің еліміз Түркия, Араб Әмірлігі, Греция, Еуропа және т.б.елдерімен туризм арқылы тығыз байланыс орнатқан. Бұл еліміздегі сыртқы туризмнің белсенді дамуын көрсетіп отыр. Сыртқы туризммен салыстырғанда, ішкі туризм, экотуризм дамуындағы кешеуілдеулер агротуризм дамуына да өз әсерін тигізуде. Егер бөліп қарайтын болсақ, әр елді-мекен өзінің тарихы, мәдени мұрасы, экономикалық мазмұны мен табиғаттың көріктігімен ерекшеленеді. Жазғы демалыста ауыл жастары, қонақтар, келушілер бос уақыттарын таза ауада және көрікті табиғат аясында өткізгісі келеді. Демек, мемлекеттің ауылға, оның жан жақты дамуына көңіл бөлуіне уақыт келгені анық. Елімізде агротуризм нашар дамыған туризмнің саласы ретінде қарастыруға болады. Себебі, ауылда осы саланың дамуына барлық керекті ресурстардың болуына қарамастан, ресурстарды ұтымды пайдалануға бағытталған инфрақұрылым жоқ. Агротуризмнің таралу географиясының өзіне тән ерекшеліктері бар. Мұндай демалыс түрі урбандалудың жоғары деңгейде сипатталатын Батыс Еуропа мен Солтүстік Америка елдеріне тән. Елдегі туризмнің

дамуы сұраныстың өсуі мен табиғи объектілерге қызығушылықтың артуына байланысты (Агротуризм – сектор современной туриндустрии 2009).

Қазіргі таңда агротуризм Еуропада кеңінен таралған. Жыл сайын Италия, Франция, Испания мемлекеттері бірнеше млн. агротуристерді қабылдайды. Ресей мен Белоруссия мемлекеттің қаржылық кіріс көзінің бірі ретінде туризмнің бұл түрін мейілінше қолдайды және дамыту үстінде. Қала тұрғындарының басым бөлігі ферма қожалықтарына экскурсияға баруыға өз қаражаттарын жұмсауға дайын. Мәселен, Вашингтон маңындағы фермаларға жылына 8000-ға жуық туристер келеді (негізінен Жаңа Зеландия мен Оңтүстік Африкадан). Бұл категориядағы туристер жерді өңдеуге, малды жайлауға, өнімді жинауға белсенді және қызығушылықпен қатысады, және де мұндай экзотикаға 1000 доллардан аса қаржысын жұмсайды. АҚШ-тың заманауи ранчоларында фермерлік шаруашылық бойынша шеберлік-кластарын өткізуімен бірге, табиғи өнімдерден ақылы түрде ас әзірлеуді үйрету де қызығушылықты арттырады. Сондықтан, агротуризм тек қана кіріс көзі ретінде емес, жұмыс орындарының табылуы деп қарастыруға болады.

Бүгінгі күні Литвада 700, Польшада 18000, Белоруссияда 80 «агроусадьбалар» жұмыс жасайды. Өз кезегінде Польша 18 жыл агротуризмді экономиканың қолайлы саласы ретінде дамытып келеді. Еуропадағы агротуризмнің көшбасшысы Италия болып табылады. Бұл мемлекетте осы саланың 10 мыңнан аса түрі бар. 1999 жылы мемлекет осы салада қызмет көрсетуде 450 млн АҚШ доллар табысқа қол жеткізген. 1985 жылы 5 желтоқсанда бұл мемлекетте ұлттық экономиканың маңызды бағыты ретінде агротуризмнің дамуы туралы федералық заңы қабылданды.

Жыл сайын Италия 2 млн. аса агротуристерді қабылдайды. Бастапқы кезде Италия үкіметі агротуристерді орналастыру мәселесін үлкен инвестициясыз шешетін. Бірақ, туристік өнімге сұраныстың өсуіне байланысты, бұл функциялар агротуримнің басты және жалпы концепциясына айналады (Агротуризм – сектор современной туриндустрии 2009).

Нәтижелері мен талдау

Елбасымыз Нұрсұлтан Әбішұлы Назарбаев Қазақстанның бай табиғаты, қайталанбас тарихи – мәдени ескерткіштері елімізде ауыл туризм индустриясын өркендетуге мол мүмкіндік беретіндігін атап көрсетті. Дағдарыс кезеңінде ең басты мәселелердің бірі – ауыл халқын жұмыспен қамту. Қазіргі күні туристік үдемелі индустриялық-инновациялық даму бағдарламасының аясында іске қосылып жатқан жаңа жобалар, «Жол картасында» айқындалған тұрғын үй-коммуналдық шаруашылық жүйесін жаңғырту, мектеп, аурухана ғимараттарын жөндеу, республикалық және жергілікті маңызы бар автожолдарды қалыпқа келтіру, агроөнеркәсіптік кешенді жеделдете дамыту, ауылдық жерлерде белсенді туризмнің түрлерін дамыту секілді негізгі бағыттар қамтылған жоспардың жүзеге асырылуы салауатты өмір салтын негізі болмақ. 2012 жылдың 27 қаңтарында жасаған «Әлеуметтік-экономикалық жаңғырту – Қазақстан дамуының басты бағыты» атты Жолдауында ауылдық жерлерді дамыту ерекше назар аударылды (ҚР Елбасының «Әлеуметтік-экономикалық жаңғырту – Қазақстан дамуының басты бағыты» Жолдауы 2012).

Белсенді туризм – үнемі қимыл, қозғалыста болу, табиғатпен сырласу, демалу мүмкіндігі мен ағзадағы күш жігерді нығайту. Белсенді туризм табиғи ресурстар мен спортпен тікелей қатысты болып келеді. Елімізде туризмді дамытуда ұлттық кластер құру болжанып, соның ішінде «Батыс Еуропа – Батыс Қытай» халықаралық көлік дәлізінің жобасы ерекше орын алады. Осы мақсаттарда халықаралық көлік дәлізінің бойында Алматы, Жамбыл, Оңтүстік Қазақстан, Қызылорда және Ақтөбе облыстарында үш санаттағы жол бойы инфрақұрылым объектілерін салу жоспарланып, жүзеге асуда.

Ауылдық туризм агротуризм мағынасында қарастырылады. Ауыл шаруашылығына жағдай жасаудағы әртүрлі шаралардың (спорттық, сауықтыру, мәдени – ойын – сауық) өтуі, туристік нарықта үйлесімді бәсеке ұйымдастыру жатады. Агротуризмді ауылдық жерлердегі экологиялық туризм ретінде де қарастыруға болады. Әлемнің көптеген мемлекеттері агротуризмді дамытудың өзіндік жолдарын қалыптастырып, бүгінгі күні үлкен пайдаға кенеліп отыр, себебі ауылдық туризм әлемдік туристік индустрияның ең қарқынды дамып келе жатқан саласы. Осы орайда, республикамыздың ауылдық аймақтарының жағдайын көтерудің әрі экономикалық тұрғыдан тиімді шағын туристік орталық ретінде маңызын арттырудың негізгі жолы – агротуризмді дамыту ісіндегі шетелдік тәжірибені игеру және оны өз мемлекетіміз ішінде рационалды түрде қолдану.

«Агротуризм» термині «бос жерде» пайда болған жоқ. Ол шаруашылық экономикасының дәстүрлі құрамдас бөлігі болып келді. Аграрлық туризм көп жағдайда жергілікті тұрғындардың жұмыспен қамтылуын білдіретін және ЖҚШ (жеке қосалқы шаруашылық) кірісінің қандай да бір бөлігін қалыптастырды. 1972 жылдан бастап агротуризм әлемдік тәжірибеде жекелеген салаға бөлінуде. Аграрлық туризмге оның дамуы бойынша заманауи Қауымдастықтар анықтама беруде. Ал халықаралық экономикалық даму қауымдастығы (ХЭД) келесідей анықтама береді.

Шетелдік туристер қызығатын экотуризм, ауылдық туризм байланысты болып келеді. Қазіргі уақытта, Қазақстанда құрылған және ұйымдастырылған қорықшаларда және ауылдық жерлерде 80 қонақ-үй жұмыс істейді, олар тамақтандыру және сол жерде тұру қызметтерін ұсынады (тәулігіне 30-35 доллар) (Васильев 2009).

Қазақстанда ауыл туризмінің ерекшеліктеріне байланысты, бірқатар артықшылықтары бар:

– туристік қызмет баламалы сектор мен ауылдық жерлерде жаңа жұмыс орындарын құру, ауыл шаруашылығы секторының артық еңбек ресурстарын беру;

– әртараптандыру, яғни басқа да салаларда (тамақтандыру, қонақ үй бизнесі, қолөнер және т.б.) дамыту;

– туристер таңдауы ұлттық дәстүрлер мен ауылдық ресурстарға бағдарланған;

– қаланың ауыл жастарының көші-қон қысқарту;

– туристік маусымның шекарасын кеңейту;

– экологиялық таза, табиғи тағамдармен қамтамасыз ету;

– қаржылық жағынан тиімділік;

– халықты жұмыспен қамтамасыз ету;

– далалық жерлердің және жабайы табиғаттың бастапқы қалпын тамашалауға бағдарланған.

Қорытынды

Ауылдық жерлерде шетелдік тәжірибелерінің мысалында Ақтөбе облысы Мәртөк ауданында зерттеу жұмыстары жүргізілді. Агротуристік аудан облыс орталығынан 100 км қашықтықта, Мәртөк пен Ресей шекарасында орналасқан. Бұл аймақ демалысқа өте ыңғайлы. Көл жағасындағы демалыс орнына күнбағыс алабы жақын орналасқан. Мұнда қазақ ауылының әсерін беретін ұлттық үйлер бар. Туристер бұл жерден табиғи қымыздың, шұбат, айран, қазы-қарта, жал-жая, құрт, жент, майдың дәмін көре алады. Саяхатшылардың көзінше ет асылып, бауырсақ қуырылады. Жергілікті тұрғындар бие сауып, қымыз жасайды. Бұл процесте туристердің өздері де қатыса алады. Барлық дайындалған тағамдар санитарлық-эпидемиологиялық талдаудан өткізіледі (Галин 2011). Сонымен қатар, туристер ұлттық ан аулауда қатысады, және ұлттық аспаптарда ойнауды үйренеді. Көл жағалауында тілек білдіргендерге балық аулауға, суға түсуге барлық жағдай жасалады.

Қазақстан жеріндегі көріктіде, тарихи тағлымы мол жерлерде бүгінгі таңда арнай туристік фирмалармен туристік базалардың ұйымдастыруымен туристік болып отырғандығы белгілі. Ал, шындығына келгенде туристік нысандары бар жерлердегі ауыл тұрғындарының туристерге жасалар қонақ жайлылық қызметі әзірге сапасыз болғандықтан, ішкі туризмнің дамуы кенжелеп отыр. Сондықтан туризм мамандарының ауыл тұрғындарына туристік қызметтің қыры мен сырын түсіндіріп туристерден түсетін пайданың жолдарын үйрету, күн тәртібінде бірінші болып тұратын мәселе болмақ.

Әдебиеттер

1 Клицунова В. Зеленая альтернатива –сельский туризм переживает пик популярности // Российская Бизнес-газета, 2012. 25 сентября. [Электронный ресурс]: URL: http:// № 865 (36). (кірген уақты: 25.10.2017).

2 Агротуризм в Венгрии. [Электронный ресурс]: URL:http://Hungaria/rural-hungaria.html/.www.ehow.com/about_6516368_history-agritourism. (кірген уақты: 10.10.2017).

3 История агротуризма [Электронный ресурс]: URL: http://ru. poezdka. de/113/east-europe/ eHow. com. (кірген уақты: 12.10.2017).

4 ҚР Елбасының «Әлеуметтік-экономикалық жаңғырту – Қазақстан дамуының басты бағыты» Жолдауы. 2012 жылдың 27 қаңтары

5 Ветрова М. Н., Гришанова С. В., Корнеева Н. В. Мы являемся специалистами по агротуризму в Австрии. Агротуризм – сектор современной туриндустрии». [Электронный ресурс]: URL: http://www.science-bsea.narod.ru/2009/ekonom_2009_2/vetrova_agro.htm (кірген уақты: 10.10.2017).

6 Британская модель организации сельского туризма // Справочно-информационная служба «Центр [Электронный ресурс]. URL: http://archive.travel. (кірген уақты: 08.10.2017).

7 Васильев В. (2009) Мировой опыт организации сельского туризма: метод. пособ. /У. Васильев. П. Горішевський. Ю. Зинько и др. – Вып. 1.— 54 с.

8 Васильев В. (2009) Организация и планирование деятельности сельского туризма: метод. пособ. /У. Васильев. П. Горішевський. Ю. Зинько и др. – Вып. 3. – 56 с.

9 Васильев В. (2009) Маркетинг в сельском туризме: метод. пособ. / У. Васильев. В. Трилис. К. Семененко. – Вып. 4. – А. : 2009. – 58 с.

10 Галин В.В. (2011) Сельский зеленый туризм: от А до Я: термин. словарь-справочник.В. Ганин. А.Ф. Зайцева. Н. Н. Гордецкая и др. – Симферополь : ИТ «АРИАЛ». – 208 с.

11 Герасименко В.Г. (2011) Аграрный туризм как вид предпринимательства /В.Г. Герасименко. С.Г. Нездойминов. – А.: Пальмира. – 178 с.

12 Гловацька В.В. (2010) Формирование спроса и предложения на туристический продукт сельского (зеленого) туризма.В. Гловацька // Инновационная экономика. №16. – С.34-47.

13 Дурович А.П. (2004) Маркетинг в туризме / А.П. Дурович. – 4-е изд., стереот. – Мн.: Новое знание. – 428 с.

14 Дорожная карта развития туризма до 2020 г.

15 Кудла Н. (2004) Социально-экономическое значение агротуризма в развитии предпринимательства на селе / Н. Кудла // Региональная бизнес-экономика и управление. №3. – С. 103-108.

16 Кудла Н. (2006) Основы сельского туризма: науч.-теорет. аспекты / Н. Кудла. – 62 с.

17 «100 конкретных шагов» Нурсултана Назарбаева (от 20 мая, 2015 г.)

18 Маевский Я. (2005) Агротуризм / Я. Маевский; пер. с пол. Н. Кудлы. – Л.: 2005. – 82 с.

19 Роглев Х.Ы. (2005) Сельский туризм – перспективное направление развития туристской индустрии / Х.Й. Роглев // Туризм: теория и практика. – №1. – С.43-49.

20 Шимечко Г.И. (2009) Агротуризм как форма предпринимательской деятельности: автореф. дис. на соискание ученой степени канд. эконом. наук: спец. 08.08.01 «Экономика АПК» / Г.И. Шимечко. – Л.. 2009. – 19 с.

21 Послание Президента Республики Казахстан Н.Назарбаева народу Казахстана. 11 ноября 2014 г. [Электронный ресурс]: URL:http//akorda.kz. (кірген уақты: 12.10.2017).

22 Агроэкотуризм: опыт, проблемы, рекомендации / В. И. Бельский [и др.]. – Минск: [Ин-т экономики НАН Беларуси], 2008. – 123 с.: ил.

23 Экономика и статистика №1 2016 г. – Агентство Республики Казахстан по статистике [Электронный ресурс]: URL:http//stat.kz (кірген уақты: 10.10.2017).

24 Курмангалиев С.Г. (2016) Сельский туризм может стать источником стабильного дохода // материалы статьи.

25 Адамеску А.А., Воскресенский В.Ю. (2008) Аграрный туризм как инновационный фактор развития агропромышленного комплекса. //Журнал «Региональная экономика: теория и практика». 13(70) – 2008 май.

26 Улаков С.Н., Борбасова З. Н. (2010) Социально-экономическая роль и перспективы развития агротуризма в Казахстане. // «Экотуризм в Казахстане» материалы международной конференции. Караганда.

27 Здоров А.Б. (2011) Экономические аспекты аграрного туризма // В уч.: Экономика туризма. М.: Финансы и статистика.

28 Кудла Н.Е. (2012) Менеджмент туристского предприятия: учебник / Н.Есть. Кудла. – К.: Знания. 2012. – 343 с.

29 Концепция развития туристической отрасли в Республике Казахстан до 2020 года

30 Кудла Н. (2004) Определение понятия агротуризма и его составных частей / Н. Кудла // Проблем. пореформенного развития агропромышленного в-ва и основные направления их решения: тезисы Всеукр. наук.-практ. конф. (Хоростков). – С. 17-23.

References

1 Kli'tsy'nova V. Zelenai'a alternati'va –selski'i' ty'ri'zm pereji'vaet pi'k popy'li'arnosti' // Rossi'i'skai'a Bi'znes-gazeta, 2012. 25 senti'abri'a. [Elektronnyi' resy'rs]: URL: http:// № 865 (36). (kirgen y'aqty: 25.10.2017).

2 Agroty'ri'zm v Vengri'i'. [Elektronnyi' resy'rs]: URL:http://Hungaria/rural-hungaria.html/.www.ehow.com/about_6516368_history-agritourism. (kirgen y'aqty: 10.10.2017).

3 I'stori'i'a agroty'ri'zma [Elektronnyi' resy'rs]: URL: http://ru. poezdka. de/113/east-europe/ eHow. com. (kirgen y'aqty: 12.10.2017).

4 QR Elbasynyn' «A'ley'mettik-ekonomi'kalyq jan'g'yrty' – Qazaqstan damy'ynyn' basty bag'yty» Jolday'y. 2012 jyldyn' 27 qan'tary

5 Vetrova M. N., Gri's'anova S. V., Korneeva N. V. My i'avli'aemsi'a spetsi'ali'stami' po agroty'ri'zmy' v Avstri'i'. Agroty'ri'zm – sektor sovremennoi' ty'ri'ndy'stri'i'». [Elektronnyi' resy'rs]: URL: http://www.science-bsea.narod.ru/2009/ekonom_2009_2/vetrova_agro.htm (kirgen y'aqty: 10.10.2017).

6 Bri'tanskai'a model organi'zatsi'i' selskogo ty'ri'zma // Spravoc'no-i'nformatsi'onnai'a sly'jba «Tsentr [Elektronnyi' resy'rs]. URL: http://archive.travel. (kirgen y'aqty: 08.10.2017).

7 Vasi'lev V. (2009) Mi'rovoi' opyt organi'zatsi'i' selskogo ty'ri'zma: metod. posob. /Y'. Vasi'lev. P. Goris'evski'i'. I'y'. Zi'nko i' dr. – Vyp. 1.— 54 s.

8 Vasi'lev V. (2009) Organi'zatsi'i'a i' plani'rovani'e dei'atelnosti' selskogo ty'ri'zma: metod. posob. /Y'. Vasi'lev. P. Goris'evski'i'. I'y'. Zi'nko i' dr. – Vyp. 3. – 56 s.

9 Vasi'lev V. (2009) Marketi'ng v selskom ty'ri'zme: metod. posob. / Y'. Vasi'lev. V. Tri'li's. K. Semenenko. – Vyp. 4.- A. : 2009. – 58 s.

10 Gali'n V.V. (2011) Selski'i' zelenyi' ty'ri'zm: ot A do I'a: termi'n. slovar-cpravoc'ni'k.V. Gani'n. A.F. Zai'tseva. H. H. Gordetskai'a i' dr. – Si'mferopol : I'T «ARI'AL». – 208 s.

11 Gerasi'menko V.G. (2011) Agrarnyi' ty'ri'zm kak vi'd predpri'ni'matelstva /V.G. Gerasi'menko. S.G. Nezdoi'mi'nov. – A.: Palmi'ra. – 178 s.

12 Glovatska B.B. (2010) Formi'rovani'e sprosa i' predlojeni'i'a na ty'ri'sti'c'eski'i' prody'kt selskogo (zelenogo) ty'ri'zma.V. Glovatska // I'nnovatsi'onnai'a ekonomi'ka. №16. – S.34-47.

13 Dy'rovi'c' A.P. (2004) Marketi'ng v ty'ri'zme / A.P. Dy'rovi'c'. – 4-e i'zd., stereot. – Mn.: Novoe znani'e. – 428 s.

14 Dorojnai'a karta razvi'ti'i'a ty'ri'zma do 2020 g.

15 Ky'dla N. (2004) Sotsi'alno-ekonomi'c'eskoe znac'eni'e agroty'ri'zma v razvi'ti'i' predpri'ni'matelstva na sele / N. Ky'dla // Regi'onalnai'a bi'znes-ekonomi'ka i' y'pravleni'e. №3. – C. 103-108.

16 Ky'dla N. (2006) Osnovy selskogo ty'ri'zma: nay'c'.-teoret. aspekty / N. Ky'dla. – 62 s.

17 «100 konkretnyh s'agov» Ny'rsy'ltana Nazarbaeva (ot 20 mai'a, 2015 g.)

18 Maevski'i' I'a. (2005) Agroty'ri'zm / I'a. Maevski'i'; per. s pol. N. Ky'dly. – L.: 2005. – 82 s.

19 Roglev H.Y. (2005) Selski'i' ty'ri'zm – perspekti'vnoe napravleni'e razvi'ti'i'a ty'ri'stskoi' i'ndy'stri'i' / H.I'. Roglev // Ty'ri'zm: teori'i'a i' prakti'ka. – №1. – S.43-49.

20 S'i'mec'ko G.I'. (2009) Agroty'ri'zm kak forma predpri'ni'matelskoi' dei'atelnosti': avtoref. di's. na soi'skani'e y'c'enoi' stepeni' kand. ekonom. nay'k: spets. 08.08.01 «Ekonomi'ka APK» / G.I'. S'i'mec'ko. – L.. 2009. – 19 s.

21 Poslani'e Prezi'denta Respy'bli'ki' Kazahstan N.Nazarbaeva narody' Kazahstana. 11 noi'abri'a 2014 g. [Elektronnyi' resy'rs]: URL:http//akorda.kz. (kirgen y'aqty: 12.10.2017).

22 Agroekoty'ri'zm: opyt, problemy, rekomendatsi'i' / V. I'. Belski'i' [i' dr.]. – Mi'nsk: [I'n-t ekonomi'ki' NAN Belary'si'], 2008. – 123 s.: i'l.

23 Ekonomi'ka i' stati'sti'ka №1 2016 g. – Agentstvo Respy'bli'ki' Kazahstan po stati'sti'ke [Elektronnyi' resy'rs]: URL:http// stat.kz (kirgen y'aqty: 10.10.2017).

24 Ky'rmangali'ev S.G. (2016) Selski'i' ty'ri'zm mojet stat i'stoc'ni'kom stabi'lnogo dohoda // materi'aly stati'.

25 Adamesky' A.A., Voskresenski'i' V.I'y'. (2008) Agrarnyi' ty'ri'zm kak i'nnovatsi'onnyi' faktor razvi'ti'i'a agropromys'lennogo kompleksa. //Jy'rnal «Regi'onalnai'a ekonomi'ka: teori'i'a i' prakti'ka». 13(70) – 2008 mai'.

26 Y'lakov S.N., Borbasova Z. N. (2010) Sotsi'alno-ekonomi'c'eskai'a rol i' perspekti'vy razvi'ti'i'a agroty'ri'zma v Kazahstane. // «Ekoty'ri'zm v Kazahstane» materi'aly mejdy'narodnoi' konferentsi'i'. Karaganda.

27 Zdorov A.B. (2011) Ekonomi'c'eski'e aspekty agrarnogo ty'ri'zma // V y'c'.: Ekonomi'ka ty'ri'zma. M.: Fi'nansy i' stati'sti'ka.

28 Ky'dla N.E. (2012) Menedjment ty'ri'stskogo predpri'i'ati'i'a: y'c'ebni'k / N.Est. Ky'dla. – K.: Znani'i'a. 2012. – 343 s.

29 Kontseptsi'i'a razvi'ti'i'a ty'ri'sti'c'eskoi' otrasli' v Respy'bli'ke Kazahstan do 2020 goda

30 Ky'dla H. (2004) Opredeleni'e poni'ati'i'a agroty'ri'zma i' ego sostavnyh c'astei' / N. Ky'dla // Problem. poreformennogo razvi'ti'i'a agropromys'lennogo v-va i' osnovnye napravleni'i'a i'h res'eni'i'a: tezi'sy Vsey'kr. nay'k.-prakt. konf. (Horostkov). – S. 17-23.

ҒТАМР 87.01.75

Ақашева Ә.С., Дуйсебаева К.Д., Джумабекова И.Д., Мукалиев Ж.Қ.

Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Қазақстан, Алматы қ.,
e-mail: atirkul_1960@mail.ru

ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН АЙМАҒЫНДА ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ТУРИЗМНІҢ ДАМУ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Қазіргі таңда экологиялық туризм экономиканың дамуына ықпал ететін келешегі бар сала болып табылады. Экологиялық туризм бүгінде – соңғы онжылдықта бүкіл әлем бойынша кең тараған, қазіргі заманға сай туризмнің жаңа бір бағыты болып табылады.

Қазақстанның экологиялық туризмді дамыту үшін үлкен мүмкіндіктері бар. Оның негізін Еуразия орталығындағы бірегей табиғи жағдайлар мен ландшафттар, көптеген табиғи, тарихи ескерткіштер құрайды. Экологиялық туризмнің танымалдылығына дәлел болатын фактілер, яғни экотуризмді одан әрі дамытуға қызығушылық танытып жүрген атақты халықаралық ұйымдар: Бүкіләлемдік Туристік Ұйым, Біріккен Ұлттар Ұйымы, Бүкіләлемдік жабайы табиғат қоры, Халықаралық табиғат күзеті одағы және табиғат ресурстары. Германия, Ұлыбритания, Франция, Оңтүстік Корея мен Жапон елдерінде жүргізген зерттеу мен сауалнамалар бойынша, шетелдік азаматтар арасында Қазақстандық экологиялық турларына жоғары қызығушылық білдіргенін анықтаған. Еліміз шет елдер тәжірибесінде туризм бағыттарын дамыту жолдарын іздейді, себебі ол елдер бұл салада бірнеше саты жоғарыда. Оңтүстік Қазақстан облысы еліміздің ең ірі және де әдемі өлкелерінің бірі. Облыс өзінің өте бай мәдени мұрасымен, тамаша жылы ауа-райымен, көркем табиғи пейзаждарымен ерекшеленеді. Жұмыстың мақсаты: Оңтүстік Қазақстандағы рекреациялық ресурстарды тиімді пайдалану мәселелері мен экологиялық туризмнің даму болашағын зерттеу. Жұмыстың міндеттері: рекреациялық ресурстардың тарихи аспектілері мен экологиялық туризмнің дамуының теориялық негіздерін қарастыру. Мақала Оңтүстік Қазақстан аймағындағы экологиялық туризмнің даму мәселелеріне арналған. Аймақтағы оның дамуы туралы алғышарттары тұжырымдалып, экотуризмді дамыту жолындағы қиындықтар сипатталған және олардың барлық мүмкіндіктері мен шешу жолдары қарастырылған. Оңтүстік Қазақстанның туристік рекреациялық, экологиялық әлеуетінің қазіргі жағдайы талдануда. Туризм индустриясын дамытудың негізгі тенденциялары зерттелген, яғни жұмыс орындарын және халықтың тұрақты жоғары табыстарын қамтамасыз ете алатын, сонымен қатар тірі табиғатты адалдықпен сақтайтын баланспен экотуризмді қарастыруға болады. Оңтүстік Қазақстан сияқты аймақтарда экотуризм табиғатты қорғау, халықтың жұмыспен қамту көрсеткішінің өсімі және әлеуметтік-экономикалық дамуға елеулі үлес қоса алады. Ерекше қорғалатын табиғи аумақтарда экологиялық туризмді жүзеге асырудың болашағы туралы қорытындылар жасалды.

Түйін сөздер: Оңтүстік Қазақстан өңірі, экотуризм, туризм дамуының рекреациялық ресурстары, қоршаған орта, инфрақұрылым, ландшафт, экология.

Akasheva A.S., Duisebayeva K.D., Dzhumabekova I.D., Mukaliyev Zh.K.

Al-Farabi Kazakh National university, e-mail: atirkul_1960@mail.ru

The features of the development of ecological tourism in the South Kazakhstan region

Nowadays, the ecological tourism sector is promoting effective development on the economy. Today, ecological tourism is one of the areas of modern tourism and it has spread throughout the world in the last decades. Kazakhstan has are great opportunities for development of ecological tourism. The basis of its numerous natural, historical monuments, unique natural conditions and landscapes in the heart of Eurasia. Evidence of ecotourism is known, that is, the interest of Organization of the United Nations, the world wildlife Fund, international Union for conservation of nature and natural resources to the ecotourism further development in the further development of eco-tourism. The result of the study

© 2017 Al-Farabi Kazakh National University

and questionnaires which were conducted in the countries Germany, UK, France, South Korea and Japan have determined a high interest of foreign citizens to ecological tour in Kazakhstan. Our country looking for ways to develop tourism destinations in the practice of foreign countries, as their countries above us in this field. South Kazakhstan is the most beautiful and largest region in the country. It is different with a rich very cultural heritage, warm weather and natural scenery. The work purpose: study problems of effective use of recreational resources and development of ecological tourism in southern Kazakhstan. Duties of work: historical aspects recreational resource and consideration theoretical foundations in development of ecological tourism. The article is devoted to the features of the development of ecological tourism in the South Kazakhstan Region. Prerequisites of its development were formulated in the region, difficulties of the development of ecotourism were characterized and possible ways to overcome them were considered. The current state of touristic recreational ecological potential of South Kazakhstan is being analyzed. The basic tendencies of development of the tourism industry were investigated, that ecotourism can be seen precisely the balance, which can provide jobs and stable high incomes and save intact wildlife. In regions such as the South Kazakhstan, ecotourism can help nature protection, growth of employment and socio-economic development. The conclusions about the perspectives of the ecological tourism in protected areas were made.

Key words: South Kazakhstan region, ecotourism, recreational resources of the development of tourism, environment, infrastructure, landscape, ecology.

Акашева А.С., Дуйсебаева К.Д., Джумабекова И.Д., Мукалиев Ж.К.

Казахский национальный университет им. аль-Фараби, Казахстан, г. Алматы, e-mail: atirkul_1960@mail.ru

Проблемы развития экологического туризма в Южно-Казахстанском регионе

В настоящее время экологический туризм является сферой, способствующей эффективному развитию экономики. Сегодня экологический туризм является одним из наиболее современных направлений туризма и распространился по всему миру.

Казахстан имеет огромные возможности для развития экологического туризма. В его основу входят многочисленные природные, исторические памятники, уникальные природные условия и ландшафты, ноходящиеся в центре Евразии.

Фактом, свидетельствующим о том, что экотуризм известен, является интерес к дальнейшему развитию экологического туризма международных организаций, как: Всемирная Туристская Организация, Организация Объединенных Наций, Всемирный фонд дикой природы, Международный союз охраны природы и природных ресурсов. По результатам исследования и анкетирования, который проводился в странах Германии, Великобритании, Франции, Южной Кореи и Японии, была определена высокая степень заинтересованности иностранных граждан в Казахстанском экологическом туризме. Наша страна ищет пути направления для развития туризма в практике зарубежных стран, так как они в этой сфере более развиты. Южно-Казахстанская область является самым красивым и крупным краем страны. Она отличается с богатым культурным наследием, с прекрасной теплой погодой и с художественным природным пейзажем. Цель работы: исследование проблемы эффективного использования рекреационных ресурсов и развития экологического туризма в Южном Казахстане. Обязанности работы: исторические аспекты рекреационого ресурса и рассмотрение теоретических основ развития экологического туризма. Статья посвящена особенностям развития экологического туризма в Южно- Казахстанском регионе. Сформулированы предпосылки его развития в этом регионе, охарактеризованы трудности, для развития экотуризма и рассмотрены возможные пути их преодоления. Анализируется текущее состояние туристического рекреационного экологического потенциала Южного Казахстана. Исследованы основные тенденции развития туристической отрасли, что экологический туризм может рассматриваться именно тем балансом, который может обеспечить рабочие места и стабильно высокие доходы населения и сохранит в неприкосновенности дикую природу. В таких регионах как Южный Казахстан, экотуризм может помочь охране природы, росту занятости населения и социально-экономическому развитию. Сделаны выводы о перспективах осуществления экологического туризма на особо охраняемых территорий.

Ключевые слова: Южно-Казахстанский регион, экологический туризм, рекреационные ресурсы, развития туризма, окружающая среда, инфраструктура, ландшафт, экология.

Кіріспе

Оңтүстік Қазақстан облысы 1932 жылы 10 наурызда құрылған. Оңтүстік Қазақстан облысы Қазақстан территориясының оңтүстігінде орналасқан. Облыстың солтүстігінде Бетпақдала мен оңтүстік шығысында Шатқал жотасымен, солтүстік-шығысында Мойынқұммен, батысында Қызылорда облысының территориясы-

мен, шығысында Қырғыз жотасымен, оңтүстігінде Өзбекстан республикасымен шектесіп жатыр.

Аумағы 117,3 мың км². Орталығы – Шымкент қаласы. Облыс құрамында 11 әкімшілік аудан, 4 қалалық әкімдік, 7 қала (Шымкенттен басқа), 13 кент, 171 ауылдық округ, 932 ауыл бар. Оңтүстік Қазақстан облысы ЮНЕСКОның қайта өркендету бағдарламасына енген Ұлы Жібек жолының мемориалдық трассасында орналасқан(Кутузов А. В., 2002:719).

Табиғи жағдайы жағынан Оңтүстік Қазақстан облысы республикамыздың басқа облыстарымен салыстырғанда өзінің әр түрлілігімен ерекшеленеді және көрші Орта Азия елдерімен Ортақ табиғи ұқсастықтарға ие. Мұнда Орта Азия сияқты кең шөлді жерлер мен дымқыл таулы және тау беткейлі жерлер бар. Оңтүстік Қазақстан облысының экономикасында субальптік және альптік көгалдармен жамылған биік таулар үлкен рөл атқарады, ол жерлерден көптеген өзендер бастамасын алса, тау беткейлерінде құнарлы қоңыр топыраққа ие үлкен орманды жерлер бар (Бектимирова Н.Н., 2003:146). Оңтүстік Қазақстан мен Тянь-Шань таулары арасындағы территориясында орналасқан Қызылқұм бір күн ішінде ыстық құмнан мұз қапталған тауға жетуге мүмкіншілік береді.

Аймақтың табиғатын сақтап қалуға қорғалатын аумақтар мен қорықтық орындар торабы құрылған Орталық Азияның қайталанбас маржаны болып, Оңтүстік Қазақстандағы батыс Тянь-Шань тауларындағы теңізден 1000 нан 4280 метр бикітікте орналасқан Ақсу-Жабағылы қорығы болып табылады. Оның жалпы көлемі 75043 га құрайды. Мұнда флора және фаунаның көптеген жануарлар мен өсімдіктер түрлері бұрыңғы қалпында сақталған. Қаратау қорығы Оңтүстік Қазақстан облысы аумағындағы Қаратау жотасының орталық бөлігінде, Кентау қаласынан 17 км жерде орналасқан мемлекеттік қорық. Онда өсетін сирек кездесетін және эндемик түрлерінің саны жағынан Қазақстанда бірінші орында. Қаратау қорығы 2004 жылы құрылған, аумағы 34,3 мың га (Лукичев А. Б., 2011:3-6).

Қаратау тауы Оңтүстік Қазақстан, Жамбыл және Қызылорда облыстарының аумағында орналасқан. Оның ең биік шоқысы Бессаз тауының биіктігі 2175 метр.

Қаратаудың оңтүстік – батысынан Сырдария, солтүстік шығысынан Шу және Талас өзендері өтеді. Қаратаудың барлық аймағында өзіне тән ертеден өсіп келе жатқан өсімдік түрлері көптеп кездеседі. Қаратау бұдан бірнеше миллиондаған жылдар бұрын Жерорта теңізі мен Тынық мұхитының түбінен біртіндеп көтерілген ең ежелгі тау жоталарының бірі болып саналады.

Қазақстанның келешегі мол және тартымды өлкесінің бірі Оңтүстік Қазақстан облысы болып табылады. Мұнда туристтерді қызықтыратын кең аумақ, керемет ландшафтар, баға жетпес мәдени және тарихи ескерткіштер, туристік қызметтердің сан алуантүрі бар. Бүгінгі күнде облыстың аумағында туроператорлық және турагенттік қызметтерді жүзеге асыратын туристік ұйым, туризм нұсқаушысы, орналастыру орындары, демалыс орындары, 5демлыс үйі, емдеу-сауықтыру шипажайлары бар (Шайкенова Р.Р., Мамутова К.Р., 2009:3). Бұл аумақтарда тек қана Қазақстан және ТМД елдерінің көптеген туристерін қызықтырып қана қоймай, сонымен қатар алыс шет ел туристерін де тартатын табиғи көрікті жерлері топтастырылған.

Тартымды табиғаты, ескерткіштердің жоғары сапада сақталуы, геосаяси жағдайларының үлкен өнеркәсіпті әлеуетімен сәйкестігі, келесі туристік өнімдерді ерекшелеуге мүмкіндік береді: – экологиялық туризм; – жағажайлық туризм; – тау шаңғысы туризм; – емдік – шипалы туризм; – мәдениет – танырлық туризм. Қазақстандағы туризмнің басты мақсаты – заманауи жоғары деңгейдегі бәсекеге сай туристік индустрия, экономика саласының дамуына әлемдік туризм жүйесіне ену және болашақтағы туризм саласында халықаралық ынтымақтастықта бола отырып, өз өнімдерін шетелдік туристерді тарту. Қазақстан салыстырмалы түрде жас және дамушы мемлкет (Накатков Ю.С., 2001:18.)

Туризмнің дамуы біздің еліміздің аймақтары үшін өзекті мәселелердің бірі болып табылады. Экотуризмнің ең басты қағидасы қоршаған ортаны аялау, табиғатты сыйлау. Туризм, оның ішінде экотуризм – бұлар, табысы бірқатар факторлардың жиынтығына тәуелді болып табылатын қызмет салалары. Қазіргі таңда экологиялық туризм басқа туризм салаларына қарағанда басымырақ. Экологиялық туризмнің негізгі мақсаты қоршаған ортаның және мәдени, табиғи ресурстардың сақталуын қамтамасыз ету.

Мақала Оңтүстік Қазақстан өңіріндегі экологиялық туризмнің даму ерекшеліктеріне арналған. Аймақтағы оның дамуы туралы алғышарттары тұжырымдалып, экотуризмді дамыту жолындағы қиындықтар сипатталған және оларды шешу жолдары қарастырылған Оңтүстік Қазақстанның туристік рекреациялық экологиялық әлеуетінің қазіргі жағдайы талданған. Туризм индустриясын дамытудың негізгі тенденциялары зерттелген. Оңтүстік Қазақстан

аймағында экологиялық туризмді жүзеге асырудың перспективалары туралы қорытындылар жасалды (Мызбаев. О.Б. Атейбеков.Б.Н. Асубаев .Б.К., 2006).

Зерттеу әдісі. Отандық тәжірибелердің көрсеткіштеріне негізделген түрлі әдістемелік нұсқаулар, статистикалық мәліметтер мен талдаулар, санаторий-курорттық мекемелердің құжаттары, оқулықтар, газет-журналдар, басқа да мәліметтік ақпараттар пайдаланылды.

Зерттеу нысаны. Қазіргі таңда әлемнің барлық аумағы үшін табиғи ортаны сақтауға бағытталған жаңа өрлеулерде Оңтүстік Қазақстан аймағыда тыс қалмайды. Жалпы алғанда Оңтүстік Қазақстанның табиғатының өзі де экологиялық туризмнің қарқынды дамуына әртүрлілік, бірегейлілік, ландшафтың кеңбайтақтылығы, сонымен қатар әлі де қарастырылмаған урбандалу үрдістері тәрізді тиімді шарттар ұсынады. Қазақстанның мұндай аймағына экологиялық туризмнің дамуына барынша үлес қоса алатын Оңтүстік Қазақстан аймағын жатқызуға болады. Оңтүстік Қазақстан аймағының экологиялық туризмі бұл тек қана қызықты саяхат емес, қоршаған ортаның сақтауға шақыру (Ердавлетов С.Р. География туризма, 2000).

Негізгі мақсаты Оңтүстік Қазақстан аймағының экологиялық туризмінің даму ерекшелігін талдау болып табылады. Негізгі міндет заманауи экологиялық туризнің жағдайы және оның Оңтүстік Қазақстан экономикасындағы орнын талдау, сонымен қатар аймақтағы экологиялық туризмнің алдағы даму болашағын анықтау болып табылады. Экологиялық туризмнің объектілері табиғи аймақтар, тарихи ескерткіштер, ғылыми және білім беруде қолданылатын мәдени және архитектуралық ескерткіштер болып табылады. Бұл экологиялық туризмнің жанжақты болуын қамтамасыз етеді.

Экологиялық туризмнің ең өзекті бағыттары: танушылық, ғылыми, спорттық.

Оңтүстік Қазақстанда туризмнің мынандай түрлері дамуда: тау туризмі; ғылыми-танымдық;су туризмі; курорттық; спорттық. Оңтүстік Қазақстан облысы еліміздің ең ірі және де әдемі өлкесінің бірі болып қала береді. Облыс өзінің өте бай мәдени мұрасымен, тамаша жылы ауа-райымен, көркем табиғи пейзаждарымен ерекшеленеді. Облыс шекарасында 837 – археологиялық ескерткіштер, 155 – құрылыс және архитектуралар, 5 – тарихи, 7 – монументалдық қол өнерлер анықталып есепке алынған (Қазақстанның қорықтар мен ұлттық бақтары, 140-149, 242-251).

Облыста 1209 тарихи және мәдени ескерткіштер орналасқан. Облыс аумағында Қожа Ахмет Иассауи кесенесі, Арыстан баб, Домалақ Ана кесенелері, сондай-ақ ежелгі «Отырар», «Сауран» қалалары және өзге де көптеген тарихи нысандар бар. Сондай-ақ өңірде «Ақсу-Жабағылы», «Сайрам-су», «Өгем», «Бүргелек», «Қырыққыз» сияқты әдемі шатқалдар да бар.

Облыста ерекше табиғи (Бәйдібек ауданында Ақмешіт үңгірі, Түлкібас ауданында Жылауық үңгір, Төлеби ауданында Бүргелек шатқалы) және тарихи нысандар (Қазығұрт ауданында «Кеме қалған» ескерткіші, Бәйдібек ауданында Бәйдібек ата және Домалақ ана, Шымкент қаласында Қарашаш ана және Ибрагим ата кесенелері және т.б.) орналасқан (Алиева Ж.Н., 2004:22-24).

Оңтүстік Қазақстан аймағындағы табиғаттың көркем аймақтары мен тарихи мәдени ескерткіштер, дамыған өнеркәсіптік аудандардың таралуы әр облыста әркелкі болып келеді. Облыс орталығы Шымкент Қазақстанның ежелгі қалаларының бірі, ол XII ғ. Орта- Азиядан қытайға созылған сауда жолының бойында пайда болған. Облыстың Түркістан қаласында негізгі архитектуралық және тарихи көркемдік болып табылатын Қожа Ахмет Яссауи кесенесі салынған. Көптеген ғасырлар бойы 1868 жылға дейін бұл қала Яса деп аталған, ал кесене осы аймақта XII ғ. Өмір сүрген ұлы, әулиелі адам Ахмет Яссауидін атымен аталған. Ал, 1989 жылы Түркістан қаласында «Әзірет - Султан» тарихи-мәдени музей ашылды. Оның құрамында Күлтөбе қалашығы, Хильвет мешіті, Шілдехана құрылысы және т.б. бірнеше тарихи және мәдени ескерткіштер кіргізілген. Отырар ауданының орталығы Шәуілдір ауылынан 10 км қашықтықта ежелгі Отырар қаласының қалдықтары сақталған. Мұнда ежелгі тарихи-деректерге қарағанда X ғасырдан белгілі философ, ақын, композитор, тілші Абу-Насыр Мухаммед ибн аль-Фараби мекендеген. Арыстан баб күмбезі - ескі Отырар қаласының орнындағы көне архитектуралық ескерткіш (Омаров Қ. М., 2011:74).

Қазіргі ғылым мен техниканың қарыштап дамыған шағында табиғат байлықтарын қорғау – үлкен мән беріліп отырған игілікті жұмыстардың бірі. Әсіресе, табиғаттың бұзылмаған үлгісін сақтап қалуда қорықтардың алатын орны ерекше. Қорықтарда тек бағалы хайуанаттар мен өсімдіктер ғана қорғалып қоймай, туған еліміздің ғажайып орындары да сол қалпында сақталады.

Оңтүстік Қазақстанда өсімдік дүниесі мен жануарлар әлемін қорғау мақсатында ерекше қорғалатын аумақтар ұйымдастарылған. Мұнда

Қазақстанның Қызыл кітабына енген өсімдік жамылғысы және жануарлар дүниесінің көптеген түрлерін көруге болады. Экологиялық туризмді дамытуға қолайлы аймақтағы табиғаты ерекше әсем Ақсу – Жабағылы қорығын айтсақ артық болмас. Мемлекеттің ең басты ұлттық байлығының, дәулетінің, іргетасының бірі – оның табиғи қорлары, табиғат байлығы. Қазақстандағы осындай байлығымыздың бірі саналатын Ақсу-Жабағылы қорығы – Талас Алатауының (Батыс Тянь-Шань) солтүстік-батыс бөлігін және Өгем жотасын алып жатқан еліміздегі 1926 ж. ашылған тұңғыш қорық

Орталық Азиядағы, қала берді Қазақстандағы айрықша аймақ, бүкіл дүние жүзіндегі бірегей аумақ саналар Ақсу-Жабағылы қорығының құрылуына айрықша үлесін қосқан ұлт мақтанышы-Тұрар Рысқұловтың сіңірген еңбегінің ерекше екендігін әрқашан есте ұстағанымыз абзал (Бейсенова Ә.С., Ж.Б. Шілдебаев, Г.З. Сауытбаева., 2001:238).

Қорық ландшафтысы көркем, жазықтар мен алаңқайлар биік шыңды тауларға алмасып, жартасты шатқалдармен қиылысады. Өзендері терең шатқалдарға құйылып, ақырған сарқырамаларды түзейді. Шын мәнінде бұл аймақтың табиғатының сұлулығын сөзбен жеткізу мүмкін емес. Қорыққа көктемде келген адам, Ақсу-Жабағылының көзтартар қызғалдақтарының, басқаша айтқанда қорықтың көрігі саналатын, сондай-ақ символы саналатын Грэйг қызғалдағының нағыз құлпырған шағын тамашалауына болады (1-сурет).

1-сурет – Грэйг қызғалдағы

Еуропа елдерінің ғалымдары бүгінде бүкіл дүние жүзінің өркениетті елдеріне «Грейг қызғалдағы» және «Кауфман қызғалдағы» деген аттармен белгілі қызғалдақтардың отаны Ақсу-Жабағылы екендігін мойындауға мәжбүр. Ғылыми тұрғыда зерттеп, алғаш ашқан ғалымдардың атымен осылай аталып жүр. Грейг қызғалдағы 1877 жылы Голландияда биік бағаланып, ерекше дипломмен марапатталған. Содан бері біздің қызғалдағымыздан 200-ден астам түр тараған (Кельбуганова Л., 2005:126).

Қаратаудың табиғат байлықтарының ерекшеліктерін ескере отырып Қазақстан Республикасы Үкіметінің №249 қаулысымен 2004ж 1 наурызда Қаратау мемлекеттік қорығы ұйымдастырылды. Қорықтың жер көлемі 34300 гектар аумақты алып жатыр. Қаратаудың қорығының табиғаты айналасы құрғақ далалы және шөлейтті өңірлерімен шектеліп жатқан оазисті аймақты құрайды. Қаратау қорығы Батыс Тянь–Шань тау жотасының солтүстік – батыс сілемдерімен шекаралас Қаратау жотасының орталық бөлігінде орналасқан. Қорықтың айналасын Қызылқұм, Бетпақдала және Мойынқұм шөлдері қоршап жатыр. Қорық аумағында археологиялық ескерткіштер де көптеп кездеседі. Онда тасқа қашап салынған суреттер (петроглифтер), ертеде өмір сүрген адамдардың тұрақтары, олар пайдаланған еңбек құралдары, обалар мен молалардың қалдықтары сақталған. Сонымен бірге ерекше мүсінді түйетас, кемпіртас, хантағы және т.б. кейіптегі табиғаттың өзі ұзақ уақыт аралығында жасаған тас бейнелер де кездеседі (Заповедники Средней Азии и Казахстана /под общей редакцией Романа Ященко. Алматы, Казахстан, 2006:19).

Қорық аумағында ғалымдардың зерттеулері бойынша жалпы өсімдіктердің 1666 түрі өседі, солардың 1536 түрі тек осы өңірде ғана өсетін түрлерге жатады. Қаратау қорығы республика көлеміндегі эндемик өсімдіктер түрлері өте көп өсетін бірден – бір аймақ болып саналады. Бұл өсімдіктердің эндемик түрлерінің көпшілігі өте сирек кездесетін түрлерге жатады. Қазақстанның 1981 жылы шыққан өсімдіктерге арналған Қызыл кітабында Қаратау қорығының аумағында кездесетін өсімдіктің 45 түрі тіркелген. Қаратау қорығында өсетін жалпы өсімдік түрлерінің 9% эндемик түрлерге жатады. Ондай өсімдік түрлеріне – қаратау рапонтикулы, регель рафидофитона, грейг қызалдағы, қаратау көкбасы, қарату ырғайы, қаратау үшқаты, қаратау лепидолофасы, сиверс алмасы, қарату ақшешегі, қаратау жыланбасы, қаратау кекіресі, қаратау қауы, қаратау маралтамыры, қаратау томаға шөбі және т.б. түрлер өседі.

Қаратауда ғана өсетін қаратаудың ақ терегінің аты әлемге әйгілі. «Сайрам – Өгем Ұлттық табиғи паркін құру туралы» шешім ҚР Үкіметінің 2006 жылғы 26 қаңтардағы №52 қаулысы

бойынша құрылды. Сайрам-Өгем тауларындағы орманды негізінен арша ағашы құрайды.

Сайрам-Өгем – ұлт байлығы. Оның ойдым-ойдым ормандары мен асқар-асқар алып таулары Оңтүстік өңірін Алатау арқылы Алтаймен, ары қарата Сібір және Моңғолия қыраттарымен, ал түстік тұста Памир мен Қарақорым арқылы Бұланайдай биіктермен жалғастырып жатыр. Теңдесі жоқ тау бұлақтарынан құралар Қашқансу, Сайрамсу, Өгемсу бастаған өзендер, 2100 метр биіктіктегі Мақпал көлі, төрт мың жылдан бермен қарата тербеліп тұрған алып аршалар. Таудың текті барыстары.

Тау туризмі – таулы аймақта арнайы көлікті қажет етпейтін туризмнің кең тараған түрі. Біркөлік тауының етегіндегі «Біркөлік» шипажайы, Қасқасу тауының бөктерінде орналасқан «Эко Вила Қасқасу», Ақмешіт тау шатқалындағы «Красные скалы» мен «East Wect compani LTD» демалыс кешендері және Нысанбек елді мекеніндегі «Тау самалы» емдеу-сауықтыру орталығы мен Қасқасу, Алатау тау шатқалдарындағы орналасқан шаңғы базасы т.б. демалыс аймақтары ауданның әлеуметтік-экономикалық жағдайының жақсаруына жол ашатын басты нысандар болып отыр. Сондай-ақ, аудан бюджетіне қомақты қаржы түсіретін негізі сала. Мұнда туризмді жан-жақты дамытуға мол мүмкіндік бар екенін айта кету керек. Онымен қоса ауданда 30-дан аса тарихи-археологиялық нысандар бар. Онда сақ заманының қорғандары, орта ғасырлық қалашықтардың орындары және аты аңызға айналған “Жылаған ата”, “Ғайып Ерен Қырық Шілтен”, “Нұр ата”, “Мыңшейіт” сынды әулиелі мекендерге еліміздің түкпір-түкпірінен, тіпті шетелден келіп мінәжат етушілер толастамайды. Бүгінде аудан көлемінде тау бөктерінде орналасқан Тау самалы, Эдельвейс, Бәйшешек, Робинзон лагерлері жұмыс атқаруда. Сонымен қатар аудандағы ең көрікті жерлердің бірегейі Балдыберек өзенінің бойында орналасқан Облыс орталығынан 70 км. Балдыберек және Төңкеріс ауылдарының көркем табиғаты мен климаттық жағдайы жазғы және қысқы туризмді дамытуға өте қолайлы.

Ауданда 2003 жылдан бері “Алатау” тау шаңғы базасы жұмыс істейді. Тау шаңғысы базасы аудан орталығы Ленгір қаласынан 25 шақырым қашықтықта Батыс Тянь-Шань тауының етегінде “Тау Самалы” шатқалында орналасқан. Тау шаңғысы жолының ұзындығы – 1300 метр. Бір мезетте 1300 адамға қызмет көрсетуге мүмкіндігі бар. Базада көктем, жаз айларында демалушылар үшін атпен және балаларға арналған ат арбамен серуендету маршруттары жасалынған.

Төлеби ауданында соңғы жылдары қанатын жайып, халыққа қызмет көрсетіп келе жатқан демалыс орындары көбеюде. Әсіресе «Тау самалы» балалар лагерінің орны айрықша. Оңтүстік Қазақстан облысының балаларына демалыс ұйымдастырып, жазғы уақыттарын жақсы өткізуге, сондай-ақ тынығып жаңа оқу жылына күш жинауға аталған лагерьдің қосар үлесі мол.

Оңтүстік Қазақстанда курорттық туризм жақсы дамыған. Оңтүстік өңір минералды суларымен, Орта Азияға танымал шипажайларымен ерекшеленеді. Республикамыздың түкпір-түкпірінен дертіне дауа іздегендер осы аймақтағы емдік орындарға ағылып жатады. Сарыағаш ауданында орналасқан бальнеологиялық «Сарыағаш шипажайы» АҚ, «Қазақстан KZ» -көпсалалы 4 жұлдызды заманауи шипажай, «Манкент» шипажайы, «Арыс» шипажайы – балшық қоймасы бар бірегей демалыс орындарының бірі, «Арман» шипажайы, «Алтын Бұлақ» санаторий-профилакториі, «Жансая» шипажайы, «Көктерек» шипажайы, «Біркөлік» шипажайы т.б.

Нәтижелері мен талдау. Қазіргі таңда экологиялық туризм экономиканың дамуына ықпал ететін келешегі бар сала болып табылады. Қазастандағы экотуризм енді дамып жатыр, бірақ сонда да оң септігін сезуге болады. Қазақстанды туристік гауһар таспен салыстыруға болады, себебі әлемдік бәсекелестікке сәйкес келетіндей тамаша туристік мүмкіндіктері өз сәтін асыға күтуде. Біздің еліміздің 2020 жылға шейін алдынғы қатарлы туристік бағытқа айналдыру үшін 1 миллиард доллар қаражат жұмсалуы қажет.

Қазіргі кезде Қазақстан маманданған экстремалды турлар мен Ұлы Жібек жолы бойынша көршілес елдермен бірлескен турларды ұсынады. Қазақстанда болашағы бар және дами алатын 2 түрөнімді айтуға болады:

– Бизнес туризм;

– Экологиялық туризм.

Екі өнім де халықаралық нарықта тамаша мүмкіндіктерге ие. Статистикалық мәліметтер мен нақты қазіргі жағдайға сүйенсек, шетелдіктер біздің елге іскерлік мақсатпен келеді. Облыстағы туристік қызметтің басым бағыттары:

– Түркістан қаласы мен Отырар ауданында орталықтары бар қажылық туризмі;

– «Аксу-Жабағылы» және «Қаратау» қорықтарында, «Сайрам-Өгем» МҰТП орталықтары бар экологиялық туризм;

– Сарыағаш ауданында орталығы бар емдеу-сауықтыру туризмі болып табылады.

Қазақстандағы негізгі турөнім экологиялық туризм болып келеді, бірақ халықаралық нарықтағы бәсекелестік қасиеті аз. Келешектегі бұл турөнімге деген қызығушылық 8,9 миллион адамды (немесе жалпы басымдылықтың 63%) құрайды. Ол әлемдік нарықта ең маңызды орынды алады және сол себепті Қазақстанның дамуында да нарықта басым орынға ие болуы тиіс. ҚТА туристік нарықтың қызығушылығын білдіре отырып, экотуризмнің елдің бюджетіне және де туристік нарыққа да кіріс әкелетінің түсінеді. Сондықтан да 2005 жылы ҚТА Қазақстандағы экологиялық туризмнің басымдылығының бағасын анықтау үшін анализ жүргізді. Қорытынды бойынша экотуризм күрделі даму қажет екенін түсінді. Соған қарамастан, республиканың әрбір аймағы экотуризмнің дамуы үшін ерекше табиғи байлыққа тұнып тұр (кесте. 1).

1-кесте – Қазақстандағы аумақтар бойынша туризм түрлері

Аумақтар бойынша туризм түрлері				
Оңтүстік Қазақстан	Солтүстік Қазақстан	Орталық Қазақстан	Шығыс Қазақстан	Батыс Қазақстан
Экологиялық	Экологиялық	Экологиялық	Экологиялық	Экологиялық
Тау	Шаңғы	Экскурсиялық	Тау	Су
Жаяу	Жаяу	Су	Танымдық	Жаяу
Велосипедтік	Экскурсиялық	Спелеологиялық	Экскурсиялық	Экскурсиялық
Экскурсиялық		Тарихи		Тарихи
Тарихи				Діни
Діни				

Қазақстанда бірінші Ақпараттық – Ресурсты Экотуризм Орталығы (ИРЦЭ) болды. Ол ҚТА – ның арқасында 2005 жылы құрылды және де әлі күнге шейін тиімді жұмыс жасауда.

АРЭО жобасы – бұл отандық экотуризм жайлы халықаралық және мемлекеттік нарықта дұрыс ақпарат беру, жергілікті қоғамдар мен ұйымдарға көмек беру үшін ойласырылған жоба.

АРЭО – туристік нарықтағы ең керекті бірлік екені анық. Экотурөнімдерді жарнамалау мен жылжытуда жобаның Қазақстандық экологиялық туризмінде алатын орны ерекше. Статистикалық мәліметтер бойынша жыл сайын келушілер көлемі 20 - 25% өсіп отыр.

Мақсатқа жету – Қазақстандағы экотурөнім туралы ақпарат берушіні ең танымал әрі қажетті ету. Оны мына жолдармен шешуге болады:

– іріктеу, анықтау және ең жақсы экотурөнім шығару;

– сапалы өнім шығару үшін әрдайым тренинг пен тәжірибе алмасу арқылы көмек беру;

– әрекет арқылы тұтынушыға жету үшін тиімді әрі нақты ақпарат беру;

– туризмнің табиғатпен тиімді жанасып дамуы;

– барлық серіктестермен жйелі түрде жұмыс жасау;

– ішінара дамуы, оның нәижесі ең үздік жаттықтырушылар, серіктестер және кәсіби мамандар.

Экологиялық туризмнің басқа туризмдерден принциптік айырмашылығы – табиғатта туристердің берілген тәртіпке бағынуы, табиғи ландшафттарды шамадан тыс ластаудан қорғау және индустриялық туризм дамуының басты шарты болып табылатын табиғи ресурстардың деградациясын болдырмау (Visual Culture and Tourism By Nina Lubbren; David Crouch Berg, 2003.)

Қазіргі таңда дамып келе жатқан туристік нарықта экотуризмге сұраныс көп. Нарық шарттарына сәйкес болу үшін туристер жергілікті дәстүр және мәдениетпен таныса алатындай табиғи қоршаған зоналармен жақыннан тамсана алатындай туристердің сол аймақта тұру формалары қалыптасты. Аймаққа келген туристерге сапалы қауіпсіздік, стандартқа сай келетін және экологиялық таза ұлттық тағамдар ұсынылады (Poon A. Tourism, technology and competitive strategies, CAB International, Oxford,

2013.) Туристер ерекше, тірі табиғатқа және биологиялық ұлттық саябақтар мен қорықтарға кіре алады. Бұл аймақтарда ТМД елдерінің ғана емес алыс шет елдер туристерін қызықтыратын Оңтүстік қазақстанның табиғи орындарына негізделген. Оңтүстік Қазақстан аймағының экологиялық туризімінің дамуы, аймақтың табиғи шаруашылық кешенінің дамуына, сонымен қатар аймақтың әлеуметтік экономикалық мақсаты-өмір сүру сапасы және қоғамның тұрақты дамуын сипаттайтын факторлармен қамтамасыз етуге үлесін қосады. Ұлттық саябақты құрудың мақсаты Оңтүстіктің ерекше экологиялық, ғылыми, мәдени және рекреациялық құндылыққа ие бірегей табиғи кешендерін сақтау және қалпына келтіру, сондай-ақ экологиялық білім беруді, ғылыми зерттеулер мен туристік жұмысты дамыту болып табылады. Негізгі міндеттері: Ерекше экологиялық, ғылыми, мәдени және рекреациялық құндылыққа ие мемлекеттік табиғи-қорықтық қорды, биологиялық сантүрлілікті, табиғи және тарихи-мәдени бірегей кешендер мен нысандарды сақтау; Табиғат үдерістерін табиғи жағдайда зерттеу және экологиялық мониторинг жүргізу; Ғылым, мәдениет, ағарту және білім беруді дамыту мақсатында ұлттық саябақ аумағын мақсатты әрі рационалды түрде қолдану; Ғылыми ұйымдар ұсыныстарының негізінде бұзылған табиғи және тарихи-мәдени кешендерді қалпына келтіру; Тұрғындарға экологиялық ағарту жұмыстарын ұйымдастыру, оқу саяхаттары мен сабақтарын, оқушылар мен студенттердің өндірістік тәжірибелерін өткізу; Экологиялық туризмді, рекреацияларды, шектеулі шаруашылық жұмыстарын осы мақсаттар үшін белгіленген зоналарда ұйымдастыру (Franklin, A and Crang, M (2001) ‘The trouble with tourism and travel theory?’ in Tourist Studies 1(5) p.5-22.).

Экотуризмнің аспектілері; ақпараттандырылған-табиғат және аумақ мәдениеті, экологиялық заңдылықтарын және тағы да басқа білім алу; этикалық-экологиялық минталитеттің қалыптасуы - табиғат және ұлттық мәдениетке сыйластық және түсіністік, оларды сақтап қалу қажеттілігін сезіну. Экотуризмді дамыту туристік қызмет нәтижесіндегі экожүйеге кері әсердің алдын алудың бірден-бір жолы.

Облыста 2020 жылға дейін Төлеби ауданында «Қасқасу» тау шаңғысы курортын, Шардара ауданында жағажайлық туризмді және минералдық және термалдық суларды пайдалана отырып, Сарыағаш шипажайын дамыту бойынша жұмыстар, сонымен қатар, Шымкент қаласында «Holiday Inn» халықаралық брендтік атауы аясында 84 нөмірге есептелген қонақ үйдің құрылыс жұмыстары жүргізілуде.

Төлеби ауданында жеке инвестиция есебінен 50 орындық «Изуми» демалыс аймағының (жобаның құны 386,0 млн. тг.) және 200 орындық «Тау-самалы» емдеу-сауықтыру орталығының (жоба құны 1 104,0 млн тг.) құрылысы жүргізілуде.

Сарыағаш ауданында минералдық және термалдық суларды пайдалану арқылы сауықтыру (емдеу) туризмін дамыту мақсатында “Сарыағаш” жаңа шипажай қалашығы (Көктерек) құрылысы бойынша жоба іске асырылуда. Жоба қонақ үй, шипажай, ашық және жабық хауыз (термалды су), спа-орталық, конференцзалдарды қамтиды.

Сонымен қатар, «IPK International» неміс консалтингтік компаниясы тарапынан 2020 жылға дейін минералдық және термальдық суларды дамытумен жаңа «Сарыағаш» курорттық қалашығының мастер-жоспары әзірленді.

Шардара су қоймасының жағалауын бойлай жағажайлық туризмді дамыту жоспарланып отыр және бұл үшін орман қорынан 255,0 га жер телімі белгіленді. Елді мекен категориясына орман қорынан жер телімін ауыстыру бойынша қажетті жұмыстар жүргізілуде.

Жыл сайын туристік нысандарға жолдар құрылысы және оны қайта жөндеу бойынша жұмыстар жүргізіледі, соңғы үш жыл ішінде Сауран қалашығына, Өкеш ата және Гауһар ана кесенесіне кіретін жолдар жасалды, сондай-ақ «Ақбура» кесенесіне жол салудың жобалық-сметалық құжаттамасы әзірленді.

2016 жылдың 29 сәуірінде «Ontustik Tourism Center» Туристік-ақпараттық орталығы» КММнің ашылды.

Бүгінгі таңда, әр ауданның 1, 2 және 3 күндік туристік маршруттары әзірленді. Маршруттарға тарихи және табиғи бағыттағы 84 нысан енгізілді. Өз кезегінде туристердің өңірде болу жайлылығын қамтамасыз ету мақсатында қажетті инфрақұрылымға сараптама жұмыстары жүргізілді (Қазақстанның қорықтар мен ұлттық бақтары., 2006.-96-1096., 140-149, 242-251).

Облыстың оң туристік имиджін қалыптастыру мақсатында ОҚО әкімдігі тарапынан жыл сайын жарнамалық-ақпараттық материалдар (журналдар,буклеттер, турист анықтамалары, туристік карталар, кәдесыйлық бұйымдар және т.б.) шығарылады және өңірдің туристік әлеуетін республикалық және халықаралық көрмелерде, форумдарда, ақпараттық турларда және өзге де іс-шараларда насихаттау бойынша жұ-

мыстар жүргізілуде. Облыстың танымалдылығын арттыру мақсатында «Ontustik – The Heart of the Silk Way» туристік бренді әзірленді. Қазіргі кезде, шетелдегі Қазақстан Республикасы елшілігімен шет елдердің туристік операторларымен ынтымақтастық, өңірдің туристік өнімдерін халықаралық туристік нарықта жылжыту мүмкіндігі мәселелері бойынша жұмыстар жүргізілуде.

Шымкент қаласында «Туристік ақпараттық орталық» ашу және туристерге арналған тәулік бойғы «Ыстық желісін» құру мүмкіндіктері бойынша қажетті жұмыстар жүргізіліп жатыр.

Облыстың туристік порталы әзірленуде, онда облыстың барлық туристік нысандарының мекенжайы, байланыс мәліметтері және т.б. қамтылып, көрсетіледі.

2020 жылға дейінгі Қазақстан Республикасының туристік саласын дамыту тұжырымдамасының аясында Астана, Алматы, Шығыс Қазақстан, Оңтүстік Қазақстан және Батыс Қазақстан облыстық 5 аймақтық кластерлер анықталды. Астана және Алматы қалалары бизнес-туризмнің даму орталықтарына жатады. Шығыс Қазақстан экологиялық туризм, ал Алматы қаласы – тау туризмінің даму орталықтары ретінде қарастырылады. Оңтүстік Қазақстан аймағы мәдени туризмді дамыту орталығы, ал Батыс Қазақстан - аумағы мәдени, «жағажай» демалыс ретінде анықталады.

Қорытынды. Қазақстан Президенті Н.Ә.Назарбаевтың халыққа деген «Қазақстан – 2030» жолдауында қоршаған ортаны қорғау және дамуды тұрақтандырудың Көпуақыттылық Экологиялық Бағдарламасы (КЭБ) «Экология және табиғи ресурстар – 2030» атты ұлттық деңгейдегі жоспар жүзеге асырылды. КЭБнің негізгі мақсаттары – қоршаған орта мен қоғам арасындағы тығыз байланыс, сонымен қатар экологиялық жағымды орта құру.

2030 жылға дейін қойылған мақсатқа жетудің 4 негізгі басты бағыты бар:

• Қауіпсіз экологиялық орта құру

• Табиғат ресурстарын рационалды қолдану

• Өсімдік және жануар әлемінің көптүрлілігін сақтау

• Тұрғындардың экологиялық ақпараттану деңгейі

Оңтүстік Қазақстан – бұл өзіндік табиғи және мәдени әртүрлілік бұл аймақтың туристік көркем дәрежесіне әбден лайық екенін көрсетеді. Мұнда динамика және әртүрлілікпен сипатталатын туристік өнімнің дамуына барлық шарттар жасалған. Туристік әлеует зерттеулерінің нәтижесі көрсеткендей, Оңтүстік Қазақстан экологиялық туризмнің дамуы үшін барлық мүмкіндіктерге ие. Оның негізін ерекше табиғи шарттар мен ландшафтар, көптеген табиғи, тарихи ескерткіштер, халықтың мәдени және этникалық мұрасы құрайды. Бірақ, экологиялық туризм басқа туризм түрлерінен табиғи ортаға шамалы әсер етумен ерекшеленгенімен рекреациялық-туристік инфрақұрылымның әлі де қалыптасу деңгейінде жүргендіктен, экологиялық туризм біраз кедергілерге жолығуда.

Экологиялық туризмнің экономикалық әлеуеті шектеусіз, бірақ оның қалыптасуы мен дамуына қаржылай көмек қажет. Экологиялық туризм үшін қажетті инфрақұрылымдарды құру туристер үшін табиғаттың кез келген жеріне баруға мүмкіндік береді Инвестициямен жеке капитал назарын аудару және Оңтүстік Қазақстан облысындағы емдік сауықтару кешендерінің құрылысын, демалу орындарын құру экологиялық туризм нысандары бойынша инвестициялық жобаларды іске асыру мақсатында шарттар құру қажет. Оңтүстік Қазақстан аймағының ерекшелігі, ең алдымен үлкен аумақта табиғатты табиғи күйін сақтауында. Ландшафтардың көркемділігімен эстетикалық ерекшелігі, флора және фауналары Оңтүстік Қазақстанның-экологиялық тур ұйымының алдағы даму бағыттарына өз үлесін қосатын бірден-бір фактор (Накатков Ю.С., 2001. – С. 18).

Оңтүстік Қазақстан аймағындағы экотуризмнің дамуы жаңа бағыттарды талап етеді. Соңғы жылдары туризмнің бұл түрін дамыту мақсатында тенденция қалыптасты. Атап айтсақ, экотуризмнің дамуы Оңтүстік Қазақстанның табиғатын сақтауға көмектеседі. Оңтүстік Қазақстан сияқты аймақтарда экотуризм табиғатты қорғау, халықтың жұмыспен қамту көрсеткішінің өсімі және әлеуметтік-экономикалық дамуға көмектесе алады. Ерекше қорғалатын табиғи аумақтарда экологиялық туризмді жүзеге асырудың болашағы туралы қорытындылар жасалды.

Оңтүстік Қазақстан облысының аса перспективті аудандарындағы экологиялық туризімді дамыту үшін жасалатын жағдайлар келесілерді қамту керек:

– Республикадағы туризм индустриясының көптеген экологиалық және әлеуметтік-экологиалық проблемаларын шешу мақсатында экологиалық туризімнің дамуының ғылыми негізделген ұлттық стратегиасын әзірлеу керек.

– Туристерге сапалы қызмет ететін экологиялық сауатты мамандар тағайындау.

– экологиялыық туризмді дамытуға мүдделі барлық меммлекетік және жеке құрылымдардың жергілік органдарына қолдау көрсету;

– болашақ ұрпақ үшін ерекше табиғи және мәдени-тарихи обьектілердің сақтау табиғатты пайдалануды реттеу мақсатында географиялық ақпаратық жүйені құру керек;

– Оңтүстік Қазақстан облысында жүргізілген зерттеу нәтижелері зкологиялық туризімді дамыту мақсатында Қазақстанның басқа облыстарында пайдалануы мүмкін.

Қорыта айтқанда туризм соның ішінде экотуризм сарқылмайтын, шексіз ресурстарды ұқыпты пайдаланған кезде ұлттық байлықтарды молайтатын негізгі бағыттардың бірі болып табылады.

Әдебиеттер

1 Алиева Ж.Н. (2004 ж), Туризмология негіздері. – Алматы, , б. 22-24.

2 Алиева Ж.Н. (2002г), Экологический туризм: Учебное пособие. Алматы, Қазақ университеті,.

3 Бейсенова Ә. С., Ж. Б. Шілдебаев, Г. З. Сауытбаева. (2001г) Экология-Алматы: Ғылым. - 238 б.

4 Бектимирова Н.Н. (2003), Аспекты аттрактивности в туристком продукте Казахстана. Алматы. – 146 с.

5 Ердавлетов С.Р. (2000), География туризма: Учебное пособие. Алматы, Қазақ университеті,.

6 Заповедники Средней Азии и Казахстана, (2006 г.) под общей редакцией Романа Ященко. Алматы, Казахстан,– 19 с.

7 Кельбуганова Л. Казахстанский туристский продукт в политике, (2005)//Журнал Экономика и статистика.-126 с.

8 Кутузов А. В. (2002г), Роль экологического туризма в формировании новой системы принципов отношения к окружающей среде // Материалы 13-й международной конференции молодых ученых 26-30 декабря г. «Человек. Природа. Общество. Актуальные проблемы». - Санкт-Петербург. - С. 719.

9 Қазақстанның қорықтар мен ұлттық бақтары, (2006). - Алматы,. - 96-1096., 140-149б., 242-251бб.

10 Лукичев А. Б. - 2011. Сущность устойчивого и экологического туризма // Российский Журнал Экотуризма. — № 1. – С. 3-6.

11 Вагапов, Ященко, (2001). Международный союз охраны природы IUCN- The World Conservation Union. Физико-географические особенности по Кертешев,

12 Мызбаев. О.Б. Атейбеков.Б.Н. Асубаев .Б.К. (2006), Туризм және өлкетану негіздері.

13 Накатков Ю.С. (2001), История туризма Казахстана. – Алматы. - С. 18

14 Омаров Қ. М. (2011) Қазақстанның туризм географиясы. Оқу құралы.-А.: Ұлағат,.-74 б.

15. Храбченко В.В. (2003), Экологический. М.,.

16 Шайкенова Р.Р., Мамутова К.Р. (2009), Сборник статей Всероссийской научно-практ. конф. «Экономический и этнографический туризм: становление, проблемы и перспективы развития», Хабаровск. -С. 13.

17 Costa, P. (1991). (Managing tourism carrying capacity of art cities.) The Tourist Review, 46(4), 8–11.

18 Cultural Tourism: (A Strategic Focus By Alf H. Walle Westview Press, 1998.)

19 Dordevic M., Kokic Arsic (2010.) (A. Tourism logistic system – conceptual consideration // 4 international quality conference center for quality.) University of Kragujevac. – Serbia, – p. 57-62.

20 Edited by Gry Agnete Alsos, Dorthe Eide, Einar Lier Madsen., Handbook of Research on Innovation in Tourism Industries.

21 (estoring Tourism Destinations in Crisis): A Strategic Marketing Approach By David Beirman.

22 Franklin, A and Crang, M (2001) (The trouble with tourism and travel theory) in *Tourist Studies* 1(5) p.5-22.

23 Hughes, H. L. (1989). (Tourism and the arts. Tourism Management,) 10(2), 97–99

24 Imkeep E. 1991 (Tourism Planning. An Integrated and Sustainable Development Approach.) New York,.

25 Larsen, J, Urry, J and Axhausen, K (2006) *Mobilities, Networks, Geographies* Aldershot:Ashgate.

26 Phelps, A. (1986). Holiday destination image: (The problem of assessment—an example developed in Minorca.) Tourism Management, 7(3), 168–80.

27 Poon A. (2013) Tourism, technology and competitive strategies, CAB International, Oxford,.

28 Tourism and Sustainable Community Development By Greg Richards; Derek Hall Routledge, 2000.

29 Tourism Geography By Stephen Williams Routledge, (1998.)

30 Visual Culture and Tourism By Nina Lubbren; David Crouch Berg, (2003.)

References

1 Alieva Zh.N. (2002.)Ecologicheski turizm. Uchebnoe posobie. – Almaty, Kazakh Universitety,

2 Alieva Zh.N. (2004zh), Turizmologianyn negizderi. – Almaty, 22-24 p.

3 Beisenova A. S., G. B. Shildebayev, G. Z. Sautbayeva. (2001). – Ekologia-Almaty: Gylym, 238 p.

4 Bektimirova N.N. (2003). Aspekty attraktivnosti v turistkom produkte Kazahstana. Almaty,– 146 p.

5 Costa, P. (1991). Managing tourism carrying capacity of art cities. The Tourist Review, 46(4), 8–11.

6 Cultural Tourism: A Strategic Focus By Alf H. Walle Westview Press, 1998.

7 Dordevic M., Kokic Arsic A., (2010),Tourism logistic system – conceptual consideration // 4 international quality conference center for quality. University of Kragujevac. – Serbia,. – p. 57-62.

8 Edited by Gry Agnete Alsos, Dorthe Eide, Einar Lier Madsen., Handbook of Research on Innovation in Tourism Industries.
9 Erdavletov S.R. (2000).Geografia turizma. Uchebnoe posobie. Almaty, Kazakh Universitety,
10 Franklin, A and Crang, M (2001) 'The trouble with tourism and travel theory?' in Tourist Studies 1(5) p.5-22.
11 Hrabchenko B.B. Ecologicheski. M., (2003)
12 Hughes, H. L. (1989). Tourism and the arts. Tourism Management, 10(2), 97–99.
13 Imkeep E. (1991), Tourism Planning. An Integrated and Sustainable Development Approach. New York,.
14 Kazakhstannyn koriktary men baktary.-Almaty, (2006).-96-1096., 140-149 p., 242-251 pp.
15 Kelbuganova L. (2005), Kazakhtanski turisticheski produkt v klasternoi politike//Zhurnal Ekonomika i statistika 126 p.
16 Kutuzov A.V. (2002 g.), Rol' ehkologicheskogo turizma v formirovanii novoj sistemy principov otnosheniya k okruzhayushchej srede // Materialy 13-j mezhdunarodnoj konferencii molodyh uchenyh 26-30 dekabrya «CHelovek. Priroda. Obshchestvo. Aktual'nye problemy». – Sankt-Peterburg, – p. 719.
17 Larsen, J, Urry, J and Axhausen, K (2006) Mobilities, Networks, Geographies Aldershot:Ashgate.
18 Lukichev A.B. (2011). Sushchnost' ustojchivogo i ehkologicheskogo turizma// Rossijskij ZHurnal EHkoturizma. № 1. – S. 3-6.
19 Mezhdunarodny soyuz ohrany prirody IUCN- The World Conservation Union. Fiziko-geographicheskyi osobennosty (po Kerteshev, Vagapov, Yachenko, (2001).
20 Myzbaev O.B. Ateybekov B.N. Asubaev B.K. (2006) Turizm zhane olketanu negizderi.
21 Nakatkov YU.S. (2001.), Istoriya turizma Kazahstana. – Almaty,
22 Omarov K. M. ((2011).-Kazakhtanin turism geographiasy). Oku kuraly.-A.: Ulagat, 74 p.
23 Phelps, A. (1986). Holiday destination image: (The problem of assessment—an example developed in Minorca.) Tourism Management, 7(3), 168–80.
24 Poon A. (2013.) Tourism, technology and competitive strategies, CAB International, Oxford,
25 Restoring Tourism Destinations in Crisis: A Strategic Marketing Approach By David Beirmanp
26 SHajkenova R.R., Mamutova K.R. (2009)// (Sbornik statej Vserossijskoj nauchno-prakt.) konf. «EHkonomicheskij i ehtnograficheskij turizm: stanovlenie, problemy i perspektivy razvitiya», Habarovsk,.
27 Tourism and Sustainable Community Development By Greg Richards; Derek Hall Routledge, (2000.)
28 By Stephen Williams Routledge, (1998.) Tourism Geography
29 By Nina Lubbren; David Crouch Berg, (2003). Visual Culture and Tourism
30 Zopovedniky Sredney Azyi i Kazakhstana /pod obshei redaksiey Romana Yashenko. (2006 g.) Almaty, Kazakhstan,– 19 p.

ҒТАМР 13.17.65

Алиева Ж.Н., Қалиева А.Б.

Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Қазақстан, Алматы қ.,
e-mail: azhn99@mail.ru

ҰЛЫ ЖІБЕК ЖОЛЫНДАҒЫ КӨШПЕЛІ ТУРИЗМНІҢ ДАМУЫ

ЮНВТО, ЮНЕСКО, БҰҰ, ПРООН сияқты әлемдік ұйымдардың көптеген жобалары және Ұлы Жібек жолы бойында орналасқан мемлекеттердің бағдарламалары Еуразиялық кеңістіктегі елдердің экономикалық өсімі мен интеграциясына, сондай-ақ әлемдік бағыт бойынша туризмді жандандыруға ықпал етеді. Осыған байланысты Ұлы Жібек жолындағы көшпелі туризмді адам қозғалысының белсенді формасы ретінде дамыту өзекті. Қазақстан туризмнің осы түрін ұйымдастыру үшін үлкен мүмкіндіктерге ие. ЮНЕСКО-ның Бүкіләлемдік мұра тізіміне енгізілген тарих, археология, сәулет, ежелгі ескерткіштері көшпелі туризмді жандандыруға және тұтастай алғанда туризм саласындағы өңірлік ынтымақтастықты нығайтуға ықпал етеді.

Мақалада көшпелі туризмнің теориялық негіздері және оның Ұлы Жібек жолының қазақстандық бөлігінде ұйымдастыру мүмкіндігі қарастырылған. Көшпелі туризмнің жіктемесі және оның дамуының артықшылығы талданып, Ұлы Жібек жолында көшпелі туризмді дамытудың SWOT-талдауы жасалды, әлеуметтік сауалнама жүргізілді. Сонымен қатар, авторлар «Батыс Еуропа – Батыс Қытай» халықаралық көлік дәлізінің бойында туристік маршруты ұсынылды. Болашақта осы маршрут негізінде көшпелі туризм түрін аралас көлік құралдарын пайдаланып, ұйымдастыру жоспарлануда.

Түйін сөздер: көшпелі туризм, жаяу және ат туризмі, велотуризм, мототуризм, автотуризм, қозғалмалы туризм.

Aliyeva Zh.N., Kaliyeva A.B.

Al-Farabi Kazakh national university, Kazakhstan, Almaty, e-mail: azhn99@mail.ru

Development of nomad tourism on the Great Silk Road

Numerous projects of the world organizations UN, UNWTO, UNESCO, UNDP and the programs of the states located on the Great Silk Road contribute to the economic growth and integration of the countries of the Eurasian countries, as well as the revival of tourism on a world-wide route. In this regard, the most relevant is the development of nomadic tourism on the Great Silk Road as an active form of the human movement. Kazakhstan has great opportunities for organizing this type of tourism. Unique monuments of history, archeology, architecture, ancient cites included in the UNESCO World Heritage List will contribute to the activation of nomadic tourism and, in general, the strengthening of regional cooperation in the field of tourism.

The article considers theoretical foundations of nomadic tourism, the possibilities of its organization on the Kazakh area of the Great Silk Road. The classification of nomad tourism is presented, the advantages of its development are analyzed, the SWOT-analysis of the development of nomadic tourism on the Great Silk Road is compiled, , conducted a sociological survey. At the same time, the authors suggest a tourist route along the international transport corridor “Western Europe - Western China”. In the future, it is planned to make a combined route, using mixed vehicles.

Key words: nomadic tourism, pedestrian and horse tourism, bicycles and motor tourism, autotourism, mobile tourism.

© 2017 Al-Farabi Kazakh National University

Алиева Ж.Н., Қалиева А.Б.
Казахский национальный университет имени аль-Фараби, Казахстан, г. Алматы, e-mail: azhn99@mail.ru

Развитие кочевого туризма на Великом Шелковом пути

Многочисленные проекты мировых организаций ООН, ЮНВТО, ЮНЕСКО, ПРООН и программы государств, расположенных на Великом Шелковом пути, способствуют экономическому росту и интеграции стран Евразийского пространства, а также возрождению туризма на трассе мирового значения. В этой связи наиболее актуальным является развитие кочевого туризма на Великом Шелковом пути как активной формы человеческого движения. Казахстан располагает большими возможностями для организации данного вида туризма. Уникальные памятники истории, археологии, архитектуры, древние городища, включенные в Список Всемирного Культурного Наследия ЮНЕСКО, будут способствовать активизации кочевого туризма и, в целом, укреплению регионального сотрудничества в области туризма.

В статье рассматриваются теоретические основы кочевого туризма, возможности его организации на казахстанском участке Великого Шелкового пути. Представлена классификация кочевого туризма, проанализированы преимущества его развития, составлен SWOT-анализ развития кочевого туризма на Великом Шелковом пути, проведен социологический опрос. Вместе с тем авторами предлагается туристский маршрут вдоль международного транспортного коридора «Западная Европа – Западный Китай». В будущем планируется, сделать комбинированный маршрут с использованием смешанных транспортных средств.

Ключевые слова: кочевой туризм, пешеходный и конный туризм, велотуризм, мототуризм, автотуризм, подвижной туризм.

Кіріспе

Жібек жолы әртүрлі елдердің, мәдениеттің, халықтар мен өркениетінің бейбітшілікте өмір сүруінің алғашқы үлгілерінің бірі болды. Еуропа және Оңтүстік-Шығыс Азияның сауда және мәдениеттердің өзара әрекеттестігі ұзақ уақыт бойы Жібек жолымен жүріп жатты. Бұл Ұлы жібек жолының тарихи, экономикалық, мәдени және қатынас сапаларының өте сирек кешені ретінде, саяси экономикалық прогресс ретінде жаңа ғасырда пайдалану қазіргі өркениеттің тарихи парызы болып табылады.

Жібек Жолының Қазақстан аумағының 1700 километрді құрайтын туристік негізгі ресурстары Жетісу мен Оңтүстік Қазақстанда жинақталған, ал Түркістан, Тараз және Алматы осы аймақта ерекше орынды иеленеді. Сондықтан, осындай көптеген туристік мекендері бар Жібек жолы үшін көшпелі туризмді дамыту аса өзекті болып табылады.

Жалпы, көшпелі туризм XX ғасырдың 90 жылдардың басында пайда болған жаңа белсенді туризм түрлеріне жатады. Көшпелі туризмді кейбір әдебиеттерде авторлар қозғалмалы немесе белсенді туризм деп атайды. Сондықтан «көшпелі туризмнің» бірнеше анықтамалары бар.

В.В. Храбовченко ойынша, қозғалмалы туризм қозғалыстың белсенді түрлерімен және табиғатта демалумен байланысты барлық саяхаттарды біріктіретін түрі. Автор қозғалмалы туризмге тау және жаяу, су, ат туризмін жатқызады (Храбовченко 2004).

Ал, С.Э. Мышлявцева пікірінше, қозғалмалы немесе белсенді туризм бұл күрделігі жоғары емес маршрут бойынша қатты өзгермеген табиғи ортада, белсенді қозғалу әдістерін қолданумен саяхаттау формасын айтады (Мышлявцева 2007).

Russia Discovery компаниясы көшпелі туризмді белсенді қозғалыс әдістеріне толған және табиғатпен үйлесетін қызықты саяхат ретінде анықтайды (Разнообразие туров в регионах 2010)

Көшпелі туризмнің әлемдегі негізгі орталығы ретінде дамытуды көздеп отырған ел- Моңғолия. 2016 жылдың қазан айының 13-15 күндері Ұлан-Баторда өткен «Бірінші халықаралық көшпелі туризм және Ұлы Жібек жолы бойында қалалардың тұрақты дамуы» конференциясында Моңғолия парламентінің спикері Миеэгомбо Энхболд: «Тұрақты даму жоспары бойынша Моңғолия 2030 жылға дейін көшпелі туризмнің орталығы болады» деп айтқан. Энхболдтың пікірінше, Моңғолияның көшпелі туризмді дамытуда потенциалының жеткілікті екенін айтады (Амбициозный план Монголии стать мировым центром кочевого туризма может воплотиться в жизнь 2016).

Қолданылған деректер мен зерттеу әдістері

Көшпелі туризм дегеніміз маршрут бойынша белсенді немесе белсенді емес (физикалық күшті немесе техникалық) әдістерді пайдалану

арқылы табиғи ортада, рекреациялық мақсатта жасалған саяхат түрі болып табылады.

Осы анықтамаларды саралай келе, қазіргі кездегі көшпелі туризмнің классификациясын ұсынуға болады (1 кесте). Көшпелі туризм үнемі қозғалыста болуды, келген орнын ауыстыруды болжамдайды. Бұл жерде, келу бағынышты сипатта болады. Көліктің техникалық мүмкіншіліктерінің өсуімен көшпелі туризм үрдісі де, туристің «кеңістікті пайдалануға» икемділігі де күшейіп келеді.

Рекреациялық қызмет қозғалуы дәрежесінің өзгеруі туризмнің материалдық-техникалық базасындағы географияға әсер етеді. Қозғалыстың артуы, әсіресе автотуристердің көбеюі туризмді аумақтық ұйымдастырудың желілік-тораптық қағидасын күшейтеді. Туризмнің материалдық-техникалық базасы жолдар бойында дамуға икемделеді. Дербес көлік құралдарының өсу нәтижесінде бір жерде тұрақтаудың орнына, туристердің бірнеше жерлерге баруы, саяхаттауына сұраныс көбірек болады (Нұрланбекова 2011).

1 кесте – Көшпелі туризм классификациясы

Жіктеу белгілері	Көшпелі туризм түрлері
Маршруттағы жылжу әдісі бойынша	Жаяу және ат туризмі; Вело және мототуризм; Автотуризм.
Саяхатың ұзақтығы бойынша	Қысқа мерзімді; Ұзақ мерзімді.
Маршрут трассасының құрлысы бойынша	Сызықтық; Сақиналы.
Қатысушы саны бойынша	Жеке; Отбасылық; Топтық.
Ұйымдастыру сипаты бойынша	Ұйымдастырылған; Ұйымдастырылмаған.

Көшпелі туризмде қозғалыс дәрежесі туризм зерттеу әдістемесінде, әсіресе рекреациялық ресурстарды бағалауда көрінеді. Мысалы, автожол бойынша пейзажды бағалау, жаяу жүріс немесе стационарлық туризм үшін ландшафтарды бағалаудан ажыратылады. Жаяу туризм үшін пейзажды ауыстыру жиілігі автотуризмге қарағанда көбірек болатыны анық.

Бүгінгі көпшілік туристердің мүдделері мынандай: қайда бару керек деген шешім қабылдағанда турист бірнеше жерлерге немесе мемлекеттерге баруды есептейді. Осыдан, көшпелі туризм қалыптасады және осындай бағдарламаны таңдағанда танымдық ынтадан басқа, экономикалық тартымдылықтың маңызы зор болады. Сондықтан да Ұлы жібек жолында көшпелі туризмді дамыта отыра, орналасқан әрбір жерге немесе мемлекетке жеке-жеке барудан гөрі тиімдірек болады.

Ұлы жібек жолы бойынша көшпелі туризмді ұйымдастыру үшін маршрут жоспарланған аумақ бойынша мемлекеттің туроператорлармен бірігіп жұмыс істеу керек. Бірақ біріккен турөнімді құруда шешуші рөл негізінен бастамашы авторларға беріледі. Сондықтан осы мемлекеттерде тек сенімді серіктестерден басқа, турды жүргізу жоспарланатын мемлекеттің негізгі туристік ресурстарын да білу керек. Қазақстан үшін бұл өте маңызды. Себебі бүгінгі күні көшпелі туризмнің біріккен маршруттары осы Ұлы жібек жолы идеясы аясында жүргізіледі (Кочевой туризм предлагают развивать в РК 2016).

Ұлы жібек жолы ескерткіштерін толығымен қамтудың негізгі мәселесі мемлекеттер арасындағы шекара болып табылады, яғни көшпелі туризм кезінде бір жерден екінші жерге, немесе бір мемлекеттен екінші мемлекетке қоныс ауыстыру туристер үшін, турды ұйымдастырушылар үшін де күрделі мәселе болып табылады. Мысалы, көшпелі туризмнің біріккен бағдарламаларын Ұлы жібек жолы бойындағы қалаларда ұйымдастыру мен жоспарлау үшін сол қалалар орналасқан мемлекеттің бақылау-өткізу бекеттерінің өткізу уақыты мен мерзімін білу

керек. Себебі, тіпті кейбір күндері, мысалы мерекелік күндер бақылау өткізу бекеттері жұмыс істемейді. Мұндай қиыншылықтар Ұлы жібек жолы бойындағы мемлекеттердегі көшпелі туризм маршруттарының өту үдерісіне кедергі келтіреді. 2 кестеде Ұлы Жібек Жолы бойында көшпелі туризм дамуының SWOT талдауы көрсетілген. Ертеде Ұлы жібек жолының дамуы әртүрлі мемлекеттердің керуен жолдарын бақылау үшін геосаяси күреске байланысты болса, бүгін де сол аса қатты өзгерген жоқ: геосаяси тұрақтылық сол қалпы маңызды рөл атқарады. Тек, Ұлы жібек жолының даму мақсаты өзгерді. Егер бұрын Ұлы жібек жолы бойы көшіп – қону мақсаты сауда болса, бүгін көршілес өзара қатынас негізінде туризмді дамыту болып табылады (Шашкова 2010).

2 кесте – Ұлы Жібек жолы бойында көшпелі туризм дамуының SWOT- талдауы

Артықшылықтары	**Кемшіліктері**
- табиғи ресурстардың молшылығы: жер рельефі, туристерге көрсетуге арналған табиғи объекттер; - туристік объекттер(көрнекті орындар); - әр елдің мәдениетімен танысу: халық дәстүрлерінің сақталуы мен онымен танысу; - халықтың әлеуметтік-экономикалық дамуы: өмір сүру жағдайының жоғарлауы, халықтың білімділігі мен көзқарастарының дамуы; - инфрақұрылымның дамуы; - автотуризм, велотуризм, салт атты туризмді дамыту; - Ұлы Жібек жолы бойындағы әр елдің ✓ ұлттық өнімдерін шетелге шығару; - көрші мемлекеттермен достық қарым-қатынас орнату; - салауатты өмір салтын ұстану.	- осы сфераның дамуына арнайы мемлекеттік қолдаудың жоқтығы; - кездейсоқ апаттардың болуы; - мезгілдік саяхат жасауға баратын айақтарға байланысты (қыста солтүстік аймақтарда қауіпсіздік ретінде, мұзтайғақ болғанда жолдарды жауып тастайды); - тілдік кедергі: аудармашылардың жетіспеушілігі, халықтың көпшілігінің халықаралық қатынас тілі болатын ағылшын тілін білмеуі.
Мүмкіндіктері	**Кедергілер**
- жаңа және бәсекеге қабілетті отандық турөнімдердің жасалынуы; - туристерге қызмет көрсетуге жаңа инновацияларды енгізу; - әлемдік туристік нарыққа еліміздегі туризмді насихаттау; - инвестицияларды тарту.	- экономикалық кризистің қалыптасуы; - табиғи апаттардың болуы; - саяси мәселелер: мемлекет аралық келіспеушіліктер.

Осылайша, көшпелі туризмнің тұрақты өсуі туризмнің дамуы, мұраны басқару және жергілікті қауымға құрмет көрсету арасында теңдікті қамтамасыз етуді талап етеді. Ол сонымен қатар Ұлы жібек жолының тағайындалу орындары, меншікті сектор және азаматтық қоғам арасында кооперацияларды және жан жақты әрекеттесуді талап етеді. Бекітілген элементтерге сәйкес Ұлы жібек жолында мемлекеттердің туризмді дамытудағы дұрыс саясаты мен мақсаты толыққанды көшпелі туризмді құруға мүмкіндік береді.

Нәтижелер мен талдау

Көшпелі туризмді Ұлы Жібек жолы бойында және біздің мемлекетте дамытудың барлық мүмкіндіктері бар. Көшпелі туризмді Қазақстанда «Батыс Еуропа-Батыс Қытай» халықаралық көлік инфрақұрылымы мен туристік кластер арқылы дамытуға болады. Негізінен бұл жолды «Жаңа Жібек жолы» деп те атайды (Жумагулова 2015). «Жаңа Ұлы жібек жолының» іске қосылуы Қазақстан мен Орта Азия үшін мынандай игіліктерге кенеле алады:

1) Ежелгі сауда жолдары кейіпке енеді, яғни инфрақұрылым дамиды. Ерекше атап көрсететін мәселе, «Жаңа Ұлы жібек жолы» тек «Батыс Қытай- Батыс Еуропа» көлік дәлізі ғана емес, осы бастама арқылы автомобиль жолдары, теміржолдар, құбыр жолдары және т.б. мейлінше жаңарады, қайта жоспарланады (Пірназар 2010).

2) Қос құрлық арасындағы түрлі байланыстар жаңа сипат алады. Ақпарат тасқындаған қазіргі заманда елдер мен елдер арасындағы түрлі байланыстар әлемдік қауымдастықтың назарынан еш тыс қалып отырған жоқ. Жаңа Жібек жолы бұл тұрғыдан алғанда экономикасы ерекше қарқынмен дамып келе жатқан Қытайдың, тәуелсіздік алғандарына ширек

ғасыр толмаса да, өркениет көшінен лайықты орын тапқан Қазақстан мен Орта Азия елдерінің, өзінің саяси және экономикалық қыпалын көршілеріне, тіпті әлемге қалайда танытып қалуға үнемі тырысып отырған Ресейдің, өркениет дамуының жаңа белестеріне қол артып отырған Еуропа елдерінің ортақ зейнеті бола алады (Кулибаев 2015).

3) Жаңа Жібек жолы Қазақстан мен Орта Азияның туризм саласындағы болашағына зор серпін береді. Ұлы Жібек жолы бойында орта ғасырларда қандай қалалардың болғаны, ондағы отырықшылық мәдениеттің қалай дамығаны, ұжымдасып өмір сүрудің өзіндік сипаттары тарихтан белгілі (Лю 2015). Бүгінгі күні сол шаһарлардың орны мемлекет қорғауына алынып, туристер қызыға аралайтын мекенге айналып келеді. Көне Сауран, Отырар, Сайран, Алтынтөбе қалаларын айтпаған күннің өзінде, Тараз шаһарының ескілікті орны түгелдей жаңарып жатқаны да көз алдымызда. Егер осының бәрін бүгінгі коммуникация мүмкіндіктерін пайдалана отырып әлемге танытатын болсақ, болашақта Орталық Азияның бұрынғы керуен жолын туристік орталыққа айналдырудың мол мүмкіндігі бар (Кулибаев 2015).

4) Жаңа Жібек жолы бойында жолаушыларға қызмет көрсету ерекше қарқынмен дамиды. Түрлі жол бекеттері, асханаалар, шағын қонақжайлар, көлікті шұғыл жөндеу стансалары көптеп ашылып, халықтың біраз бөлігі жұмыспен қамтылады. Жолды өз деңгейінде ұстап тұру үшін де арнайы қызмет жасақтары құрылады. Экономикалық тұрғыдан алғанда да «Жаңа Ұлы Жібек жолы» Қазақстан үшін өте пайдалы болмақ (Пірназар 2010).

«Батыс Еуропа-Батыс Қытай» жол торабы бойында орналасқан ара қашықтығы 1390 километр болатын Қызылорда-Түркістан-Шымкент-Тараз-Алматы-Қорғас (Хоргос) жолдары арқылы көшпелі туризм түрін ұйымдастырудың болашағы зор (1 сурет) (Западная Европа – Западный Китай. Международный транзитный коридор 2016).

1 сурет – Қызылорда-Түркістан-Шымкент-Тараз-Алматы-Қорғас (Хоргос) маршруты

Бұл Қазақстан астаналары болған әрі Қазақстан Республикасының ірі 3 мегополисі және діни астана ретінде Түркістан қалалары мен қазіргі таңда сауда орталығы болып отырған қаланы қамтиды. Болашақта осы маршрут негізінде көшпелі туризм түрін аралас көлік құралдарын пайдаланып, ұйымдастыру жоспарлануда. Маршрут белсенді немесе белсенді емес (физикалық күшті немесе техникалық) әдістерді пайдалану арқылы жүргізіледі.

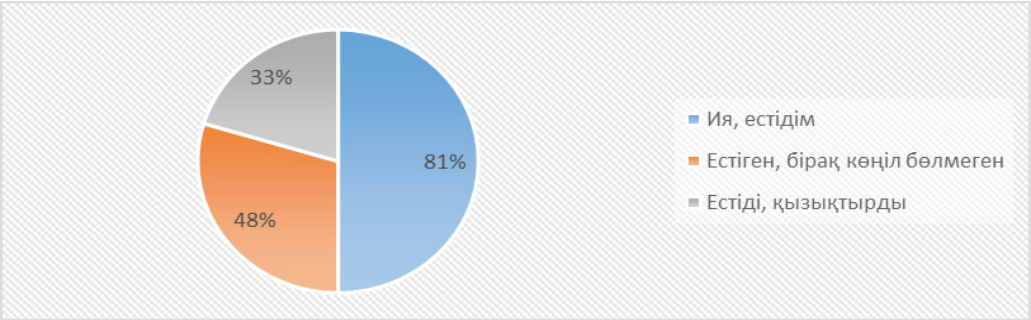

2 сурет – Сауалнама нәтижесі

«Батыс Еуропа-Батыс Қытай» жол торабының Қазақстан тұтынушылар арасында маңызын білу мақсатында сауалнама жүргізілді (2 сурет).

Жүргізілген сауалнама нәтижесі бойынша, жалпы жауап бергендердің 81 % Жаңа жібек жолы жобасын естігендерін айтты. Бұл әрине қуантарлық көрсеткіш. Алайда, оның тек 33 % ғана жобаға қызығушылық туғызып, жобаның дамуын бақылауда, ал 48 % тек естіп қана қойған.

Мұндай көрсеткіштің төмен болуына туристік тұтынушылардың бұл жоба туралы аз хабардар болуы себеп болып табылады. Сондықтан бұл кемшілік тұсты жою үшін маркетингтік шаралар ұйымдастырылған жөн.

Көптеген әлем басылымдары Ұлы жібек жолы мемлекеттері бойынша туристік каталогтар мен жол сілтемелерін әртүрлі тілдерде және көптеген тираждармен басып шығарды.

Terra America East беттерінде көп уақыт бойы «Жаңа Ұлы жібек жолы» жобасы талқылануда, бұл өте жақсы, себебі, негізінен бізде геополитикалық концепциялар аргументтермен талқыланбайды, тек эмоцияларға тіреле отырып насихатталады. Берілген Terra America East беттерінде бірнеше ағылшын сарапшылары Жібек жолының жаңа жобасы жайында ой-пікірлермен бөліскен болатын.

Мысалы, никлас Сванстрем жобаның басты мақсаты – аймақты өзінің көзқарасымен көру әрекеті, яғни, ресейлік, британдық, еуропалық немесе басқалардың қызығушылықтарының бөлігі емес, онымен қоса, аймақтың ортасы Ауғанстан және оның міндеттері болып табылады деп есептейді (Обзор и критика концепций иностранных авторов).

Claus Richter, Bruno Baumann, Bernd Liebner өздерінің «Die Seidenstrasse. Mythos und Gegenwart» атты мақалаларында: «Бүгінгі күні Ұлы жібек жолының маршруттары қапырықты шөлдермен, биік таулы шатқалдармен және де жүзжылдық естелігі сақталған архитектуралық ескерткіштері бар көне қалалармен өтеді» деп баға берген (Claus Richter, Bruno Baumann, Bernd Liebner. Die Seidenstrasse. Mythos und Gegenwart,1999).

Қорытынды

Ұлы және тарихи Жібек жолы қазіргі таңда, халық арасында өзара түсіністік және бейбітшілік белгісі бола отырып, болашақта көшпелі туризм бойынша сан алуан туристер саяхаттайтын қызықты маршруттар жасауға болатын мекенге айналуы ықтимал.

Ұлы Жібек жолында да, Қазақстанда да, саяхатшыларды тарту үшін барлық басымдылықтары бар, алайда берілген белсенді туризм түріне лайықты көңіл бөлінбейді. Бұл туризм түрі әлем бойынша ең қажетті және перспективті трендтердің бірі болуына қарамастан, бұл бағытқа мемлекеттен қолдау көрсетілмей жатыр. Берілген бағытты біздің ұлттық ерекшеліктерімізді енгізу арқылы дамытуға болады. Ұлы Жібек жолы бойында көшпелі туризмнің дамуына әсер ететін негізгі факторлар:

- инфрақұлымға инвестиция құю;
- Ұлы Жібек жолы бойында көшпелі туризмнің орталықтарын құру;
- көшпелі туризмге сұраныс тудыру;
- көшпелі туризмге инновациялық жаңалық енгізу;
- ыңғайлы, қызықты турлар ұйымдастыру;
- саяси тұрақтылық.

Бүгінде Қазақстанның Үкіметімен жеті кластерлік бастама санатында экономиканың басымдықты секторы ретінде туристік индустрияны қалыптастыру анықталған. Мемлекеттік және салалық бағдарламада Ұлы Жібек жолындағы мәдени-танымдық туризмді дамыту, оның маңызды құрамы болып табылады. Қазіргі таңда, Ұлы

Жібек жолы бізді ежелден байланыстырып келе жатқан әлемнің барлық аймақтарымен белсенді түрде байланыс жасайтын магистралға айналды.

Ұлы Жібек жолын қайта қалпына келтіру бүгінгі таңның ең өзекті мәселелерінің бірі және бұл ірі халықаралық жобаны, оның ішінде Ұлы Жібек жолы бойымен халықаралық туризмді дамытуға Қазақстан белсенді қатысып келеді (Түрік тілдес мемлекеттердің ынтымақтастығы Кеңесінің IV саммиті 2017).

Жібек жолын қайта жандандыру – бұл ұқыпты стратегиялық жоспарлауды талап ететін күрделі көп жақты жоба. Жібек жолы – бұл ежелгі маршрут бойындағы жай ғана құрылыс жолы емес, бұл инфрақұрылымның дамуы, тиімді ынтымақтастық үшін ең жоғарғы деңгейдегі қолайлы жағдайды құруды толық жетілдіру заңнамасы, сонымен қатар қатысушы елдер арасындағы өзара түсіністік жетістіктерінің бірі (3. Малдыбек. 2015).

Осы факторларды негізге ала отырып, Ұлы Жібек жолы бойында көшпелі туризмнің дамуына зор мүмкіндіктер бар екенін айтуға болады.

Әдебиеттер

1 Храбовченко, В. В. (2004) Экологический туризм (2004) [Ecological tourism] – 44 с.

2 Мышлявцева, С.Э. (2007). Активный туризм в регионах Урала (маршрутный принцип территориальной организации) [Active tourism in the regions of the Urals] – 19 с.

3 Разнообразие туров в регионах (2010) [Электронды ресурс]: URL: http://www.advesti.ru (кірген уақыты: 02.09.2017).

4 Амбициозный план Монголии стать мировым центром кочевого туризма может воплотиться в жизнь (2016) [Электронды ресурс]:URL:// http://asiarussia.ru/news/13924/ (кірген уақыты: 03.09.2017).

5 Нұрланбекова Р.Б. (2011) Ұлы Жібек жолы және туризм [Электронды ресурс]: URL:// http:// http://lib.nkzu.kz (кірген уақыты: 04.09.2017).

6 Кочевой туризм предлагают развивать в РК (2016) [Электронды ресурс]: URL:// http://allnews.kz (кірген уақыты: 07.09.2017).

7 Шашкова О., Мельник Ю. Туризм на Шелковом пути (2010) [Электронды ресурс]: URL:// http://lib.nkzu.kz (кірген уақыты: 04.09.2017)

8 Жумагулова, Б. Возрождение «шелкового пути» и казахстанско-китайское сотрудничество (2015) [Электронды ресурс]: URL://http://absopac.rea.ru (кірген уақыты: 10.09.2017).

9 Кулибаев А. Шелковый путь - Казахстан: возрождение истории, развитие туризма (2017) [Электронды ресурс]: URL:// http://www.nomad.su (кірген уақыты: 09.09.2017).

10 Малдыбек Ұлы Жібек жолы және өркениетаралық байланыстардың кейбір аспектілері (2008) [Электронды ресурс]: URL http://www.library.psu.kz (кірген уақыты: 09.09.2017).

11 Түрік тілдес мемлекеттердің ынтымақтастығы Кеңесінің IV саммиті [Электронды ресурс]:URL:// www.akorda.kz (кірген уақыты: 03.09.2017).

12 Пірназар С. «Ұлы жібек жолының»бойымен салынып жатқан «Батыс Еуропа-Батыс Қытай» дәлізі құрылысының қарқыны жақсы (2010) [Электронды ресурс]:URL:http://lib.nkzu.kz (кірген уақыты: 08.09.2017).

13 Западная Европа – Западный Китай. Международный транзитный коридор (2016) [Электронды ресурс]:UR:// http://europe-china.kz (кірген уақыты: 04.09.2017).

14 Лю Ц. Стратегии развития нового Шелкового пути в XXI веке // Молодой ученый. – 2015. – №15. – С. 391-394. [Электронды ресурс]:URL: https://moluch.ru/archive/95/21393/ (кірген уақыты: 03.09.2017).

15 Обзор и критика концепций иностранных авторов. [Электронды ресурс]:URL:http://east.terra-america.ru/new-silk-way-success.aspx.

16 Claus Richter, Bruno Baumann, Bernd Liebner. Die Seidenstrasse. Mythos und Gegenwart. – Hamburg: Hofmann und Campe, 1999. – 304 p.

References

1 Hrabavchenko V.V. (2004) Ekologicheskii turizm [Ecological tourism] –44 s.

2 Myshlyavseva S.E. Aktivniy turizm v regionah Urala [Active tourism in the regions of the Urals] – 19 s.

3 Raznoobrazie turov v regionah (2010) [Electrondy resurs]: URL: http://www.advesti.ru (kirgen uakyty: 02.09.2017).

4 Ambisiozniy plan Mongolii stat mirovym sentrom kochevogo turizma mojet voplotit'sya v jizn' (2016) [Elecrtondy resurs]:URL:// http://asiarussia.ru/news/13924/ (kirgen uakyty 03.09.2017).

5 Nurlanbekova R.B. (2011) Uly Jibek joly jane turizm [Elektrondy resurs]: URL:// http:// http://lib.nkzu.kz (kirgen uakyty: 04.09.2017).

6 Kochevoi turizm predlagauit razvivat' v RK [Elektrondy resurs] URL:// http://allnews.kz (kirgen uakyty: 07.09.2017).

7 Shashkova O., Mel'nik Ui., Turizm na Shelkovom puti (2010) [Elektrondy resurs]: URL:// http:// http://lib.nkzu.kz (kirgen uakyty: 04.09.2017).

8 Jumagulova B. Vozrazhdenie shelkovjgj puti I kazhstanskogo-kitaskoe sotrudnechesntvo (2015) [Elektrondy resurs]: URL:// http://absopac.rea.ru (kirgen uakyty: 10.09.2017).

9 Kulibaev A. Shelkoviy put'-Kazkhstan: vozrazhdenie istorii, istorii razvitie turizma (2017) [Elektrondy resurs]: URL:// http://www.nomad.su (kirgen uakyty: 09.09.2017).

10 Z.Maldybek Uly Jibek joly jane orkenietaralyk bailanystaryndyn keibir aspektileri (2008) [Elektrondy resurs]: URL http://www.library.psu.kz (kirgen uakyty: 09.09.2017).

11 Turki tildes memleketterdin yntymaktastygy Kenesinin IV sammiti [Elektrondy resurs]:URL:// www.akorda.kz (kirgen uakyty: 03.09.2017).

12 Pirnazar S. Uly Jibek jolynyn boiymen salynyp jatkan Batys Europa-Batys Kytai dalizi kurlysynyn karkyny jaksy (2010) [Elektrondy resurs]:URL:http://lib.nkzu.kz (kirgen uakyty: 03.09.2017).

13 Zapadnaja Evropa – Zapadnyj Kitaj. Mezhdunarodnyj tranzitnyj koridor. [Elektrondy resurs]:UR:// http://europe-china.kz (kirgen uaқyty: 04.09.2017).

14 Lju C. Strategii razvitija novogo Shelkovogo puti v XXI veke // Molodoj uchenyj. – 2015. – №15. – S. 391-394. [Elektrondy resurs]:URL: https://moluch.ru/archive/95/21393/ (kirgen uaқyty: 03.09.2017).

15 Obzor-i-kritika-koncepcij-inostrannyh-avtorov. [Elektrondy resurs]: URL:http://east.terra-america.ru/new-silk-way-success.aspx

16 Claus Richter, Bruno Baumann, Bernd Liebner. Die Seidenstrasse. Mythos und Gegenwart. – Hamburg: Hofmann und Campe, 1999. – 304 p.

ҒТАМР 06.71.57

Алиева Ж.Н., Құттыби А.Ә.

Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Қазақстан, Алматы қ.,
e-mail: azhn99@mail.ru

ТУРИЗМДІ ДАМЫТУДАҒЫ НЕЙРОМАРКЕТИНГТІҢ РӨЛІ

Қазіргі таңда нарықта тауарлар мен қызмет түрлерінің көптігіне және саналуандығына байланысты маркетингтік қызметтің жаңа үрдістерін табу, атап айтқанда, тұтынушылармен жұмыс жасау, тұтынушыға әсер ету тиімділігін арттыру және тұтынушылардың ақпарат қабылдау дәрежесін анықтау мәселесі өте маңызды болып табылады. Осыған байланысты бүгінгі күні тұтынушылардың іс-әрекетін бақылау үшін адам миының зерттеуін қолданатын маркетингтің ең өзекті және инновациялық бағыты – нейромаркетинг болып табылады. Егер классикалық маркетинг субъективтік деректерді бағалауға негізделген болса, ал нейромаркетинг өздігінен және қадағалаусыз көрінетін адамның реакцияларын талдайды. Нейромаркетинг көмегімен тұтынушыны белгілі бір өнімді немесе қызметті сатып алуға ынталандыратын жағдайды анықтауға болады. Туризм саласында да нейромаркетинг әдістерін қолдану маңызды болып табылады.

Мақала нейромаркетингтің теориялық негіздерін қамтиды, «нейромаркетинг» түсінігі бойынша ресейлік және шетелдік ғалымдардың түрлі көзқарастары ұсынылған, қазіргі таңда қолданыстағы терминологияға талдау жасалынған. Сонымен қатар, нейромаркетинг пен туризм байланысы, «маркетинг» және «нейромаркетинг» ұғымдарының арасындағы айырмашылықтар анықталды және халықаралық нейромаркетинг бойынша зерттеулер мен оның нәтижелері туралы мәліметтер келтірілген. Туризмде нейромаркетингтік құралдарды қолдануға SWOT-талдау жасалынды.

Түйін сөздер: нейромаркетинг, туризмдегі нейромаркетинг, туризм, нейромаркетингтік зерттеулер.

Aliyeva Zh.N., Kuttybi A.A.

Al-Farabi Kazakh national university, Kazakhstan, Almaty, e-mail: azhn99@mail.ru

The role of neuromarketing in the development of tourism

Currently, under the conditions of oversaturation of the market in goods and services, there is a question about the search for new trends in marketing activities, in particular in the field of work with consumers, improve the efficiency of the impact on the consumer and determine the degree of perception of the information. In this regard, the most relevant and innovative direction of marketing today is neuromarketing, which uses human brain research to study the behavior of customers. If classical marketing is built on the evaluation of subjective data, neuromarketing relies on an analysis of those human reactions that manifest themselves spontaneously and uncontrollably. With the help of neuromarketing, you can identify what stimulates the consumer to purchase a particular product or service. The use of methods of neuromarketing in the field of tourism is also relevant.

The article examines the theoretical foundations of neuromarketing, presents various points of view of Russian and foreign scientists on the concept of "neuromarketing", analyzes the existing terminology. At the same time, the neuromarketing and tourism nexus, the distinctions between the concepts of "marketing" and "neuromarketing" are revealed, data on international neuromarketing research and its results are given. SWOT analysis of the use of neuromarketing tools in tourism has been compiled.

Key words: neuromarketing, neuromarketing in tourism, tourism, neuromarketing research.

© 2017 Al-Farabi Kazakh National University

Алиева Ж.Н., Құттыби А.А.
Казахский национальный университет имени аль-Фараби, Казахстан, г. Алматы, e-mail: azhn99@mail.ru

Роль нейромаркетинга в развитии туризма

В настоящее время, в условиях перенасыщения рынка товарами и услугами, стоит вопрос о поисках новых тенденций в маркетинговой деятельности, в частности, в области работы с потребителями, повышения эффективности воздействия на потребителя и выявления степени восприятия им информации. В связи с этим наиболее актуальным и инновационным направлением маркетинга на сегодняшний день считается нейромаркетинг, который использует исследования мозга человека для изучения поведения покупателей. Если же классический маркетинг построен на оценке субъективных данных, то нейромаркетинг опирается на анализ тех человеческих реакций, которые проявляются спонтанно и неконтролируемо. С помощью нейромаркетинга можно выявить, что стимулирует потребителя приобрести тот или иной товар или услугу. Использование методов нейромаркетинга в сфере туризма также актуально.

В статье рассматриваются теоретические основы нейромаркетинга, представлены различные точки зрения российских и зарубежных ученых о понятии «нейромаркетинг», дается анализ существующей на сегодняшний день терминологии. Вместе с тем раскрывается взаимосвязь нейромаркетинга и туризма, различия между понятиями «маркетинг» и «нейромаркетинг», приводятся данные о международных нейромаркетинговых исследованиях и о его результатах. Составлен SWOT-анализ использования нейромаркетинговых инструментов в туризме.

Ключевые слова: нейромаркетинг, нейромаркетинг в туризме, туризм, нейромаркетинговые исследования.

Кіріспе

Бүгінгі күнде әрбір адам өмір бойы 2 000 000 - нан астам жарнаманы көреді, бұл адамның өмірінің 6 жылға жуық уақытын құрайды. Туризмдегі маркетинг мәселесі бұрынғысынша өзекті болып табылады, өйткені заманауи жарнама тұтынушылардың назарын туристік өнім сатып алуға ынталандырмайды. Қазіргі таңда жарнама тұтынушыны тартпайды, керісінше оны жалықтырып жібереді. Нейромаркетинг қазіргі заманғы әлемде салыстырмалы түрде жаңа тұжырымдама болып табылады, ол нейроэкономика сияқты жаңа ғылыми бағыттан біртіндеп пайда болды (Лурия 2004).

Нейромаркетинг концепциясы «Билік гигабайты» кітабының авторы Берд Ковидің айтуынша, 1990 жылы Гарвард университетінде қалыптасты (Butler 2008). Бұл әдіс негізінде психологтардың зерттеулері жатыр, олардың зерттеуінше адам іс-әрекетінің 95%-ы бейсаналық деңгейде жүзеге асады. Magram Market Research зерттеу орталығының деректері бойынша, қалыпты (минутына 60 такт) мелодиялар адамдарды импульсті сатып алуларға итермелейді. «Адамдар мелодия әсерінен жоспарлағаннан 35-40%-ға көбірек қаражат жұмсайды», – дейді Magram MR орталығының PR-директоры Владимир Скрипниченко. Осыны жүзеге асыруға бағытталған технологиялар жиынтығы – «нейромаркетинг» деп аталады. Нейромаркетинг құрамына визуалды мерчандайзинг, дыбыстық дизайн және аромамаркетинг кіреді (Kampakoglou 2012).

Туризм – бұл күрделі әлеуметтік жүйе, сондықтан нейромаркетинг саласындағы зерттеулер туристік ұсынысты басқару үшін пайдаланылады. Нейромаркетингтік деректер жаһандық туризм нарығындағы болашақ зерттеулер мен брендтердің қалыптасуына негіз болады (Lindstrom 2008). Нейромаркетингтік зерттеулер белгілі бір мультимедиялық ынталандыруды қарау барысында туристердің сана-сезімін түсіндіреді. Туристік компаниялардың бренді мен тактикасы, оның идентификациясы мен бейнесі, сөзсіз, әлеуетті туристердің қабылдауына әсер етеді (Anholt 2010). Нейромаркетингтік зерттеулер туристердің шынайы сезімдері мен қажеттіліктерін анықтап, оны жүзеге асыруға бағытталады. Сондықтан да қазіргі заман туризм индустриясы сынды қарқынды дамушы сала нейромаркетингтік іс-әрекеттерді тиімді қолдана алады (Adolphs 2005).

Қолданылған деректер мен зерттеу әдістері

Нейромаркетинг – бұл маркетинг, нейропсихология, психофизиология сынды ғылымдар мен ми зерттеулерін жүргізудің заманауи медициналық технологиялары жиынтығынан құралған пәнаралық ғылым. Әлемдік экономикадағы бүгінгі күнде орын алған жаһандық өзгерістер инновациялық салада пәнаралық зерттеулердің маңыздылығын арттырады. Мұндай зерттеулер табысты туристік ұсыныстарды

қалыптастыруда маңызды факторға айналады, өйткені әр түрлі құзыреттіктердің болуы корпоративтік және қалааралық деңгейдегі ынтымақтастықтың өсуіне және жаңа білім, дағды мен технологияларды беру арналарын кеңейтуге ықпал етеді (Симачев 2014).

1990 - жылдың соңында профессор Джерри Зальтман жалпы нейромаркетинг әдіснамасын әзірледі және ZMET технологиясын патенттеді (Zaltman Metaphor Elicitation Method - «Зальтманның метафораларын игеру әдісі») (Morin 2011). Бұл әдістемеде тұтынушыға оң эмоционалды әсер ететін суреттер жиынтығы қолданылды. Осының нәтижесінде алынған деректер психологпен әңгімелесу кезінде немесе мидың суреттерін талдау арқылы түсіндірілді. Қазіргі таңда нейромаркетинг тұрақты тұтынушылары мен елеулі бюджетті талап ететін толыққанды маркетингтік бағытқа айналды. ZMET маркетинг технологиясы ірі компаниялар арасында өте танымал, оның ішінде Coca-Cola, Procter & Gamble, General Motors, Eastman Kodak, General Mills және Nestle сияқты екі жүзден астам фирмалар пайдаланатыны белгілі (В фокусе Нейромаркетинг 2010).

Ірі ресейлік «Адамас» зергерлік тізбегі, «Белый ветер» компьютерлік дүкені, «Econika» және Carlo Pazolini аяқ-киім дүкендері нейромаркетингтік құралдарды: суреттер мен иістер арқылы адамдарды сатып алуға ынталандыру үшін қолдана бастады (Нейромаркетинг 2015).

Нейромаркетинг – бұл маркетингтік зерттеулердің жаңа бағыты, оның зерттеу пәні – адамның бейсаналық түрде белгілі бір тітіркендіргіштерге сенсомоторлық, танымдық және эмоционалдық реакцияларын зерттеу болып табылады (Ohme 2009). Зерттеушілерді адамның саналы «сүзгілерінен» өтпеген реакциялары ғана қызықтырады. Зерттеу барысында респонденттердің әр түрлі тітіркендіргіштерге (жарнама үлгілері, өнімдер, логотиптер) физиологиялық реакциялары: мидың түрлі бөліктерінде белсенділіктің өзгеруі, жүрек соғуы және тыныс алу жиілігі, тері ылғалдылығы, көз қарашығының қозғалысы жіті бақыланады (Bermeintiger 2009). Туризм саласында туристерге әралуан туристік объектілер жайлы бейнежазбалар көрсетіліп, респонденттердің эмоцияларына зерттеу жүргізіледі. Бұл нейромаркетингтік зерттеулер әлі де сирек кездеседі, өйткені технологиялық жабдықтар өте қымбат (Javor 2013).

Туризмдегі нейромаркетингтің мақсаты – арнайы маркетингтік ынталандыруларға, атап айтқанда, турөнім мен қызмет түрлеріне туристердің шынайы реакциясын анықтау және алынған зерттеу мәліметтері негізінде максималды эффективті жарнамалық коммуникацияларды жүзеге асыру, респонденттердің жауаптарының нейрофизиологиялық көріністерін объективті бағалау болып табылады (Peelen 2009). Бұл көріністер өте құнды, өйткені тұтынушының психикасындағы когнитивті (назар аудару, есте сақтау, тану) және эмоциялық процестерді шынайы түрде көрсетеді. Осылайша алынған ақпарат тұтынушылардың шешім қабылдауына әсер ететін факторларды анықтауға көмектеседі (Haynes 2006).

Классикалық маркетингтен нейромаркетингтің негізгі айырмашылығы – сатып алушының субъективті қалаулары туралы деректерді жинауды және талдауды талап етпейді (Наумов 2008). Маркетингтік әдістерге жататын фокустоп, сауалнама сынды зерттеулер нәтижесі дұрыс ақпарат бермеуі ықтимал, өйткені адамдар әртүрлі әлеуметтік қысым нәтижесінде шынайы ой-пікірін білдірмейді. Өйткені респонденттерге келесідей факторлар әсер етуі мүмкін:

– респонденттің саналы өзін-өзі бақылауы;

– оң әлеуметтік бағаға ие бола алатын жауаптарды беру ниеті;

– топ немесе жағдайдың әсері;

– респонденттің жалған ақпарат беруі;

– респондент сезе алмайтын бейсаналық процестердің болуы (Madan 2010).

Ал нейромаркетингтік зерттеулер тікелей ми қабатын зерттегендіктен шынайы деректер алынады. Cheetos тамақ өнімдері компаниясы қызық тәжірибе жүргізді. Бір топ таныс емес әйел адамдар бірінші кезеңде Cheetos компаниясының жаңа жарнамасын тамашалады. Роликте әйел адам кек алу мақсатында ашық-сары Cheetos өнімдерін ақ киім салынған кір жуғыш машинаға салып жіберді. Фокус-топқа жүргізілген сауалнама бойынша, барлық әйел адамдар бұл жарнамаға «дөрекі» деген баға берді.

Зерттеудің екінші кезеңінде дәл осы жарнамаға әйелдердердің миындағы реакциясын бақылады. Алайда, олардың шынайы сезімдері мен ойлары мүлдем басқаша еді. Көпшілігі бұл жарнама сюжетін қызықты әрі көңілді деп тапты. Бірақ, бөтен адамдардың негативті қабылдауынан қорқып, зерттеуге қатысушылар жалған ақпарат бергені анықталды (Miller 2008).

Бүгінде нейромаркетинг жеткілікті дамыған сала болып табылады, әлемде 95-ке жуық нейромаркетингтік агенттік жұмыс істейді (Использование нейромаркетинга для увеличения объема продаж 2015). Нейромаркетинг ғылымы

ми зерттеулеріне негізделген және неврология және маркетинг туралы білімін біріктіреді.

Туризмдегі нейромаркетинг демалушылардың шешім қабылдау процесіне көптеген факторлар әсер етеді деп санайды: түс, сурет, иіс, дыбыс, әріптік комбинация - бұл факторлар тұтынушыны белгілі бір өнімді таңдауға бағыттайды (Rustichini 2005). Нейромаркетинг терминіне көптеген шетел және ресейлік ғалымдар анықтама берген, оны төмендегі кестеден көре аламыз (Кесте 1).

1-кесте – «Нейромаркетинг» түсінігінің анықтамалары

I№	Авторлар	Анықтамалар
1	Эйл Смидтс	Нейромаркетинг – мидағы процестерді тікелей өлшеу арқылы маркетингтік іс-әрекеттерге тұтынушының реакциясын анықтау және мидың реакциясын зерделеу арқылы маркетингтік әдістердің тиімділігін арттыруға мүмкіндік беретін ғылым.
2	Маркграф, Шеффер, Пулкенат	Нейромаркетинг – бұл туризм нарығын зерттеудің инновациялық аймағы.
3	Карреманс, Стробе, Клаус	Бұл ғылым негізіне нейромаркетингтік зерттеулер жатады. Нейромаркетингтік зерттеулердің көмегімен алынған деректер сенімді және объективті болып табылады, өйткені олар субъектілердің ауызша сараптамасы арқылы емес, тітіркендіргіштерге неврологиялық кері әсер нәтижесінде анықталады.
4	Кук, Уоррен, Пайот, Шейер, Лейхтер	Нейромаркетинг – стимуляторларға мидың реакцияларын бейнелейтін пәнаралық ғылым. Нейровизуализациялау әдісі зерттеушіге неврологиялық құрылымдарға әсер ететін тітіркендіргіштерді сурет түрінде көруге мүмкіндік береді. Дегенмен, нейровизуализациялау әдісін қолдану үшін зерттеуші мидың үшөлшемді теориясын да білуі керек.
5	Баутин В.М., Мычка С.Ю.	Адамның ынталандыруларға сенсомоторлық, когнитивтік және эмоционаалдық реакцияларын зерттейтін маркетингтік зерттеулердің инновациялық бағыты нейромаркетинг деп аталады.
6	Клепикова О.Е., Чернова М.А.	Нейромаркетинг – тұтынушы мінез-құлқын анықтауда персоналды-дифференциалдық маркетингтік бағыт, неврологиялық жетістіктерді қолданатын тәжірибенің жаңа облысы. Нейромаркетинг – ғаламдық міндеттерді орындауда ғана емес, синергетикалық өзара іс-қимыл аясында тиісті пәндердің құралдарын байытуға мүмкіндік беретін ғылыми пән.

Кестеде көрсетілген мәліметтерге талдау жасай келе, келесідей тұжырымдарды жасауға болады: нейромаркетинг – нейроғылым саласының құралдарын қолдана отырып, тұтынушының шынайы қажеттіліктерін анықтауға және зерттеуге мүмкіндік беретін маркетингтің қосалқы саласы.

Туризмдегі нейромаркетинг дегеніміз – туристердің турөнім мен қызмет түрлеріне шынайы реакцияларын анықтау, олардың қажеттіліктерін толық қанағаттандыруға бағытталған нейромаркетингтік зерттеулер жүргізу, инновациялық турларды ұйымдастыруға мүмкіндік беретін зерттеулер жүргізу.

2007 жылы нейромаркетингтік зерттеулерге Coca-Cola, Procter-Gamble, General Motors, Eastman Kodak, Bank of America, Nestle және т.б. бірнеше ірі компаниялар 1,5 миллиард доллар бөлді (Оме 2008). Қазіргі таңда нейромаркетингтік зерттеулерге бөлінетін қаржылық инвестициялар бірнеше есе өсті. Нейромаркетинг саласындағы зерттеулер АҚШ пен Еуропада құрылған 15-тен астам орталықпен жүзеге асырылады (Braeutigam 2005). Ресейде нейромаркетинг саласындағы зерттеулерді М.В. Ломоносов атындағы МГУ ғалымдары табысты түрде жүргізуде. Көптеген ірі компаниялар нейромаркетингтік зертханалардың қызметіне жүгінеді, ең танымал - Nielsen компаниясының Consumer neuroscience нейромаркетингтік зертханасын атап айтуға болады. Ал Coca-Cola сынды ірі компанияларда жеке нейромаркетингтік зертханалары қызмет етеді (Sanfey 2006).

Туризмде нейромаркетингтің көптеген әдістері потенциалды туристердің өнімге, дизайнға, жарнамаға және олардың құрамдас элементтеріне деген көзқарасын анықтау үшін қолданылады. Нейромаркетингтің танымал әдістері (тұтынушылық мінез-құлықты зерттеу):

ФМРБ – бұл функционалды магнитті-резонансты бейнелеу, оның көмегімен ынталандыру кезінде ми қызметінің суретін алуға болады.

Осы деректердің көмегімен маркетологтар оңтайлы сезімдерге жүгініп, дұрыс эмоцияларды тудыратын ең тиімді жарнама сюжетін жасай алады (Logothetis 2008).

ЭЭГ – электроэнцефалография (мидың нейрондық қызметінің, көңіл ырғағының, эмоционалдық күйінің әсерінен рентмограммалардың өлшеулері) (Reid 2006).

Адамның жүрек-қантамыр жүйесінің мониторингі (жүрек соғу жылдамдығын өлшеу, қысым және тамыр соғуын өлшеу);

Терінің электр кедергісін өлшеу (адамның терлеу деңгейін анықтау үшін);

Бет бұлшық еттерінің тарылуын тіркеу; (эмоцияларды талдауға көмектеседі: таңданыс, тітіркену, қуаныш, қорқыныш және т.б.).

Ұйғарылған потенциалдардың талдауы (әртүрлі ынталандыруларға мидың реакциясын талдау);

Eye-tracking - көздің қозғалысын талдау (адам көзқарасының негізгі бағыттарын қадағалау, көз қарашығының өлшемі және көздің бір бағытқа қарау ұзақтығы). Eye-trakcing туристердің бір объектіге назарын аудару және оның эмоционалдық күйінің өзгеру деңгейін анықтауға мүмкіндік береді (Что такое Eye Tracking 2017). Туризмдегі нейромаркетинг адамның тұтыну іс-әрекетіне әсер ететін 5 негізгі арнаны пайдаланады: көру - визуалды әсерлер, иіс, есту, дәм, эмоциялар (Lieberman 2007).

Қазіргі таңда ең тиімді арна – туристерге эмоционалдық тұрғыдан әсер ету болып табылады. OkDork и Buzzsumo компаниясы тұтынушылар арасындағы ең жиі кездесетін эмоцияларды зерттеген болатын. Зерттеу барысында ең танымал 4 эмоцияны анықтады: қорқыныш, күлкі, көтеріңкі көңіл-күй, қуаныш (6 приемов нейромаркетинга в чем же секрет? 2017) Сонымен қатар, зерттеу нәтижесінде туристер арасындағы ең танымал эмоциялардың үлесі төмендегідей болды (Сурет – Ең танымал эмоциялар (OkDork и Buzzsumo зерттеулері бойынша).

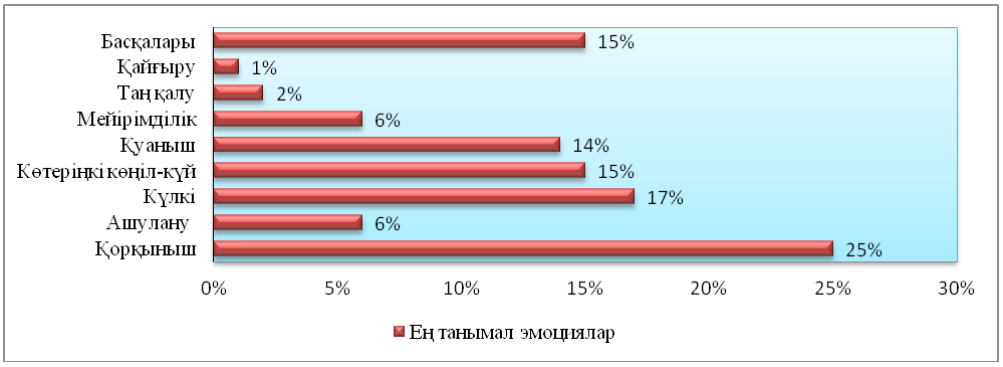

Сурет – Ең танымал эмоциялар (OkDork и Buzzsumo зерттеулері бойынша)

Зерттеу барысы. Туризмдегі нейромаркетингтің рөлін анықтау мақсатында жүргізілген зерттеулер. Дьюк университетінің маркетинг докторы Джон Губер тәжірибе жүргізген. Ол рекреанттарға таңдау жасауды ұсынды: үйден 25 км қашықтықта орналасқан 5 жұлдызды мейрамханада тамақтану немесе үйден 5 мин арақашықтықта орналасқан 3 жұлдызды мейрамханада тамақтану.

Демалушыларға үшінші нұсқа ретінде үйден 16 мин қашықтықта орналасқан 2 жұлдызды мейрамхананы ұсынғанда, зерттеуге қатысушылардың көп бөлігі 3 жұлдызды мейрамхананы сенімді түрде таңдады. Ал, 2 жұлдызды мейрамхананы 35 мин қашықтықта орналасқан 4 жұлдызды мейрамханаға ауыстырғанда, респонденттердің көпшілігі 5 жұлдызды мейрамхананы таңдаған болатын. Бұл тәжірибеде 3-ші нұсқа алдау ретінде ғана ұсынылды, соның нәтижесінде туристер алдыңғы ұсынылған 2 мейрамхананың біреуіне таңдау жасайды. Нейромаркетингтік сабақ: өнім немесе қызметті потенциалды туристерге ұсыну алдында басқа да қосымша ұсыныстар тұтынушы таңдауын өзгертуі мүмкін екенін ескеру қажет. Қорытынды: егер туристерде үшінші тартымдылығы аз ұсыныс болса, екі ықтимал нұсқаға деген көзқарасы өзгереді (Нейромаркетинг: 7 психологических исследований, важных для маркетолога 2015).

Тағы да нейромаркетинг саласында зерттеу жүргізілген. Зерттеудің мақсаты – туристік бренд қалыптастыруда нейромаркетинг әдіс-

терін қолдану тиімділігі жайлы мамандардың көзқарасын білу. Жүргізілген эмпирикалық зерттеулер екі бөліктен тұрды: туристік департаменттің 5 өкілдерімен және турагенттік қызметкерлермен (5 табысты туристік бағыт бойынша) тереңдетілген сұхбат.

Бірінші бөлім - тереңдетілген сұхбат. 5 туристік департаменттің өкілдері туризм индустриясында тәжірибелі адамдар болды. 2014 жылғы маусым мен қазан аралығында кеңседе сұхбат жүргізілді. Әрбір сұхбат туризмдегі нейромаркетингті бағалауға қатысты жалпы сұрақтармен басталды және 30 минутқа созылды. Шұңқыр техникасы пайдаланылды, сондықтан сұхбат қарапайым сұрақтардан біртебірте күрделі мәселелік сұрақтарға айналды. Субъекттерге нейромаркетинг әдістерінің қолданылуы туралы өз пікірлерін және ойларын еркін білдіру ұсынылды.

Екінші бөлім – сауалнама. Сауалнама тәжірибелі турагенттік қызметкерлеріне мақсатты түрде 2014 жылдың тамыз және қыркүйек айларында өткізілді. емес Сонымен қатар, алдын-ала сынақ тесті пайдаланылды. Сондай-ақ сауалнамамен бірге, өте қысқа, ақпараттық бейнежазба көрсетілді. Сауалнама екі бөліктен тұрды: бірінші бөлім - демографиялық деректерді алу, ал екінші бөлімінде туризмде нейромаркетинг құралдарын қолдану сұрақтары қамтылды. Сонымен қатар, соңғы бөлімде турагенттік қызметкерлеріне Ликерт шкаласын қолданды, яғни түрлі дәрежедегі (1-5) келісу немесе келіспеушіліктер туралы хабарлады. Зерттеу электрондық поштамен таратылған сауалнамаларды жасау және талдау үшін Google Дискі арқылы ғаламторда жүргізілді. Сауалнамаға 56 адам қатысқан, оның ішінде ерлердің үлесі – 48%, әйелдер сәйкесінше – 52%. Көптеген субъектілер 18-25 жас аралығындағы – 54%, 26 жастан 35 жасқа дейін – 39% және 36-50 жас аралығында – 7% болды. Зерттеуге қатысқан туризм саласындағы қызметкерлердің басым көпшілігі – 59% жоғары білімі бар, ал 41% орта білімді (Neuromarketing potential for tourist destination brand positioning 2015а).

Нәтижелері мен талдау

Тереңдетілген сұхбаттың нәтижелері туристік брендті қалыптастыруда нейромаркетинг әдістерінің қолданылуын растайды. Туризм саласындағы қызметкерлердің көзқарасы бойынша, туристік ұйым дифференциалданған жерде орналасуы керек. Нейромаркетингтің зерттеу нәтижелері мақсатты сегменттің тағайындалған брендіне әр түрлі ықтимал реакцияларын анықтайды. Тәжірибелі туристік мамандардарға зерттеу жүргізу кездейсоқ шешім емес, өйткені зерттеу қарапайым туристердің нейромаркетингтің зерттеулерге қатысу дайындығын анықтау үшін жүргізілді. Зерттеулердің нәтижесінде туризм қызметкерлері нейромаркетинг туралы жеткілікті түрде ақпараттандырылмаған, сондықтан туристермен сұхбат жүргізу кезінде де осындай нәтижелер күтіледі. Зерттеудің бұл түріне қатысты білімнің жетіспеушілігінен туристер осындай зерттеу әрекеттеріне қатысуды қаламайды.

«Нейромаркетинг құралдарын туризмде қолдану» тақырыбына байланысты зерттеу нәтижесінде алынған респонденттердің пікірлері:

– нейромаркетинг саласындағы зерттеулер – туристік брендтің маркетингтік коммуникациялары мен жарнамалық іс-әрекеттің тиімділігін түсінуге мүмкіндік беретініне сенеді.

– зерттеу мақсатына баса назар аудару өте маңызды деп санайды, өйткені нейромаркетинг саласындағы зерттеулер өте қымбат және уақытты талап етеді;

– зерттеулер рекреанттардың туристік аймаққа қанағаттану деңгейін анықтау үшін пайдаланылуы тиіс;

– нейромаркетинг әдістерін туристік бренд қалыптастыруда қолдану инновациялық, құнды және пайдалы білім беруі мүмкін;

– туристер нейромаркетингтік зерттеулерді жүргізуде дәрігерлермен емес, маркетологтармен жұмыс істеуді қалайды;

– белгілі бір аудиовизуалды ақпараттарға туристердің ағымдағы және ықтимал реакциялары туралы деректер алу үшін нейромаркетинг әдістерін қолдануға келіседі;

– туроператорларға жаңа бизнес-шешімдерді қабылдауға көмектеседі;

– тұтынушылардың жеке өміріне қатысты ақпаратты жарияламайды;

– 29% – тұтынушылар нейромаркетинг құралдарын демалушылар қажеттіліктерін дұрыс талдауға емес, табысты ұлғайту үшін қолдану керек дейді (Neuromarketing potential for tourist destination brand positioning 2015б).

Зерттеулер нәтижесін сараптай келе, нейромаркетинг құралдарына төмендегідей SWOT – талдау жасауға болады (Кесте 2 – Туризмде нейромаркетингтік құралдарды қолдануға SWOT – талдау (автормен құрастырылған)).

Зерттеулер туристік брендті қалыптастыру кезінде нейромаркетингтің пайдалылығын көрсетеді. Сонымен қатар, нейромаркетинг әдістері туралы туристердің жеткіліксіз хабардар болуы зерттеу нәтижесіне кері әсерін тигізуі мүмкін. Нейромаркетинг саласындағы интеграциялық зерттеулер туризм үшін пайдалы болып табылады.

2-кесте – Туризмде нейромаркетингтік құралдарды қолдануға SWOT – талдау (автормен құрастырылған)

Артықшылықтары	Кемшіліктері
- Туристердің «шынайы» қажеттіліктерін анықтайды; - ФМРБ, ЭЭГ, Eye-tracking сынды жаңа әдістерді қолданады; - Туроператорлар мен турагенттіктердің табысын арттырады; - Новаторлық идеяларға ынталандырады;	- Нейромаркетингтік зерттеулер қомақты қаражатты талап ететіндіктен, турагенттіктер мен туроператорлар үшін қолжетімсіз болып табылады; - Құралдар тапшылығы; - Зерттеу ұзақтығы; - Туристердің нейромаркетинг туралы ақпаратсыздығы;
Қауіп-қатерлер	**Мүмкіндіктері**
- Тіпті ең қымбат зерттеулер нәтижесінде жасалған тұжырымдар толығымен қарапайым болуы мүмкін; - Жұмсалған қаражат өзін-өзі ақтамауы мүмкін; - Туристердің қызығушылықтарының тұрақсыздығына байланысты зерттеу нәтижесі өзгермелі болуы ықтимал;	- Туристердің психикалық моделін пайдалана отырып, нейромаркетингтік стратегияны әзірлеу; - Нейропсихология саласында қолданыстағы білім негізінде туристердің мінез-құлық моделін құру; - Арнайы маркетингтік құралдарды әзірлеу (эксклюзивті турлар, ірі жобалық шешімдер, жарнамалық жоспарлар және т.б.).

Қорытынды

Жүргізілген зерттеулердің негізінде туристік брендті қалыптастыруда пайдалы деректер алу үшін нейромаркетинг құралдарын пайдалану эффективті деп қорытынды жасауға болады. Туризмде стандартты және нейромаркетингтік зерттеу әдістерін қамтитын кешенді әдіс қолданылады. Әр адамның миы біршама ерекшеленсе де, ынталандыруға реакция өте ұқсас, сондықтан нейромаркетингтің нәтижелері белгілі бір ынталандыруға қатысты туристердің әртүрлі реакцияларын болжай алады. Алынған ақпарат туризмді дамытуды басқаруға байланысты түрлі стратегиялық шешімдерге қол жеткізу үшін пайдаланылуы мүмкін, сондықтан олар ауқымды мәселелерді зерттеуі қажет. Түйіндей келе, нейромаркетингтік зерттеу әдістері туристік зерттеулердің стандартты әдістерін толықтыруы керек, себебі жаһандық туризм нарығын реттейтін себептер мен тенденциялар үнемі өзгеріп отырады. Оған қоса, нейромаркетингтік зерттеулердің күрделілігіне байланысты дәрігерлердің де атсалысуы қажет. Бірақ зерттеу нәтижелері көрсеткендей, субъектілермен байланыс маркетологтар тарапынан жүргізілуі керек, медицина қызметкерлері құрал-жабдықтар мен суреттерді талдау үшін жауапты болуы қажет. Сонымен қатар, неврологиялық зерттеулер қомақты қаражатты талап ететіндіктен, туристік ұйымдар бұл зерттеулерді жеке өздері қаржыландыра алмайды. Сондықтан олар ұлттық деңгейде ұйымдастырылуы керек, өйткені алынған мәліметтер шынымен де барлық салаларға сай келеді.

Әдебиеттер

1 Лурия А.Р. (2004) Основы нейропсихологии [Fundamentals of Neuropsychology] - М.: Издательский центр АКАДЕМИЯ. - 384 с.

2 Butler M. J. (2008) Neuromarketing and the perception of knowledge. Journal of Consumer Behaviour. 415-419.

3 Kampakoglou K. (2012) Neuromarketing: Validity and Morality.

4 Lindstrom, M. (2008) Buyology: truth and lies about why we buy, First paperback edition, Crown Business, New York.

5 Anholt, S. (2010) Places – Identity, Image and Reputation, Palgrave Macmillan, UK.

6 Adolphs R., Tranel D., Koenigs M., Damasio, A. (2005) Preferring one taste over another without recognizing either. Nature Reviews Neuroscience, 8(7). 860–861.

7 Симачев Ю., Кузык Л., Фейгина В. (2014) Взаимодействие российских компаний и исследовательских организаций в проведении НИОКР: третий нелишний? [Interaction of Russian companies and research organizations in R & D: the third is not superfluous?] – 5 с.

8 Morin C. (2011) Neuromarketing: the new science of consumer behavior. Society, 48(2), 131-135.

9 В фокусе Нейромаркетинг (2010) [Электронды ресурс]: URL: http://www.neiromarketing.ru/articles/20.htm (кірген уақыты: 20.10.2017).

10 Нейромаркетинг (2015) [Neuromarketing] [Электронды ресурс]: URL: http://www.revolution.allbest.ru/ (кірген уақыты: 20.10.2017).

11 Ohme, R., Reykowska, D., Weiner, D., Choromanska, A. (2009) "Analysis of neurophysiological reactions to advertising stimuli by means of EEG and galvanic skin response measures", Journal of Neuroscience, Psychology, and Economics. Vol. 2.

12 Bermeintiger, C., Goelz, R., Johr, N., Neumann, M., Ecker, U.K.H., Doerr, R. (2009) "The hidden persuaders break into the tired brain", Journal of experimental social psychology, n. 45.

13 Javor, A., Koller, M., Lee, N., Chamberlain, L., Ransmayr, G. (2013) Neuromarketing and consumer neuroscience: contributions to neurology, BMC Neurology.

14 Peelen M.V., Li F.F., Kastner S. (2009). Neural mechanisms of rapid natural scene categorization in human visual cortex. Nature 460. 94 –97.

15 Haynes, J.D., Rees, G. (2006) "Neuroimaging: Decoding mental states from brain activity in humans", Nature Reviews, Neuroscience Vol. 7, July.

16 Наумов В., Комова Т. (2008) Нейромаркетинг: эффективный инструментарий воздействия на потребителя [Neuromarketing: an effective tool for influencing the consumer] – 123 с.

17 Madan C. R. (2010). Neuromarketing: the next step in market research?. Eureka, 1(1), 34-42.

18 Miller, M., Bentsen, T., Clendenning, D.D., Harris, S., & Speert, D., ed. (2008). Brain Facts: A Primer on the Brain and Nervous System. 6th edition. Washington: Society for Neuroscience.

19 Использование нейромаркетинга для увеличения объема продаж (2015) [Электронды ресурс]: URL: https://adview.ru/cat_marketing-ru/ispolzovanie-nejromarketinga-dlya-uvelicheniya-obema-prodazh/ (кірген уақыты: 20.10.2017).

20 Rustichini A. (2005) Neuroeconomics: present and future. Games and Economic Behavior - 201–212.

21 Оме Р. (2008) Чтобы тайное стало явным [To the secret became clear] - 25 с.

22 Braeutigam S. (2005) Neuroeconomics – from neural systems to economic behavior. Brain Research Bulletin 67: 355–360.

23 Sanfey A. G., Loewenstein G., McClure S. M., Cohen J. D. (2006). Neuroeconomics: cross-currents in research on decision-making. Trends in cognitive sciences, 10(3), 108-116.

24 6 приемов нейромаркетинга в чем же секрет? (2017) [Электронды ресурс]: URL: http://1networking.ru/clauses/-6-priemov-neyromarketinga-v-chem-zhe-sekret-/ (кірген уақыты: 03.11.2017).

25 Нейромаркетинг: 7 психологических исследований, важных для маркетолога (2015) [Электронды ресурс]: URL: https://lpgenerator.ru/blog/2015/06/16/nejromarketing-7-psihologicheskih-issledovanij-vazhnyh-dlya-marketologa/ (кірген уақыты: 25.10.2017).

26 Logothetis, N.K. (2008) "What we can do and what we cannot do with fMRI", Nature, Vol. 453.

27 Reid, A. (2006) MRI scanners can improve advertising effectiveness. The Economic Times, January 18.

28 Что такое Eye Tracking (2017) [Электронды ресурс]: URL: http://www.eye-tracking.ru/eye-tracking/ (кірген уақыты: 25.10.2017).

29 Lieberman M. (2007) Social Cognitive Neuroscience: A Review of Core Processes. Annual Review of Psychology. 259-289.

30 Neuromarketing potential for tourist destination brand positioning (2015) [Электронды ресурс]: URL: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2637390 (кірген уақыты: 22.10.2017).

References

1 Luriya A.R. (2004) Osnovy neyropsikhologii [Fundamentals of Neuropsychology] - M.: Izdatel'skiy tsentr AKADEMIYA. - 384 s.

2 Butler M. J. (2008) Neuromarketing and the perception of knowledge. Journal of Consumer Behaviour. 415-419.

3 Kampakoglou K. (2012) Neuromarketing: Validity and Morality.

4 Lindstrom, M. (2008) Buyology: truth and lies about why we buy, First paperback edition, Crown Business, New York.

5 Anholt, S. (2010) Places – Identity, Image and Reputation, Palgrave Macmillan, UK.

6 Adolphs R., Tranel D., Koenigs M., Damasio, A. (2005) Preferring one taste over another without recognizing either. Nature Reviews Neuroscience, 8(7). 860–861.

7 Simachev YU., Kuzyk L., Feygina V. (2014) Vzaimodeystviye rossiyskikh kompaniy i issledovatel'skikh organizatsiy v provedenii NIOKR: tretiy nelishniy? [Interaction of Russian companies and research organizations in R & D: the third is not superfluous?] – 5 s.

8 Morin C. (2011) Neuromarketing: the new science of consumer behavior. Society, 48(2), 131-135.

9 V fokuse. Neyromarketing (2010) [Elektrondy resurs]: URL: http://www.neiromarketing.ru/articles/20.htm (kírgen uakyty: 20.10.2017).

10 Nejromarketing (2015) [Neuromarketing] [Elektrondy resurs]: URL: http://www.revolution.allbest.ru/ (kirgen uakyty: 20.10.2017).

11 Ohme, R., Reykowska, D., Weiner, D., Choromanska, A. (2009) "Analysis of neurophysiological reactions to advertising stimuli by means of EEG and galvanic skin response measures", Journal of Neuroscience, Psychology, and Economics. Vol. 2.

12 Bermeintiger, C., Goelz, R., Johr, N., Neumann, M., Ecker, U.K.H., Doerr, R. (2009) “The hidden persuaders break into the tired brain”, Journal of experimental social psychology, n. 45.

13 Javor, A., Koller, M., Lee, N., Chamberlain, L., Ransmayr, G. (2013) Neuromarketing and consumer neuroscience: contributions to neurology, BMC Neurology.

14 Peelen M.V., Li F.F., Kastner S. (2009). Neural mechanisms of rapid natural scene categorization in human visual cortex. Nature 460. 94 –97.

15 Haynes, J.D., Rees, G. (2006) “Neuroimaging: Decoding mental states from brain activity in humans”, Nature Reviews, Neuroscience Vol. 7, July.

16 Naumov V., Komova T. (2008) Neyromarketing: effektivnyy instrumentariy vozdeystviya na potrebitelya [Neuromarketing: an effective tool for influencing the consumer] – 123 s.

17 Madan C. R. (2010). Neuromarketing: the next step in market research?. Eureka, 1(1), 34-42.

18 Miller, M., Bentsen, T., Clendenning, D.D., Harris, S., & Speert, D., ed. (2008). Brain Facts: A Primer on the Brain and Nervous System. 6th edition. Washington: Society for Neuroscience.

19 Ispol’zovaniye neyromarketinga dlya uvelicheniya ob”yema prodazh (2015) [Elektrondy resurs]: URL: https://adview.ru/cat_marketing-ru/ispolzovanie-nejromarketinga-dlya-uvelicheniya-obema-prodazh/ (kirgen uakyty: 20.10.2017).

20 Rustichini A. (2005) Neuroeconomics: present and future. Games and Economic Behavior - 201–212.

21 Ome R. (2008) Chtoby taynoye stalo yavnym [To the secret became clear] - 25 s.

22 Braeutigam S. (2005) Neuroeconomics – from neural systems to economic behavior. Brain Research Bulletin 67: 355–360.

23 Sanfey A. G., Loewenstein G., McClure S. M., Cohen J. D. (2006). Neuroeconomics: cross-currents in research on decision-making. Trends in cognitive sciences, 10(3), 108-116.

24 6 priyemov neyromarketinga v chem zhe sekret? (2017) [Elektrondy resurs]: URL: http://1networking.ru/clauses/-6-priemov-neyromarketinga-v-chem-zhe-sekret-/ (kirgen uakyty: 03.11.2017).

25 Neyromarketing: 7 psikhologicheskikh issledovaniy, vazhnykh dlya marketologa (2015) [Elektrondy resurs]: URL: https://lpgenerator.ru/blog/2015/06/16/nejromarketing-7-psihologicheskih-issledovanij-vazhnyh-dlya-marketologa/ (kirgen uakyty: 25.10.2017).

26 Logothetis, N.K. (2008) “What we can do and what we cannot do with fMRI”, Nature, Vol. 453.

27 Reid, A. (2006) MRI scanners can improve advertising effectiveness. The Economic Times, January 18.

28 Chto takoye Eye Tracking (2017) [Elektrondy resurs]: URL: http://www.eye-tracking.ru/eye-tracking/ (kirgen uakyty: 25.10.2017).

29 Lieberman M. (2007) Social Cognitive Neuroscience: A Review of Core Processes. Annual Review of Psychology. 259-289.

30 Neuromarketing potential for tourist destination brand positioning (2015) [Elektrondy resurs]: URL: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2637390 (kirgen uakyty: 22.10.2017).

ҒТАМР 39.29.15

[1]Аяпбекова А.Е., [1]Демеуов А.Б., [3]Сагымбай О.Ж.

[1]«Тұран Астана» университеті, Қазақстан, Астана қ.
[3]Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Қазақстан, Алматы қ.,
e-mail: [1]alya1960@list.ru, [2]oketaykaznu@gmail.com

ТУРИЗМ ҚЫЗМЕТКЕРЛЕРІН ДАЙЫНДАУДА ТОПОНИМИКАЛЫҚ ЗЕРТТЕУЛЕР

Халықаралық сарапташылардың қорытындысы бойынша туристік саланы дамыту жөніндегі маңызды шаралардың бірі оның ғылыми-әдістемелік қамтамасыз ету болып табылады. Республикада саланың ғылыми-әдістемелік базасы жоқтың қасы, ал осы уақытта Германия, Ұлыбитания Великобритания секілді әлемнің дамыған елдерінде мемлекеттік бюджеттен қаржыландырылатын ұлттық туризмнің даму болашағын зерттеу және болжамдау жөніндегі орталықтар бар. Туристік кадрларды сапалы дайындауды камтамасыз ету үшін жоғары оқу орындары білім берудің мазмұнын ғылыми зерттеулермен жаңарту мәселелерін ұйымдастыру жолдарын қарастыруда. Өзекті мәселелердің бірі туризм қызметкерлерінің туристік-өлкетану сауаттылығы мен танымдық қызығушылық біліктілігін арттыру, қалыптастыру болып табылады. Ал топонимика – туған өлке тарихын оқып-зерттеудегі дереккөзі. Топонимика ғылымының ерте кезеңнен бастап даму тарихы мен жергілікті ландшафт ерешеліктерін білдіретін атаулардың бірлестігі және жүйелеу принциптері географиялық ғылыми тұрғыдан зерттеліп, қарастырылып, талданып, тұжырымдарын туризм саласында қолдану мамандарды және туризмді дамыту жоспарларын жүйесін іске асыру септігін тигізеді.

Білім беру үдерісіне енген жаңартылған білім беру бағдарламасы гидтар, саяхатшылар, туризм нұсқаушыларын қоса алғанда, туристік индустрия мамандарын, туризмнің тұрақты даму теориясы, тәжірибесі мен ақпарат көздерін тиімді ұйымдастыру жолдарын қарастыру. Мақалада елімізде туризм мен рекреациялық орталықтарды дамыту кешенді құбылыс әрі бірнеше құрамдас бөліктерден тұратын күрделі жүйе зерттеу нәтижелері ұсынылған. Осы тұрғыдан алғанда туристік саланың дамуы кез келген аумақтың ландшафтысына яғни туристік мүмкіндіктеріне байланысты бөлінеді: туристік жорықтар (спорттық, белсенділік), саяхаттар, экскурсиялар, көңілді әрі пайдалы мәдени дәрежені көтеру, денсаулықты нығайту құрамы анықталды. Жалпы айтқанда табиғи ортаның қолайлы, қолайсыз қиыншылық жағдайларына байланысты ұйымдастырылатын жоспарлы, жеке талапкердің туристік іс-шаралары. Жоспарлы саяхаттар мен туристердің өздері өз күшімен ұйымдастырылатын саяхаттар мен жорықтар кезінде топонимдер туралы ақпарат-мәлімет, дерек мағлұматы өзекті мәселенің бірі болып табылады.

Түйін сөздер: қара, мортық, ландшафт, шатқал, сай, тақыр, жар.

Ayapbekova A.Y., Demeuov A.B., Sagymbay O.Zh.

[1]«Turan Astana» university, Kazakhstan, Astana
[3]Al-Farabi Kazakh national university, Kazakhstan, Almaty,
e-mail: [1]alya1960@list.ru, [2]oketaykaznu@gmail.com

Toponymic research for the training of tourism staff

According to the results of the international experts one of the most important measures for the development of tourism is its scientific and methodological support. There are no scientific and methodological basis of the industry, and currently, there are centers for research and forecasting of development of national tourism, which are financed from the state budget in developed countries, such as Germany, UK In order to ensure quality training of tourist staff at higher education institutions consider ways of organizing the issues of updating the content of education in research. One of the most pressing problems is the tourism of local literacy and cognitive interest of workers in tourism. And place names is

© 2017 Al-Farabi Kazakh National University

the source of studying the history of the region. The combination of names and principles of systematization of place names and features of the local landscape since the early geographical point of view will be studied, analyzed, analyzed, and used in the tourism industry and will contribute to the implementation of the plan of tourism development plans.

Updated educational program, included in the educational process - the study of the ways in which the organizers of the tourism industry, including tour guides, travelers, instructors in tourism, the theory of sustainable development, experience and information sources. The article presents a comprehensive study of the development of tourist and recreational centers in the country and a complex system of components, consisting of several components. From this point of view, the development of the tourism industry is characterized by a landscape any areas, i.e. tourism opportunities: tourism campaigns (sports activity), travelling, excursions, fun and healthy cultural level, as well as health promotion. Overall, this is a planned, personalized tourist activities of the candidate, organized in accordance with a favorable adverse environmental conditions. During trips and hikes organized by the tourists themselves tourists, information about the names and data was one of the urgent problems.

Key words: Kara, mortyq, landscape, chatkal, sai, takyr, cliff.

Аяпбекова А.Е., Демеуов А.Б., Сагымбай О.Ж.
[1]Университет «Тұран Астана», Казахстан, г. Астана
[2]Университет «Тұран Астана» университеті, Казахстан, г. Астана
[3]Казахский национальный университе имени аль-Фараби, Казахстан, г. Алматы
E-mail: [1]alya1960@list.ru, [2]oketaykaznu@gmail.com

Топонимические исследования для подготовки туристических сотрудников

По результатам международных экспертов одной из важнейших мер по развитию туризма является его научно-методическое обеспечение. В стране нет научной и методологической базы промышленности, и в настоящее время существуют центры для исследований и прогнозирования развития национального туризма, которые финансируются из государственного бюджета в развитых странах, таких как Германия, Великобритания В целях обеспечения качественного обучения туристского персонала высшие учебные заведения рассматривают пути организации вопросов обновления содержания образования в научных исследованиях. Одной из наиболее актуальных проблем является туризм, а именно местная грамотность и познавательный интерес работников туризма. Топонимика является источником изучения истории региона. Сочетание названий и принципов систематизации истории топонимики и особенностей местного ландшафта с самой ранней географической точки зрения будет изучено, проанализировано, проанализировано и использовано в индустрии туризма и будет способствовать реализации планов развития туризма.

Обновленная образовательная программа, включенная в учебный процесс, – это изучение способов организации индустрии туризма, теории устойчивого развития, опыт и источники информации. В статье представлено всестороннее исследование развития туристических и рекреационных центров в стране и сложная система компонентов. С этой точки зрения развитие туристической индустрии отличается ландшафтами любой территории, то есть возможностями туризма: туристическими кампаниями (спортом, активностью), путешествиями, экскурсиями, весельем и здоровым культурным уровнем, а также укреплением здоровья. В целом, это запланированная, персонифицированная туристическая деятельность кандидата, организованная в соответствии с благоприятными и неблагоприятными условиями окружающей среды. Во время поездок и походов, организованных туристами и самими туристами, информация о топонимах и данных была одной из актуальных проблем.

Ключевые слова: кара, мортык, ландшафт, шаткал, сай, такыр, жар.

Кіріспе

Европа мен Азия секілді екі ірі құрлықтың қиылысар жерінде орналасқан, көне заманнан Ұлы Жібек жолының негізгі бөлігі болып саналған, аумағында көптеген мемлекеттер қоныс теуіп, аумақтық ерекшеліктеріне сәйкес ішкі және сыртқы саясатқа қатысты мәселелерді шешуде маңызды роль атқарған Қазақстан аумағының топонимикалық жүйесін зерттеудің ерекше мәні бар. Дәлел, қойнауы асыл қазына мен кең байлыққа толы әрі физикалық географиялық сыр-сипатқа бай өлке. Қазақстанның жер-су атауларының мән-мағыналары мен шығу төркіні де ғылыми тұрғыдан дәйекті зерттеуді қажет етеді. Сондықтан да республиканың географиялық атауларын синхрондық жағынан ғана қарамай, диахрондық тұрғыдан да жете зерттей түсуіміз керек (Аяпбекова 2013).

Ғаламшарымыздағы өркениеттің дамуы, ақыл ойдың өрістеуі, қоршаған орта мен қоғамды

тануға ұмтылыс жасауы нәтижесінде адамзат баласының санасында географиялық ортаға деген ұғым нық қалыптаса бастайды. Табиғатпен «тіл табысу» табиғат ресурстарын игеруге, табиғаттың түр - тұрпатын бедерлеуге, мұнан соң географиялық атаулардың пайда болуына алып келді. Кең дала төсінде, табиғатпен етене өмір сүру жалпы көшпенділер жұртының, қала берді қазақ халқының төл мәдениеті деп түсінсек халықтық ұғымдағы геоэкологиялық түсінік элементтері географиялық атауларда жинақталды (Аяпбекова 1999).

Адам баласы пайда болғаннан бері әр ұрпақ өздері ойлап тапқан және уақыт өте қалыптасқан материалдық мәдениет пен рухани мәдениеттегі жетістіктерін мұра ретінде қалдырып отырды. Бұлай болмаған жағдайда, біз бүгінгі қоғамды көз алдымызда мүлдем басқаша елестетер едік. Адамзаттың қай заманда болмасын алдына қойған ең басты мұрат-мақсаттарының бірі дәстүрді сақтау, ұлттық құндылықтарды қадірлеу болғандығына ешкімнің де таласы жоқ (Бартольдт 2015). Бұл үрдіс тек бір ғана халыққа, ұлтқа тән ғана емес, сонымен қатар жер бетіндегі адам баласының бәріне тән. Біздің қазақ халқы да атадан балаға сан ғасырлардан қалыптасып жеткен асыл қазынасын келешек ұрпақ мақтан тұтып айтып, сақтап жеткізетіндей өшпес мұралар қалдырды (Бірмағамбетов 1986). Географиялық атауларды қалыптастырушы негізгі фактор - халық десек, кез - келген халықтың рухани элементті өзі өмір сүрген орта мен өзі қолданыс ретінде пайдаланған, тұтынған шаруашылық тұрғысынан алатыны айқын. Осы ретте, қазақ халқына тән топонимдер көшпелі - отырықшы мәдениетіне орайластырылып, мал шаруашылығы, жануарлар әлемі және фитонимдік ұғым санатында өрбіп, нәтижесінде жер-су аттарын айыра білу, географиялық нысандардағы белгілерді нақтылауға алып келді. Сондықтан да қай өңірге тән топонимді алмайық сол дала халқының түсінік ұғымы, физикалық-географиялық құндылықтарын көрсететін мәлімет екендігіне көз жеткіземіз.

Бастапқы деректер мен зерттеу әдістері

Ономастикалық зерттеулер тіл, тарих, археология, этнография, география, социология, геодезия және басқа ғылымдар саласындағы мамандардың ғылыми зерттеу жұмыстарына зер салудың шын мәнісінде қажет етеді. Ономастикалық танып-білу тарихының көптеген мәселелерін дәлме-дәл анықтап, зерттеу бірден тындыра салатын жұмыс емес, бұл саладағы міндеттер көп (Горбунов 2006). Қазақстанның географиялық орны мен табиғат жағдайларының айырықша сипатына байланысты зерттеушілер назарына ерте іліккен. Бұл көптеген тарихи топонимдердің жазба нұсқаларының сақталып, осы күнге дейін жетуіне себепші болды. Көне карта мен жазба еңбектерден тапқан топонимдерді қазіргі атаулармен салыстырып, талдау негізінде көптеген географиялық атаулардың тарихи кезеңде өзгеруіне қатысты.

Қазақстан топонимиясының қалыптасуын жергілікті табиғат жағдайларын дәстүрлі дүниетанымы мен шаруашылық қажеттерге орай бейнелеумен байланысты жүрген тарихи құбылыс деп бағалауға болады.

Қазақстанның топонимикалық жүйесін жан-жақты талдау барысында жер-су аттарын географиялық ғылымдар тұрғысынан топтастырудың қадамы жасалынды. Топонимдерді топтастыру нәтижесінде жергілікті табиғат ерекшеліктерінен хабар беретін атаулар тобы көрнекті орын алатыны, топонимдер атауларында жергілікті жердің ландшафттық келбеті бейнеленіп, халықтың географиялық білімі жинақталғаны анықталды.

Топонимика ғылымы бір күнде аяғынан тұра қалған жоқ. Ол адамзаттың, оның ішінде Орталық Азия халықтарының да талай ғасыр рухани дамуының арқасында жетіліп келеді. Өйткені қандай жаңа болмасын көнеден жетіледі жаңаға жетеді, сондықтан көнені танымай жаңаны болжау мүмкін емес. Қазақстан аймағының географиялық жер-су атауларының эволюциясын (шығуы, қойылуы мен даму тарихын) зерттеу – Қазақстан топонимикасының өзекті мәселелерінің бірі (Гумилев 1979; Ердавлетов 2000).

Табиғатты сақтау талаптарын ескере отырып қазақ жер-су атауларының қоршаған ортаны игерудегі ролін анықтау. Халықтық жер-су атауларының тұтастығын географиялық ғылыми негізде қабылдап, қоршаған ортаға тиімді ықпал ету жөніндегі іс-әрекетін меңгеру

Ертерек кезде Қазақстан жерінде болған ғалымдар, саяхатшылар өз еңбектерінде қазақ халқының табиғатты бақылай білу қабілетін, оған деген қамқорлық қасиеттерін ерекше атап өткен. Қазақстанның байтақ даласындағы жер атаулары табиғи орта туралы шежіре десе де болады. Жер атаулары тек ландшафттық мағлұмат беріп қоймайды, сонымен бірге халық даналығының айғағы ретінде қанатты ойларға өріс ашқанын, нақтылы әрекетке де бастай алаты-

нын аңғаруға болатынын және географиялық атаулардан геологиялық тұжырымдар түйе білген белгілі ғалым Қ.Сәтбаевтың пайымдаулары мұның белді айғағы екендігін әңгімелеп түсіндіреді (Ердавлетов 2010).

Қазіргі уақытта географиялық атаулар олардың шығу тегі мен мағынасына объективті, дұрыс көзқараспен қарауды қамтамасыз ететін арнайы ғылым-топонимиканың зерттеу нысаны болып табылады.

Нәтижелер мен талдау

Осы күнге дейін зерттеушілер тіл қазынасына бай халыққа назарын аударып, ғылыми қазақ тілінің жасалуына негіз болуының өзін тарихи феномен деуге болады. Бұл жөнінде 1910 жылы шағатай тілінде жарық көрген «Тауарих-Хамса» атты кітаптың авторы Қ.Халид былай жазған: «Менің өте таң-тамаша болатыным қазақ оқымаған халық деген лақап айтылады (Жанұзақ 2004; Каспий қайраңы 1996). Ал, жағырафия, астрономия сияқты арнаулы пән оқымай білуге, қиын соғатын жер белгілерін айырып, соған дәлме-дәл ат қойып сөйлейді». Мысалы, Құйрық сауыры әуесін, Арқа жанды, сурун жайлау, сары бел деп айтылады. «Сурун» парсыша «сары». Арқа шебі сары түсті болған соң айтқаны. «Жон» деп үлкен «белге» айтылады, кішілеу болса «белең» дейді. Атығай сор кезең – деп жондары төмен, аласа болса «кезең» деп түсіндіреді (Горбунов 2006).

Айналамыз атауларға толы. Біз географиялық атаулар әлемінде өмір сүріп жатырмыз десек, артық айтпаймыз. Атауларсыз ешбір қызмет жүзеге асуы мүмкін емес: олар біздің туылған және тұрғылықты орнымызды, жұмыс орны мен демалатын жерімізді анықтайды. Тіпті қала сыртына жасалатын ең шағын деген саяхат барысында да атауларға жүгінеміз, мысалы, біз пойызға отыратын вокзал, баратын станциямыз, шомылатын өзен және т.б. Ал егер ұзақ саяхат жасайтын болсақ, біз кезігетін атаулар саны бірнеше есе артады.

Жер бетінде дүние бөліктері мен материктер, мемлекеттер мен оның құрамындағы облыстар, провинциялар, штаттар, қалалар, қыстақтар мен ауылдар; таулы елдер, үстірттер, сілемдер мен шыңдар, өткелдер мен мұздықтар, ірі және шағын өзендер, байтақ далалар, жазықтар, тундралар және шағын шатқалдар өзіндік атауларға ие. Бүкіл жер бетінде қанша географиялық атаулар бар екендігін ешкім әлі санаған жоқ, алайда жекелеген елдерде, облыстарда, аудандарда, жүргізілген санақтар арқылы олардың жалпы саны жүздеген миллионға жететінін білуге болады.

Мемлекеттік карта - әлемге ұсынатын ұлттық маңызы бар құжат. Жер-су атаулары бүгін өзгертіп, ұнамаса ертең қайта ауыстыра салатын тауар емес. Ол өзінің болмысы бойынша стратегиялық саясатты талап етеді. Өйткені атау өзгерісі тек саяси, идеологиялық қана емес, экономикалық сипатқа да ие. Сондықтан гидтардың топонимикалық дайындығы әсіресе мұқият болуы керек. Себебі топонимикалық білімдердің қалың бұқара арасында таралуында туризм нұсқаушылары мен экскурсия жүргізушілердің рөлі жоғары. Туристер әдетте экскурсия жүргізушіге үлкен сеніммен қарайды, олар алдын ала нақты танымдық ақпарат алуды жоспарлайды, көбісі, әңгімені есінде сақтау үшін оны қағазға түсіреді (Қазақстан Республикасының географиялық атауларының мемлекеттік каталогы 2008).

Зерттеліп жатқан аймақтың географиялық және тарихи ерекшеліктеріне байланысты

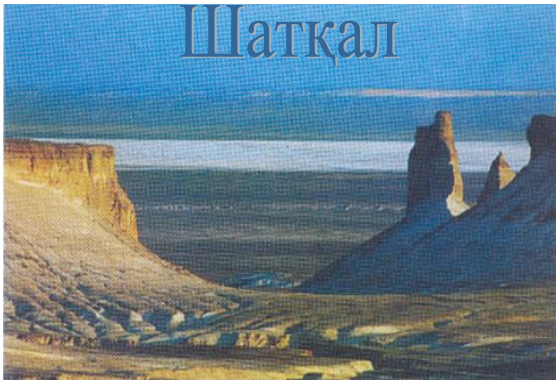

1-сурет

2-сурет

географиялық атауларға қатысты мәліметтерді қарастырудың аса қажеттілігі жоқ. Бұл тікелей қазіргі заманғы туризм географиясынан туындайды. Кең байтақ Отанымызда туристтер бармаған аймақ қалмады деп айтуға болады. Тіпті, Солтүстік Мұзды мұхитының жағалауы ғана емес, сонымен қатар, Солтүстік полюс те туристтік объектке айналған. Мұндай кең аумақты туризм жағдайында географиялық атаулардың бір аудандарда мәдени-тарихи сипатына басымдық беріліп, қызығушылық тудырып жатса, басқаларында – халық пен оның шаруашылығымен байланысты сипатына, ал кейбіреулерінде – өткен тарихынан сыр шертетін табиғаттың қазіргі жағдайы сияқты және т.б. сипаттарына мән берілетіні түсінікті (Қазақстан Республикасы топонимдері 2008; Қазақ энциклопедиясы 1997). Туристер топонимияны табиғи тарихтың міндетті элементі ретінде таниды.

Бүгінгі турист пен туристік топқа, саяхатшы мен саяхатшыларға жергілікті жердің жер-су атаулары құнды деректер болып табылады. Себебі, табиғат құбылыстарын, жер бедерлерінің ерекшеліктерін, елдің шаруашылық тыныс-тіршілігінің бейне көрінісі мен қоғам өміріндегі тарихи, әлеуметтік-экономикалық және саяси өзгерістердің жай-жапсарларын анықтап айқын көрсететін жер-су атаулары. Физикалық-

3-сурет

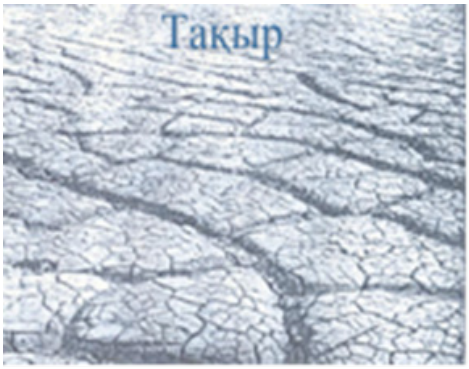

4-сурет

географиялық атаулардың өміріміз бен тірлігіміздің рухани байлығына тән ұлттық мәдени ескерткіш ретінде ғана құнды емес, бүгінгі таңда халықаралық ғылыми мән-мазмұнға ие (Қазақ Совет энциклопедиясы 1980). Жер-су атаулары тіл, тарих, археология, этнография, социология, геодезия, биология, география және картография және басқа ғылымдар саласындағы мамандардың ғылыми зерттеу жұмыстарына зер салынып физикалық-географиялық мағыналары жалпы мемлекеттік бағдарламалармен байланыстырылады. Жоғарғы келтірілген бірнеше ғылымдар тұрғысынан сарапталған жер-су атауларында жинақталған туристік білім қоры жатыр. Сан алуан ақпараты бар белгілі заңдылықтарға негізделген топонимдер. Жер-су атаулары аумақтың өсімдік жамылғысы мен жануарлар дүниесінің және жер бедері, пайдалы қазбалары, судың минералдық құрамы, жергілікті жердің климаты мен биік таулы, жазықты ландшафттар ерекшеліктерін туристерге білдіреді (Керімбаев 1984).

Мысалы, «Әнші», «Құм көшу», «Қарынжарық» құмдарының еншілеп келген сырлы атаулары ғалымдарды, саяхатшыларды және туристерді қызықтырады. Топонимикалық зерттеулер география ғылымында бой көтеруде және мазмұны күрделі әрі өзекті екеніне көз жеткіземіз. Мәселен, «Әнші құмы» Жетісу жерінде, Іле өзенінің ортаңғы саласында орналасқан табиғат туындысы. Үлкен және Кіші Қалқан тауларына сән беріп тұрған ереше табиғат ескерткіш (Керимбаев 1992). «Әнші құм» құпиясы қазіргі ғылыми түрде зерттеліп ашыла түсуде. Саяхатшылар мен туристердің «Әнші құмның» үнін есту үшін құпиясына қызығуы жалғаса түсуде. ТМД ғалымы В.И.Арабаджи құмның әр түрлі жағдайдағы шығаратын дыбысы магнитофон таспасына жазылып лабораторияда зерттелуде. Себебі, «Әнші құмнан» алынған құм да кәдімгі жағдайда дыбыс шығарады. Ғалымдар осы құпияларды ашу үстінде (Конкашпаев 1963).

«Құм көшу құмы» Торғай өңірінде Жанкелді ауданының аймағында, атау құмдардың орын ауыстырып көшуіне байланысты атаған. «Қарынжарық құмы» Маңқыстау түбегі мен Үстірт аралығындағы құмды ойыс. Қарынжарық

құмының атауы жер бедерінің жағдайына байланысты қойылған. Негізінен Қарынжарық құмында гипсті және саздақты ойыстар жиі қалыптасқан.

Құм аралықтарындағы ашық аналық жыныстарында 3-6 м тереңдікте минералды жер асты сулары бар. Құмды төбелердің биіктігі 2-5 метрден, кейде 5-15 метрге, ал батыстағы жері – дөңестеу биіктігі 200 метрге жетеді. Осы, құмды аймақ жер бедерінің ерекшелігі қызығушы халықты келтіруде. Қазақстан өңірінде кен орындарының кеңінен өрістегені бұл күнде ғылымда толық анықталып отыр (Конкашпаев 1963). Бұл жөнінде Ә.Марғұлан: «Біздің заманымызға дейінгі XIII-XII ғасырларда-ақ темірдің молынан өндіріле бастағанын спектральды талдау анықтап беріп отыр», – деп жазды. Оған Қалайы қазған, Алтын тапқан, Жезқазған, Теміртау, Жезді, Рудный және т.б. географиялық атаулар толық дәлел бола алады.

Батыс Қазақстан топонимиясындағы жер ерекшеліктеріне байланысты қойылған жер-су, елді-мекен атауларды туристердің қызығушылығына үлкен септігін тигізеді. Оған дәлел Қара өзен Саратов облысының аумағына кіретін Жалпы Сырттың оңтүстік беткейлерінен бастауын алып (ұзындығы 584 км), Қамысты-Самар көліне құяды. Өзенінің арнасы жазықтағы өзендерге тән иірімді тізбектеліп келеді, онда өзеннің жағалары тік, әрі қалың шабындық өсімдік түрлеріне бай (Маргулан 1949).

Қара және Сары өзендерін физикалық географиялық тұрғыда зерттеген (XIX ғасырдың 30-40 жылдары болған орыс Географиялық қоғамының мүшесі) Я.В.Ханыков еңбегінде өзендер жағалауларының қамысты, талды, суы тұщы және оңтүстікке Каспий жағалауына дейін қос өзен аралығында шаруашылыққа жайлы жайылым жайлауы болғанын негіздейді.

А.К.Кононов пен Э.М.Мурзаевтың байқауынша «қара» сөзі түрік географиялық терминологиясында өзінің негізі мағынасынан басқа қосымша «жер», «құрлық», «топырақ» мағыналарына ие болатынын топшылайды (Марғұлан 1996).

Ал, Т.Жанұзақов Орталық Қазақстан топонимиясындағы Қарасу гидронимдерін ағынсыз, көлшік болып қалған өзендердің «ағынсыз» деген мағынасын білдіре алатынын тұжырымдайды. Сонымен қатар «қара» сөзіне байланысты фразалардың лексикалық-семантикалық жалпы түр-түске байланысты тұрақты сөз тіркестеріне «қара халық, қара табан, қара шаңырақ, қара жер, қара қазан» жатады (Мурзаев 1984). Қара өзен мағынасын түсіндіруде «қара» сөзімен жоғарыда келтірілген мәліметтерге қосарымыз атау бұрыңғы ата-бабаларымыз географиялық таным бойынша Қара өзен атауын жағалауындағы өсімдіктердің көп түрлігі мен молдығына байланысты «Қара отты (жағалауы) өзен» мәнінде атаған деп негіздейміз.

Ақтөбе облысында Мортық кеншарының аты – дәрілік өсімдік – «мортық» сөзінің этимологиясынан келіп шыққан. Сондай-ақ, Қурайлы, Өлеңті, Миялы, Қандыағаш т.б. атаулары бар. «Қандыағаш» сөзін көбіне «Қан шашылған», яғни қырғын оқиғалармен түсіндірілетін баламалар кездеседі (Қазақ энциклопедиясы 1997, Конкашпаев 1951). Ол түсініктердің көңілге қонымсыздығын Э.М.Мурзаев өз еңбегінде былайша көрсетеді: «Қан» сөзі – атау тұлғада «от», «молшылық» мағыналарын береді немесе «шөбі қалың жер». Сайып келгенде Қандыағаш атауы қалың ағаш өскен, орманды жер болғанын білдіреді. Сондай-ақ, орманды дала зонасында кең тараған ольха ағашының қазақша нұсқасы «қандыағаш» (қайың тұқымдас жапырақты ағаш). Осы деректер негізінде өңірде кезінде өскен қандыағаш ағашының атымен байланыстырамыз.

Географиялық атаудың мағыналы мазмұнын анықтайтын топонимнің негізі – мемлекеттік тілдегі географиялық терминдер. Географиялық терминдердің таралатын нақтылы географиялық кеңістігі, аймағы, аумағы болуы, терминнің ең өзекті деген белгілерінің бірі және жер табиғатының мазмұндық ерекшеліктерін анықтайды (Горбунов 2006). Дәлел, тау, қыр, белес дөң, жал, жота, кез (екі таудың түйіскен жері), сырт, тау, таз (таудың басы, өсімдік аз шығатын жер), оба, тас, теріскей, текше (үстірт жер), сілемдер, төбе, төрткүл (таудың ұшар басындағы тегіс жер), тұран (тау үстіндегі су жинайтын ойпаң жер), үстірт, үңгір, шоңғал (биік шың), шоқы, шың (чинк), тік жарқабақ немесе үстіртті аймақтың бұлтығы, құз.

Географиялық атауларды оқып үйренуге байланысты жүргізілетін жұмыстардың ішінде географиялық картамен жұмыс жасау басты орын алады. Оқу курсында көптеген тақырыптық карталарды шебер пайдаланып, карта түрлерімен жұмыс жасау күрделі логикалық тәсіл. «Туризм» мамандығының маманы студенттерге туристік термин мен жер-су атауларының мағыналарын дұрыс танып, дағдыландыру қажет (Аяпбекова 2013). Жаңа мыңжылдықтың талабына сай жоғарғы оқу орындарында оқу-тәрбие үрдісі арқылы студенттерге терең

білім берумен қатар логикалық ойлануына, пән тілінде (туристік термин, туристік ұғым) сөйлеу мәдениеті мен табиғатты қорғау мәдениетін қалыптастыруға пайдаланады (Мурзаев 1974; никитинский 2013).

Студенттердің туристік терминдердің мағыналарын қалай ажыратып, қалай қол_дануына зер салып, жауапкершілікпен қадағалаған жөн, «Туризм және халықаралық топонимика» пәннің табысты оқытудың маңызды шарты. Себебі, студенттер олардың негізгі ерекшеліктерін білу мен қатар білімдік маңызын меңгереді.

Мәселен, Еуразия материгінің аумағын қамтитын топонимдерде, кең тараған халықтық географиялық термин – «шатқал». Шатқал Алматы облысындағы Кеген мен Нарынқол көрші аудан аралығында. Екеуі де Іле, Күнгей, Теріскей Алатауларының етегіндегі тау аралық аңғарларға орналасқан. Сырттай қарағанда, екі таудың үзіліскен түсы бетегелі, жусанды майда қырқа секілді (никонов 1974; никонова 1965). Ұсақ-ұсақ боз төбелер, қырат, күнгейлер ғана көзге шалынады. Жақындап келгенше, табан астың заңғар биік жартас екенін аңғармай да қаласың. Әлгі екі өзеннің суы қосылып ағып, тау арасында осындай бір құзға құяды. Бұл жердің аңғары кең. Арғы-бергі қарсысына осындағы жартасқа ұя салған құстар ғана ұшып өте алады. Ал жартастың алдыңғы екі босағасы тар қысаң. Су бөгеліп ағады. Сол үшін де жартастың кең анғары көкпеңбек шалқыған көлге айналған. Осы бір ғажайып жерді жергілікті халық Шатқал дейтін (сурет 1).

«Жар» – жер бетінің жауын-шашын мен қар суының бұзу әрекеті салдарынан пайда болған тік қабырғалы ойпаң формасы. Жер бетінде ағаштардың, өсімдіктердің жоқтығы, беткейлердің дұрыс жыртылмауы жаралардың түзілуіне себепші болады, ұзындығы кейде бірнеше километрге, ені мен тереңдігі бірнеше ондаған метрге жетеді (сурет 2).

«Сай» – қар және жаңбыр суының әрекетінен пайда болатын жыра, басқаша айтқанда, жыраның ақырғы сатысы, беткейлер мен үстін шым басқан (Попов 1965; Поспелов 1971). Жылдың басым бөлігінде құрғақ болып, қайсыбір маусымда су алып жататын көлбеу беткейлі ойыс. Сайдың ұзындығы 10-15 км-ге, тереңдігі ондаған, ені жүздеген метрге дейін жетеді, табаны мен беткейлері шабындық ретінде пайдаланылады, бау – бақша өсіріліп, онда елді – мекендер орналасады (сурет 3).

Тақыр – (түріктің тақыр – тегіс, жалаңаш деген сөзінен шыққан) – Орта Азия мен Қазақстанның шөл және шөлейт жерінде кездесетін, беті тегіс сазды учаскелер, көктемде су басып жатса, жазда – беті тақыр, құрғақ болады, сызаттанып жарылып кетеді. Өсімдік жамылғысы мүлде болмайды. Қарашірігі өте аз, жауыннан кейін уақытша көлдер пайда болады (сурет 4).

Вербальды (жазу-сызу жоқ) дәуірлерде көшпелі өмір салтының аясында қалыптасқан жер-су атаулары тарихи талай жолдан, небір заман елегінен өтіп, бүгінгі ұрпаққа атақты билер мен жыраулардан қалған халық зердесінде теңдесі жоқ асылындай сақталған сөз маржандары арқылы жетіп отыр.

Халқының табиғатты пайдалану ерекшеліктері топонимика жүйесінің мағыналық жүктемесін байытып және жер-су атауларының табиғатын туристерге тану мәселелерін көтереді. Себебі, жер-су, елді мекен және ірі физикалық-географиялық нысандар атаулары көптеген әлем елдерінде белсенді түрде қолданылып, қарым-қатынас аясында қызмет етуде (Поспелов 1971). Шығыс зерттеушісі ғалым, академик В.В.Бартольдтың айтқанындай «... түрік халықтарының арасында топоним атауы өзінің қарапайымдылығымен және тарихи деректерімен таң қалдырды», – деп. Халық ерте кезден-ақ, табиғат адамның ақыл-ойы мен сезімін тәрбиелеудің сарқылмас қайнар көзі екендігін көре біліп, «ұл-қызына қоятын жақсы аттарды, орналасқан жерінің айналасындағы қоршаған ортаға және жердің ерекшелік, қасиетін көрсететін атаумен атаған» (Сейдімбеков 1981; Халид 1992). Себебі жер атаулары – тұтас халықтың ғұмыр-тіршілігінің, ұғым-түсінігінің, талғамының, табиғат ландшафтысының айнасы.

Қорытынды

Бүгінгі кемел уақытымызда ту етіп көтеріп отырған табиғатты қорғау мәселесінің аясына сол табиғаттың ғасырлар бойы еншілеп келген сырлы атауларын сақтау да енеді. Мұның тарихи, саяси, тәрбиелік мәні айырықша. Болашақ ұрпақты, туристерді туған жер табиғаты өзінің алуан реңді сұлулығымен ғана қуантып қоймауы керек, өмірдің өзіндей көне атаулар шежіресімен де баурауымыз керек.

Қорыта келгенде, қазақ халқының талай ғасыр рухани дамуының арқасында жетілген, XXI ғасыр дәрежедегі географиялық картадағы атаулардың тарихи эволюциялық дамуы, қазіргі заман географиясының теориясы мен

практикасы үлгісімен (жоғарыда келтірген I-IV деректер) ғылыми негізде қалыптасып, зерттелгені орынды.

Туризм мамандығындағы студенттердің басты міндеті – шаруашылық мақсаты үшін аймақты тиімді пайдалану және табиғатты қорғау, оларды қалпына келтіру мен көбейту бағытындағы шараларды ғылыми тұрғыда негіздеу болғандықтан нысандардың физикалық географиялық фактор сипатын көрсететін атаулар мен этнографиялық, тарихи-әлеуметтік фактор яғни адамдардың шаруашылық, тұрмыстық іс-әрекеттері мен қоғамдық қатынастарын көрсететін атауларды меңгергені қажет.

Әдебиеттер

1 Аяпбекова А.Е. (2013) Геожүйені құраушы топонимдер: Оқу құралы – Астана: «Тұран-Астана», – 108 б.

2 Аяпбекова Ә.Е. (1999) Табиғат заңдылықтарын зерттеудегі халықтық қағидалар. // Ізденіс. №2. -105-107 б.

3 Бартольдт В.В. (2015) История. География. Этнография. Двенадцать лекций по истории тюркских народов Средней Азии – М., – 244 с.

4 Бірмағамбетов Ә. (1986) Туған өлкені зерттеушілер. Алматы, -66 б.

5 Горбунов А. (2006) Горы Центральной Азии.Толковый словарь географических названий и терминов.– Алматы, – 132 с.

6 Гумилев Л.Н. (1979) Этногенез и биосфера земли. Том I-III. – Л.

7 Ердавлетов С.Р. (2000) География туризма: история, теория, методы, практика. – Алматы. - 336 с

8 Ердавлетов С.Р. (2010) География туризма: основы учебного курса по туризму: 2-й выпуск, - Алматы: Казахский университет. – С.111-113

9 Жанұзақ Т., Рысберген Қ. (2004) Қазақ ономастикасы: жетістіктері мен болашағы. – Алматы: «Азия». -128 б.

10 Каспий қайраңы. (1996) – Алматы. - 277 б

11 Қазақстан Республикасының географиялық атауларының мемлекеттік каталогы. Батыс Қазақстан облысы. (2008) – Алматы. – Т. 12. - 283 б.

12 Қазақстан Республикасы топонимдері. Топонимы Республики Казахстан. (2001) – Алматы. – 365 б.

13 Қазақ энциклопедиясы. (1997) – Алматы: Атамұра, - 384 б

14 Қазақ Совет энциклопедиясы. (1980) – Алматы. - 750 б.

15 Керімбаев Е. (1984) Атаулар сыры. – Алматы. - 119 б.

16 Керимбаев Е.А. (1992) Этнокультурные основы номинации и функционирования казахских собственных имен: автореф….докт. филол. наук.- Алма-Ата. - 61с

17 Конкашпаев Г.К. (1951) Казахские народные географические термины. // Изв. АН Каз. ССР, серия географическая. Вып. 3, № 99. – С. 3 – 47

18 Конкашпаев Г.К. (1963) Словарь казахских географических названий. – Алма -Ата: АН Каз. ССР. – 185 с.

19 Маргулан А.Х. (1949) Древние карванные пути через пустыню Бетпақ дала . // Вестник Ан Каз. ССР. №1. – С. 46-79.

20 Марғұлан Ә.Х. (1996) Ежелгі мәдениет куәлары. Алматы. -177 б.

21 Мурзаев Э. М. (1984) Словарь народных географических терминов.- М.: Мысль.-653 с.

22 Мурзаев Э.М. (1974) Очерки топонимики. – М., - 287 с.

13 Никитинский Е.С., Рустембаев Б.Е., Габдуллина М.Х., Аяпбекова А.Е. (2013) Туризм мен туристік қызметті басқарудың тұрақты даму теориясы мен тәжірибесі: оқу құралы. – Астана.

14 Никонов В.А. (1974) Имя и общество. — М.: Наука. — 276 с.

15 Никонова В.А. (1965) Введение в топонимику. – М., - 178 с.

16 Попов А.И. (1965) Географические названия. Введение в топонимику. – М., - 170 с.

17 Поспелов Е.М. (1971) Топонимика және картография. - М.,-124 с

18 Поспелов Е.М. (1971) Туристу о географических названиях. – М., -124 с.

19 Сейдімбеков А. (1971) Күңгір-күңгір күмбездер. – Алматы. -240 б.

20 Халид Қ. (1992) Тауарих хамса: (Бес тарих) / Ауд. Б.Төтенаев, А.Жолдасов. – Алматы: Қазақстан. – 304 б.

References

1 Ai’apbekova A.E. (2013) Geoju’i’eni quray’s’y toponi’mder [Toponyms: constitutes of geosystem]: Oqy’ quraly – Astana: «Turan-Astana», – 108 b.

2 Ai’apbekova A’.E. (1999) Tabi’g’at zan’dylyqtaryn zerttey’degi halyqtyq qag’i’dalar [People’s principles in the study of natural laws] // Izdenis. №2. -105-107 b.

3 Bartoldt V.V. (2015) I’stori’i’a. Geografi’i’a. Etnografi’i’a. Dvenadtsat lektsi’i’ po i’stori’i’ ti’y’rkski’h narodov Srednei’ Azi’i’ [History. Geography. Ethnography. Twelve lectures on the history of Turkic peoples in Middle Asia]– M., -244 s.

4 Birmag’ambetov A’. (1986) Ty’g’an o’lkeni zerttey’s’iler [Researchers of native land] Almaty, -66 b.

5 Gorby’nov A. (2006) Gory Tsentralnoi’ Azi’i’.Tolkovyi’ slovar geografi’c’eski’h nazvani’i’ i’ termi’nov [Mountains of Central Asia. Explanatory Dictionary of Geographical Names and Terms].– Almaty, – 132 s.

6 Gy'mi'lev L.N. (1979) Etnogenez i' bi'osfera zemli' [Ethnogenesis and biosphere land] Tom I-III.

7 Erdavletov S.R. (2000) Geografi'i'a ty'ri'zma: i'stori'i'a, teori'i'a, metody, prakti'ka. [Geography of tourism: history, theory, methods, practice] – Almaty. - 336 s

8 Erdavletov S.R. (2010) Geografi'i'a ty'ri'zma: osnovy y'c'ebnogo ky'rsa po ty'ri'zmy' [Geography of tourism: The bases of tourismology course tutorial] 2-i' vypy'sk, - Almaty: Kazahski'i' y'ni'versi'tet. - S.111-113

9 Januzaq T., Rysbergen Q. (2004) Qazaq onomasti'kasy: jetistikteri men bolas'ag'y [Kazakh Onomastics: Achievements and Prospects] – Almaty: «Azi'i'a». -128 b.

10 Kaspi'i' qai'ran'y. (1996) – Almaty. - 277 b

11 Qazaqstan Respy'bli'kasynyn' geografi'i'alyq atay'larynyn' memlekettik katalogy. Batys Qazaqstan oblysy. [State catalog of geographical names of the Republic of Kazakhstan. West Kazakhstan region] (2008) – Almaty. – T. 12. - 283 b.

12 Qazaqstan Respy'bli'kasy toponi'mderi. Toponi'my Respy'bli'ki' Kazahstan.[Toponyms of the Republic of Kazakhstan] (2001) – Almaty. – 365 b.

13 Qazaq entsi'klopedi'i'asy. (1997) [The Kazakh Encyclopedia] – Almaty: Atamura, - 384 b

14 Qazaq Sovet entsi'klopedi'i'asy. (1980) [The Soviet Encyclopedia] – Almaty. - 750 b.

15 Kerimbaev E. (1984) Atay'lar syry [The names of the characters] – Almaty. - 119 b.

16 Keri'mbaev E.A. (1992) Etnoky'lty'rnye osnovy nomi'natsi'i' i' fy'nktsi'oni'rovani'i'a kazahski'h sobstvennyh i'men: [Ethnocultural foundations and nomenclature of Kazakh personalities] avtoref….dokt. fi'lol. nay'k.- Alma-Ata. - 61s

17 Konkas'paev G.K. (1951) Kazahski'e narodnye geografi'c'eski'e termi'ny [. Kazakh geographical term] // I'zv. AN Kaz. SSR, seri'i'a geografi'c'eskai'a. Vyp. 3, № 99. – S. 3 – 47

18 Konkas'paev G.K. (1963) Slovar kazahski'h geografi'c'eski'h nazvani'i' [Dictionary of geographical Kazakh geographical expressions] – Alma -Ata: AN Kaz. SSR. – 185 s.

19 Margy'lan A.H. (1949) Drevni'e karvannye py'ti' c'erez py'styni'y' Betpaq dala [Dark Caravans pass through the Betpak steppe] // Vestni'k An Kaz. SSR. №1. – S. 46-79.

20 Marg'ulan A'.H. (1996) Ejelgi ma'deni'et ky'a'lary [Ancient cultural witnesses] Almaty. -177 b.

21 My'rzaev E. M. (1984) Slovar narodnyh geografi'c'eski'h termi'nov [Dictionary of national geographical terms] - M.: Mysl. – 653 s.

22 My'rzaev E.M. (1974) Oc'erki' toponi'mi'ki' [Essay of Toponyms]. – M., - 287 s.

23 Ni'ki'ti'nski'i' E.S., Ry'stembaev B.E., Gabdy'lli'na M.H., Ai'apbekova A.E. (2013) Ty'ri'zm men ty'ri'stik qyzmetti basqary'dyn' turaqty damy' teori'i'asy men ta'jiri'besi [Theory and practice of sustainable development of tourism and tourist service management]: oqy' quraly. – Astana.

24 Ni'konov V.A. (1974) I'mi'a i' obs'estvo [The name and the society] — M.: Nay'ka. — 276 s.

25 Ni'konova V.A. (1965) Vvedeni'e v toponi'mi'ky' [Introduction to the toponymy] – M., - 178 s.

26 Popov A.I'. (1965) Geografi'c'eski'e nazvani'i'a. Vvedeni'e v toponi'mi'ky' [Geographical expressions. Introduction to the toponymy]. – M., - 170 s.

27 Pospelov E.M. (1971) Toponi'mi'ka ja'ne kartografi'i'a [Toponimics and cartography]. - M.,-124 s

28 Pospelov E.M. (1971) Ty'ri'sty' o geografi'c'eski'h nazvani'i'ah [Tourists about geographical names]. – M., -124 s.

29 Sei'dimbekov A. (1971) Ku'n'gir-ku'n'gir ku'mbezder [Dark domes]. – Almaty. -240 b.

30 Hali'd Q. (1992) Tay'ari'h hamsa: (Bes tari'h) [Tawarikh Hamza: (Five Stories)] / Ay'd. B.To'tenaev, A.Joldasov. – Almaty: Qazaqstan. – 304 b.

МРНТИ 13.17.65

Баяндинова С.М., Тычков Н.В., Шидерина Г.Н., Абдуллаева А.А.

Казахский национальный университет им. аль-Фараби, Казахстан, г. Алматы,
e-mail: bayandinova.sairan@gmail.com

РАЗВИТИЕ ИНФРАСТРУКТУРЫ ТУРИЗМА ВДОЛЬ ВЕЛИКОГО ШЁЛКОВОГО ПУТИ

В статье рассмотрены вопросы развития туристской инфраструктуры, уровень развития туризма в целом, на казахстанском отрезке Великого Шёлкового пути. Сейчас Шёлковый путь является одним из ключевых и перспективных проектов ООН, направленных на возрождение и восстановление торговых, культурных связей между востоком и западом. Авторами проводится расчет индекса туристской инфраструктуры зоны транспортного коридора. Выбранная методика дополняется анализом качественных показателей развития туристской инфраструктуры, полученных с помощью экспертных оценок, результатов опроса, проведенного среди как туристов, так и предприятий. В результате исследования было определено, что вся туристская инфраструктура транспортного коридора «Западная Европа – Западный Китай» состоит из 6181 объекта. Среднее значение количества объектов туристской инфраструктуры на 100 км вдоль всего коридора составляет 222 объекта. Высокий уровень развития инфраструктуры туризма зафиксирован в Алматинской области, занимающей лидирующее положение. В данном случае индекс составил 372,9. В уровень с рангом выше среднего не вошла ни одна из придорожных зон транспортного коридора. Проведенное исследование позволило выявить проблемы, сдерживающие развитие в регионах инфраструктуры туризма: связанные, прежде всего, с состоянием материально-технической базы и административно-правовыми проблемами.

Ключевые слова: Великий Шелковый путь, туристская инфраструктура, транспортные сообщения.

Bayandinova S.M., Tychkov N.V., Shiderina G.N., Abdulayeva A.A.

Al-Farabi Kazakh National University, Kazakhstan, Almaty *
E-mail: bayandinova.sairan@gmail.com

Development of Tourist Infrastructure Along the Great Silk Road

The article presents the development of the tourist infrastructure of the Kazakhstan part of the once existed Great Silk Road. Today Great Silk Road is one of the key long-term projects of the United Nations, aimed at revival and restoration of the trade and cultural relations between East and West. The authors calculate the index of the tourist infrastructure of the transport corridor zone. The chosen methodology is complemented by an analysis of the qualitative indicators of the development of the tourist infrastructure, obtained with the help of expert assessments, the results of a survey conducted among both tourists and tourism enterprises. As a result of the research we determined that the whole Tourism Infrastructure of the transport corridor "Western Europe - Western China" consists of 6181 objects. The average value of the quantity of the objects of Tourism Infrastructure per 100 kilometers along the entire corridor amounts to 222 objects. The high level of development of Tourism Infrastructure is held fix in the zone along the road of Almaty oblast, which occupies the leading position in most components of the Index. In this case, the Index amounted to 372,9. None of the zones along the road of the transport corridor was included into the level of the rank above average. The study made it possible to identify problems that hamper the development of tourism infrastructure in the regions: primarily related to the state of the material and technical base and administrative and legal problems.

Key words: Great Silk Road, tourist infrastructure, transport links.

© 2017 Al-Farabi Kazakh National University

Баяндинова С.М., Тычков Н.В., Шидерина Г.Н., Абдуллаева А.А.
Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Қазақстан, Алматы қ.,
e-mail: bayandinova.sairan@gmail.com

Ұлы Жібек жолы бойында туристік инфрақұрылымның дамуы

Мақалада туристік инфрақұрылымның дамуы, тұтастай алғанда туризмнің Ұлы Жібек жолының қазақстандық бөлігінде даму деңгейі қарастырылады. Қазіргі таңда, Жібек жолы – саудасаттықтың қалпына келуіне, шығыс пен батыс арасындағы мәдени байланыстарды қалпына келтіруге бағытталған БҰҰ-ның негізгі және перспективалық жобаларының бірі. Авторлар көлік дәлізі аймағының туристік инфрақұрылым индексіне есептеу жүргізеді. Таңдалған әдістеме сарапшылық бағалау, туристер, сондай-ақ туристік кәсіпорындар арасында сауалнама нәтижелері арқылы алынған туристік инфрақұрылым дамуының сапалы көрсеткіштерімен толықтырылады. Зерттеу нәтижесінде «Батыс Еуропа – Батыс Қытай» көліктік дәлізінің бүкіл туристік инфрақұрылымы 6181 нысаннан тұрады. Туристік инфрақұрылым объектілерінің жалпы санының орташа мәні 100 км-ге дейін бүкіл дәлізде 222 объект бар. Алматы облысында туризм инфрақұрылымын дамуының жоғары деңгейі байқалды, ол жетекші орынға ие. Бұл жағдайда көрсеткіш 372,9. Көлік дәлізінің бір жол бойындағы аймағы орташа деңгейден жоғары емес. Жүргізілген зерттеулер туризм инфрақұрылым өңірлерінің дамуындағы мәселелерді: ең бірінші материалды-техникалық қор жағдайымен және әкімшілік-құқықтық мәселелермен байланысты инфрақұрылым мәселелерін анықтауға мүмкіндік берді.

Түйін сөздер: Ұлы Жібек жолы, туристік инфрақұрылым, көлік қатынасы.

Введение

В настоящее время Шёлковый путь является одним из ключевых и перспективных проектов ЮНВТО, направляя и координируя развитие туризма вдоль международной транспортной магистрали, а также способствуя продвижению и рекламе данного туристского бренда (http://silkroad.unwto.org). Кроме того, регионы и страны, расположенные вдоль Шёлкового пути, реализуют собственные проекты как по созданию и развитию инфраструктуры, так и по продвижению туристского бренда уникального феномена.

Целью настоящего исследования является изучение развития туристской инфраструктуры на казахстанском отрезке Великого Шёлкового пути.

На территории Казахстана проходило несколько ветвей некогда величайшего торгового сообщения между Востоком и Западом, с VI в. выделяются два основных направления: Сырдарьинское и Тянь-Шанские (Байпаков 2009; Robela 2004; Satke R. and Galdini 2004; Grabowski and Geng 2008).

Транспортный коридор «Западная Европа – Западный Китай» проходит по территории 5 областей Казахстана. Это Актюбинская, Кызылординская, Южно-Казахстанская, Жамбылская и Алматинская области (Возрождение Шелкового пути для формирования евроазиатских автотранспортных связей: от теории к практике 2007; Возрождение Шелкового пути для формирования евроазиатских автотранспортных связей 2006). А вот определить территорию дорожного полотна с прилегающей к ней инфраструктурой по ширине коридора вызывает затруднение. В литературе мы не смогли найти ответ на вопрос о том, как локализовать территорию пути сообщения, в связи с чем мы условно откладывали отрезки по обе стороны от транспортного коридора «Западная Европа – Западный Китай» с тем, чтобы выделить и определить территорию дорожного полотна с прилегающей к ней инфраструктурой. В результате было выявлено, что буферная зона с охватом всей придорожной инфраструктуры, формируется отрезками по 10 км от каждой стороны транспортного коридора. Таким образом, нам удалось локализовать территорию транспортного коридора «Западная Европа – Западный Китай», ширина которого максимально составляет 20 км, а длина коридора, проходящего по территории Казахстана, 2787 км (Ердавлетов С.Р., 2015; Вертохуров Д., 2007). Единицей развития инфраструктуры туризма вдоль пути будет зона придорожной инфраструктуры, границы которой вдоль коридора будут совпадать с границами административных областей Республики Казахстан, а границами поперечного сечения будет 10 километровая зона по каждую сторону от транспортного коридора. Отсюда, мы выделили 5 зон придорожной инфраструктуры вдоль транспортного коридора «Западная Европа – Западный Китай»: зона придорожной инфраструктуры Актюбинской, Кызылординской, Южно-Казахстанской, Жамбылской и Алматинской областей.

Исходные данные и методы исследования

Для более детального изучения туристской инфраструктуры возникает необходимость уточнения её определения, структуры и выявления основных проблем, сдерживающих её развитие. Понятие туристской инфраструктуры не является новым, но следует отметить, что в научной литературе нет единого толкования этого термина. Неоднозначность и размытость содержательного смысла понятия «инфраструктура туризма» объясняется необоснованностью четких признаков отнесения к ней отдельных видов хозяйственной деятельности, а также неопределенностью круга объектов туристской инфраструктуры.

Инфраструктура туризма – это многофункциональный комплекс, состоящий из систем управления, производственной и социальной инфраструктуры, предприятий и организаций, участвующих в обеспечении туристской деятельности и предприятий туриндустрии: гостиничная инфраструктура, инфраструктура туроперейтинга, специализированная транспортная инфраструктура, учебная инфраструктура, информационная инфраструктура, научная инфраструктура, предприятия по производству товаров туристского спроса, специализированная туристская торговая инфраструктура (Ердавлетов 2010).

Состав туристской инфраструктуры носит комплексный характер и состоит из 4 основных элементов: база ночлега, база питания, коммуникационная база и сопутствующая база. В связи с чем, комплексная оценка развития туристской инфраструктуры должна базироваться на всестороннем, последовательном анализе входящих в нее элементов.

Наиболее полной и объективной будет та методика оценки туристской инфраструктуры, которая опирается на существующий инструментарий и учитывает показатели официальной статистики. Кроме того, эту методику можно дополнить анализом качественных показателей развития туристской инфраструктуры, полученных с помощью экспертных оценок и на основе результатов опроса, проведенного как среди туристов, так и предприятий туротрасли.

В основе методики лежит определение индекса туристской инфраструктуры зоны транспортного коридора, количественно характеризующего уровень его развития и представляющего собой среднее арифметическое индексов четырёх входящих в него блоков. Эти блоки отражают состояние структурных элементов туристской инфраструктуры зоны транспортного пути.

На первом этапе расчета индекса туристской инфраструктуры различные показатели представляются в виде нормализованных данных при помощи соотнесения фактических значений с наилучшими в выборке. На втором этапе индексы отдельных блоков рассчитываются как среднее арифметическое величин нормализованных показателей. На третьем, заключительном этапе проводится расчет интегрального индекса туристской инфраструктуры (Величкина 2014)

Апробация методики на материалах трансконтинентального проекта «Западная Европа – Западный Китай», а также на материалах административных областей Республики Казахстан, позволила выделить группы территорий по уровню развития в них туристской инфраструктуры.

Границы интервалов групп формировались в зависимости от среднего значения индекса туристской инфраструктуры зон транспортного коридора «Западная Европа – Западный Китай».

Опираясь на последние достижения в знаниях о туристском продукте, мы выяснили, что его главной составляющей является тур, который составляет примерно 50% затрат туриста и является первичной (обязательной) единицей туристского продукта, реализуемая клиенту как единое целое и представляющая собой продукт труда туроператора на определенный маршрут и в конкретные сроки. В целом тур состоит из: 1) туристского пакета и 2) комплекса услуг на маршруте. Туристский пакет предлагается туроператором и включает в себя обязательные (обычно необходимые и достаточные) услуги на маршруте (Ботаева 2014).

Мы постарались посчитать стоимость туристского пакета на 1 день для одного человека для каждой оцениваемой зоны и включили в стоимостную оценку следующие показатели: транспортировка туриста к месту отдыха и обратно в пределах оцениваемой зоны между крупными городами (поездом), размещение в гостинице (3-4 звезды), питание (обед и ужин). Такие потребительские стоимости как трансфер и обязательная экскурсионная и культурная программа мы решили не включать в наш туристский пакет, так как иногда туристы пренебрегают данными услугами.

Результаты и обсуждения

Результаты исследований позволили распределить выделенные зоны придорожной инфраструктуры транспортного коридора «Западная Ев-

ропа – Западный Китай» по уровню развития в них инфраструктуры туризма в 2015 году. Высокий уровень развития инфраструктуры туризма зафиксирован в придорожной зоне Алматинской области, занимающей лидирующее положение по большинству составляющих индекса. В данном случае индекс составил 372,9. В уровень с рангом выше среднего не вошла ни одна из придорожных зон транспортного коридора. Такой разрыв в индексах между зонами объясняется отставанием в развитии инфраструктуры в целом, и не только туристкой, большинства областей и регионов Казахстана. Отметим также, что Алматинская область с городом Алматы являются главным туристским центром страны, намного опережая остальные территории Казахстана.

Средний уровень развития туристской инфраструктуры выявлен в придорожных зонах Жамбылской и Южно-Казахстанской областях, где значение индекса туристской инфраструктуры составляет соответственно 186,7 и 214,5.

Уровень туристской инфраструктуры ниже среднего отмечается в Кызылординской и Актюбинской областях, что обусловлено низкими показателями по многим составляющим индекса.

Нельзя не отметить тот факт, что транспортный коридор «Западная Европа – Западный Китай» проходит через крупные города Казахстана, в которых уровень развития инфраструктуры намного выше остальных территорий вдоль пути. Из комплексной карты на рисунке 6 видно, что туристская инфраструктура городов в большинстве своём занимает больше половины туристской инфраструктуры каждой из придорожных зон.

Минимальное значение составляет инфраструктура города Туркестан с 17%, в то время как вместе с областным центром, городом Шымкент, который также расположен в Южно-Казахстанской области вдоль транспортного коридора, инфраструктура данных городов составляет 84% всей туристской инфраструктуры придорожной зоны Южно-Казахстанской области. Городская туристская инфраструктура города Кызылорды составляет всего лишь 47% всей туристской инфраструктуры придорожной зоны Кызылординской области. Туристская инфраструктура города Алматы составляет 82% всей туристской инфраструктуры придорожной зоны транспортного коридора Алматинской области. Таким образом, ещё раз подчеркнем преобладающую роль и значение городской инфраструктуры вдоль международного транспортного коридора «Западная Европа – Западный Китай». Согласно международному проекту «Западная Европа – Западный Китай», данные города являются международными и региональными транспортно-логистическими центрами.

Выводы

Исследовав туристскую инфраструктуру и распределив выделенные придорожные зоны транспортного коридора по уровню развития туризма, могут возникнуть сомнения относительно того, правильно ли проведена оценка. Речь идёт о том, что каждая из выделенных зон имеет разную длину сообщения в пределах областей. Поэтому может показаться, что протяженность зоны придорожной инфраструктуры имеет существенное значение.

В данном случае, можно привести ещё один аргумент в защиту проведенных исследований и показать количество объектов туристской инфраструктуры на 100 км в пределах каждой зоны.

В результате исследований мы отметили что протяженность придорожной зоны туристской инфраструктуры транспортного коридора Актюбинской области составляет 590 км, Кызылординской области 817 км, Южно-Казахстанской области 454 км, Жамбылской области 495 км, Алматинской области 431 км. Минимальную протяженность имеет придорожная зона Алматинской области, которая в свою очередь имеет самый высокий индекс развития туристской инфраструктуры. В то время как, протяженность придорожной зоны Кызылординской области составляет максимум и равна 817 км, которая имеет самый низкий индекс развития 133,4.

В результате исследования мы определили, что вся туристская инфраструктура транспортного коридора «Западная Европа – Западный Китай» состоит из 6181 объекта. Среднее значение количества объектов туристской инфраструктуры на 100 км вдоль всего коридора (2787 км) составляет 222 объекта. Количество единиц туристской инфраструктуры на 100 км в пределах каждой из придорожных зон транспортного коридора распределяется следующим образом: зона Актюбинской области – 92 объекта, зона Кызылординской области – 81 объект, зона Южно-Казахстанской области – 275 объектов, зона Жамбылской области – 185 объектов, зона Алматинской области – 652 объекта. Таким образом, данные показатели равномерно

распределились в соответствии с проведенной нами комплексной оценкой развития туристской инфраструктуры и подтверждают её истинность.

Стоимость туристского пакета на 1 день для одного человека в пределах каждой из оцениваемых зон варьируется от 17784 тенге (47$ или 43€) в зоне Южно-Казахстанской области (с остановкой в городе Шымкент) до 25146 (66$ или 61€) в зоне Алматинской области (с остановкой в городе Алматы). Лидерство в стоимости туристского пакета зоны Алматинской области объясняется более высоким уровнем жизни и потребительских стоимостей данного региона, в частности города Алматы.

Переходя к обсуждению и анализу полученных результатов, мы должны выяснить и остановиться на преимуществах и недостатках развития транспортного сообщения межнационального значения вдоль некогда существовавшего Великого Шёлкового пути, связывающего запад с востоком, на примере транспортного коридора «Западная Европа – Западный Китай» с точки зрения развития туризма в пределах Республики Казахстан.

Проблемы, сдерживающие развитие в регионах инфраструктуры туризма, можно классифицировать следующим образом: инфраструктурные проблемы, связанные прежде всего с состоянием материально-технической базы и административно-правовые проблемы.

К инфраструктурным проблемам следует отнести:

– недостаточное развитие объектов производственной инфраструктуры;

– моральный и физический износ материально-технической базы объектов инфраструктуры сферы услуг;

– старение и износ основных фондов туристской инфраструктуры;

– неравномерность в развитии туристской инфраструктуры районов и крупных городов области;

– недостаточность необходимой сервисной инфраструктуры на рекреационных территориях;

– слабую информационную оснащенность территорий (отсутствие на многих территориях громкоговорящей связи, информационных стендов и указателей, в том числе и на иностранных языках) и др.

Огромное значение в данном случае имеют различные международные и национальные проекты, способствующие стремительному развитию туристской инфраструктуры вдоль пути сообщения. Таковым является трансконтинентальный транспортный коридор «Западная Европа – Западный Китай», который был взят нами для комплексной оценки развития туристской инфраструктуры. В рамках данного проекта предпринимаются значительные шаги по совершенствованию материально-технической базы. Кроме того, государство предпринимает значительные меры для развития системы административно-правового регулирования.

Республику Казахстан в 2014 году в местах размещения посетило 3 808 894 человек, в том числе: Актюбинскую область – 85017 человек, Кызылординскую область – 41487 человек, Южно-Казахстанскую область – 133306 человек, Жамбылскую область – 97376 человек, Алматинскую область вместе с городом Алматы – 957961 человек. В данном случае, отметим тотальное превосходство Алматинской области вместе с городом Алматы в посетителях. Здесь тоже есть о чём подумать. Единый транспортный коридор позволит увеличить количество туристов в Актюбинской, Кызылординской, Южно-Казахстанской, Жамбылской областях, которые предпочитают в основном путешествовать в Алматинскую область. Развитие туристской инфраструктуры вдоль транспортного коридора позволит разработать интересный и привлекательный маршрут (Смаилов 2013; http://stat.gov.kz, http://mfa.gov.kz/index.php/ru/vizovyj-rezhim-rk-s-drugimi-gosudarstvami).

Государственные власти принимают значительные меры по упрощению визовых формальностей. Для туристов из стран СНГ действует безвизовый режим для въезда и путешествия по территории Казахстана, кроме Туркменистана, гражданам которого необходимо сделать визу после 30-дневного пребывания. Помимо этого, в соответствии с постановлением Правительства Республики Казахстан от 26 июня 2015 граждане таких стран дальнего зарубежья, как Австралийский Союз, Малайзия, Объединенные Арабские Эмираты, Соединенное Королевство Великобритании и Северной Ирландии, Федеративная Республика Германия и другие освобождаются от визовых требований на срок до 15 календарных дней с момента пересечения государственной границы в период с 16 июля 2015 года по 31 декабря 2017 года. Безвизовый режим действует для граждан Турецкой Республики. А вот для граждан Китая виза необходима после пребывания в течение 30 дней на территории Казахстана. Данные государства являются главными поставщиками иностранных туристов в Республику Казахстан.

В результате исследования было установлено, что вдоль казахстанской части международного транспортного коридора «Западная Европа – Западный Китай» насчитывается 6181 объект придорожной туристской инфраструктуры. Среднее количество объектов туристской инфраструктуры на 100 км казахстанской части транспортного коридора составляет 222 единицы.

По итогам проведения комплексной оценки максимальный индекс развития туристкой инфраструктуры имеет придорожная зона Алматинской области, индекс которой составляет 372,9 из 400. В свою очередь, отметим значительное отставание и большую разницу в развитии придорожной туристской инфраструктуры вдоль транспортного коридора зон Жамбылской, Южно-Казахстанской, Кызылординской и Актюбинской областей с зоной Алматинской области (Можарова 2011).

Ещё одним примечательным трендом является преобладание доли городской туристкой инфраструктуры над долей остальной части туристской инфраструктуры в пределах каждой зоны с диапазонов процентов городской доли от 47 до 84.

Методом использования современных онлайн систем бронирования была установлена стоимость туристского пакета в пределах каждой оцениваемой зоны транспортного коридора «Западная Европа – Западный Китай», которая колеблется от 43 до 61 евро на одного человека за один день.

Нетронутым остаётся вопрос развития туристской инфраструктуры вдоль отрезков Великого Шёлкового пути соседних государств и стран ближнего и дальнего зарубежья, в том числе вдоль всего международного транспортного коридора «Западная Европа – Западный Китай». Это позволит рассматривать Шелковый путь как один из самых больших международных туристских кластеров, имеющий беспрецедентные перспективы в будущем.

Литература

1 Байпаков К.М. Шёлковый путь в Казахстане: взаимодействие культур Евразии // Мир путешествий. – Ноябрь. – Алматы: ИП «Мир путешествий», 2009. – С. 18-21.

2 Ботаева З.Ф. Древняя транснациональная торговая магистраль-великий шелковый путь // Сборник материалов с конференции «Наука и образование», Астана, 2014

3 Величкина А.В. Оценка развития туристской инфраструктуры региона // Экономические и социальные перемены: факты, тенденции, прогноз. – 2014. – № 2. – С. 239-250.

4 Верхотуров Д. Китай создает Новый Шелковый путь // Эксперт Казахстан. — 2007. — 4 июня. — № 21 (123).

5 Возрождение Великого Шелкового пути в XXI веке: от теории к практике. Совместный проект Международного союза автомобильного транспорта и редакции polpred.com. — М., 2007. — 65 с.

6 Возрождение Шелкового пути для формирования евроазиатских автотранспортных связей // Информационный документ, представленный министерством коммуникаций Китая на Совещании министров транспорта Экономической комиссии ООН в Азиатско-Тихоокеанском регионе (UNESCAP). — Октябрь 2006 г., Южная Корея.

7 Ердавлетов С.Р. Туризм Казахстана: учебное пособие. / Коллектив авторов под ред. Ердавлетова С.Р. – Алматы: Бастау, 2015. – 520 стр.

8 Ердавлетов С.Р. География туризма: Учебник для изучения курса «Основы туризмологии»: 2-е изд., доп. и перераб. – Алматы: Қазақ университеті 2010 – 412 с.

9 Казахская часть в Великом Шёлковом пути. Великий Шёлковый путь в Казахстане. www.kazakhstan.orexca.com/, 2013.

10 Можарова В.В. транспорт в Казахстане: Современная ситуация, проблемы и перспективы развития: Монография-Алматы: КИСИ при Президенте РК, 2011- 2016 с.

11 Смаилов А.А. Казахстан в цифрах. Статистическая брошюра. Астана, 2013

12 Grabowski C. P., Geng W. European Silk Road Tourists' and Their Tour Guides' Perceptions of Product and Service Quality: [Electronic document] //www.tandfonline.com/doi/abs/10.1300/J162v01n04_06). Verified 12.10.2008.

13 Satke R., Galdini F. Between East and West: Kazakhstan and China's new Silk Road / R. Satke, F. Galdini // Revista cidob d afers internationals. – Barcelona, 2015. - №110. – P. 87-112.

14 Robela R.R. The Silk Road: Two Thousand Years in the Heart of Asia: [Electronic document] // History: Reviews of New Books. – 2004. – Vol. 32, Iss. 2. – P. 77-78.

15 http://silkroad.unwto.org/

16 http://stat.gov.kz

17 http://mfa.gov.kz/index.php/ru/vizovyj-rezhim-rk-s-drugimi-gosudarstvami

References

1 Baipakov KM (2009, November) Shelkovyi put v Kazakhstane: vzaimodeistvie cultur Evrazii (Silk Road in Kazakhstan: interaction of cultures of Eurasia). Mir puteshestvii (World of travel). "Mir puteshestvii", Almaty, pp 18-21

2 Botaeva ZF (2014) Drevnyaya transnacionalnaya torgovaya magistral-velikii shelkovyi put. Uchastok na territorii Kazakhstana (Transnational ancient trade route-Silk Road. A site on the territory of Kazakhstan). Sbornik materialov s konferencii "Nauka i obrazovanie" (The collection of materials of conference "Science and education"). Astana

3 Velichkina AV (2014) Ocenka razvitiya turistskoi infrastruktury regiona. Economicheskie i socialnye peremeny: facty, tendencii, prognoz (The assessment of the development of the tourist regional infrastructure). Economic and social changes: facts, trends, forecast, № 2, pp 239-250

4 Verkhoturov D (2007) Kitai sozdaet Novyi Shelkovyi put. Expert Kazakhstana (China is creating a New Silk Road) Expert Kazakhstan, 4th June, № 21 (123)

5 Vozrojdenie Velikogo Shelkovogo puti v XXI veke: ot teorii k praktike (The revival of the Great Silk Road in the XXI century: from theory to practice) (2007). Joint project of the International road transport Union and the editorial Board polpred.com, p 65

6 Vozrojdenie Shelkovogo puti dlya formirovaniya evroaziatskikh avtotransportnykh svyazei (The revival of the Silk Road for the formation of the Eurasian road transport) (2006, October). Information document presented by the Chinese Ministry of communications on the conference of Minister's transport UNESCAP. South Korea

7 Erdavletov SR (2015) Turizm Kazakhstana: uchebnoe posobie. Kollektiv avtorov pod red. Erdavletov SR. (Tourism of Kazakhstan. Team of authors under the editorship of Erdavletov S. R.). Educational manual. Bastau, Almaty, p 520

8 Erdavletov SR (2010) Geografiya turizma: uchebnik dlya izucheniya kursa "Osnovy turizmologii" (Tourism geography). Educational manual for the study course Fundamentals of "turyzmolohiya". Kazakh University, Almaty, p 412

9 Kazakhskaya chast v Velikom Shelkovom puti. Velikii Shelkovyi put v Kazakhstane. (The Kazakh part of the Silk Road. The Great Silk Road in Kazakhstan) (2013). www.kazakhstan.orexca.com

10 Mojarova VV (2011) Transport v Kazakhstane: Sovremennaya situaciya, problem i perspektivy razvitiya (Transport in Kazakhstan: current situation, problems and prospects of development). Monograph. KISI for President of RK, Almaty, p 2016

11 Smailov A.A. (2013) Kazakhstan v cifrakh (Kazakhstan in figures). Statistical brochure. Astana

12 Grabowski CP, Geng W (12.10.2008) European Silk Road Tourists' and Their Tour Guides' Perceptions of Product and Service Quality. Electronic document. //www.tandfonline.com/doi/abs/10.1300/J162v01n04_06

13 Satke R, Galdini F (2015) Between East and West: Kazakhstan and China's new Silk Road. Revista cidob d afers internationals. Barcelona, №110 pp 87-112

14 Robela RR (2004) The Silk Road: Two Thousand Years in the Heart of Asia. Electronic document. History: Reviews of New Books, Vol. 32, iss. 2, pp 77-78

15 http://silkroad.unwto.org

16 http://stat.gov.kz

17 http://mfa.gov.kz/index.php/ru/vizovyj-rezhim-rk-s-drugimi-gosudarstvami

МРНТИ 13.17.65

***Бейсембинова А.С., Молдагалиева А.Е.**

Казахский национальный университет имени аль-Фараби, Казахстан, г. Алматы,
*e-mail: ardak_bs@mail.ru

СОБЫТИЙНЫЙ ТУРИЗМ: ПОНЯТИЯ, ВИДЫ, КЛАССИФИКАЦИЯ

Статья посвящена событийному туризму как перспективному направлению туристской деятельности, получившему широкую популярность в мире и находящемуся на стадии становления в Казахстане. На сегодняшний день можно точно утверждать, что событийный туризм выделяется среди других разновидностей туризма и отличается особой уникальностью. Стоит отметить еще и тот факт, что за непродолжительное время данный вид туризма приобрел небывалую популярность у нас в Казахстане за счет проведения крупномасштабных мероприятий, как Зимняя Универсиада-2017 в Алматы, EXPO-2017 в Астане.

Цель исследования – проанализировать теоретические аспекты событийного туризма и составить классификацию событийного туризма. В статье проанализированы работы отечественных и зарубежных ученых, посвященные проблемам событийного туризма. Рассматривается понятийный аппарат, структура событийного туризма. В основу методики исследования положен сравнительно-аналитический метод, заключающийся в выявлении, анализе и оценке сложившихся подходов в классификации событийного туризма. В результате исследования составлена классификация событийного туризма. Выделены шесть основополагающих критериев оценки событийного туризма, с учетом которых проведена классификация мероприятий событийного туризма (по масштабу события, по целям, по профессиональным направлениям, по составу участников, по типу организаторов). Практическая значимость исследования определяется тем, что поднимаемые научные проблемы непосредственно связаны с решением актуальных задач и могут найти применение в качестве основы для дальнейшего исследования событийного туризма.

Ключевые слова: туризм, событийный туризм, классификация, фестиваль, конкурс.

*Beisembinova A.S., Moldagalieva A.E.

Al-Farabi Kazakh National University, Almaty city, Kazakhstan
*ardak_bs@mail.ru

Event tourism: concepts, types, classification

The article is devoted to event tourism as a promising area of tourist activity, which gained wide popularity in the world and is at the stage of becoming in Kazakhstan. For today it is possible to state precisely that event tourism differs among other varieties of tourism and is unique. It is worth noting also the fact that for a short time this type of tourism has gained unprecedented popularity in Kazakhstan, due to the holding of large-scale events like the Winter Universiade -2017 in Almaty, EXPO-2017 in Astana.

The aim of the research is to analyze the theoretical aspects of event tourism and to make a classification of event tourism. In the article the works of domestic and foreign scientists devoted to the problems of event tourism are analyzed. The conceptual apparatus, the structure of event tourism is considered. The research method is based on a comparative analytical method consisting in the identification, analysis and evaluation of the existing approaches in the classification of event tourism. As a result of the study, a classification of event tourism was compiled. Six basic criteria for the evaluation of event tourism have been singled out, taking into account the classification of events of event tourism (by the scale of the event, by purpose, by professional directions, by the composition of participants, by the type of organizers). The practical significance of the research is determined by the fact that the scientific problems raised are directly related to the solution of urgent problems and can be used as a basis for further research of event tourism.

Key words: tourism, events tourism, classification, festival, competition.

© 2017 Al-Farabi Kazakh National University

*Бейсембинова А.С., Молдағалиева А.Е.
Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Қазақстан, Алматы қ., *ardak_bs@mail.ru

Оқиғалық туризм: түсінігі, түрлері, жіктелуі

Мақалада Қазақстанда қалыптасу кезеңінде бүкіл әлемге кеңінен танымал оқиғалық туризм қарастырылған. Бүгінгі күні оқиғалық туризм туризмнің басқа түрлерінен ерекшеленетінін және бірегей екенін айтуға болады. Сондай-ақ, аз уақыт ішінде бұл туризм түрі Алматыдағы Қысқы Универсиада-2017, Астанадағы EXPO-2017 сияқты ауқымды іс-шаралардың өткізілуіне байланысты Қазақстанда бұрын-соңды болмаған танымалдыққа ие болды.

Зерттеудің мақсаты – оқиғалық туризмнің теориялық аспектілерін талдау және оның жіктелімін құрастыру. Мақалада оқиғалық туризмнің мәселелеріне арналған отандық және шетелдік ғалымдардың еңбектері талданады. Тұжырымдамалық аппарат, оқиғалық туризмнің құрылымы қарастырылады. Зерттеу әдісі – оқиғалық туризмнің жіктеуде қолданылатын тәсілдерді анықтау, талдау және бағалауды қамтитын салыстырмалы-талдау әдістері. Зерттеу нәтижесінде оқиғалық туризмнің жіктелуі ұсынылды. Оқиғалық туризмнің оқиғаларын жіктеуді ескере отырып, оқиғалық туризмді бағалаудың алты негізгі критерийі анықталды (оқиғаның ауқымы бойынша, мақсаты бойынша, кәсіптік бағыттар бойынша, қатысушылардың құрамы бойынша, ұйымдастырушылардың түрі бойынша). Зерттеудің практикалық маңыздылығы көтерілген ғылыми проблемалар өзекті мәселелерді шешумен тікелей байланысты және оқиғалық туризмін одан әрі зерттеу үшін негіз ретінде пайдаланылуы мүмкін.

Түйін сөздер: туризм, оқиғалық туризм, жіктелім, фестиваль, конкурс.

Введение

Термин «событийный туризм» был впервые использован департаментом туризма и общественности Новой Зеландии в 1987 году и закрепил связь между событиями и туризмом. В зарубежной литературе данный термин трактуют как важную альтернативу для дестинации, предпринимателей, а так же основную деятельность органов управления, которые желают увеличить поток туристов (Boorstin, 1994: 8-14).

Событийный, или ивент-туризм (от англ. event – событие, мероприятие) – довольно молодое и перспективное направление туристского бизнеса.

В настоящее время существует множество дефиниций понятия «событийный туризм». Рассмотрим некоторые из них.

Событийный туризм – направление очень молодое и чрезвычайно интересное. Главная цель поездки приурочена к какому-либо интересному или важному событию. Уникальные туры, сочетающие в себе участие в самых зрелищных мероприятиях планеты и традиционный отдых, постепенно завоевывают все большую популярность. При этом событие рассматривается как комплекс явлений, которые выделяются своей значимостью для данного общества или человечества в целом, для малых групп или индивидуумов, а также характеризующихся кратким периодом существования (Александрова, 2010: 47-52).

Наиболее объёмным является определение событийного туризма, что: «под событийным туризмом понимается туристская деятельность, связанная с разнообразными значимыми общественными событиями, а также редкими природными явлениями, привлекающими своей уникальностью, экзотичностью, неповторимостью большое количество туристов из разных стран» (Дементьев, 2007: 77-82).

Наиболее приемлемым, кратким и ёмким является определение, утверждающее, что «событийный туризм – это поездки с целью удовлетворения потребности в посещении какого-либо мероприятия» (Дементьев, 2007: 77-82).

Именно потребность или необходимость присутствия во время события, желание увидеть, услышать или ощутить что-либо влечёт человека или группу людей преодолевать расстояния, доставляя себе удовольствие и принося организаторам прибыль.

Присутствие во время мероприятия рождает в человеке острое чувство сопричастности. Пребывание туристов, хотя бы и временное, в тесном окружении людей, на одном и том же событии, общность интересов позволяют многим из них преодолеть ощущение одиночества, разобщённости, особенно усилившиеся в последние годы за счёт глобальной привычки виртуального общения.

Таким образом, событие, или ивент – важнейший мотивирующий фактор и предопределяющая основа существования рассматриваемого вида туризма. Под событием следует понимать совокупность явлений, выделяющихся своей неоднозначностью, значимостью для данного

общества или человечества в целом, для малых групп. Оно может иметь вид разового неповторимого явления или периодического наблюдаемого, наблюдаемого ежегодно или в определенные периоды времени. Туристский бизнес всегда активно использует события для привлечения туристов именно на событие и формирования туристского продукта (Александрова, 2010: 47-52).

Материал и Методы исследования

Среди зарубежных ученых вопросами событийного туризма занимались У. Хальцбаур (Хальцбаур, 2006: 10), Д. Гетц (Getz, 2005a: 16), (Getz, 2008б: 403–428), М. Бонн (Mark, 2008: 769-789), Б. Ритчи (Ritchie, 1984: 5-11), Л. Хойл (Hoyle, 2002: 156), Т. Маррис (Marris, 1987: 3-12) и др. Их исследования выделила событийный туризм в отдельную отрасль науки со своим терминологическим аппаратом, и стал рассматриваться как отдельное направление. Среди российских исследователей, которые занимались исследованием событийного туризма, можно выделить О.В. Алексееву (Алексеева, 2011: 167-170), Е.А. Лакомова (Лакомов, 2013: 5-16), Е. Пастухову (Пастухова, Семь фактов о событийном туризме), Ю.А. Киреева (Киреева, 2010: 16–21), Г.П. Долженко (Долженко, 2007: 116–119), А.В. Зарванскую (Зарванская, Событийный туризм как динамично развивающееся направление в современных условиях, 2013), А.Н. Воронина (Воронин, 2012: 40-43), Е. Г. Леонидову (Леонидова, Событийный туризм как новое направление российского туристского рынка, 2015) и др.

Так, к примеру, Дональд Гетц, один из основоположников исследований в сфере событийного менеджмента, разграничивает три основные категории событийного туризма: «специальное событие - одноразовое или нечасто происходящее событие», «отличительное событие - крупное разовое или повторяющееся событие с ограниченным сроком действия, разработанное, в первую очередь, для повышения осведомленности, привлекательности и извлечения прибыли туристского направления в краткосрочной и/или долгосрочной перспективе» и «мега-событие» (Олимпийские игры, международные выставки) (Getz, 2005a: 16), (Getz, 2008б: 403–428).

В работе У. Хальцбаура под event понимается не просто мероприятие, а исключительное событие. Автор указывает, что event означает превращение мероприятия посредством внешних эффектов в нечто совершенно исключительное с точки зрения посетителей. В сферу event-менеджмента или управления событиями включаются вопросы, касающиеся того, что именно отличает подлинное событие и как таким событием управлять, как его планировать и последовательно осуществлять (Хальцбаур, 2006: 10-12).

Также следует отметить, что в отечественной литературе развитие событийного туризма рассматривается как направление в рамках других видов туризма, но не как отдельный, стремительно развивающийся туристский рынок, требующий научной и методологической трактовки.

В исследовании использованы общенаучные методы исследования в рамках системного подхода: метод системного анализа, контент-анализ научной литературы, структурно-логический анализ, графические методы представления информации, аналитические методы исследования.

Результаты и обсуждения

Комплексность туристских услуг раскрывается через их классификацию. Существует несколько классификационных подходов, основанных на различных признаках. С целью классификации событийного туризма необходимо установить его основные классификационные признаки.

Классифицировать виды событийного туризма можно по разным признакам, к важнейшим из которых относятся: цель туризма, временные, территориальные характеристики, тематика событий.

Основываясь на цели событийного туризма, можно выделить следующие виды (Александрова, 2010: 47-51.):

Рекламные мероприятия.

Информационные мероприятия.

Познавательные.

События для усиления социальных отношений.

Мероприятия для налаживания внутренних или внешних отношений.

Деловые встречи.

Исходя из целей, методов, территориального охвата, форм организации, событийный туризм может быть (Лакомов, 2013):

1) по масштабу действия: международный, национальный, региональный;

2) по международному статусу: внутренний и международный (въездной, выездной);

3) по количеству участников: групповой, индивидуальный, семейный;

4) по возрасту участников: детский, подростковый, молодежный, взрослый, для пожилых возрастов (так называемый «третий возраст»), смешанный и др.;

5) по характеру организации: регламентированный – характеризуется высоким уровнем обслуживания и определенной последовательностью посещения туристских объектов; нерегламентированный – может быть организованным или неорганизованным;

6) по длительности путешествия: длительный – более 3-х дней, кратковременный – менее 3-х дней.

Для организации событийного туризма необходимо учитывать тематику событий. Выделим основные группы фестивалей.

Фестивали произведений киноискусства обычно сопровождаются публичным показом фильмов и приездом их авторов. В ходе большинства фестивалей проводится конкурс фильмов, по результатам которого вручаются призы (гран-при, приз зрительских симпатий и прочие). Всего в мире насчитывается около 80-ти кинофестивалей. Самыми популярными и престижными кинофестивалями являются те, которые получили аккредитацию FIAPF (фр. Federation International des Associations de Producteurs de Films). На сегодняшний день аккредитацию FIAPF имеют 13 международных конкурсных кинофестивалей игровых фильмов: Берлинский кинофестиваль (Германия), кинофестиваль в Варшаве (Польша), Венецианский кинофестиваль (Италия), Каирский кинофестиваль (Египет), Каннский кинофестиваль (Франция), кинофестиваль в Карловых Варах (Чехия), кинофестиваль в Локарно (Швейцария), кинофестиваль в Мар-дель-Плата (Аргентина), Монреальский кинофестиваль (Канада), Московский кинофестиваль (Россия), Сан-Себастьянский кинофестиваль (Испания), Кинофестиваль в Токио (Япония), Шанхайский кинофестиваль (Китай) (Дементьев, 2007: 79-82).

Музыкальные фестивали – циклы концертов и спектаклей, объединённые общим названием, единой программой и проходящие в особо торжественной обстановке. Музыкальные фестивали различны по продолжительности (от нескольких дней до полугода) и содержанию. Существуют музыкальные фестивали монографические (посвящённые музыке одного композитора), тематические (посвященные определённому жанру, эпохе или стилистическому направлению), исполнительского искусства и др. Музыкальные фестивали проводятся регулярно (ежегодно, раз в 2-4 года) или в связи с какими-либо торжественными событиями. Устраиваются обычно в городах, славящихся музыкальными традициями, либо связанных с жизнью и деятельностью известных музыкантов. Известными музыкальными фестивалями являются фестиваль джаза в Монтре (Швейцария); фестиваль оперного искусства в Вероне (Италия); музыкальный конкурс «Евровидение»; международный музыкальный конкурс «Новая волна» в Юрмале (Латвия); музыкальный конкурс им. П.И. Чайковского в Москве (Россия) и др. Театральные фестивали различных видов и жанров, например, в Цюрихе «Stromereien» (Швейцария), международный фестиваль «NITRA» в нитре (Словакия) и др. (Вермель, 2014: 75–82).

Театрализованные и цирковые шоу, такие как, например, фестиваль «Цирк будущего» в Париже (Франция); шоу «Lord of the Dance» (Великобритания); праздник на льду, шоу «Mystery» (Германия); праздник на льду, шоу «Romanza», Вена (Австрия) и др. (Вермель, 2014: 75–82).

Фестивали и конкурсы танцев различных направлений и стилей (балет, бальные танцы, исторические, танцы латинской Америки, русские народные танцы, ритуальные, эротические, современные танцы и др.). Например, международный фестиваль классического балета имени Рудольфа Нуриева в Казани (Россия); молодежный балетный конкурс «Youth America Grand Prix» (США); международный фестиваль балета в Токио (Япония); международный фестиваль танца в Бирмингеме (Великобритания) и др.

Фестивали изобразительного искусства по самым различным видам искусства (скульптура, живопись, графика, фотоискусство, цифровая живопись, компьютерная графика, декоративно-прикладное искусство, микроминиатюра, каллиграфия, дизайн). Например, международный фестиваль песчаных скульптур в Мельбурне (Австралия), в Бланкенберге (Бельгия), «Sandsation» в Берлине (Германия) и др. (Вермель, 2014: 75–82).

Гастрономические фестивали включают презентации, дегустации кулинарных произведений, а также мастер-классы. Часто гастрономические фестивали сопровождаются шоу и развлекательными программами. Многие гастрономические фестивали проводятся на основе национальной кухни, предоставляя возможность иностранным туристам познакомиться с кухней, а также с традициями и культурой народа.

Примерами гастрономических фестивалей являются международный фестиваль пива «Oktoberfest» в Мюнхене (Германия) – крупнейший в мире фестиваль пива; праздник молодого вина «Божоле Нуво» (Франция); парижский салон шоколада (Франция) и др. (Вермель, 2014: 75–82).

Фестивали и выставки цветов, как правило, проводятся в странах в определенный период, связанный с цветением каких-либо видов цветов. При этом климат является одним из главных факторов, влияющих на географию и период проведения подобных фестивалей. Например, выставка цветов в Челси, Лондон (Великобритания); фестиваль хризантем (Япония); выставка тюльпанов (нидерланды); фестиваль бонсай, Нара (Япония); фестиваль роз, Казанлук (Болгария) и др.

Модные показы, фестивали моды (например, «Men's Fashion», Париж (Франция); «Ready to Wear», Париж (Франция); «Milano Moda Bouna», Милан (Италия) и др.) (Вермель, 2014: 75–82).

Фестивали юмора (например, «Cat Laughs», Килкенни (Ирландия); фестиваль юмора в Габрово (Болгария); фестиваль юмористических программ «Юрмалина» в Юрмале (Латвия)) (Вермель, 2014: 75–82).

Национальные фестивали и праздники (например, фестиваль Святого Патрика в Лондоне (Великобритания); фестиваль Святого Патрика в Дублине (Ирландия) фестиваль культур в Берлине (Германия)).

Необычные фестивали (например, фестиваль воздушных змеев в Таиланде; фестиваль пиратов, Джорджтаун (Каймановы острова); фестиваль близнецов, Ттвинсбург, (Огайо, США); парад сексуальных меньшинств «Pride Amsterdam» в Амстердаме (нидерланды); парад военных татуировок в Эдинбурге (Великобритания)) (Вермель, 2014: 75–82).

Карнавалы – это особая группа праздников с переодеваниями и парадными шествиями, театрализованными играми. Карнавальное движение в мире переживает сегодня подлинный ренессанс: карнавалы появляются даже в таких «некарнавальных» странах, как, например, Япония или Финляндия. Современные карнавалы развиваются по двум исторически сложившимся направлениям: европейскому (традиции древнейших карнавалов Европы) и карибскому (карнавалы, возникшие на основе европейских под влиянием африканской культуры). Специалисты выделяют 11 различных типов традиционных карнавалов. Крупнейшие карнавалы с использованием грандиозных аллегорических конструкций и гигантских платформ проходят в городе Виареджио и Путиньяно (Италия), а также на Мальте и в ницце (Франция). Самые грандиозные марди-гра-карнавалы проходят в Новом Орлеане (США), Патрасе (Греция), Санта Круз де Тенерифе (Испания), Колоне (Германия), Ден Боше (нидерланды), Алосте (Бельгия), Риске (Хорватия), в Базеле и Цюрихе (Швейцария), Данкеркью (Франция). Самые красочные карибские и самбо-карнавалы – в Рио-де-Жанейро и Сальвадоре-де-Бахиа (Бразилия), Тринидаде и Тобаго, Неттинг Хилле (Великобритания), Куракао (Антилы), Корриентесе (Аргентина) и в Баранкуилло (Колумбия). Самые известные карнавалы проходят в Венеции (Италия), Пернике (Болгария), Итюе (Словения) и Струмице (Македония). Вновь созданные праздники и возрожденные вносят значительный вклад в развитие и создание национальной культуры (Лакомов, 2013: 5-16; Бразильский карнавал, Самые известные карнавалы мира, Карнавал в Бразилии, Венецианский карнавал и его история, Барышева, 2012: 115-122).

В 1980 г. была основана Ассоциация европейских карнавальных городов – Foundation of European Carnival Cities (FECC). Основополагающими целями деятельности FECC являются сохранение и пропаганда карнавальных традиций, как важной части культурного наследия человечества, содействие развитию карнавального движения в странах Восточной Европы. Деятельность Ассоциации была высоко оценена Европейской комиссией, и с 2000 г. FECC находится под патронажем Комитета Еврокомиссии по образованию и культуре (Берекет, 2012: 163).

Выставки, организуемые при проведении конгрессов, выполняют функцию иллюстрирующих и дополняющих экспозиций. Организация таких выставок поддерживается государством и дипломатическими каналами. Посетители таких выставок обычно не так многочисленны, но представляют собой круг высококвалифицированных специалистов.

Основное отличие ярмарки от обычного рынка заключается в том, что в ее рамках запрещена продажа товаров с выносом, т.е. торговля осуществляется строго по образцам, хотя сам образец по ее окончании может быть продан. Наиболее известными международными ярмарками признаны Ганноверская международная ярмарка, международные ярмарки во Франкфурте-на-Майне, в Лейпциге, Париже, Милане, Брюсселе и др. (Корнеева, 2011: 86).

Ярмарки и выставки – считаются международными при значительном количестве иностранных участников (обычно не менее 10%) и посетителей-специалистов (обычно не менее 5%). На международных ярмарках и выставках демонстрируются основные предлагаемые товары и услуги одной или нескольких отраслей [28].

Спортивный событийный туризм включает в себя, посещение и организацию спортивных событийных и культурно-зрелищных мероприятий. В настоящее время в огромном потоке спортивного событийного туризма спортсмены и их сопровождающие их лица составляют не большую часть, в основном они это болельщики. Возьмём в пример матчи по футболу чемпионатов Европы, на них присутствуют до нескольких десятков тысяч болельщиков команд прибывших из другой страны. Выезды на спортивные мероприятия, как правило, не сопровождаются большими денежными тратами и весьма кратковременны. Но из-за массовости мероприятия, дают соответствующей стране весьма ощутимый туристский доход. Международные спортивные состязания, такие как: чемпионаты мира и континентов, Олимпийские игры, универсиады, привлекают огромное количество людей (Шарафанова, 2014: 18). Проходившая Зимняя Универсиада-2017 в Алматы привлекла также много туристов.

Также существует классификация мероприятий по частоте событий и числу посетителей (Рисунок 1). ниже продемонстрирована данная классификация, по которой следует, что каждая из четырех категорий мероприятий (периодические мегасобытия, регулярные традиционные события, региональные события, локальные события) направлены на привлечение определенного потока туристов.

Рисунок 1 – Классификация мероприятий по частоте событий и числу посетителей (Marris, 1987: 3-12)

Как правило, мероприятия местного характера вызывают небольшой интерес для зарубежного туриста, и тем более они не привлекают большой поток людей, т.к. представления в основном направлены на развлечение местных жителей, традиции и ритуалы в большинстве случаев понятны только узкому кругу лиц. Напротив, ежегодные периодические мероприятия или мегасобытия, как например, Олимпийские Игры или ежегодное Евровидение ожидаются мировым сообществом, т.к. все в предвкушении находятся граждане разных стран, страна-хозяйка мероприятия тщательно готовится к будущему потоку туристов, которые требуют огромных вливаний в инфраструктуру и затрат связанных с организацией мероприятия мирового масштаба (Marris, 1987: 3-12). Изучив событийный туризм, составлена классификация событийного туризма по основным признакам (Рисунок 2). Выделены шесть основополагающих критериев оценки событийного туризма, с учетом которых проведена классификация мероприятий событийного туризма (по масштабу события, по целям, по профессиональным направлениям, по составу участников, по типу организаторов).

Естественно, что классификация по таким признакам – вещь условная, т.к. все формы и виды туризма находятся в сложном взаимоотношении и взаимопроникают одни в другие. Важно обнаружить ведущий признак и рассмотреть его в сочетании с сопутствующим признаками. Классификация туризма имеет большое научное

и практическое значение. С предъявлением новых требований к качеству и объему туристского обслуживания и появлением новых разновидностей туризма она находится постоянно в процессе совершенствования и не может считаться окончательной (Ердавлетов, 2010: 175). Также, чтобы полностью раскрыть содержание событийного туризма и проанализировать его основные виды, приведем определения типов событий в таблице 1.

Таблица 1 – Типы событий в событийном туризме (составлен авторами на основе источников (Александрова, 2010: 47-52.; Marris, 1987: 3-12)

Типы событий	Определение
Фестиваль	массовое празднество, показ (смотр) достижений музыкального, театрального, эстрадного, циркового или киноискусства.
Карнавал	вид народных гуляний с уличными шествиями, театральными играми – проходит под открытым небом.
Ярмарка	регулярный рынок широкого значения, которая (независимо от ее наименования) в соответствии с обычаями страны, на территории которой она проводится, представляет собой крупный рынок товаров широкого потребления и (или) оборудования.
Олимпийские игры	крупнейшие международные комплексные спортивные соревнования современности, которые проводятся каждые четыре года.
Чемпионат мира	состязание на звание чемпиона. В событийном туризме самым популярным событием является Чемпионат мира по футболу.
Модный показ	событие, которое демонстрирует последние коллекции модных вещей.
Аукцион	публичная продажа товаров, ценных бумаг, имущества предприятий, произведений искусства и других объектов, которая производится по заранее установленным правилам аукциона.
Парад	торжественное прохождение различных коллективов, организаций, движений или партий.
Выставка	публичное представление достижений в области экономики, науки, техники, культуры, искусства и других областях общественной жизни. Понятие может обозначать как само мероприятие, так и место проведения этого мероприятия.

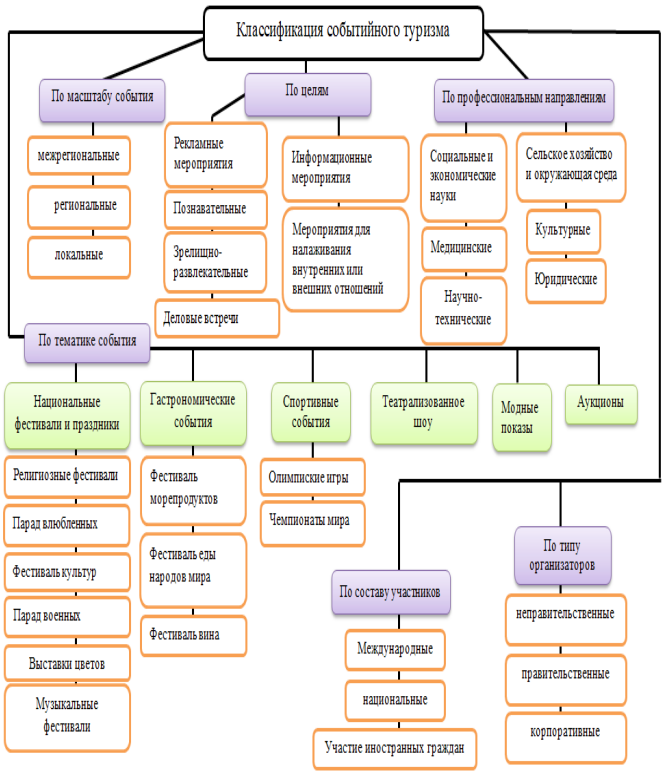

Рисунок 2

Выводы

Исходя из вышеприведенного материала, можно сделать вывод: событийный туризм – это уникальный вид туризма, так как вбирает в себя множество предложений, событий, для туристов практически любой целевой аудитории. Казахстан − страна с большими перспективами для развития событийного туризма. За годы независимости страна сделала себе имидж на мировой арене. Этому доказательство прошедшие крупномасштабные события как Саммит ОБСЕ (Астана, 2010), Зимние Азиатские игры (Астана, Алматы, 2011), Конгресс УЕФА (Астана, 2014), Зимняя Универсиада-2017 (Алматы, 2017), ЭКСПО-2017 (Астана, 2017). Мировой опыт показывает, что иногда крупные события могут вести страну в кризис, но в то же самое время сделать пиар страны. С каждым годом уровень развития туризма в стране повышается. Событийный вид туризма имеет огромные перспективы в Казахстане. Результатом исследования теоретического материала в области событийного туризма является составление классификации событийного туризма, позволяющая упорядочить знания и глубже познать сущность мирового туристского потока.

Литература

1 Александрова А.А. Событийный туризм в мире // Экономическое возрождение туризма, 2010. - № 1.- С. 47-52.

2 Алексеева О.В. Событийный туризм и ивент-менеджмент // Российское предпринимательство. – 2011. – Том 12. – № 6. – С. 167-172

3 Boorstin D. The Image: A Guide to Pseudo-Events in America / D. Boorstin // Harper, New York, 1994 – 452 p.

4 Барышева А. В. Знаменитые карнавалы: учебное пособие/ – 3–е изд. – М.: Дрофа, 2012. – С. 180.

5 Берекет В. М. История карнавалов и фестивалей.- СПб., 2012. - 250 с.

6 Вермель М. В. Применение зарубежного опыта в организации крупных фестивалей. – М.: Дашков и К, 2014. – С. 75–82.

7 Бразильский карнавал [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://brasil-russia.ru/karnaval-v-brazilii/ Бразилия карнавал (Дата обращения: 10.10.2017).

8 Венецианский карнавал и его история [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://mylitta.ru/382-of-venice.html (Дата обращения: 18.04.2017).

9 Воронин, А.Н. Теоретические и методические аспекты развития событийного туризма в дестинации [Текст] / А.Н. Воронин, И.В. Крылова, Г.А. Громова // Вестник НАТ. — 2012. — № 2. — С. 40—43.

10 Getz, D. Event tourism: Definition, evolution, and research // Tourism management. – 2008. – № 29. – P. 403–428.

11 Getz, D. Event Management and Event Tourism // Cognizant Communication Corporation, 2005. – 499 p.

12 Дементьев С., Хвилер Я. Событийный туризм // Турбизнес, 2007. - №1. С. 77-82.

13 Долженко, Г. П. Событийный туризм в Западной Европе и возможности его развития в России [Текст] / Г. П. Долженко, А. В. Шмыткова // Известия высших учебных заведений. Северо-Кавказский регион. Серия: Общественные науки. – 2007. – № 6. – С. 116–119.

14 Ердавлетов С.Р. География туризма. –Алматы: Қазақ университеті, 2010. – 412 с.

15 Зарванская, А.В. Событийный туризм как динамично развивающееся направление в современных условиях [Электронный ресурс] / А.В. Зарванская, В.А. Чернобровкин // Материалы V Международной студенческой электронной научной конференции «Студенческий научный форум», 15 февраля – 31 марта 2013 года. – Режим доступа: http://www.scienceforum.ru/2013/pdf/3214.pdf

16 Карнавал в Бразилии [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://brasil-russia.ru/karnaval-v-brazilii/(Дата обращения: 26.04.2017).

17 Киреева, Ю. А. Событийный туризм как новое направление на современном туристском рынке [Текст] / Ю. А. Киреева // Научный вестник МГИИТ. – 2010. – № 6. – С. 16–21.

18 Корнеева Р.М. Выставочно-ярмарочная деятельность в мире. - М.: Дрофа, 2011. - 160 с.

19 Лакомов Е.А. Повышение конкурентоспособности регионов России на основе развития услуг по событийному туризму: Автореф. дис. ... канд. экон. наук. Гос. ун-т упр. - М., 2013. — 27 с.

20 Лакомов Е.А. Классификация видов событийного туризма//Вестник Университета. - М.: ГУУ - 2013.-№3-0,5 п.л.

21 Леонидова, Е.Г. Событийный туризм как новое направление российского туристского рынка [Электронный ресурс] / Е. Г. Леонидова // Universum: Экономика и юриспруденция : электрон. научн. журн. – 2015. – № 7 (18). – Режим доступа: http://7universum.com/ru/economy/archive/item/2307 (Дата обращения: 26.04.2017)

22 Mark A. Bonn. A comparison of three economic impact models for applied hospitality and tourism research // Tourism economics. 2008. -№14 (4). -p. 769-789.

23 Marris T. The role and impact of mega-events and attractions on regional and national tourism development // Resolutions of the 37th Congress of the AIEST. Calgary: Revue de Tourisme, 1987. - P. 3-12.

24 Организация Олимпиад и Чемпионатов мира [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://m.365info.kz/2015/07/pochemu-almaty-proigral-. - Олимпиада- 11/ (Дата обращения: 20.10.2017).

25 Пастухова, Е. Семь фактов о событийном туризме [Электронный ресурс] / Е. Пастухова. – Режим доступа: http://азбука-туриста.рф/vidy-aktivnogo-turizma/7-faktov-o-sobytijnom-turizme.

26 Ritchie B. Assessing the impacts of hallmark events: Conceptual and research issues // Journal of travel research. 1984. - №23 (1). - P. 2-11.

27 Самые известные карнавалы мира [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.molomo.ru/inquiry/famous_carnivals.html/ (Дата обращения: 21.04.2017).

28 Hoyle L. Event marketing: how to successfully promote events, festivals, conventions and expositions.- New York: John Wiley and Sons, Inc., 2002 252 p.

29 Хальцбаур У., Йеттингер Э., Кнаусе Б., Мозер Р., Целлер М. Event-менеджмент. - М.: Эксмо, 2006 – 384 с.

30 Шарафанова Е.Е. Спортивно-событийный туризм и развитие территорий: монография / Е.Е. Шарафанова, Е.В. Печерица, А.М. Житлов. – СПб.: Изд-во СПбГиЭУ, 2014. – 155 с.

References

1 Aleksandrova A.A. (2010) Sobytiynyy turizm v mire [Eventive tourism in the world] Economic revival of tourism, 2010. - No. 1.- P. 47-52.

2 Alekseyeva O.V. (2011) Sobytiynyy turizm i ivent-menedzhment [Event tourism and event management] Russian Entrepreneurship. - 2011. - Volume 12. - No. 6. - P. 167-172

3 Voorstin D. (1994) The Image: A Guide to Pseudo-Events in America. Harper, New York, – 452 p.

4 Barysheva A.V. (2012) Znamenityye karnavaly [Famous carnivals]: a textbook / - 3rd ed. - M .: Drofa - P. 180.

5 Bereket V.M. (2012) Istoriya karnavalov i festivaley [The history of carnivals and festivals] .- SPb.,. - 250 p.

6 Vermel' M.V. (2014) Primeneniye zarubezhnogo opyta v organizatsii krupnykh festivaley. [Application of foreign experience in the organization of major festivals]. - M: Dashkov and K - P. 75-82.

7 Brazil'skiy karnaval [Brazilian Carnival] [Electronic resource]. - Access mode: http://brasil-russia.ru/karnaval-v-brazilii/ Brazil carnival (Date of circulation: 10.10.2017).

8 Venetsianskiy karnaval i yego istoriya [Venetian carnival and its history] [Electronic resource]. - Access mode: https://mylitta.ru/382-of-venice.html (Date of circulation: 18.04.2017).

9 Voronin, A.N. (2012) Teoreticheskiye i metodicheskiye aspekty razvitiya sobytiynogo turizma v destinatsii [Theoretical and methodical aspects of development of event tourism in destination] A.N. Voronin, I.V. Krylova, G.A. Gromov // Herald of NAT. - № 2. - P. 40-43.

10 Getz, D. (2008) Event tourism: Definition, evolution, and research // Tourism management. – № 29. – P. 403–428.

11 Getz, D. (2005) Event Management and Event Tourism. Cognizant Communication Corporation. – 499 p.

12 Dement'yev S., Khviler YA. (2007) Sobytiynyy turizm [Event tourism] // Turbusiness, 2007. - №1. Pp. 77-82.

13 Dolzhenko, G.P. (2007) Sobytiynyy turizm v Zapadnoy Yevrope i vozmozhnosti yego razvitiya v Rossii [Event Tourism in Western Europe and the Possibilities of Its Development in Russia] // Izvestiya Vysshikh Uchebnykh Zavedenii. North-Caucasian region. Series: Social Sciences. - 2007. - No. 6. - P. 116-119.

14 Yerdavletov S.R. (2010) Geografiya turizma. [Geography of tourism] - Almaty: Kazak universitetí – 412 p.

15 Zarvanskaya, A.V. Sobytiynyy turizm kak dinamichno razvivayushcheyesya napravleniye v sovremennykh usloviyakh [Event tourism as a dynamically developing direction in modern conditions] [Electronic resource] Proceedings of the V International Student Electronic Scientific Conference "Student Scientific Forum", February 15 - March 31, 2013. - Access mode: http://www.scienceforum.ru/2013/pdf/3214.pdf

16 Karnaval v Brazilii. [Carnival in Brazil] [Electronic resource]. - Access mode: http://brasil-russia.ru/karnaval-v-brazilii/ (Date of circulation: 04/26/2017).

17 Kireyeva, YU.A. (2010) Sobytiynyy turizm kak novoye napravleniye na sovremennom turistskom rynke [Event-based tourism as a new direction in the modern tourist market]. Scientific Bulletin of the Moscow State Institute of International Relations. - No. 6. - P. 16-21.

18 Korneyeva R.M. (2011) Vystavochno-yarmarochnaya deyatel'nost' v mire. [Exhibition and fair activities in the world]. - M .: Drofa. - 160 with.

19 Lakomov Ye.A. (2011) Povysheniye konkurentosposobnosti regionov Rossii na osnove razvitiya uslug po sobytiynomu turizmu [Increase of competitiveness of Russian regions on the basis of development of services on eventful tourism]: Author's abstract. dis. ... cand. econ. sciences. Gos. un-t control. - M., 2013. - 27 p.

20 Lakomov Ye.A. (2013) Klassifikatsiya vidov sobytiynogo turizma [Classification of the types of event tourism] // Bulletin of the University. - M.: GUU.-No.3-0.5 p.p.

21 Leonidova, Ye.G. (2015) Sobytiynyy turizm kak novoye napravleniye rossiyskogo turistskogo rynka Event tourism as a new direction of the Russian tourist market [Electronic resource] Universum: Economics and jurisprudence: electron. scientific. Journal. - No. 7 (18). - Access mode: http://7universum.com/en/economy/archive/item/2307 (Date of contact: 26/04/2017)

22 Mark A. Bonn. (2008) A comparison of three economic impact models for applied hospitality and tourism research // Tourism economics. -№14 (4). -p. 769-789.

23 Marris T. (1987) The role and impact of mega-events and attractions on regional and national tourism development // Resolutions of the 37th Congress of the AIEST. Calgary: Revue de Tourisme. - P. 3-12.

24 Organizatsiya Olimpiad i Chempionatov mira [Organization of the Olympics and World Championships] [Electronic resource]. - Access mode: https://m.365info.kz/2015/07/pochemu-almaty-proigral- .. - Olympiad-11 / (Date of circulation: 20.10.2017).

25 Pastukhova, Ye. Sem' faktov o sobytiynom turizme [Seven facts about event tourism] [Electronic resource] - Access mode: http: //азбука-туриста.рф/vidy-aktivnogo-turizma/7-faktov-o-sobytijnom-turizme.

26 Ritchie B. (1984) Assessing the impacts of hallmark events: Conceptual and research issues // Journal of travel research. - №23 (1). - P. 2-11.

27 Samyye izvestnyye karnavaly mira [The most famous carnivals of the world] [Electronic resource]. - Access mode: http://www.molomo.ru/inquiry/famous_carnivals.html/ (Date of circulation: 21.04.2017).

28 Hoyle L. (2002) Event marketing: how to successfully promote events, festivals, conventions and expositions. New York: John Wiley and Sons, Inc., 252 p.

29 Khal'tsbaur U., Yyettinger E., Knause B., Mozer R., Tseller M. Event-menedzhment. - M.: Eksmo, 2006 – 384 p.

30 Sharafanova Ye.Ye. (2014) Sportivno-sobytiynyy turizm i razvitiye territoriy: monografiya [Sport-event tourism and development of territories: monograph] Sharafanova, E.V. Pecheritsa, A.M. Zhitlov. - SPb .: Publishing house SPbGiEU - 155 p.

МРНТИ 06.71.57

Исаева М.Б., Абишева З.М.

Казахский национальный университет им. аль-Фараби,
Казахстан, г. Алматы, e-mail: issayevamadina@mail.ru, abisheva.zarema@gmail.com

ВЛИЯНИЕ СОЦИАЛЬНЫХ СЕТЕЙ НА РАЗВИТИЕ ТУРИЗМА В КАЗАХСТАНЕ

Значительную роль в выборе места для отдыха играют личные впечатления туристов: отзывы, фотографии и другой контент, генерируемый в Интернете. Целью исследования является выявление сущности, особенностей, механизмов воздействия интернет-социальных сетей на туризм в Казахстане на примере наиболее популярных: Facebook, Instagram, YouTube. Выявлены основные способы использования данных социальных сетей для развития туризма Казахстана.

В настоящее время возросла роль влияния социальных сетей на туризм Казахстана. Многие крупные туристские предприятия имеют свои социальные профили, где выкладывают необходимый материал информационного, рекламного и развлекательного характера. Набирают интерес блоги как текстового, так и видеоформата. Авторы пришли к выводам, что благодаря Facebook, Instagtram, YouTube осуществляется не только рекламная компания туристских предприятий, но и скрытый маркетинг через блоггинг, тематические группы и сообщества и непосредственное общение с иностранными туристами. Были выделены существенные проблемы, негативно сказывающихся на развитии туризма. К данным факторам относятся: мошенничество, искажение действительности, авторитет мнения медийных личностей, неравномерный охват возрастных групп туристов.

Ключевые слова: туризм, Интернет, социальная сеть, блоггинг, Казахстан.

Issayeva M.B., Abisheva Z.M.

Al-Farabi Kazakh national university, Kazakhstan, Almaty
e-mail: issayevamadina@mail.ru, abisheva.zarema@gmail.com

The influence of social networks on the development of tourism in Kazakhstan

Tourists' personal impressions such as photos, reviews and other content generated in Internet, plays an important role in choosing the place of rest. The target of research is to detect the essence, features, mechanisms of influence of social networks on tourism in Kazakhstan, on the example of the most popular ones Facebook, Instagram, Youtube. The main ways of using these social networks to develop tourism in Kazakhstan were detected.

Nowadays the influence of social networks on tourism in Kazakhstan is rising. Many large touristic enterprises have social profiles, where they post necessary informative, advertising, entertaining materials. Blogs in text and video format are gaining the popularity.

Authors came to conclusions that thanks to Facebook, Instagram, Youtube touristic enterprises' advertising company is realized, as well as hidden marketing through blogging, thematical groups and direct connection with foreign tourists. Significant problems negatively influencing on the development of tourism were determined. Those factors are fraud, distortion of reality, authority of media persons' opinion, tourists age groups nonequal coverage.

Key words: tourism, Internet, Social network, blogging, Kazakhstan.

© 2017 Al-Farabi Kazakh National University

Исаева М.Б., Абишева З.М.
Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Қазақстан, Алматы қ.,
e-mail: issayevamadina@mail.ru, abisheva.zarema@gmail.com

Қазақстандағы туризмнің дамуына әлеуметтік желілердің әсері

Демалыс орнын таңдаған кезде туристердің өз әсерлері: пікірлер, фотосуреттер және ғаламторда өндірілетін басқа контент үлкен рөл атқарады. Зерттеудің мақсаты айрықша танымал ғаламтор әлеуметтік желілердің мысалында: Facebook, Instagram, YouTube олардың Қазақстан туризміне әсер етуінің мәнін, ерекшеліктерін, механизмдерін анықтау болып табылады. Қазақстан туризмін дамыту үшін осы әлеуметтік желілердің пайдалануының негізгі тәсілдері анықталды.

Қазіргі таңда Қазақстан туризміне әлеуметтік желілер әсерінің рөлі өсті. Көптеген ірі туристік кәсіпорындарында өздерінің әлеуметтік профильдері бар, мұнда олар ақпараттық, жарнамалық және ойын-сауық сипаты бар қажетті мәліметті орналастырады. Мәтін, сондай-ақ видео форматтағы блогтар қызығушылықты тудырады. Facebook, Instagtram, Youtube арқасында туристік кәсіпорындардың жарнама компаниясы ғана емес, сондай-ақ блоггинг, тематикалық топтар мен қоғамдар және шетел туристерімен тікелей араласу арқылы жасырын маркетинг жүзеге асырылынатыны туралы авторлар қорытындыға келеді. Туризм дамуына жағымсыз әсер ететін елеулі проблемаларына тоқталды. Осы факторларға айлакерлік, шындықты бұрмалау, медиялық тұлғалар пікірінің беделі, туристердің жас шамасына қарай бөлінуінің әр келкі қамтылуы жатады.

Түйін сөздер: туризм, ғаламтор, әлеуметтік желі, блоггинг, Қазақстан.

Введение

Как известно, одним из главных условий успешного функционирования туризма является его адаптация к современным темпам динамично развивающегося мира. В век глобализации информационного пространства, когда Интернет охватил практически все сферы деятельности, туризм получил новую возможность для продвижения своего продукта. Особую роль играют социальные сети, благодаря которым развивается новый рынок со всеми необходимыми технологическими и социальными условиями (D. Buhalis, E. Marinakou, 2017).

В настоящее время под социальной сетью в Интернете принято понимать платформу, онлайн-сервис и веб-сайт, предназначенные для построения, отражения и организации социальных взаимоотношений в Интернете (Прохоров А. 2017). Иными словами это интерактивный многопользовательский веб-сайт, контент которого наполняется самими участниками сети (CY-PR. 2017).

За последние несколько лет роль социальных сетей резко увеличилась. Каждый второй человек имеет аккаунт в той или иной социальной сети. Как показывают социальные исследования, ежегодно в мире возрастает частота использования социальных сетей (рисунок 1), уже в 2010 г. 57 % людей пользовались социальными сетями каждый день или несколько раз в неделю (рисунок 1), в настоящее время их доля еще увеличилась (Дужникова А. С., 2010, J. Kr.Jacobsen, 2012, A. Bilgihan, 2016).

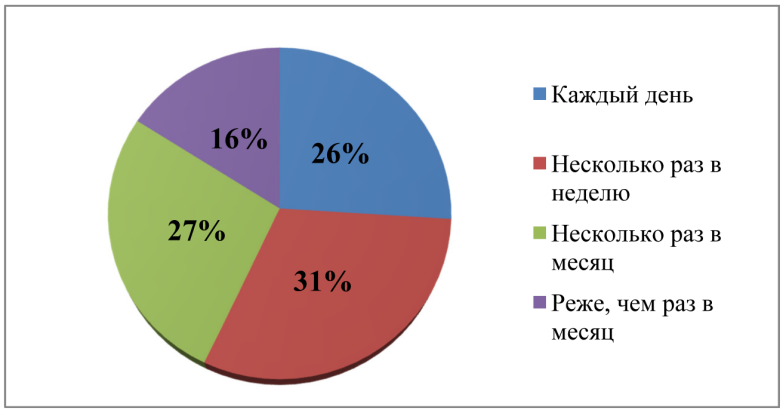

Рисунок 1 – самой популярной среди казахстанцев социальной сетью оказался ВКонтакте, где зарегистрировано более 1,945 миллион пользователей; преобладающее число пользователей социальных сетей составляют женщины;

Подобная популярность социальных сетей объясняется тем, что для многих пользователей это не только пространство для общения и объединения людей по интересам, но и местом для самовыражения, обмена мнением, поиском необходимой информации, получения определенного рода знаний, а также для ведения бизнеса. Поэтому в настоящее время социальные сети играют важную роль в развитии любого современного бизнеса, и в частности, туризма.

Исходные данные и методы исследования

Целью нашего исследования является раскрытие сущности, особенностей, механизмов воздействия социальных сетей на туризм. Объектом исследования являются социальные сети Интернет, предметом исследования является влияние социальных сетей на сферу туризма.

Теоретической основой исследования послужили работы в области влияния социальных сетей на различные аспекты экономики, в том числе и туризм, следующих авторов: Дужникова А.С., Ефимова Г.З., Кусина О.А., Печерица Е. В., Чернов Д.С., Щепина И.Н., Быстрянцева Д.И., периодические издания, а также интернет ресурсы.

Практической основой послужили статистические данные вышеупомянутых авторов, а также собственные наблюдения автора и анализ различных социальных сетей. Были использованы следующие методы: анализ научной литературы, наблюдение и сравнительный анализ групп в социальных сетях, статистический метод, графический метод, классификация, методы автоматизированного исследования интернет-социальных сетей: интернет-счетчики зарегистрированных пользователей, и посещаемости и количества просмотров страниц социальных сетей.

Результаты и обсуждение

В настоящее время в мире насчитывается более 400 социальных сетей различной тематики и направленности. Однако можно выделить три наиболее популярные социальные сети, получившие признание практически во всем мире: Facebook, Instagram, YouTube. Именно на примере данных социальных сетей авторы попытались рассмотреть методы их воздействия на туризм.

На сегодняшний день Facebook является одной из крупнейших социальных сетей в мире. Статистические данные показывают, что число зарегистрированных пользователей в данной сети превышает 1 млрд. человек и интерес к ней только растет. Социальная сеть с таким большим количеством пользователей открывает большие возможности для развития туризма.

В настоящее время многие туристские предприятия открывают свои профили в Facebook. Это является достаточно эффективным методом для проведения различного рода маркетинговых мероприятий, оценки качества своего сервиса, поддержания обратной связи с клиентами и поиска потенциальных покупателей. На своих профилях, туристские предприятия могут публиковать: информацию о туристском объекте, информацию о крупных мероприятиях и событиях; различные фото и видео материалы, связанные с туристским объектом или услугой, информацию о скидках и акциях, а также проводить консультации. Следующим способом развития туризма через Facebook является создание тематических групп или сообществ, связанных с туризмом. Данные группы носят познавательный характер и знакомят своих участников с главными туристскими достопримечательностями, уникальными природными объектами, мифами и легендами о культурных объектах. Многие подобные группы проводят туры выходного дня, различные мероприятия, мини-фестивали и выставки (M. Banyai,2012, B. Boley, E. Jordan, C. Kline, 2018, F. Zach, T.L. Hill, 2017, Levent Altinay, Marianna Sigala, Victoria Waligo,2016).

В настоящее время достаточно весомую роль в развитии туризма получило такое направление как блоггинг. Блог – интернет-дневник, онлайн-дневник, где пользователь делится своим мнением, впечатлением о чем-либо. В Facebook существуют крупные медийные личности, известные персоны, блоггеры-путешественники, чьи публикации подобного рода набирают тысячи просмотров. В своих постах они делятся впечатлениями о своих приключениях, рассказывают об интересных местах, которые они посетили, достопримечательностях, кухне, транспорте и погоде. Для туризма блоггинг является достаточно важным компонентом, так как, благодаря ему, осуществляется скрытый маркетинг (L. M. Gafter, A. Tchetchik, 2017, C. Dijkmans, P. Kerkhof, C. J. Beukeboom, 2015, A. M. Munar, J.Jacobsen, 2014, 47).

Facebook имеет большую аудиторию по всему миру, поэтому перед пользователями открывается возможность связаться с людьми с другого конца света, где общаясь друг с другом, они могут узнать много нового о стране своего собеседника, ее культуре, традициях и обычаях, достопримечательностях. Данный фактор также способствует развитию туризма, так как при коммуникации

у людей проявляется интерес, желание своими глазами посмотреть на другую страну.

Instagram является социальной сетьюдля обмена фотографиями и видеозаписям. Число пользователей в 2016 году составило 400 миллионов человек (Instagram,2017). Главным отличием Instagram является то, что преподносимый материал выкладывается в виде фотографий или видеороликов и небольшого текста к нему. Такой подход может сыграть положительную роль при рекламе того или иного туристского продукта, так как исследования показали, что 80% людей не читают текст, а только смотрят картинки. Создание аккаунтов в Instagram дает туристским предприятиям возможность отслеживать мнения, пожелания клиентов, проводить опросы,т.е. вести непосредственную работу с покупателями (Ценев В.2007, S. Amaro, P. Duarte, C. Henriques, 2016, Y. Narangajavana, L. Fiol, M. Tena, R.Artola, J. García, 2017).

Еще одной возможностью для продвижения своей туристской продукции является таргетированная реклама. Ее особенностью является то, что туристское предприятие может самостоятельно настраивать, кому будет показываться рекламное объявление, исходя из пола, возраста, страны проживания, интересов и многих других факторов. Таким образом, появляется возможность работать с определенным целевым рынком, направленным на конкретного покупателя (Marija Cimbaljević,2015). YouTube является социальной сетью, где пользователи могут загружать, просматривать, оценивать, комментировать и делиться теми или иными видеозаписями. На сегодняшний день количество пользователей YouTube превысило 1 миллиард человек, а просмотры многих видеороликов перешли отметку более 100 миллионов.

Первым способом влияния на развитие туризма через YouTube является создание туристскими предприятиями рекламных видеороликов, где содержится информация как о самой организации, так и о предоставляемых услугах. Другим немаловажным способом влияния YouTube на развитие туризма является познавательные видео о туризме. Однако самый большой вклад в развитие туризма через YouTube внес видеоблоггинг. Многие люди стремятся запечатлеть все свое путешествие на видеокамеру и показать это всему миру. Таким образом, любой пользователь получает возможность отправиться в путешествие вместе с другим человеком, не выходя из дома. В ходе своей поездки видеоблоггеры отвечают на интересующие пользователей вопросы, рассказывают о жизни в той или иной стране, о сложностях и трудностях, которые их могут ждать, дать советы и рекомендации из своего личного опыта, что в свою очередь также является скрытой рекламой (E. Jordan, W. Norman, C. Vogt, 2013, P. Harrigan, U. Evers, M. Miles, T. Daly, 2017, R. Dolan, S. Goodman,2017).

Таким образом, были выявлены основные способы использования интернет-социальных сетей для развития туризма (рисунок 2).

Рисунок 2 – самой популярной среди казахстанцев социальной сетью оказался ВКонтакте, где зарегистрировано более 1,945 миллион пользователей; преобладающее число пользователей социальных сетей составляют женщины;

Не во всех социальных сетях их используют в равной степени. Стоит отметить, что эффективнее всего Facebook использовать для создания профиля туристского предприятия и тематических групп о туризме, Instagram – для блоггинга и YouTube – для видеоблоггинга и создания рекламных роликов.

Авторами также были выделены уровни влияния социальных сетей на развитие туризма (рисунок 3). Влияние на уровне дестинации

– это создание благоприятного имиджа, посредством публикации информации рекламного и познавательного характера в наиболее популярных социальных сетях. Снижение уровня перенасыщения определенных туристских зон осуществляется посредством осведомления и рекламирования туристам альтернативных вариантов мест отдыха.

Рисунок 3 – Уровни влияния социальных сетей на развитие туризма (составлен авторами)

Большое влияние социальные сети оказывают на туристские предприятия. В целом, оно заключается в том, что социальные сети открывают возможность для продвижения различных туристских услуг через интернет. Благодаря социальным ресурсам происходит контакт с клиентом, двусторонняя связь.

Стоит отметить, что наибольшее влияние социальные сети оказывают непосредственно на потребителя туристских услуг. Исследования компании World Travel Monitor показали, что основную информацию о будущей поездке путешественники получают из интернета. 75% опрошенных сказали, что используют для этого социальные сети, туристские блоги, сайты и другие ресурсы всемирной сети. Значительную роль в выборе места для отдыха играют личные впечатления туристов: отзывы, фотографии и другой контент, генерируе-мый в интернете (Выбор туристов…, 2017, J.Jacobsen, A. Munar, 2012, Q. Luo, D. Zhong, 2015, D. Fan, H. Zhang, C. Jenkins, P. Tavitiyaman, 2017).

Однако, несмотря на то, что за последние годы социальные сети оказали большое влияние на нашу жизнь, нельзя отрицать факт, что существует ряд проблем, негативно сказывающихся на развитии туризма (рисунок 4). В последние годы с бурным развитием интернета увеличилось и количество интернет мошенников. Многие туристские лже-предприятия регистрируются в наиболее популярных социальных сетях, предлагают различного рода услуги, просят произвести оплату, а в конечном итоге крадут деньги. Другая опасность социальных сетей заключается в том, что мошенники могут создавать ненастоящие страницы действующих туристских предприятий, и от их имени предлагать различные услуги.

Вторым негативным фактором социальных сетей, влияющих на туризм, является искажение действительности. Многие пользователи социальных сетей приукрашивают реальность, поэтому зачастую, когда турист сталкивается с настоящим положением дел, то испытывает разочарование.

Третьим негативным аспектом является большая роль авторитета медийных личностей, чьи публикации могут оказать влияние на мнения многих людей. При этом зачастую подобные мнения носят сугубо субъективный характер и не отражают полную картину действи-тельности.

Рисунок 5 – Негативные факторы влияния социальных сетей на развитие туризма (составлен авторами)

Четвертым отрицательным фактором социальных сетей является неравномерный охват возрастных групп туристов, т.к. более 75 % аудитории всех изученных социальных сетей составляют люди в возрасте до 44 лет (рисунок 5).

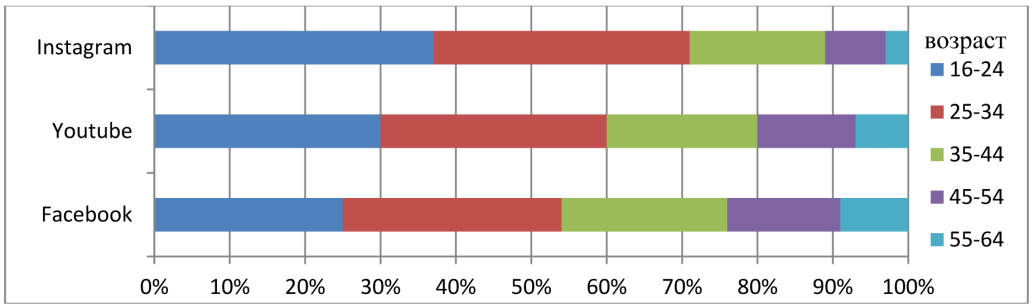

Рисунок 5 – Возрастной состав пользователей популярных социальных сетей (составлен авторами по данным (The Statistic Portal, 2017)

Социальные сети, стремительно развиваясь по всему миру, получили свою нишу и в Казахстане. По данным исследования за 2015-2016 год, подготовленным агентством «Медиа-Систем», активными пользователями социальных сетей в Казахстане являются 3,3 миллиона человек, то есть пятая часть населения страны (Сколько людей…,2017, K. Nusair, A. Bilgihan, F. Okumus, C. Cobanoglu, 2013). Полученные данные показывают (рисунки 6,7):

– самой популярной среди казахстанцев социальной сетью оказался ВКонтакте, где зарегистрировано более 1,945 миллион пользователей;

– преобладающее число пользователей социальных сетей составляют женщины;

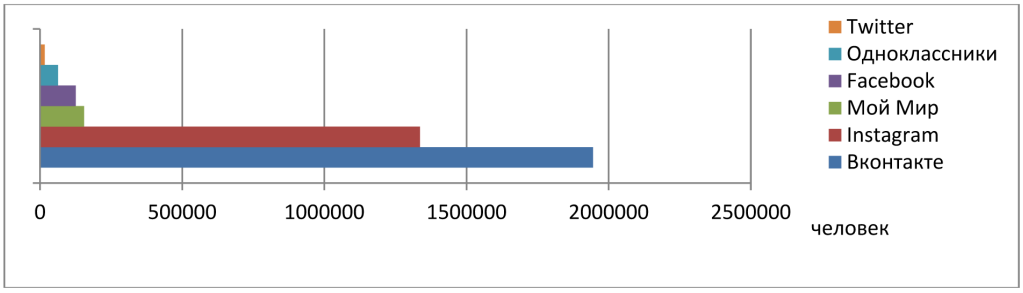

Рисунок 6 – наиболее популярная социальная сеть среди женщин-наиболее популярная социальная сеть среди молодежи ВКонтакте, среди людей среднего и старшего возраста-Dimitrios Buhalis, Evangelia Marinakou, Internet Research Methods In Tourism Management, Volume 63, 2017, Pages 12-13, ISSN 0261-5177.

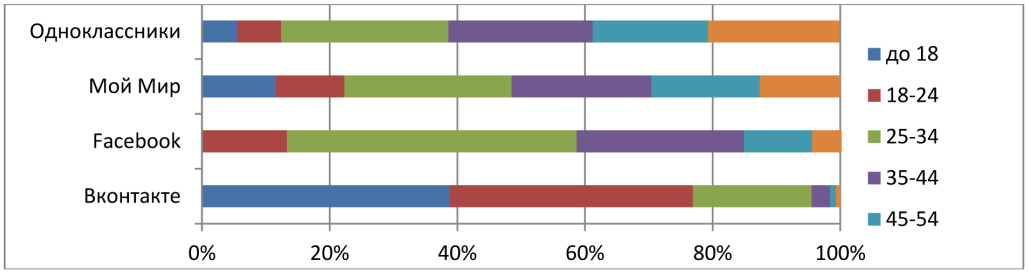

Рисунок 7 – Контингент наиболее популярных социальных сетей в Казахстане по возрасту пользователей (составлен автором по данным (Социальные сети в Казахстане,2016)

– наиболее популярная социальная сеть среди женщин – Instagram, среди мужчин – Twitter;

– наиболее популярная социальная сеть среди молодежи ВКонтакте, среди людей среднего и старшего возраста – Одноклассники, Мой Мир, Facebook.

Таким образом, мы видим, что в Казахстане социальные сети пользуются достаточной популярностью, и могут эффективно использоваться для развития туризма

Выводы

В век глобализации информационного пространства, когда Интернет охватил практи-чески все сферы деятельности, туризм получил новую возможность для продвижения своего продукта. В результате исследований было доказано, что эффект воздействия наиболее попу-лярных социальных сетей на туризм действительно высок. Основными способами исполь-зования социальных сетей для развития туризма являются: создание профиля туристского предприятия, создание тематических групп, связанных с туризмом, блоггинг, видеоблог-гинг, общение с иностранными пользователями, рекламные ролики туристских предприя-тий, познавательные видеоролики о туристских дестинациях и объектах. Не во всех социальных сетях их используют в равной степени, эффективнее всего Facebook использовать для создания профиля туристского предприятия и тематических групп о туризме, Instagram – для блоггинга и YouTube – для видеоблоггинга и создания рекламных роликов.

В настоящее время возросла роль влияния социальных сетей на туризм Казахстана. Более 75% опрошенных при выборе места отдыха используют социальные сети. Благодаря Facebook, Instagtram, Youtube осуществляется не только рекламная компания туристских предприятий, но и скрытый маркетинг через блоггинг, тематические группы и сообщества и непосредственное общение с иностранными туристами. Социальные сети могут стать инструментом для создания положительного имиджа страны, перераспределения туристских по-токов, формирования информационной базы для туристов.

Однако, несмотря на все положительные стороны социальных сетей, авторами были выделены существенные проблемы, негативно сказывающихся на развитии туризма. К данным факторам относятся: мошенничество, искажение действительности, авторитет мнения медий-ных личностей, неравномерный охват возрастных групп туристов. Существующие проблемы являются актуальными и требуют своевременного решения.

Литература

1 Dimitrios Buhalis, Evangelia Marinakou, Internet Research Methods In Tourism Management, Volume 63, 2017, Pages 12-13, ISSN 0261-5177.

2 Прохоров А. Социальные сети и Интернет / Компьютер Пресс [Электронный ресурс]. – URL: https://ru.wikipedia.org/wiki/Социальная_сеть (дата обращения 28.09.2017).

3 Социальная сеть / CY-PR URL: http://www.cy-pr.com/wiki/социальная+сеть.

4 Дужникова А. С. Социальные сети. Современные тенденции и типы пользования // Мониторинг обще-ственного мнения: экономические и социальные перемены. – 2010. – № 5(99). – С. 238-251.

5 Jens Kr. Steen Jacobsen, Ana María Munar, Tourist information search and destination choice in a digital age, In Tourism Management Perspectives, Volume 1, 2012, Pages 39-47, ISSN 2211-9736.

6 Anil Bilgihan, Albert Barreda, Fevzi Okumus, Khaldoon Nusair, Consumer perception of knowledge-sharing in travel-related Online Social Networks, In Tourism Management, Volume 52, 2016, Pages 287-296, ISSN 0261-5177.

7 Maria Banyai, Social media in travel, tourism, and hospitality: Theory, Practice and cases, In Annals of Tourism Research, Volume 39, Issue 3, 2012, Pages 1746-1747, ISSN 0160-7383.

8 B. Bynum Boley, Evan J. Jordan, Carol Kline, Whitney Knollenberg, Social return and intent to travel, In Tourism Management, Volume 64, 2018, Pages 119-128, ISSN 0261-5177.

9 Florian J. Zach, T.L. Hill, Network, knowledge and relationship impacts on innovation in tourism destinations, In Tourism Management, Volume 62, 2017, Pages 196-207, ISSN 0261-5177.

10 Levent Altinay, Marianna Sigala, Victoria Waligo, Social value creation through tourism enterprise, In Tourism Management, Volume 54, 2016, Pages 404-417, ISSN 0261-5177.

11 Lee M. Gafter, Anat Tchetchik, The role of social ties and communication technologies in visiting friends tourism- A GMM simultaneous equations approach, In Tourism Management, Volume 61, 2017, Pages 343-353, ISSN 0261-5177.

12 Corné Dijkmans, Peter Kerkhof, Camiel J. Beukeboom, A stage to engage: Social media use and corporate reputation, In Tourism Management, Volume 47, 2015, Pages 58-67, ISSN 0261-5177.

13 Ana María Munar, Jens Kr. Steen Jacobsen, Motivations for sharing tourism experiences through social media, In Tourism Management, Volume 43, 2014, Pages 46-54, ISSN 0261-5177.

14 Instagram / Википедия [Электронный ресурс]. – URL: https://ru.wikipedia.org/wiki/Instagram.

15 Ценев В. Психология рекламы. Реклама, НЛП и 25-й кадр. – М.: Речь, 2007. – 224 с.

16 Suzanne Amaro, Paulo Duarte, Carla Henriques, Travelers' use of social media: A clustering approach, In Annals of Tourism Research, Volume 59, 2016, Pages 1-15, ISSN 0160-7383.

17 Yeamduan Narangajavana, Luis José Callarisa Fiol, Miguel Ángel Moliner Tena, Rosa María Rodríguez Artola, Javier Sánchez García, The influence of social media in creating expectations. An empirical study for a tourist destination, In Annals of Tourism Research, Volume 65, 2017, Pages 60-70, ISSN 0160-7383.

18 Таргетированная реклама в Инстаграм: что нужно знать? / Про СММ [Электронный ресурс]. – URL: http://www.pro-smm.com/reklama-v-instagram-chto-nuzhno-znat/ (дата обращения 18.10.2017).

19 Marija Cimbaljević, Social media marketing in tourism and hospitality, In Annals of Tourism Research, Volume 54, 2015, Pages 236-238, ISSN 0160-7383.

20 Evan J. Jordan, William C. Norman, Christine A. Vogt, A cross-cultural comparison of online travel information search behaviors, In Tourism Management Perspectives, Volume 6, 2013, Pages 15-22, ISSN 2211-9736.

21 Paul Harrigan, Uwana Evers, Morgan Miles, Timothy Daly, Customer engagement with tourism social media brands, In Tourism Management, Volume 59, 2017, Pages 597-609, ISSN 0261-5177.

22 Rebecca Dolan, Steve Goodman, Succeeding on social media: Exploring communication strategies for wine marketing, In Journal of Hospitality and Tourism Management, Volume 33, 2017, Pages 23-30, ISSN 1447-6770.

23 Выбор туристов определяет интернет / TravelJ [Электронный ресурс]. – URL: https://traveljay.ru/novosti/54_vibor_turistov_opredelyaet_internet.

24 Jens Kr. Steen Jacobsen, Ana María Munar, Tourist information search and destination choice in a digital age, In Tourism Management Perspectives, Volume 1, 2012, Pages 39-47, ISSN 2211-9736.

25 Qiuju Luo, Dixi Zhong, Using social network analysis to explain communication characteristics of travel-related electronic word-of-mouth on social networking sites, In Tourism Management, Volume 46, 2015, Pages 274-282, ISSN 0261-5177.

26 Daisy X.F. Fan, Hanqin Qiu Zhang, Carson L. Jenkins, Pimtong Tavitiyaman, Tourist typology in social contact: An addition to existing theories, In Tourism Management, Volume 60, 2017, Pages 357-366, ISSN 0261-5177.

27 The Statistic Portal / Statista [Электронный ресурс]. – URL: https://www.statista.com/statistics/274829/age-distribution-of-active-social-media-users-worldwide-by-platform/.

28 Сколько людей "сидят" в соцсетях в Казахстане / TengriNews [Электронный ресурс]. – URL: https://tengrinews.kz/internet/skolko-lyudey-sidyat-v-sotssetyah-v-kazahstane-288639/.

29 Социальные сети в Казахстане, зима 2015-2016 / Br-Analytics [Электронный ресурс]. – URL: http://www.slideshare.net/Taylli01/20152016-57312839.

30 Khaldoon "Khal" Nusair, Anil Bilgihan, Fevzi Okumus, Cihan Cobanoglu, Generation Y travelers' commitment to online social network websites, In Tourism Management, Volume 35, 2013, Pages 13-22, ISSN 0261-5177.

References

1 Dimitrios Buhalis, Evangelia Marinakou, In Tourism Management, Volume 63, 2017, Pages 12-13, ISSN 0261-5177.

2 Prohorov A. (2017) Social'nyesetii Internet [Social networks and the Internet] / Komp'yuter Press URL: https://ru.wikipedia.org/wiki/Social'naya_set'.

3 Social'naya set' / SY-PR (2017) URL: http://www.cy-pr.com/wiki/social'naya+set'.

4 Duzhnikova A. S. (2010) Social'nyeseti. Sovremennye tendencii i tipy pol'zovaniya [Social networks. Modern trends and types of use] // Monitoring obshchestvennogo mneniya: ehkonomicheskie i social'nye peremeny.№ 5(99). Pp. 238-251.

5 Jens Kr. Steen Jacobsen, Ana María Munar, Tourist information search and destination choice in a digital age, In Tourism Management Perspectives, Volume 1, 2012, Pages 39-47, ISSN 2211-9736.

6 Anil Bilgihan, Albert Barreda, Fevzi Okumus, Khaldoon Nusair, Consumer perception of knowledge-sharing in travel-related Online Social Networks, In Tourism Management, Volume 52, 2016, Pages 287-296, ISSN 0261-5177.

7 Maria Banyai, Social media in travel, tourism, and hospitality: Theory, Practice and cases, In Annals of Tourism Research, Volume 39, Issue 3, 2012, Pages 1746-1747, ISSN 0160-7383.

8 B. Bynum Boley, Evan J. Jordan, Carol Kline, Whitney Knollenberg, Social return and intent to travel, In Tourism Management, Volume 64, 2018, Pages 119-128, ISSN 0261-5177.

9 Florian J. Zach, T.L. Hill, Network, knowledge and relationship impacts on innovation in tourism destinations, In Tourism Management, Volume 62, 2017, Pages 196-207, ISSN 0261-5177.

10 Levent Altinay, Marianna Sigala, Victoria Waligo, Social value creation through tourism enterprise, In Tourism Management, Volume 54, 2016, Pages 404-417, ISSN 0261-5177.

11 Lee M. Gafter, Anat Tchetchik, The role of social ties and communication technologies in visiting friends tourism- A GMM simultaneous equations approach, In Tourism Management, Volume 61, 2017, Pages 343-353, ISSN 0261-5177.

12 Corné Dijkmans, Peter Kerkhof, Camiel J. Beukeboom, A stage to engage: Social media use and corporate reputation, In Tourism Management, Volume 47, 2015, Pages 58-67, ISSN 0261-5177.

13 Ana María Munar, Jens Kr. Steen Jacobsen, Motivations for sharing tourism experiences through social media, In Tourism Management, Volume 43, 2014, Pages 46-54, ISSN 0261-5177.

14 Instagram (2017) / Vikipediya . URL: https://ru.wikipedia.org/wiki/Instagram.

15 Cenev V. (2007) Psihologiya reklamy. Reklama, NLP i 25-j kadr. [Psychology of advertising. Advertising, NLP and the 25th frame] M.: Rech', 2007. 224 p.

16 Suzanne Amaro, Paulo Duarte, Carla Henriques, Travelers' use of social media: A clustering approach, In Annals of Tourism Research, Volume 59, 2016, Pages 1-15, ISSN 0160-7383.

17 Yeamduan Narangajavana, Luis José Callarisa Fiol, Miguel Ángel Moliner Tena, Rosa María Rodríguez Artola, Javier Sánchez García, The influence of social media in creating expectations. An empirical study for a tourist destination, In Annals of Tourism Research, Volume 65, 2017, Pages 60-70, ISSN 0160-7383.

18 Targetirovannaya reklama v Instagram: chto nuzhno znat'? (2017) [Targeted advertising in Instagram: what you need to know?] / Pro SMM URL: http://www.pro-smm.com/reklama-v-instagram-chto-nuzhno-znat/.

19 Marija Cimbaljević, Social media marketing in tourism and hospitality, In Annals of Tourism Research, Volume 54, 2015, Pages 236-238, ISSN 0160-7383.

20 Marija Cimbaljević, Social media marketing in tourism and hospitality, In Annals of Tourism Research, Volume 54, 2015, Pages 236-238, ISSN 0160-7383.

21 Evan J. Jordan, William C. Norman, Christine A. Vogt, A cross-cultural comparison of online travel information search behaviors, In Tourism Management Perspectives, Volume 6, 2013, Pages 15-22, ISSN 2211-9736.

22 Paul Harrigan, Uwana Evers, Morgan Miles, Timothy Daly, Customer engagement with tourism social media brands, In Tourism Management, Volume 59, 2017, Pages 597-609, ISSN 0261-5177.

23 Rebecca Dolan, Steve Goodman, Succeeding on social media: Exploring communication strategies for wine marketing, In Journal of Hospitality and Tourism Management, Volume 33, 2017, Pages 23-30, ISSN 1447-6770.

24 Vybor turistov opredelyaet internet (2017) [The choice of tourists determines the Internet] / TravelJ URL: https://traveljay.ru/novosti/54_vibor_turistov_opredelyaet_internet.

25 Jens Kr. Steen Jacobsen, Ana María Munar, Tourist information search and destination choice in a digital age, In Tourism Management Perspectives, Volume 1, 2012, Pages 39-47, ISSN 2211-9736.

26 Qiuju Luo, Dixi Zhong, Using social network analysis to explain communication characteristics of travel-related electronic word-of-mouth on social networking sites, In Tourism Management, Volume 46, 2015, Pages 274-282, ISSN 0261-.

27 Daisy X.F. Fan, Hanqin Qiu Zhang, Carson L. Jenkins, Pimtong Tavitiyaman, Tourist typology in social contact: An addition to existing theories, In Tourism Management, Volume 60, 2017, Pages 357-366, ISSN 0261-5177.

28 The Statistic Portal (2017) / Statista URL: https://www.statista.com/statistics/274829/age-distribution-of-active-social-media-users-worldwide-by-platform/.

29 Skol'ko lyudej "sidyat" v socsetyah v Kazahstane (2017) [How many people are "sitting" in social networks in Kazakhstan] / TengriNews URL: https://tengrinews.kz/internet/skolko-lyudey-sidyat-v-sotssetyah-v-kazahstane-288639/.

30 Social'nye seti v Kazahstane (2016) [Social networks in Kazakhstan] / Br-Analytics URL: http://www.slideshare.net/Taylli01/20152016-57312839.

31 Khaldoon "Khal" Nusair, Anil Bilgihan, Fevzi Okumus, Cihan Cobanoglu, Generation Y travelers' commitment to online social network websites, In Tourism Management, Volume 35, 2013, Pages 13-22, ISSN 0261-5177.

МРНТИ 13.17.65

[1]Мамадияров М.Д., [2]Абдреева Ш.Т.

[1]Южно-Казахстанский государственный педагогический университет, Казахстан, г. Шымкент
[2]Казахский национальный университет им. аль-Фараби,
Казахстан, г. Алматы, e-mail: MMD_64@mail

ВЕЛИКИЙ ШЕЛКОВЫЙ ПУТЬ – ТРАНСНАЦИОНАЛЬНАЯ ТУРИСТСКАЯ МАГИСТРАЛЬ

В статье показано, что Великий Шелковый путь и его трассы, проходящие через Казахстан, – не только уникальный исторический памятник человеческой цивилизации, но и будущий опорный каркас инфраструктуры, центров и объектов индустрии национального туризма. Сегодня маршруты Великого Шелкового пути, удивительным образом совпадающие с современными транспортными магистралями, системами расселения и центрами культурного развития, вновь становятся своеобразным перекидным мостом между Европой и Азией, Западом и Востоком, но теперь уже как транснациональная туристская магистраль. Великий Шёлковый путь сыграл огромную роль в экономическом и культурном развитии многих стран и целых народов, в развитии общечеловеческой цивилизации. Вполне закономерно, что он стал объектом Всемирного наследия ЮНЕСКО. В июне 2014 года в список Всемирного наследия вошел ряд объектов – исторических памятников, расположенных вдоль Шелкового пути на казахстанском отрезке. В этой связи вдоль всего отрезка, где располагаются исторические памятники, начата работа по разработке новых принципов и подходов к формированию и продвижению туристского продукта. В частности, в статье описаны мероприятия, проводимые в Южно-Казахстанской области, где расположены основные объекты, занесенные в этот список.

Ключевые слова: Великий Шелковый путь, транснациональная туристская магистраль, транзитно-коммуникационная система, культурный туризм, международный туризм, индустрия туризма.

[1]Mamadijarov M.D., [2]Abdreeva Sh.T.

[1]South-Kazakhstan State Pedagogical university, Kazakhstan, Shymkent
[2] Al-Farabi Kazakh national university, Kazakhstan, Almaty, e-mail: MMD_64 @ mail

The Great Silk Road is a transnational tourist highway

This article deals with the development of international truism of Great Silk Way and its runs, which go through Kazakhstan. It is not only unique frame of infrastructure, centers and objects of national truism bearing industry. Today the routes of the Great Silk Way which surprisingly correlate with the modern transport system, the system of settling and centers of cultural development are becoming singular bridges between Europe and Asia, the West and the East, but now as the transnational touristic highway. The Great Silk Way made huge role in economic and cultural development of many countries and whole nations, in development whole human being civilization. It is naturally that the Great Silk Way has become the object of Worldwide the heritage of UNESCO. In June 2014, a number of objects – historical monuments along the Silk Road on the Kazakhstan section included at the World Heritage List. In this regard, work has begun on the development of new principles and approaches to the formation and promotion of the tourist product along the entire stretch of historical monuments. In particular, the article describes the activities conducted in the South-Kazakhstan region, where the main objects listed in this list are located.

Key words: Great Silk Road, transnational touristic highway, the transit communicational system, cultural tourism, international tourism, tourism industry.

© 2017 Al-Farabi Kazakh National University

[1]Мамадияров М.Д., [2]Абдреева Ш.Т.
[1]Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық университеті, Қазақстан, Шымкент қ.
[2]Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Қазақстан, Алматы қ., e-mail: MMD_64@mail

Ұлы Жібек жолы – трансұлттық туристік магистраль

Бұл мақалада Ұлы Жібек жолы Халықаралық туризмін және оның Қазақстаннан өтетін жолын дамыту – ол тек адамзат өркениетінің бірегей тарихи ескерткішін ғана емес, ол келешек инфрақұрылым, орталықтар мен индустрия объектілерінің негізін салу екені көрсетіледі.

Бүгінгі кезде Ұлы Жібек жолы бағыттары заманауи көлік магистральдарымен, орналастыру жүйелерімен және мәдени дамыту орталықтарымен таңқаларлық үйлесімін таба отырып, Европа мен Азияның, Батыс пен Шығыстың арасындағы, енді ұлттық жол туристік магистралі ретінде қайтадан өзіндік өтпелі көпіріне айналып отыр.

Ұлы Жібек жолы көптеген елдер мен халықтардың экономикалық және мәдени жалпы адамзаттың өркениетін дамытуда үлкен роль атқарады. Ұлы Жібек жолының ЮНЕСКО-ның Жержүзілік мұрасының объектісі болуы да заңды болып табылады. 2014 жылдың маусым айында Бүкіләлемдік мұра тізіміне Қазақстанның Жібек жолы бойындағы тарихи ескерткіштері кірді. Осыған байланысты тарихи ескерткіштердің бүкіл ұзындығы бойынша туристік өнімді қалыптастыру мен ілгерілетудің жаңа принциптері мен тәсілдерін әзірлеу басталды. Атап айтқанда, мақалада осы тізімде көрсетілген негізгі объектілер орналасқан Оңтүстік Қазақстан облысында жүргізіліп жатқан іс-шаралар сипатталған.

Түйін сөздер: ұлттық жол, туристік магистраль, транзиттік-комуникативтік жүйе, мәдени туризм, халықаралық туризм.

Введение

Известный как «величайший маршрут в истории человечества» древний Шелковый путь был первым связующим мостом между Востоком и Западом и являлся важным инструментом торговли между древними империями Китая, Центральной и Западной Азии, Индийским субконтинентом и Римом. Как маршрут интеграции, обмена и диалога Шелковый путь внес большой вклад в общее процветание и развитие человечества. Обладая разнообразным историко-культурным наследием и богатством природных туристских достопримечательностей на протяжении тысяч километров древних дорог, Шелковый путь сегодня снова дает возможность путешествия по уникальной сети маршрутов, связанных общей историей.

Для международного туризма Великий шелковый путь и его направления, проходящие через Казахстан, не только уникальный исторический памятник человеческой цивилизации, но и будущий опорный каркас инфраструктуры, центров и объектов индустрии национального туризма. Великий Шелковый путь начинает функционировать как регулярная трансконтинентальная трасса, дипломатическая и торговая артерия уже в середине II в. до н.э. Сегодня маршруты Великого Шелкового пути, вновь становятся своеобразным перекидным мостом между Европой и Азией, Западом и Востоком, но теперь уже как транснациональная туристская магистраль.

Исходные данные и методы исследования

Расположенная в центре самого большого в мире Евразийского континента казахстанская земля находилась на пересечении древних культур, что обусловило ее причастность ко многим знаковым цивилизационным процессам и событиям и способствовало тому, что богатая культура Казахстана впитала в себя наследие предков Аттилы, аль Фараби, Заратустры и Чингиз хана. Исторические хроники гласят, что города Тараз, Отрар, Испиджаб, Ясы, Алматы, расположенные на Великом Шелковом пути, – в древности и средневековье являлись главными центрами, через которые курсировали торговцы и миссионеры. На маршрутах караванных путей были представлены многие культуры, обычаи и традиции, религии – исламская, христианская, буддистская, конфуцианская. Наследием той эпохи являются многочисленные памятники истории и культуры. Это настоящие жемчужины древнего и средневекового восточного архитектурного искусства и культуры. 218 таких объектов вошли в Государственный список памятников истории и культуры республиканского значения и местного значения (11277 объектов) в Казахстане (Постановление правительства…).

Великий Шелковый путь способствовал бурному развитию науки, техники и технологий, межнациональных и межрегиональных отношений и, в целом, обмену культурными ценностями. Такое совпадение не является случайным. Оно говорит о преемственности диалога ци-

вилизаций прошлого и настоящего, бесценном опыте пространственного перемещения прежних поколений, не потерявшем своего функционального значения и сегодня. На Казахстанском участке трассы Великого Шелкового пути в VI-VII вв. наиболее оживленным становится путь, проходивший из Китая на запад через Семиречье и Южный Казахстан. Такое перемещение пути можно объяснить несколькими причинами. Во-первых, в Семиречье находились ставки тюркских каганов, которые контролировали торговые пути через Среднюю Азию. Во-вторых, дорога через Фергану в VII в. стала опасной из-за междоусобиц (Бартольд 1973).

В-третьих, богатые тюркские каганы и их окружение стали крупными потребителями не только заморских товаров, но и мировоззренческих идей восточной философии и религии, зрелищных представлений искусства, музыки, танца. Через Шелковый путь шло основное число посольских и торговых караванов в VII-XIV вв. В течение столетий он претерпевал изменения: одни участки приобретали особое значение, другие, напротив, отмирали, а города и торговые станции приходили в упадок.

В конце VI в. происходит оживление Шелкового пути на участке Семиречья и Южного Казахстана, что сыграло важную роль в развитии городской культуры этого региона. В Семиречье он стимулировал возникновение ряда городских центров, а на юге Казахстана способствовал быстрому росту городов. На караванной дороге, которая шла вдоль Сырдарьи, наиболее крупными городами были Отрар-Фараб и Шавгар (Байпаков 1998).

От основной трассы Шелкового пути, проходившей через Южный Казахстан и Семиречье, отходили дороги на север и восток, которые вели в районы Центрального и Восточного Казахстана в степь Дешт и Кыпчак, позднее известную как Сары-Арка, к берегам Иртыша, на Алтай и в Монголию. Здесь проходил степной путь, по которому передвигались племена конных кочевников. Богатые скотом, шерстью, кожами, металлом районы Центрального Казахстана были вовлечены в систему торговых связей, в том числе и международных, и включены в систему Шелкового пути многими караванными дорогами (Liszewski 2010: 39).

Значимую роль в изучении международной торговли на Шелковом пути сыграла редкостная по назначению, находка – серебряный клад из Отрара. По своему составу он денежно-вещевой. Состав монетного собрания клада уникален: в нем представлены монетные дворы восточнотуркестанских городов – Алмалыка, Пулада и Эмиля (Омыла), Орду ал-Азама; европейских – Крыма; малоазиатских – Сиваса, Конии, Тебриза; казахстанских – Дженда. Время чеканки монет относится ко второй половине 60-х гг. XIII в. Клад содержит своего рода «визитные карточки» городов, стоящих на Шелковом пути (Нурмухамбетов 1979: 132).

На всем пространстве Великого Шелкового пути, всю историю его существования активно шла торговля, взаимное обогащение различных культур. Это сыграло огромную роль в экономическом и культурном развитии многих стран и целых народов, в развитии общечеловеческой цивилизации. Вполне закономерно, что ВШП стал объектом Всемирного наследия ЮНЕСКО. Заявка, которую подали Казахстан, Китай и Кыргызстан о внесении Шелкового пути в список Всемирного наследия была утверждена на 38 сессии комитете Организации Объединенных наций по вопросам образования, науки и культуры (ЮНЕСКО). Заявка включала 33 исторических памятника, расположенных вдоль Шелкового пути, в Китае – 22, в Казахстане – 8, Кыргызстане – 3 (World Tourism, UNWTO). – URL: http://www2.unwto.org/ru 4 Мадрид. – 2016).

На протяжении последних лет команда экспертов ЮНЕСКО, Международного совета по сохранению памятников и достопримечательных мест (ИКОМОС) и Университетского колледжа Лондона (УКЛ) провели важные исследования памятников и маршрутов Шелкового пути в рамках проекта по серийной транснациональной номинации Шелкового пути в список Всемирного наследия. Благодаря беспрецедентному уровню сотрудничества между 15 государствами-участниками, в ЮНЕСКО были представлены две номинации в список Всемирного наследия – коридоры наследия Шелкового пути в Центральной Азии и Китае:

– коридор наследия Чанъан-Тянь-Шань, проходящий через Казахстан, Кыргызстан и Китай, вошедший в список Всемирного наследия в июне 2014 года;

– транснациональный коридор наследия Пенджикент-Самарканд-Пейкент, пересекающий Таджикистан и Узбекистан (UNWTO План действий по Шелковому пути, 2016/2017 гг.: 21).

В 2014 г. в рамках первого межрегионального совещания Национальной Комиссий по делам ЮНЕСКО организация вручила сертификат о включения восьми казахстанских объектов в список Всемирного наследия: городища Каялык,

Карамерген, Талгар в Алматинской области, Актобе, Акыртас, Кулан, Костобе и Орнек в Жамбылской области.

Великий Шелковый путь представлял собой транзитно-коммуникационную систему евразийского пространства и выполнял множество функций, определивших его роль и значение в современных условиях отношений между Западом и Востоком. В эпоху высокой международной конкуренции туристский спрос претерпевает значительные динамичные изменения (Hall, Cambourne: 2002). В этой связи разработаны новые принципы и подходы к формированию и продвижению туристского продукта Республики Казахстан.

Постановлением Правительства Республики Казахстан №508 от 19 мая 2014 года утверждена «Концепция развития туристской отрасли Республики Казахстан до 2023 года» (Постановление правительства Республики Казахстан №508, 2014).

В ней предусмотрено создание шести культурно-туристских кластеров.

Южно-Казахстанская область, как часть транснациональной магистрали вошла в кластер «Возрождение Великого Шелкового пути» и позиционируется как «Сердце Великого Шелкового пути». В данный кластер по области включены ряд объектов:

– объекты города Туркестан и Государственного историко-культурного музея-заповедника «Азрет Султан» *(*объект ЮНЕСКО*)*;

– археологические объекты средневекового городища Отрар и отрарского оазиса (включены в предварительный список ЮНЕСКО);

– археологическтй комплекс Сауран;

– Каратауский государственный природный заповедник с палеолетическими участками и геоморфологией;

– Сайрам-Угамский государственный национальный природный парк;

– государственный природный заповедник Аксу-Джабаглы;

– горнолыжный курорт «Каскасу»;

– города Сарыагаш и Шардара.

Центральным объектом кластера будет город Туркестан духовный, историко-культурный и туристский центр Казахстана на уровне признанных международных центров паломничества и туризма.

В будущем кластер будет расширяться, включая новые места туристского интереса, такие как тюркская святыня Мерке, памятники Джетыасарского оазиса, городище Сыганак, включенные в предварительный список ЮНЕСКО, дворцовый комплекс Акыртас (VIII-XII вв.).

К основным туристским продуктам, которые будут разработаны в данном кластере, относятся духовный, историко-культурный туризм и турне, мистический, приключенческий, развлекательный, санаторно-курортный и СПА туризм.

В целом по развитию туризма и реализации концепции в настоящее время в Южно-Казахстанской области ведется планомерная и целенаправленная работа:

– создан Туристско-информационный центр «Ontustik Tourism Center». Основная цель центра, информационное обеспечение туристов и маркетинговое продвижение туристского потенциала региона, организация и содействие в привлечении событийных мероприятий и т.д.;

– проведен информационный тур для представителей СМИ и туроператоров Турции, Азербайджана, США, Польши, Франции, Германии и др.;

– в рамках международной специализированной выставки «ЭКСПО-2017» туристский информационный центр «Ontustik Tourism Center» совместно с Ассоциацией «Центр Развития индустрии туризма в Южно-Казахстанской области» и при поддержке Управления предпринимательства, индустриально-инновационного развития и туризма Южно-Казахстанской области провели фотовыставку, где через фотографии раскрывается красота природа региона и достопримечательностей;

– бизнес сообществом области на базе гостиницы «Megapolis Hotel Shymkent» проведены 5семинаров-тренингов по тематике «Food and beverage» и «Kitchen» для студентов высших учебных заведений в сфере туризма, по направлению «Гид-экскурсовод», «Ресторанное дело», «Официанты», «Менеджеры по туризму», «Гостиничный бизнес»;

– на базе туристского информационного центра Ассоциацией «Центр развития индустрии туризма ЮКО» был проведен 3-х месячный курс для представителей туристского бизнеса.

Помимо этих мероприятий область постоянно принимает участие в различных международных и республиканских выставках. Так, делегация области в течение 2017 года приняла участие в ряде мероприятий, как республиканского, так и международного масштаба. На 10-ой встрече рабочей группы по туризму Тюркского Совета в городе Стамбул детально обсудили каждую часть туристского маршрута «Великий Шелковый путь» и в конце апреля проведен тест-тур по данному маршруту.

Приняли участие в работе международной туристской выставке «MITT» в г. Москве. В рамках 2-й международной выставке «Regard de France», организованной консульством Республики Франция, проведены работы по привлечению туристов.

По итогам ежегодной казахстанской международной туристской выставке KITF «Туризм и Путешествие» в городе Алматы, было подписано более 30-и договоров с туристскими организациями областей и зарубежными туроператорами.

Ведется работа и по обустройству и открытию зон отдыха. В Отрарском районе, в сельском округе Бесторангыл состоялось официальное открытие этноауыла «Алаш». До конца 2017 года в Тюлькубасском районе планируется ввести в эксплуатацию базу отдыха «Жайляу», расширение туристских баз «Руслан» и «Аксу-Джабаглы».

Проведена работа по определению сакральных мест области и составлен список из 104 объектов, 16 из них решением научно-исследовательского центра «Священный Казахстан» и республиканским экспертным советом планируется включить в список сакральных мест республиканского значения. Для учета общественного мнения в августе был опубликован список сакральных мест в областной газете «Оңтүстік Қазақстан» (Nazarbayev N. 100 concrete steps: 2015).

В настоящее время по Южно-Казахстанской области разработаны 57 маршрутов историко-культурного и экологического направления.

В рамках реализации международного транспортного коридора «Западная Европа – Западный Китай» создается современная туристская инфраструктура для размещения, отдыха и получения необходимых сервисных услуг туристами с привязкой к уникальным объектам туризма региона и соответствующими условиями на западных и восточных «пограничных воротах» республики (Ердавлетов 2015: 276)

Из расположенных на территории области свыше 800 историко-культурных памятников, самым известным является мавзолей Ходжа Ахмета Яссауи, туробъект пользуется особым интересом у туристов-паломников. Ежегодно объект посещают около миллиона туристов, в 2016 году эта цифра достигла рекордной отметки – 1 миллион 25 тысяч человек. Руководство области и специалисты туристской сферы этот рост напрямую связывают с появлением автомагистрали «Западная Европа – Западный Китай», а также увеличением количества прямых авиарейсов «Шымкент - Стамбул - Шымкент». В социально-предпринимательской корпорации «Шымкент» видят потенциал роста посещений Туркестана до 5 миллионов человек в год и большие инвестиционные возможности для вложения капитала в развитие туристической инфраструктуры города.

Таким образом, прослеживается прямая зависимость между развитием инфраструктуры и развитием туризма в области.

Результаты обсуждения

Регион, который находится в самом центре Великого Шелкового пути, где древность соседствует с современностью, а восточные традиции - с западным модерном, где древняя культура, уникальная природа, минеральные источники, несомненно, вызывает интерес и восхищение туристов, оставляя массу впечатлений и ярких эмоций. Побывавший в ЮКО итальянский эксперт Густаво Панкальди, менеджер «Alessandro Rosso Group» – одной из крупнейших туркомпаний Милана, имиджевую «идентификацию» региона оценил позитивно – «Для западного туриста юг Казахстана привлекателен в первую очередь своей славной историей – как важнейший участок Великого Шелкового пути. На это и надо делать главный акцент при составлении турпакетов. Лично мне удалось ощутить атмосферу Шелкового пути именно в мавзолее Туркестана» (Гиперссылка abctv.kz).

Сегодня Шелковый путь является одним из ключевых и самых востребованных направлений туризма. Его развитие идет как на транснациональном уровне, так и внутристрановом (Ердавлетов 2014а, Ердавлетов 2014б). Так, советом сотрудничества Тюркоязычных государств (Турция, Кыргызстан, Азербайджан, Казахстан) разработан единый туристический маршрут под названием «Современный Шелковый Путь», куда вошли многие объекты Южного Казахстана, в первую очередь мавзолей Яссауи, был создан Консорциум туроператоров стран Тюркского совета. По мнению зарубежных европейских экспертов, ставка казахстанского туризма на Шелковый путь себя оправдает. Так, декан факультета обществознания и науки Видземского Университета (Латвия) Аигарс Андерсон, одновременно представляющий одну из бизнес-структур Германии поделился с abctv.kz , что с детства мечтал побывать на Великом Шелковом пути, и он ассоциировался у него именно с Казахстаном: «Шелковый путь как бренд хоро-

шо подходит для развития туризма – о нем знают во всем мире. Вы нашли ту отправную точку, которая привлекает как туристов, так и специалистов турбизнеса. На такой «крючок» могут клюнуть и уже клюют», - уверен он.

Выводы

Стремление понять свои исторические корни, поиск истоков духовной культуры, ощущение своей причастности к мировой духовной культуре усиливает интерес многих стран мира к феномену Великого Шелкового пути.

Поэтому комплексная реализация намеченных мероприятий и Концепции способна перевести экономику Южно-Казахстанской области в целом и города Туркестан в частности, в новое конкурентоспособное состояние путем развития туристско-сервисного типа специализации. Тем самым, будут созданы условия для формирования сервисно-инновационной экономики, где доминирующая роль будет отведена сектору туризма, основанному на использовании информационно-коммуникационных технологий.

Литература

1 Бартольд В.В. - Сочинения. Том 8.М. 1973.- 687 с

2 Байпаков К.М. Средневековые города Казахстана на Великом Шелковом пути. -Алматы: Ғылым,1998.-215 с.

3 Бекбергенов Т. Туристская карта-схема Казахстана. – Астана: Деловой Мир. – 2008. – 1 п.л.

4 Гиперссылка abctv.kz

5 Государственная программа «Мәдени мұра» - Культурное наследие Казахстана. постановлением Правительства Республики Казахстан от 6 ноября 2008 года №1016. – Астана, 2008. – 12 с.

6 Ердавлетов С.Р., Айжолова Г.Р. Алматы- международный туристский центр// Международный журнал прикладных и фундаментальных исследований, №9. – М., 2013. – С. 100-104.

7 Ердавлетов С.Р. Оазис туризма в пустыне Мохаве// Мир путешествий, №1 (30), 2014. – С. 10-12.

8 Ердавлетов С.Р. К вопросу развития географии туризма/Рекреационная география и инновации в туризме. Материалы II Всероссийской научно-практической конференции с международным участием. – Иркутск, 2014. – С.30-31.

9 Ердавлетов С.Р. Развитие научных исследований туризма в Казахстане/Туризм Казахстана: проблемы и перспективы. Материалы V международной научно-практической конференции. – Алматы, 2014. – С. 6-14.

10 Ердавлетов С.Р. Культурное наследие как предпосылка развития культурного туризма/ Туризм и рекреация: фундаментальные и прикладные исследования. Культурно-образовательный туристский центр «Этномир». – Калуга, 2014. – С.28-32.

11 Ердавлетов С.Р., Артемьев А.М., Абдреева Ш.Т., Алиева Ж.Н и др. Туризм Казахстана. Учебное издание. – Алматы: Бастау, 2015. – 520 с.

12 Jedrysiak T. (2008) Turystyka kulturowa. – Warszawa: PWE,. – P.7.

13 Hall C.M., Cambourne B. and others, 2002, Wien tourism around the world: development, management and markets. Oxford-Amsterdam-Boston-London-New York-Paris-San-Fiego-San-Francisco-Singapore-Sydney-Tokyo. – Pp.67-80.

14 Концепция культурной политики Республики Казахстан, утверждена Указом Президента Республики Казахстан №939 от 4 ноября 2014 года

15 Liszewski S. Nauka ozy nauki o turystyce//Turysm.-2010, 2(20)-Lodz, Pp.37-45.

16 Lane B.A. Review for the Organization for Economic Cooperation Development: Rural Tourism.-Bristol, 1992.-Vol.19, iss.10. – 110 p.

17 Nazarbayev N. 100 concrete steps. URL: http:// www.kazpravda (date of the application 04 sept. 2015)

18 Нурмухамбетов Б.Н., Бурнашева Р.З. Погребения с монетами из могильника Мардан (Отрарский оазис) //ИАН Каз. ССР: Серия обществ. -1979

19 Официальный сайт Всемирной туристской организации (World Tourism , UNWTO). – URL: http://www2.unwto.org/ru 4 UNWTO План действий по Шелковому пути 2016/2017 гг. Мадрид.-2016

20 Постановление Правительства Республики Казахстан №406 от 30 июня Концепция развития туристской отрасли Республики Казахстан до 2023 года

21 Постановление Правительства Республики Казахстан №508 от 19 мая 2014 г. «Об утверждении Концепции развития туристской отрасли Республики Казахстан до 2020 года». – Астана, 2014.

22 Постановление Правительства Республики Казахстан №406 от 30 июня 2017 года «Концепция развития туристской отрасли Республики Казахстан до 2023 года» - Астана, 2017

23 Przezborska L. Analisa economiczna funkcjonowania gospodarstw zajmujacychsie turystyka wejska i agroturystyka w Wielkopolsce araz perspektywy ich rozwoju.-Poznan, 2002.-Vol.20, iss 11. – 115 p.

24 UNWTO план действий по Шелковому пути 2017/2017 гг. Мадрид.-2016

References

1 Bartol'd V.V. (1973) Sochineniya. Tom 8.M.- 687 p

2 Bajpakov K.M. (1998) Srednevekovye goroda Kazahstana na Velikom SHelkovom puti. – Almaty: Ғylym.-215 p .

3 Bekbergenov T. (2008) Turistskaya karta-skhema Kazahstana. – Astana: Delovoj Mir. – 1 p.l.

4 Giperssylka abctv.kz

5 Gosudarstvennaya programma «Mədeni mұra» - Kul'turnoe nasledie Kazahstana. postanovleniem Pravitel'stva Respubliki Kazahstan ot 6 noyabrya 2008 goda №1016. – Astana, 2008. – 12 p.

6 Erdavletov S.R., Ajzholova G.R. (2013) Almaty- mezhdunarodnyj turistskij centr// Mezhdunarodnyj zhurnal prikladnyh i fundamental'nyh issledovanij, №9. – M., – P. 100-104.

7 Erdavletov S.R .(2014) Oazis turizma v pustyne Mohave// Mir puteshestvij, №1 (30),. – P. 10-12.

8 Erdavletov S.R. (2014) K voprosu razvitiya geografii turizma/Rekreacionnaya geografiya i innovacii v turizme. Materialy II Vserossijskoj nauchno-prakticheskoj konferencii s mezhdunarodnym uchastiem. – Irkutsk, – P.30-31.

9 Erdavletov S.R. (2014) Razvitie nauchnyh issledovanij turizma v Kazahstane/Turizm Kazahstana: problemy i perspektivy. Materialy V mezhdunarodnoj nauchno-prakticheskoj konferencii. – Almaty,. – P. 6-14.

10 Erdavletov S.R. (2014) Kul'turnoe nasledie kak predposylka razvitiya kul'turnogo turizma/ Turizm i rekreaciya: fundamental'nye i prikladnye issledovaniya. Kul'turno-obrazovatel'nyj turistskij centr «EHtnomir». – Kaluga,. – P.28-32.

11 Erdavletov S.R., Artem'ev A.M., Abdreeva SH.T., Alieva Z.H. (2015) N i dr. Turizm Kazahstana. Uchebnoe izdanie. – Almaty: Bastau,. – 520 p.

12 Jedrysiak T. (2008) Turystyka kulturowa. – Warszawa: PWE, – P.7.

13 Hall C.M., Cambourne B. and others (2002), Wien tourism around the world: development, management and markets. Oxford-Amsterdam-Boston-London-New York-Paris-San-Fiego-San-Francisco-Singapore-Sydney-Tokyo. – P.67-80.

14 Koncepciya kul'turnoj politiki Respubliki Kazahstan (2014) utverzhdena Ukazom Prezidenta Respubliki Kazahstan №939 ot 4 noyabrya

15 Liszewski S. (2010) Nauka ozy nauki o turystyce//Turysm, 2(20)-Lodz, P.37-45.

16 Lane B.A. (1992) Review for the Organization for Economic Cooperation Development: Rural Tourism.-Bristol,-Vol.19, iss.10. – 110 p.

17 Nazarbayev N. (2015) 100 concrete steps. URL: http:// www.kazpravda (date of the application 04 sept.)

18 Nurmuhambetov B.N., Burnasheva R.Z. (1979) Pogrebeniya s monetami iz mogil'nika Mardan (Otrarskij oazis) //IAN Kaz. SSR: Seriya obshchestv. Nauk,5.

19 Oficial'nyj sajt Vsemirnoj turistskoj organizacii (2016) (World Tourism, UNWTO). – URL: http://www2.unwto.org/ru 4 UNWTO Plan dejstvij po SHelkovomu puti 2016/2017. Madrid.

20 Postanovlenie Pravitel'stva Respubliki Kazahstan (2017) №406 ot 30 iyunya Koncepciya razvitiya turistskoj otrasli Respubliki Kazahstan do 2023 goda, Astana.

21 Postanovlenie Pravitel'stva Respubliki Kazahstan (2014) №508 ot 19 maya «Ob utverzhdenii Koncepcii razvitiya turistskoj otrasli Respubliki Kazahstan do 2020 goda». – Astana.

22 Przezborska L. (2002) Analisa economiczna funkcjonowania gospodarstw zajmujacychsie turystyka wejska i agroturystyka w Wielkopolsce araz perspektywy ich rozwoju.-Poznan,.-Vol.20, iss 11. – 115 p.

23 UNWTO plan dejstvij po SHelkovomu puti 2017/2017 gg (2016). Madrid.

ҒТАМР 87.01.75

Мустафина А.Ж., Кузбулова С.У.

Х. Досмұхамедов атындағы Атырау мемлекеттік университеті, Қазақстан, Атырау қ.,
e-mail: asemgul1985@mail.ru

АТЫРАУ ОБЛЫСЫНДА ЭКОТУРИЗМДІ ДАМЫТУДАҒЫ «АҚЖАЙЫҚ» РЕЗЕРВАТЫНЫҢ МАҢЫЗЫ

Бұл мақалада Атырау облысының экотуризмді дамытудағы «Ақжайық» резерватының маңыздылығы сипатталған. Аталған мақалада резерват түсінігі беріліп, Ақжайық резерватына табиғи географиялық сипаттама берілді. Ақжайық резерваты территориясында экотуристік маршрутын дамыту мүмкіндіктері бар екендігі зерттеліп, маршрут кестелері сызылды. Сызылған маршрут кестелері арқылы экскурсиялар ұйымдастырылады. Маршруттар жаяу және авто және су көлігі арқылы жүргізіледі. Ақжайық резерватында өсімдіктер мен жануарлар әлеміне саяхат жасауға болады. «Ақжайық» мемлекеттік табиғи резерватының туристік экомаршруттары өлкеміздің экожүйесімен, оның флора және фаунасымен жақынырақ танысуға мүмкіндік береді.

Сонымен қатар «Ақжайық» МТР алдына қойылған мақсаттардың бірі жергілікті халықты ішкі туризмнің даму индустриясына тарту, олармен бірігіп маршруттарды реттеу, туристерді шақыру болып табылады. Өз аумағымызда табиғатты қорғау және экотуризмді дамыту жергілікті тұрғындардың тұрмыс жағдайын түзеуге де игі ықпал етеді. Атырау облысында экотуризмді дамытудағы «Ақжайық» резерватының маңыздылығын зерттеу үшін В.М. Кривошеев пен И.В. Зорин (1979) ұсынған әдістер пайдаланылып, ресейлік және шетелдік ғалымдардың түрлі көзқарастары талданған.

Түйін сөздер: ландшафт, орнитофауна, рекреация, табиғи резерват, туристік инфрақұрылым, туристік маршрут, экскурсия, экологиялық туризм.

Mustafina A., Kuzbulova S.

H. Dosmukhamedov Atyrau State University, Kazakhstan, Atyrau,
e-mail: asemgul1985@mail.ru

The role of the reserve “Akzhaiyk” for the development of ecotourism in the Atyrau region

This article considers the importance of the Akzhayik reserve for the development of ecotourism in the Atyrau region. The concept of a reserve and the geographical description of the natural reserve Akzhayik are given in this article. The possibilities of ecotourism route development on the territory of the Akzhayik reserve were studied and the route schedule is attached. Excursions will be organized through drawing routes. Routes are being organized on foot, by road and by water. You can organize a tour to the flora and fauna of the Akzhayik reserve. The tourist ecoroutes of the State Natural Reserve “Akzhaiyk” allow us to get closer acquaintance with its flora and fauna and the ecosystem of our region.

At the same time, one of the tasks set for the SNR “Akzhaiyk» is to involve the local population in the development of tourism in the domestic tourism, to organize joint routes with them, to invite tourists. Ecotourism development and the protection of the nature of its territory contribute to the improvement of the living conditions of the local population. Different views of Russian and foreign scientists are presented to study the importance of the Akzhayik reserve in the development of ecotourism in the Atyrau region using the methods of M.I. Krivosheev and V.Zorin (1979).

Key words: landscape, avifauna, recreation, nature reserve, tourism infrastructure, tourist trail, excursion, ecological tourism, guide.

© 2017 Al-Farabi Kazakh National University

Мустафина А.Ж., Кузбулова С.У.
Атырауский Государственный университет имени Х. Досмұхамедова, Казахстан, г. Атырау,
e-mail: asemgul1985@mail.ru

Роль резервата «Акжайык» для развития экотуризма в Атырауской области

В этой статье рассматривается важность резервата «Акжайык» для развития экотуризма в Атырауской области. В данной статье дано понятие резервата, дано географическое описание природного резервата «Акжайык». Изучены возможности развития экотуристического маршрута на территории резервата «Акжайык», проложено расписание маршрута. Организуются экскурсии по проложенному маршруту. Организуются маршруты пешие, автомобильным и водным транспортом. Можно организовать тур в животный и растительный мир резервата «Акжайык». Туристические экомаршруты государственного природного резервата «Акжайык» позволяют ближе познакомиться с флорой и фауной природного края, с ее экосистемой.

Также одной из задач, поставленных перед ГПР «Акжайык», является привлечение в индустрию развития внутреннего туризма местного населения, регулирование маршрутов совместно с ними, приглашение туристов. Развитие экотуризма и охрана природы своей территории способствуют улучшению условий жизни местного населения. В статье редставлены различные взгляды российских и зарубежных ученых относительно важности резервата «Акжайык» в развитии экотуризма в Атырауской области, используя методы М.И Кривошеева и В. Зорина (1979).

Ключевые слова: ландшафт, орнитофауна, рекреация, природный резерват, туристическая инфраструктура, туристичиский маршрут, экскурсия, экологический туризм, экскурсовод.

Кіріспе

Мемлекеттік табиғи резерват – табиғи кешендердің биологиялық саналуандығын және олармен байланысты табиғи және тарихи-мәдени объектілерді күзетуге, қорғауға, қалпына келтіруге және сақтауға арналған жердегі және судағы экологиялық жүйелерді қамтитын табиғат қорғау және ғылыми мекеме мәртебесі бар ерекше қорғалатын табиғи аумақ.

Жайық бойынан қорық ашу мәселесі 2004 жылдан бері көтерілген болатын. Өйткені бұл аймақ – сирек кездесетін өсімдіктер мен жануарлардың кішігірім әлемі (Қазақстанның қорықтары мен ұлттық бақтары 2009).

«Ақжайық» мемлекеттік табиғи резерваты мемлекеттік мекемесі Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2009 жылғы 6 ақпандағы №119 қаулысымен Жайық өзенінің атырауында және Каспий теңізінің солтүстік айдынында резерват құрылды. Резерваттың көлемі 111 500 гектар болып белгіленді. Резерват Атырау қаласының және Атырау облысы Махамбет ауданының әкімдіктеріне әкімшілік тұрғыда қарайтын жерлерге орналасқан. Табиғи резерватта миллиондаған су құстары тіршілік етіп, көбейетін Еуразия құрлығындағы маңызды мекен болып табылады.

Резерват аумағы рельефі негізінен теңіздік кейін шегіну үдерісінен қалыптасқан, рельефі жазық болып келеді, аз тілімденген. Рельефі негізгі үш типке бөлінеді. Олар: а) теңіздік аккумулятивтік жазық; ә) аллювиалды-дельталы жазық б) денудациялық жазық.

Резерват аумағында құстардың 292 түрі бар, оның 110-ны ұя салады, 76-сы қыстайды, 106-сы ұшып өтеді. Мұнда сүтқоректілердің 48 түрі, омыртқалы жануарлардың 460 түрі мекендейді. ҚР «Қызыл Кітабына» енетін құстың 36 түрі бар. Ал, халықаралық табиғат қорғау одағының «Қызыл кітабына» тіркелген, яғни, мүлдем жойылып кету қауіпі төнген сүтқоректілердің екі, балықтың бес және өсімдіктің үш түрі де осында кездеседі.

Атырау облысында қазіргі таңда түрлі өнеркәсіп орындары мен және адам іс-әрекетімен бүлінбеген, ерекше түрлі құстар мен жануарлар мекендейтін «Ақжайық» мемлекеттік табиғи резерватын дамыту ісі қолға алынған. «Ақжайық» мемлекеттік табиғи резерватының басты мақсаты – болашақ өсіп келе жатқан ұрпаққа және тұрғындар арасында экологиялық ағарту жұмыстарын жүргізу және резерват аумағында экотуризмді дамыту болып табылады (Джармагамбетов 1987).

Қолданылған деректер мен зерттеу әдістері

Атырау облысында экотуризмді дамытудағы «Ақжайық» резерватының маңыздылығын зерттеу үшін В. М. Кривошеев пен И. В. Зорин (1979) ұсынған әдістерді пайдаланамыз. Демалушылар тобының табиғи кешенмен байланысты аттрактивтік (тартымдылық), сыйымдылық, тұрақтылық және комфорттық шағын жүйелері арқылы жүзеге асырылады. Табиғи кешен-

нің аттрактивтігі экзотикалық және бірегей сипат арқылы беріледі немесе табиғи кешеннің, пейзаждың әр түрлілігімен сипатталынды.

«Ақжайық» мемлекеттік табиғи резерватының туристік экомаршруттары өлкеміздің экожүйесімен, оның флора және фаунасымен жақынырақ танысуға мүмкіндік береді. Бірақ, атап айту керек, бұл маршруттар қазіргі уақытта реттелу үстінде және осы бағытта жасалатын жұмыстар көп. Сонымен қатар «Ақжайық» МТР алдына қойылған тағы бір мақсаттардың бірі жергілікті халықты ішкі туризмнің даму индустриясына тарту, олармен бірігіп маршруттарды реттеу, туристерді шақыру болып табылады. Экологиялық туризмді ұйымдастырар кезінде резерваттың мақсаттарының бірі біздің облысқа келіп отыратын туристік ағын назарын экожүйеге, елімізідің мәдениетіне, этномәдениетіне, ұлттық әдет-ғұрыптарына аудару болып табылады. Негізгі туристік инфрақұрылымды резерват Дамба ауылдық округінде ұйымдастыруды жобалап отыр.

Нәтижелері мен талдау

Тақырыпты зерттеу бойынша үш негізгі маршрут алынды:

Бірінші экомаршрут «Табиғат әлемі» деп аталады, ол Атырау қаласы, Жаңаталап кенті, Дамба кенті, Атырау қаласы бағытында жүріп отырады. Жұмыс істеу кезеңі сәуір және қазан айларының аралығы. Экскурсия жүргізетін гид құстардың ерекше қорғалатын түрлері туралы, жасыл ландшафтың алуантүрлілігімен және өсімдіктер әлемінің бірегейлігімен келушілерді мониторингтік алаңда таныстырады. Ашық аспан астында ауқаттану және жобалау аумағының биологиялық алуантүрлілігі туралы буклеттерді көрсетеді.

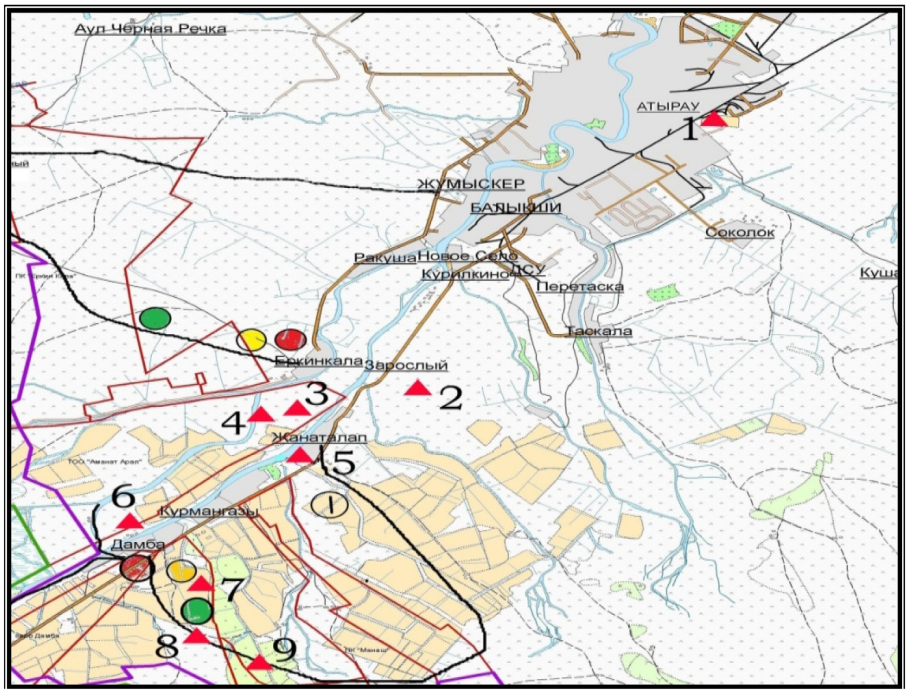

1-сурет – «Табиғат әлемі» маршрутының карта-сызбасы

«Табиғат әлемі» экомаршрутың ұйымдастырылуы үш бағытта: 1) ауыспалылық түрімен: су көлігімен, 2) уақыттың әрекетімен: маусымдық, 3) ұйымдастырушылық түрі: топталған. Жалпы маршрут ұзындығы: барлық көлемі 40 км, экскурсия ұзақтығы 5 сағат 30 мин, аялдамалар еске алынған. Маршруттың жұмыс желісі жасауларының мерзімдері: сәуір айынан қазан айына дейінгі аралықтар. Топтағы адамдардың барынша көп саны: топта 20 адам. Экскурсиялық топтардың бір аптадағы лимиті – 3-тен аспауы керек (рекреациялық жүктеме). Маршрутты саяхат-мамансыз жүргізу мүмкіндігі: ЕҚТА-ның гид-инспекторы мен туризм маманының жүргізуімен өтеді.

1-кесте – «Табиғат әлемі» маршруттың өту жоспары

№	Маршруттың учаскелері		Ұзындығы, км	Жүру уақыты	Тоқтау уақыты	Фотоға түсуру пунктінің және байқау алаңының №
	бастап	дейін				
1	Атырау қаласы	Бекіре зауыты	8	30 мин	10 мин	1
2	Бекіре зауыты	Балық аулау учаскесі	500 м	15 мин	10 мин	1
3	Балық аулау учаскесі	Дамба поселкесі	13	1 сағ	-	1
4	Дамба поселкесі	Байқау алаңы	1	30 мин	10 мин	1
5	Байқау алаңы	Демалыс алаңы	5	2 сағ	15 мин	1
6	Демалыс алаңы	«Бүркітші» алаңы	10	30 мин	10 мин	1
	«Бүркітші» алаңы	Киіз үй қалашығы	500 м	10 мин	15 мин	1
	Киіз үй қалашығы	Атырау қаласы	9	30 мин	-	
Барлығы:			46	4 сағ 40 мин	1 сағ 10 мин	4

Ал екінші «Су әлемі» маршрутына келер болсақ (Атырау қ, Пешной кенті, Каспий теңізінің жағалауы, Атырау қаласы) бағытында жүретін маршруттың жұмыс істеу кезеңі шілдеден қазан айының аралығы. Бұл экомаршрут «Ақжайық» МТР су айдынына келуге ниет білдірген барлық туристерге есептелген. Бұл жолда туристерге экскурсия жүргізуші гидпен қайықа отырып, су айдынына өту ұсынылады. Жол бойында туристерге құстардың ұя салу орындары, орнитофауна өкілдерінің биологиясы, өсімдіктер әлемі ерекше қорғалатын аумақтың маңыздылығы туралы әңгімеленеді (Березовиков 2001).

2-кесте – «Су әлемі» маршруттың өту жоспары

№ р/с	Маршруттың учаскелері		Ұзындығы, км	Жүру уақыты	Тоқтау уақыты	Фотоға түсуру пунктінің және байқау алаңының №
	бастап	дейін				
1	Атырау қаласы	Бекіре зауыты	7 км	30 мин	30мин	1
2	Бекіре зауыты	Киіз үй қалашығы	1 км	15 мин	30мин	1
3	Киіз үй қалашығы	Еркінқала ауылы	1 км	20 мин	10мин	1
4	Еркінқала ауылы	Тоневті учаске	1 км	20 мин	25 мин	1
5	Тоневті учаске	Бақша учаскесі	5 км	25 мин	10мин	1
6	Бақша учаскесі	Байқау алаңы	7 км	30 мин	30мин	1
7	Байқау алаңы	Каменный	6 км	40 мин	20мин	1
8	Каменный	Жұмыскер	4 км	30 мин	15 мин	1
9	Жұмыскер	Атырау қаласы	4 км	20 мин	-	1
Барлығы:			36 км	3 сағ 50 мин	2 сағ 50 мин	9

Үшінші «Дала әлемі» экомаршруты (Атырау қ., Еркінқала кенті, Каменный кенті, Атырау қаласы) бағытында жүріп отырады. Бұл маршрутты көлікпен не атпен жүріп өтуге болады. Маршрут ұзындығы: барлық көлемі 64 км, экскурсия ұзақтығы 7 сағат 10 мин, аялдамалар еске алынған.

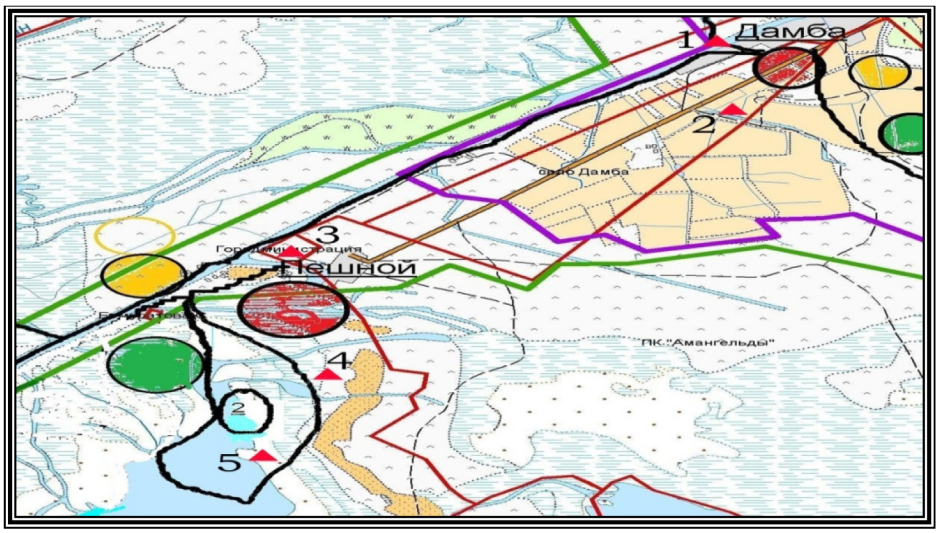

2-сурет – «Су әлемі» туристік маршрутының картасы

Жұмыс істеу кезеңі шілде және қазан айының аралығы. Маршрут іс жүзінде бүкіл уақыт бойы бөгет (дамба) арқылы жүріп отырады. Жол бойында бау-бақша учаскесі, киіз үй қалашығы, көру алаңы, байқау мұнарасы бар. Келушілердің назары неғұрлым маңызды экологиялық құбылыстарға, Каспийдің сулы режимінің тұрақты өзгерістеріне бағдарланады. Жолда келе жатып Каспийдің тартылған табанының қызықты да әсем шұңқырлы көріністерін және шет жағалауларындағы өсімдік дүниесін көруге болады (Ерохов 2002).

3-кесте – «Дала әлемі» маршруттың өту жоспары

№	Маршруттың учаскелері		Ұзындығы (км)	Жүру уақыты	Тоқтау уақыты	Фотоға түсуру пунктінің және байқау алаңының №
	бастап	дейін				
1	Атырау қ.	Дамба п.	13	1сағ	-	1
2	Дамба п.	Байқау алаңы	500 м	5 мин	30 мин	1
3	Байқау алаңы	Обелиск	6	15 мин	5 мин	1
4	Обелиск	Приморский каналы	500 м	5 мин	10 мин	1
5	Приморский каналы	Каспий теңізі	4	20 мин	10 мин	1
6	Каспий теңізі	Су лабиринті	15	1 сағ	10 мин	1
7	Су лабиринті	Дамба п.	4	2 сағ	10 мин	1
8	Дамба п.	Демалу алаңы	4,500 м	15 мин	45 мин	2
9	Демалу алаңы	Атырау қ.	17	1сағ	-	-
Барлығы:			64 км	6 сағат	2 сағат	9

Ал экотуризмнің басқа туризмнен айырмашылығы экотуризм табиғатқа бағытталып, негізінен табиғи ресурстарды пайдаланады. Қоршаған ортаға зиян келтірмейді, экологиялық жағынан тұрақты туризм түрі. Қазіргі кездегі әлемде болып жатқан экологиялық мәселелерді шешуге көмектеседі, соның біржолы болып табылады, табиғи кешендердің бірқалыптылығын сақтайды (Сергеева 2004).

Қорытынды

Атырау облысының туристік экологиялық әлеуетін зерттей келе,өңіріміздің экологиялық туризмді дамыту үшін үлкен мүмкіндіктері бар. Оның негізін бірегей табиғи жағдайлар мен ландшафттар, көптеген табиғи ескерткіштер құрайды. Тұтастай алғанда, облыстағы экологиялық туризмнің жағдайы тұрақталып келеді.

Әдебиеттер

1 Қазақстанның қорықтары мен ұлттық бақтары. Алматы, 2009

2 Джармагамбетов Т.Ж. (1987) К вопросу формирования флоры Прикаспийской низменности// Ботанические материалы гербария Института ботаники АН Каз ССР. Вып. 15.

3 Березовиков Н.Н., Гисцов А.П. (2001) Птицы дельты реки Урал // Русск. Орнитол. Журнал. Экспресс выпуск. 153..

4 Ерохов С.Н. (2002) Окрестности Атырау // Казахстанский орнитологический бюллетень, Алматы.

5 Сергеева Т.К. (2004) Экологический туризм. –М.:Финансы и статистика.-360 с.

6 География туризма / под ред. Александровой А.Ю. (2009) – М.: КНОРУС.

7 Самойленко А.А. (2006) География туризма. – Ростов н/Д: «Феникс».

8 Филиппова И.Г., Погодина В.Л., Лукьянов Е.А. (2007) География туризма. – СПб.: Изд.дом «Бизнес-пресса». – 264 с.

9 Александрова А.Ю. (2004) Международный туризм. Учебник. – М.

10 Иванова И.С. (1999) Страны мира. Справочник. – М.

11 Николаенко Д.В. (2001) Рекреационная география. – М.

12 Окладникова Е.А. (2002) Международный туризм. География туристких ресурсов мира. Учебное пособие. – М.; СПб.

13 Машбиц Я.Г. (1998) Комплексное страноведение. – М.: Смоленск.

14 Колотова Е.В. (1999) Рекреационные ресурсоведение. Учебное пособие для вузов. М.

15 Косолапов А.Б. (2008) Туристкое страноведение. Еуропа и Азия: учебно-практическое пособие. – 3-е изд., – М.: КНОРУС. – 400 с.

16 Александрова А.Ю. (1998) География мировой индустрии туризма. – М.

17 Rearce.D. (1997) Tourism Today: A Geographical Analysis. Second edition. Horlow: Edinburgh Gate.

18 Williams S. (1998) Tourism Geography. L.

19 Imkeep E. (1991) Tourism Planning. An Integrated and Sustainable Development Approach. New York.

20 Дроздов А. В. Основы экологического туризма: учебное пособие / Дроздов, Александр Владимирович. – М.: Гардарики, 20с. – (Homo Faber). – ISBN -9

21 Колбовский Е. Ю. Экологический туризм и экология туризма: учеб. пособие по спец. «Экология», «Природопользование» и по напр. подготовки бакалавра и магистра «Экология и природопользование» / Колбовский, Евгений Юлисович. – М.: Академия, 20с.

22 Дмитревский Ю.Д. (2000) Туристские ресурсы мира. М.; Смоленск.

23 Самойленко А.А. (2002) География туризма и отдыха. – Краснодар. – 20с.

References

1 Qazaqstannyn’ qoryqtary men ulttyq baqtary. Almaty, 2009

2 Djarmagambetov T.J. (1987) K voprosy’ formi’rovani’i’a flory Pri’kaspi’i’skoi’ ni’zmennosti’// Botani’c’eski’e materi’aly gerbari’i’a I’nsti’ty’ta botani’ki’ AN Kaz SSR. Vyp. 15.

3 Berezovi’kov N.N., Gi’stsov A.P. (2001) Pti’tsy delty reki’ Y’ral // Ry’ssk. Orni’tol. Jy’rnal. Ekspress vypy’sk. 153.

4 Erohov S.N. (2002) Okrestnosti’ Atyray’ // Kazahstanski’i’ orni’tologi’c’eski’i’ bi’y’lleten, Almaty.

5 Sergeeva T.K. (2004) Ekologi’c’eski’i’ ty’ri’zm. –M.:Fi’nansy i’ stati’sti’ka.-360 s.

6 Geografi’i’a ty’ri’zma / pod red. Aleksandrovoi’ A.I’y’. (2009) – M.: KNORY’S.

7 Samoi’lenko A.A. (2006) Geografi’i’a ty’ri’zma. – Rostov n/D: «Feni’ks».

8 Fi’li’ppova I’.G., Pogodi’na V.L., Ly’ki’anov E.A.. (2007) Geografi’i’a ty’ri’zma. – SPb.: I’zd.dom «Bi’znes-pressa». – 264 s.

9 Aleksandrova A.I’y’. (2004) Mejdy’narodnyi’ ty’ri’zm. Y’c’ebni’k. – M.

10 I’vanova I’.S. (1999) Strany mi’ra. Spravoc’ni’k. – M.

11 Ni’kolaenko D.V. (2001) Rekreatsi’onnai’a geografi’i’a. – M.

12 Okladni’kova E.A. (2002) Mejdy’narodnyi’ ty’ri’zm. Geografi’i’a ty’ri’stki’h resy’rsov mi’ra. Y’c’ebnoe posobi’e. – M.; SPb.

13 Mas’bi’ts I’a.G. (1998) Kompleksnoe stranovedeni’e. – M.: Smolensk.

14 Kolotova E.V. (1999) Rekreatsi’onnye resy’rsovedeni’e. Y’c’ebnoe posobi’e dli’a vy’zov. M.

15 Kosolapov A.B. (2008) Ty'ri'stkoe stranovedeni'e. Ey'ropa i' Azi'i'a: y'c'ebno-prakti'c'eskoe posobi'e. – 3-e i'zd., – M.: KNORY'S. – 400 s.

16 Aleksandrova A.I'y'. (1998) Geografi'i'a mi'rovoi' i'ndy'stri'i' ty'ri'zma. – M.

17 Rearce.D. (1997) Tourism Today: A Geographical Analysis. Second edition. Horlow: Edinburgh Gate.

18 Williams S. (1998) Tourism Geography. L.

19 Imkeep E. (1991) Tourism Planning. An Integrated and Sustainable Development Approach. New York.

20 Drozdov A. V. Osnovy ekologi'c'eskogo ty'ri'zma: y'c'ebnoe posobi'e / Drozdov, Aleksandr Vladi'mi'rovi'c'. – M. : Gardari'ki', 20s. – (Homo Faber). – ISBN -9

21 Kolbovski'i' E. I'y'. Ekologi'c'eski'i' ty'ri'zm i' ekologi'i'a ty'ri'zma: y'c'eb. posobi'e po spets. «Ekologi'i'a», «Pri'rodopolzovani'e» i' po napr. podgotovki' bakalavra i' magı'stra «Ekologi'i'a i' pri'rodopolzovani'e» / Kolbovski'i', Evgeni'i' I'y'li'sovi'c'. – M.: Akademi'i'a, 20s.

22 Dmi'trevski'i' I'y'.D. (2000) Ty'ri'stski'e resy'rsy mi'ra. M.; Smolensk.

23 Samoi'lenko A.A. (2002) Geografi'i'a ty'ri'zma i' otdyha. – Krasnodar. – 20s.

МРНТИ 77.29.33

Сариева К.Б., Абишева З.М.

Казахский национальный университет им. аль-Фараби, Казахстан, г. Алматы,
e-mail: sarieva.k@list.ru, abisheva.zarema@gmail.com

ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ СПОРТИВНО-СОБЫТИЙНОГО ТУРИЗМА В КАЗАХСТАНЕ

В статье раскрыта сущность спортивно-событийного туризма, предложена авторская классификация спортивных мероприятий. Исследованы современные проблемы организации крупных спортивных мероприятий. Выявлены современные тенденции развития спортивно-событийного туризма. Спортивно-событийный туризм имеет достаточно хорошие перспективы развития в Казахстане. Наличие ресурсного потенциала в виде сочетания древних традиций и масштабных мероприятий современного периода, мультикультурной среды и толерантности местного населения, экономической стабильности и расширения делового партнерства в совокупности с достижениями в науке, образовании, спорте, защите окружающей среды и других сферах человеческой деятельности стимулирует интерес мирового сообщества и рост количества иностранных посетителей. XXVIII Всемирная зимняя Универсиада 2017 года в Алматы стала первым мировым мульти-спортивным мероприятием в истории независимого Казахстана. Экспертный совет FISU (Международной Федерации Студенческого Спорта) признал Зимнюю Универсиаду в Алматы лучшей в истории международных студенческих соревнований.

Ключевые слова: спортивно-событийный туризм, Казахстан, Олимпиада, Универсиада-2017, спортивное наследие, «белые слоны».

Сариева К.Б., Әбішева З.М.

Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Қазақстан, Алматы қ.,
e-mail:sarieva.k@list.ru, abisheva.zarema@gmail.com

Спорттық-оқиғалы туризмнің Қазақстанда даму келешегі

Мақала барысында спорттық-оқиғалы туризм мәні анықталды, спорттық іс-шаралардың авторлық жіктеуі ұсынылды. Қазіргі заманғы спорттық іс-шараларды ұйымдастырудың ауқымды қиындықтары зерттелді. Спорттық-оқиғалар туризмінің даму тенденциялары анықталды. Спорттық-оқиғалық туризм Қазақстанда дамудың жақсы перспективаларына ие. Ғылыми, білім беру, спорт, қоршаған ортаны қорғау және адам қызметінің басқа салаларындағы жетістіктерімен қатар, қазіргі заманғы ежелгі дәстүрлер мен кең ауқымды іс-шаралар, жергілікті халықтың көп мәдениетті ортасы мен толеранттылығы, экономикалық тұрақтылық пен іскерлік серіктестікті кеңейту түрінде ресурстық әлеуеттің болуы әлемдік қоғамдастықтың қызығушылығын және шетелдік қонақтардың санының артуына ықпал етеді. 2017 жылы Алматы қаласында өткізілген әлемдік 28-ші қысқы ойындар универсиадасы тәуелсіз Қазақстан тарихындағы алғаш мультиспорттық іс-шара болып табылады. FISU мамандар кеңесі Алматыда өткен қысқы ойындар универсиадасын халықаралық студенттер сайысы тарихындағы ең үздік екенін жариялады.

Түйін сөздер: спорттық-оқиғалы туризм, Қазақстан, Олимпиада, Универсиада-2017, спорттық мұра, «ақ пілдер».

Sarieva K.B., Abisheva Z.M.

Al-Farabi Kazakh national university, Kazakhstan, Almaty
e-mail:sarieva.k@list.ru, abisheva.zarema@gmail.com

The prospects of sport event tourism development in Kazakhstan

The essence and the definition of sport event tourism are disclosed in this paper. Author's classification of sports events is offered. Modern problems of large sports event organization were investigated.

© 2017 Al-Farabi Kazakh National University

Current trends in sport event tourism development were identified. The development of sport event tourism has promising prospects in Kazakhstan. The presence of resource potential as the combination of ancient traditions and large-scale events of the modern period, multicultural environment and locals' tolerance, economic stability and increased business cooperation along with advances in science, education, sport, environmental protection and other spheres of human activity stimulates the interest of a world community and the growth of foreign visitor number. The XXVIII Winter Universiade held in Almaty became the first worldwide multi-sport event in the history of independent Kazakhstan. FISU Expert council (International University Sports Federation) recognized Winter Universiade in Almty as the best in the history of worldwide sports competitions for student-athletes.

Key words: sport event tourism, Kazakhstan, Olympic games, Universiade-2017, sports legacy, "white elephants".

Введение

Спорт в современных условиях закономерно становится необходимой частью жизни человечества. Все больше детей и взрослых, женщин и мужчин регулярно занимаются спортом. Все более широко развивается туризм с целью посещения спортивных соревнований, спортивных зрелищ, конгрессов и семинаров спортивной науки. В системе мирового туристского развития особое и значительное место на сегодняшний день отводится спортивно-событийному туризму. Во всей системе мирового туризма его доля ежегодно увеличивается на 1,5 %, значительно изменилась и структура возрастного состава туристских потоков. Теперь доля путешествующих лиц до 30 лет занимает более 40 % туристских потоков.

Среди зарубежных авторов проблемами событийного туризма занимались Дж. Ритчи, Д. Беливо, Р. Линч, А. Вил, Д. Гетц и другие. Благодаря их исследованиям этот вид туризма выделился в самостоятельную отрасль науки со своим терминологическим аппаратом и стал рассматриваться как отдельное направлении (Леонидова Е.Г.,2015а). Среди российских исследователей, которые занимались исследованием событийного туризма, можно выделить О.В. Алексееву, Е.А. Лакомова, Е. Пастухову, Ю.А. Киреева, Г.П. Долженко, А.В. Шмыткову, А.В. Зарванскую, В.А. Чернобровкина, А.Н. Воронина, И.В. Крылову, Г.А. Громову и других (Леонидова Е.Г.,2015б,2).

Исходные данные и методы исследования

Целью исследования является изучение современного состояния, научное обоснование проблем и перспектив развития спортивно-событийного туризма в Казахстане. Объект исследования – спортивно-событийный туризм. Предмет исследования – основные мероприятия, проблемы и перспективы развития спортивно-событийного туризма Казахстана. Теоретической основой работы послужили научные труды зарубежных, российских и отечественных авторов, статистические данные, а также материалы Интернет и периодической печати.

В работе были использованы общенаучные логические методы, такие как системный анализ, литературный, сравнительно-исторический, статистический, картографический, метод классификации.

Результаты и обсуждение

Рассмотрев ранее предложенные вариации определений, обобщив теоретические исследования по данной проблематике (Леонидова Е.Г.,2015б, Урайкин С.Е., 2013, Мазуренко О.В.,2013), авторы предлагают следующее определение: *событийный туризм* – совокупность явлений и отношений, возникающая в результате посещения событий туристами и экскурсантами в месте его проведения, отличного от места их постоянного проживания, в определенное время, соответствующее срокам проведения события.

Одно из основных направлений событийного туризма – спортивный туризм – это посещение различных спортивных мероприятий (соревнований по футболу, хоккею, биатлону, теннису, автогонкам и т.д.). В последнее время формируются три подхода к определению сущности понятия «спортивный туризм». Первый заключается в том, что спортивный туризм относят к городскому туризму. Согласно второму подходу спортивный туризм относят к виду «событийный туризм», включающий в себя все виды массовых спортивных мероприятий и спортивных соревнований разных уровней. Согласно третьему подходу спортивный туризм выделяется как самостоятельное направление туризма и в зависимости от цели путешествия подразделяется на две разновидности: актив-

ный и пассивный (Урайкин С.Е., 2013,, Heather J Gibson, 2003). На рисунке 1 показана классификация спортивно-событийного туризма (ССТ).

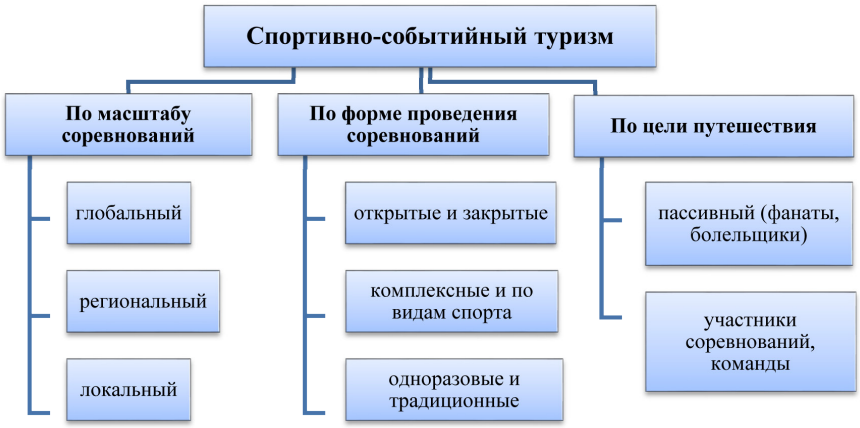

Рисунок 1 – Классификация спортивно-событийного туризма (составлен авторами)

Спорт в современных условиях становится необходимой частью жизни человечества. Все больше людей различных возрастов, национальностей и взглядов регулярно занимаются и интересуются спортом. При этом турист становится живым свидетелем значительных событий в мире спорта, которые имеют определенную периодизацию или же в аспекте отдельных территорий (страны, региона) могут больше никогда не повториться (Khor P.H., Irini I., Lim K.C., 2013,257).

Потребителями услуг спортивно-событийного туризма выступают туристы, специально приехавшие в регион для посещения того или иного мероприятия. Спецификой потребителей спортивно-событийного туризма является:

– ориентация на невысокую стоимость поездки;

– необходимость наличия в поездке большого числа разнообразных спортивно-событийных экскурсий;

– мобильность и выносливость туристов.

– низкая цена подразумевает:

– минимальные услуги в гостинице;

– групповое размещение (по 4-6 человек);

– накопительные скидки;

– преимущественное использование городского транспорта и специальных маршрутов по доставке зрителей.

Потребитель туристских услуг, находясь в новом для себя месте, хочет максимизировать общение, а именно:

– контакты с членами группы и спортсменами;

– новые знакомства;

– общение с местным населением и пр.

Так же туриста волнует возможность увеличения количества спортивных мероприятий, включение тематических спортивных комплексов, насыщенность программы и другое (M. Kennelly, K. Toohey, 2014, 407).

Территориальная принадлежность крупных международных спортивных мероприятий, столицами, проведения которых являются конкретные города или страны, – это актуальный вопрос спортивной индустрии, который оказывает влияние на акценты, расставляемые в процессе позиционирования территории, создания имиджа, узнаваемости и поддержания репутации в рамках крупных спортивных мероприятий (Ran Zhou, Kyriaki Kaplanidou,2017). По масштабу организации спортивные мероприятия делятся на события глобального, регионального и локального уровней (рисунок 2).

Среди различных типов крупных событийных проектов наиболее значимым являются, безусловно, Олимпийские игры. Еще со времен Древней Греции, в период возникновения Олимпийских игр, проведение крупных спортивных мероприятий способствовало привлечению внимания огромного количества людей. История Олимпийских игр насчитывает 293 Олимпиады (Габуния А.Э., Иванова Ю.В.,2013, L. Minnaert, 2012, 363). В свою очередь Олимпийские иг-

ры делятся на зимние и летние. Можно отметить, что наибольшее количество как летних, так и зимних Олимпийских игр принимала Европа. Обусловлено это тем, что данный регион социально и экономически высоко развит и в странах уже имеется сформированная инфраструктура. Летние Олимпийские игры подключили еще два материка, а именно: Южную Америку и Австралию. В Африке Олимпийские игры еще не проводились (Олимпийские игры, 2017).

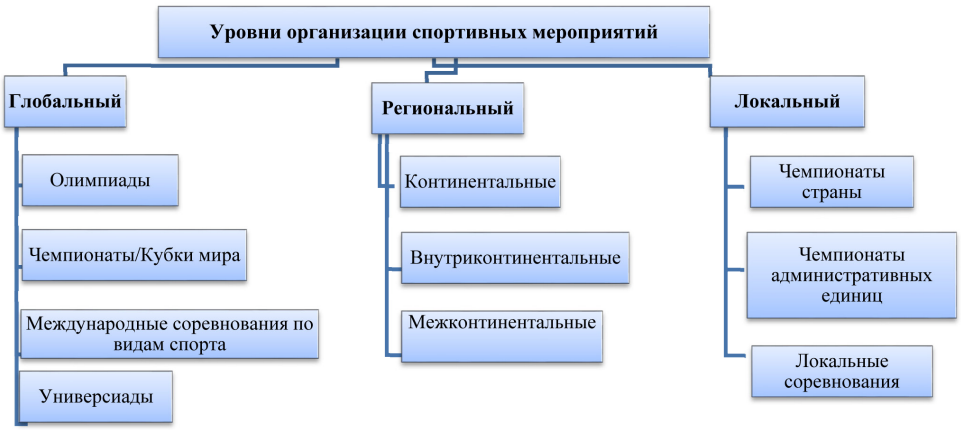

Рисунок 2 – Классификация спортивных мероприятий по масштабу (составлен авторами)

Данные о количестве туристов во время проведения Олимпийских игр показывают, что наблюдается значительный рост туристов в город-столицу Олимпийских игр и, соответственно, в принимающую страну (таблица 1). В XXI в. поток туристов, прибывших на Олимпиаду, исчисляется количеством более миллиона человек и, как правило, не опускается ниже этого показателя. Однако отсутствие единых методик и критериев в подсчете «олимпийских» туристов, а также затяжной характер обработки данных, не позволяют выявить точные значения численности и общие тенденции в ее динамике (Кулишкин Д.Ю.,2012, N. Agha, S. Fairley, H. Gibson, 2012).

Таким образом, можно отметить тот факт, что в течение двух недель, пока длятся соревнования, внимание всего мира будет приковано к одной стране, может принести ей колоссальные дивиденды, причем не только моральные. Экономисты говорят и о вполне конкретном материальном эффекте: резкое увеличение объемов внешней торговли, ускорение темпов прироста ВВП, снижение инфляции и безработицы (J. Fourie, M. Santana-Gallego, 2011). Эксперты утверждают, что крупные спортивные соревнования способны ускорить строительство инфраструктуры на десять лет и более, а также повысить качество жизни местного населения, улучшить конкурентоспособность страны и в долгосрочной перспективе обеспечить ей экономическую выгоду.

Олимпийские игры 1948 г., проводимые в Лондоне в послевоенный период, показали, что в международном спортивном движении по-прежнему доминировали европейские страны и США. Это обстоятельство подвигло членов МОК – представителей других континентов предпринять серьезные усилия по развитию региональных игр, которые способствовали бы повышению уровня спорта в этих странах (Sh. Fairleya,2016а, Sh. Fairleya,2016б,).

К региональному уровню относятся, прежде всего, комплексные спортивные соревнования, проводящиеся в каком-либо отдельном регионе мира. В них принимают участие страны, объединенные по географическому признаку. Они представляют собой как бы уменьшенную копию Олимпийских игр в отдельных регионах (рисунок 2).

Локальный уровень характеризуется проведением спортивных мероприятий в рамках одной страны/области/района/города.

В Казахстане в целях дальнейшего развития спорта, повышения доли населения, вовлеченных к занятию массовым спортом, Указом Президента Республики Казахстан утверждена Концепция развития физической культуры и спорта Республики Казахстан до 2025 года. Важным направлением Стратегического плана является повышение конкурентоспособности спорта высших достижений на мировой спортивной

арене и дальнейшее развитие массового спорта. По информации главы ведомства, с каждым годом растет доля населения, ведущего активный образ жизни и занимающегося массовым спортом. Согласно статистическим данным, по итогам 2015 года, в республике систематически занимаются физической культурой и спортом 4,6 млн. человек, что составляет 26,3% от общего числа населения (Спортивный туризм в Казахстане, 2017).

Таблица 1 – Количество туристов, прибывших на Олимпийские игры в период 2000-2016 гг., человек

Столица Олимпийских игр/год проведения		Количество туристов, прибывших из регионов страны, принимающей Олимпийские игры	Количество туристов, прибывших из других стран	Всего туристов, прибывших для посещения Олимпийских игр
летние	зимние			
Сидней/2000		84000 – 245000	97 000	181000 – 342000
	Солт-Лейк-Сити/2002	-	-	1900 000
Афины/2004		-	-	3875479
	Турин/2006	-	-	1000000
Пекин/2008		6138000	235000 – 382000	6373000 – 6520000
	Ванкувер/2010	220000	660000	880000
Лондон/2012		590000 – 698000	330000 – 420000	920 000 – 1118000
	Сочи/2014			1400000
Рио-Де-Жанейро/2016		760000	410000	1170000

Большую роль играют проводимые спортивно-массовые мероприятия. По итогам 2015 года совместно с Центром здорового образа жизни Министерства здравоохранения и социального развития проведены более 33 тысяч спортивно-массовых мероприятий и акций, в том числе, на селе порядка 18 тысяч.

XXVIII Всемирная зимняя Универсиада 2017 года в Алматы стала первой зимней Универсиадой, прошедшей на территории постсоветского государства, более того первым мировым мульти-спортивным мероприятием в истории независимого Казахстана. В соревнованиях зимней Универсиады 2017 года приняли участие 1613 спортсменов из 54 стран мира. Соревнования прошли по 12 видам спорта, было разыграно 85 комплектов медалей. Казахстанские атлеты добились наилучшего результата за всю историю выступления на зимних студенческих играх, завоевав 11 золотых, 7 серебряных и 16 бронзовых медалей.

В итоге, расходы на строительство объектов Универсиады в Алматы составили 146 млрд. тенге ($442 млн.). На подготовку и организацию проведения Универсиады было затрачено еще 17 млрд. тенге ($52 млн.)

По оценке Global Destination Cities Index, в Алматы иностранный турист ежедневно тратил $ 245. Таким образом, по мнению городского акимата, 5 тысяч гостей, приехавших посмотреть игры Универсиады, за 5 дней принесли малому и среднему бизнесу южной столицы около 2 млрд. тенге прибыли ($ 6 млн.). Государства, участвовавшие в Универсиаде, за проживание в Атлетической деревне заплатили 1 млн. евро ($1,76 млн.). Помимо этого, 8 гостиниц Алматы были полностью заполнены спортивными делегациями. Гостям «Казахстана» суточное проживание обходилось в 70 долларов, постояльцам SheraParkInn – 85 долларов, клиентам HolidayInnAlmaty — 105 долларов.

Хороший доход дала и реализация билетов на спортивные состязания Универсиады. Перед началом Универсиады предполагалось, что поступление от продажи билетов (в сравнении с расходами) составят примерно 1 млн. тенге. Однако если учесть, что на общую продажу было выставлено большее количество билетов, то сумма должна быть больше.

Построенные в Алматы спортивные объекты – это инвестиции в развитие спорта. Атлетическая деревня, состоящая из 8 многоэтажных жилых домов, станет комфортным жильем для алматинцев. 1748 квартир Атлетической деревни переданы в аренду с возможностью последующего выкупа. Таким образом, в предстоящие 8 лет будет возвращено 40% инвестиций на сумму 15,5 млрд. тенге (Универсиада-2017, 2017).

В итоге мы видим, что такой крупный форум помимо социальных плюсов еще окупает-

ся и в финансовом плане. Конечно, не считая строительства, но возведенные объекты принесут пользу городу в долгосрочной перспективе и,опять же, вносят свою лепту в социальную составляющую.

При этом Алматы успел накопить за это время богатый опыт проведения международных стартов. Экспертный совет FISU (Международной Федерации Студенческого Спорта) признал Зимнюю Универсиаду в Алматы лучшей в истории международных студенческих соревнований. Советом были выделены уникальные достижения Универсиады-2017 в г. Алматы. Особо был отмечен тот факт, что почти все билеты на соревнования были проданы. Уникальной была признана идея и реализация Эстафеты Огня Универсиады. Руководствуясь опытом проведения Зимней Универсиады в г. Алматы, теперь FISU рекомендует всем организаторам студенческих игр объявлять школьные и студенческие каникулы в период проведения Универсиад. Итоговый вывод экспертного совета: 28-я Зимняя Универсиада в Алматы - перепрофилирование спортивных объектов и сооружений;

– сдача в долгосрочную аренду частным компаниям;

– разбор на материалы для строительства других сооружений;

– изначальное строительство объектов на территории заинтересованных учреждений (например, университетов, для создания учебной спортивной инфраструктуры) (L. Calzada-Infantea, S. Lozano, 2016).

Но наиболее интересным решением вопроса, относительно инфраструктуры крупных соревнований, может оказаться развитие такого направления туризма, как туризм спортивного наследия, который привлекает в последние годы все больше внимания со стороны ученых и менеджеров спортивного туризма. Посещение спортивных объектов, с одной стороны, это способ окунуться в прошлое, с другой стороны – ощутить величие чемпионов и добиться устойчивого интереса к занятиям физической культурой и спортом. Как появляющийся продукт рынка туризма, туризм спортивного наследия привлекает новые потоки туристов. Таким образом, организация и проведение событийных мероприятий должны выступать стимулом для развития туристской инфраструктуры для различных субъектов рынка, включая и региональные органы власти. Это позволит привлечь инвесторов и даст возможность поднять сферу туризма на качественно новый уровень (Мозокина С.Л., Борисова М.В.,2016, M. M. Parent, C. Rouillard, M. L. Naraine 2017).

Особое место отводится формированию стратегии развития спортивно-событийного туризма, которая заключается не только в создании новой и улучшении прежней инфраструктуры, продвижении спортивно-событийного туризма, но и в стимулировании поклонников к путешествиям.

Выводы

Таким образом, спортивно-событийный туризм способствует росту экономической и социокультурной жизни в регионе. Финансовая успешность проводимых мероприятий в сфере спортивно-событийного туризма напрямую зависит от наличия квалифицированных специалистов, уровня развития инфраструктуры и пиар-компаний. К показателям социального успеха мероприятия будут отнесены: повышение престижа региона, «рента по местоположению», качество жизни населения региона, повышение статуса спортивной молодежи, рост духовного и культурного уровня населения (Тартакынов Ф.Н., 2013, W. Kim, 2015, Коновалов А.В.,2007).

Привлекательность Казахстана как объекта спортивно-событийного туризма определяется следующими факторами:

– возможностью проведения международных соревнований по различным видам спорта (особенно зимние виды спорта);

– развитостью сети транспортного сообщения;

– пригодностью сектора гостиничного хозяйства (он может размещать до 40 % от общего потока рынка спортивно-событийного туризма).

Таким образом, спортивно-событийный туризм имеет достаточно хорошие перспективы развития в Казахстане. Наличие ресурсного потенциала в виде сочетания древних традиций и масштабных мероприятий современного периода, мультикультурной среды и толерантности местного населения, экономической стабильности и расширения делового партнерства в совокупности с достижениями в науке, образовании, спорте, защите окружающей среды и других сферах человеческой деятельности стимулирует интерес мирового сообщества и рост количества иностранных посетителей. При этом спортивно-событийное мероприятие является не только способом привлечения в страну иностранных туристов, но и эффективным маркетинговым ходом, позволяющим заинтересовать туристов в посещении данной территории или страны, но уже с другими целями.

Литература

1 Леонидова Е.Г. Событийный туризм как новое направление российского туристского рынка [Электронный ресурс]// Universum: Экономика и юриспруденция: электрон.научн. журн. 2015. – URL: http://7universum.com/ru/economy/archive/item/2307 (дата обращения 15.10.2017).

2 Леонидова Е.Г. Событийный туризм: методологический аспект // Социальное пространство. – 2015. – № 3. –15 с.

3 Урайкин С.Е. Современный спектр направлений туризма и маркетинговые технологии для их продвижения // Современная экономика: проблемы и решения. – 2013. –№ 12. –230 с.

4 Мазуренко О.В. Организация спортивных событий как культуротворческая технология повышения известности и репутационной составляющей брендов и территорий. – Красноярск: Сибирский федеральный университет, 2013. –15с.

5 Heather J Gibson, Cynthia Willming, Andrew Holdnak, Small-scale event sport tourism: fans as tourists, In Tourism Management, Volume 24, Issue 2, 2003, Pages 181-190, ISSN 0261-5177

6 Khor Poy Hua, Irini Ibrahim, Lim Khong Chiu, Sport Tourism: Physically-disabled Sport Tourists' Orientation, In Procedia - Social and Behavioral Sciences, Volume 91, 2013, Pages 257-269, ISSN 1877-0428

7 Millicent Kennelly, Kristine Toohey, Strategic alliances in sport tourism: National sport organisations and sport tour operators, In Sport Management Review, Volume 17, Issue 4, 2014, Pages 407-418, ISSN 1441

8 Ran Zhou, Kyriaki Kaplanidou An exploration of the social impacts of participatory sport events on the community URL: https://doi.org/10.1016/j.smr.2017.11.001 (дата обращения 19.10.2017)

9 Габуния А.Э., Иванова Ю.В. Олимпийские игры в античности// Бюллетень медицинских Интернет конференций. – М:2013. –Том 3, № 11. – С. 121-145.

10 Lynn Minnaert, An Olympic legacy for all? The non-infrastructural outcomes of the Olympic Games for socially excluded groups (Atlanta 1996–Beijing 2008), In Tourism Management, Volume 33, Issue 2, 2012, Pages 361-370, ISSN 0261-5177

11 Олимпийские игры URL: https://ru.wikipedia.org/wiki/ (дата обращения 18.10.2017).

12 Кулишкин Д.Ю. Формирование стратегии и продвижения туристского продукта в условиях постолимпийского пространства в г. Сочи: экономические аспекты// Современная экономика: проблемы и решения: электрон.научн. журн. 2012. – URL: file:///C:/Users/XTreme.ws/Desktop/1133-933-1-PB.pdf (дата обращения 22.10.2017).

13 Nola Agha, Sheranne Fairley, Heather Gibson, Considering legacy as a multi-dimensional construct: The legacy of the Olympic Games, In Sport Management Review, Volume 15, Issue 1, 2012, Pages 125-139, ISSN 1441-3523.

14 Johan Fourie, María Santana-Gallego, The impact of mega-sport events on tourist arrivals, In Tourism Management, Volume 32, Issue 6, 2011, Pages 1364-1370, ISSN 0261-5177,

15 Развитие региональных спортивных игр. URL: http://ebooks.grsu.by/ist_sporta/6-razvitie-regionalnykh-sportivnykh-igr.htm (дата обращения 22.10.2017).

16 Sheranne Fairleya, Stacy Warnerb Hanna Mind games: The inclusion of trivia as a sport in the Pan Pacific Masters Games. URL: https://doi.org/10.1016/j.smr.2015.07.001 (дата обращения 24.10.2017)

17 Sheranne Fairleya, DannyO'Brienb Accumulating subcultural capital through sport event participation: The AFL International Cup. URL: https://doi.org/10.1016/j.smr.2017.08.003 (дата обращения 24.10.2017)

18 Спортивный туризм в Казахстане. URL: http://www.nomad.su/?a=3-201605260025 (дата обращения 27.10.2017).

19 Универсиада-2017: Что дали Казахстану Студенческие игры? URL: https://365info.kz/2017/02/universiada-2017-chto-dali-kazahstanu-studencheskie-igry/(дата обращения 4.10.2017).

20 Универсиада в Алматы – лучшая в истории зимних Универсиад – эксперты FISU. URL: https://bnews.kz/ru/news/universiada_v_almati (дата обращения 04.11.2017).

21 Graham Brown, Andrew Smith, Guy Assaker, Revisiting the host city: An empirical examination of sport involvement, place attachment, event satisfaction and spectator intentions at the London Olympics, In Tourism Management, Volume 55, 2016, Pages 160-172, ISSN 0261-5177.

22 Xingle Long, Bin Chen, Byounggu Park, Effect of 2008's Beijing Olympic Games on environmental efficiency of 268 China's cities, In Journal of Cleaner Production, Volume 172, 2018, Pages 1423-1432, ISSN 0959-6526.

23 Girish Prayag, Sameer Hosany, Robin Nunkoo, Taila Alders, London residents' support for the 2012 Olympic Games: The mediating effect of overall attitude, In Tourism Management, Volume 36, 2013, Pages 629-640, ISSN 0261-5177.

24 Laura Calzada-Infantea, Sebastián Lozano Analysing Olympic Games: Physica A: Statistical Mechanics and its Applications Volume 462, 15 November 2016, Pages 1215-1230.

25 Мозокина С.Л., Борисова М.В. Влияние Олимпийского наследия на развитие спортивного и оздоровительного туризма// Социальная сфера. – Санкт-Петербург, 2015. – 22с.

26 Milena M. Parent, Christian Rouillard, Michael L. Naraine, Network governance of a multi-level, multi-sectoral sport event: Differences in coordinating ties and actors, In Sport Management Review, Volume 20, Issue 5, 2017, Pages 497-509, ISSN 1441-3523.

27 Тартакынов Ф.Н. Перспективы освоения сегмента спортивно-событийного туризма на отечественном рынке туристских услуг [Электронный ресурс] // «Грани науки-2013». 2013. – URL: http://grani2.kznscience.ru/participants/sekciya2/TartakynovFN/ (дата обращения 18.11.2016).

28 Pantazis Pastras, Bill Bramwell, A STRATEGIC-RELATIONAL APPROACH TO TOURISM POLICY, In Annals of Tourism Research, Volume 43, 2013, Pages 390-414, ISSN 0160-7383.

29 Wonyoung Kim, Ho Mun Jun, Matthew Walker, Dan Drane, Evaluating the perceived social impacts of hosting large-

scale sport tourism events: Scale development and validation, In Tourism Management, Volume 48, 2015, Pages 21-32, ISSN 0261-5177.

30 Коновалов А.В. Формирование условий развития спортивно-событийного туризма в регионе// автореф. … канд. с.-х. наук: 23.04.2007. – Санкт-Петербург, 2007. – 31 с.

References

1 Leonidova E.G. (2015a) Sobytiynyy turizm kak novoye napravleniye rossiyskogo turistskogo rynka [Event tourism as a new direction of the Russian tourist market]. Universum: Ekonomika i yurisprudentsiya: elektron. nauchn. zhurn.– URL: http://7universum.com/ru/economy/archive/item/2307 (data obrashcheniya 15.10.2017).

2 Leonidova E.G. (2015б) Sobytiynyy turizm: metodologicheskiy aspect [Event tourism: the methodological aspect] // Sotsialnoye prostranstvo. № 3. 15p.

3 Uraykin S.E. (2013) Sovremennyy spektr napravleniy turizma i marketingovyye tekhnologii dlya ikh prodvizheniya [A modern range of tourism destinations and marketing technologies for their promotion]// Sovremennaya ekonomika: problem i resheniya.. № 12. 230 p.

4 Mazurenko O.V. (2013) Organizatsiya sportivnykh sobytiy kak kulturotvorcheskaya tekhnologiya povysheniya izvestnostii reputatsionnoy sostavlyayushchey brendov i territoriy. [Organization of sporting events as a culture-making technology to increase the reputation and reputation of brands and territories] Krasnoyarsk: Sibirskiy federalnyy universitet.15 p.

5 Heather J Gibson, Cynthia Willming, Andrew Holdnak, Small-scale event sport tourism: fans as tourists, In Tourism Management, Volume 24, Issue 2, 2003, Pages 181-190, ISSN 0261-5177.

6 Khor Poy Hua, Irini Ibrahim, Lim Khong Chiu, Sport Tourism: Physically-disabled Sport Tourists' Orientation, In Procedia - Social and Behavioral Sciences, Volume 91, 2013, Pages 257-269, ISSN 1877-0428.

7 Millicent Kennelly, Kristine Toohey, Strategic alliances in sport tourism: National sport organisations and sport tour operators, In Sport Management Review, Volume 17, Issue 4, 2014, Pages 407-418, ISSN 1441-3523.

8 Ran Zhou, Kyriaki Kaplanidou An exploration of the social impacts of participatory sport events on the community URL: https://doi.org/10.1016/j.smr.2017.11.001 (data obrashcheniya 19.10.2017)

9 Gabuniya A.E.,IvanovaYu.V. (2013) Olimpiyskiye igry v antichnosti. [Olympic Games in Antiquity] Byulleten meditsinskikh Internet konferentsiy. M. Vol 3. № 11. Pp. 121-145.

10 Lynn Minnaert, An Olympic legacy for all? The non-infrastructural outcomes of the Olympic Games for socially excluded groups (Atlanta 1996–Beijing 2008), In Tourism Management, Volume 33, Issue 2, 2012, Pages 361-370, ISSN 0261-5177.

11 Olimpiyskiye igry (2017). URL: https://ru.wikipedia.org/wiki/ (data obrashcheniya 18.10.2017).

12 Kulishkin D. Yu. (2012) Formirovaniye strategiii prodvizheniya turistskogo produkta v usloviyakh postolimpiyskogo prostranstva v g. Sochi: ekonomicheskiye aspekty [Formation of strategy and promotion of tourist products in the post-Olympic space in Sochi: economic aspects]// Sovremennaya ekonomika: problem i resheniya: elektron. nauchn. zhurn. 2012. URL: file:///C:/Users/XTreme.ws/Desktop/1133-933-1-PB.pdf (data obrashcheniya 22.10.2017).

13 Nola Agha, Sheranne Fairley, Heather Gibson (2012). Considering legacy as a multi-dimensional construct: The legacy of the Olympic Games, In Sport Management Review, Volume 15, Issue 1, 2012, Pages 125-139, ISSN 1441-3523.

14 Johan Fourie, María Santana-Gallego (2016) The impact of mega-sport events on tourist arrivals, In Tourism Management, Volume 32, Issue 6, 2011, Pages 1364-1370, ISSN 0261-5177.

15 Razvitiye regionalnykh sportivnykh igr (2017) [Development of regional sports games]. URL: http://ebooks.grsu.by/ist_sporta/6-razvitie-regionalnykh-sportivnykh-igr.htm (data obrashcheniya 22.10.2017).

16 Sheranne Fairleya, Stacy Warnerb Hanna (2016). Mind games: The inclusion of trivia as a sport in the Pan Pacific Masters Games– URL: https://doi.org/10.1016/j.smr.2015.07.001 (data obrashcheniya 24.10.2017)

17 Sheranne Fairleya, DannyO'Brienb Accumulating subcultural capital through sport event participation: The AFL International Cup. URL: https://doi.org/10.1016/j.smr.2017.08.003 (data obrashcheniya 24.10.2017).

18 Sportivnyy turizm v Kazakhstane (2017) (Sport tourism in Kazakhstan). URL: http://www.nomad.su/?a=3-201605260025 (data obrashcheniya 27.10.2017).

19 Universiada-2017 (2017): Chto dali Kazakhstanu Studencheskiye igry? (Universiade-2017: What did the Student Games give to Kazakhstan?). 365info.kz – URL: https://365info.kz/2017/02/universiada-2017-chto-dali-kazahstanu-studencheskie-igry/ (data obrashcheniya 4.10.2017).

20 Universiada v Almaty (2017)– luchshaya v istoriizimnikh Universiad – ekspertyFISU (Universiade in Almaty is the best in the history of the Winter Universiade - FISU experts). bnews.kz – URL: https://bnews.kz/ru/news/universiada_v_almati (data obrashcheniya 4.10.2017).

21 Graham Brown, Andrew Smith, Guy Assaker, Revisiting the host city: An empirical examination of sport involvement, place attachment, event satisfaction and spectator intentions at the London Olympics, In Tourism Management, Volume 55, 2016, Pages 160-172, ISSN 0261-5177.

22 Xingle Long, Bin Chen, Byounggu Park, Effect of 2008's Beijing Olympic Games on environmental efficiency of 268 China's cities, In Journal of Cleaner Production, Volume 172, 2018, Pages 1423-1432, ISSN 0959-6526 .

23 Girish Prayag, Sameer Hosany, Robin Nunkoo, Taila Alders, London residents' support for the 2012 Olympic Games: The mediating effect of overall attitude, In Tourism Management, Volume 36, 2013, Pages 629-640, ISSN 0261-5177.

24 Laura Calzada-Infantea, SebastiánLozano Analysing Olympic Games: Volume 462, 15 November 2016, Pages 1215-1230.

25 MozokinaS.L. Borisova M.V. (2015) Vliyaniye Olimpiyskogo naslediya na razvitiye sportivnogo i ozdorovitelnogo turizma// Sotsialnayasfera. Sankt-Peterburg. 2015. 22 p.

26 Milena M. Parent, Christian Rouillard, Michael L. Naraine, Network governance of a multi-level, multi-sectoral sport event: Differences in coordinating ties and actors, In Sport Management Review, Volume 20, Issue 5, 2017, Pages 497-509, ISSN 1441-3523.

27 TartakynovF.N. (2013). Perspektivy osvoyeniya segmenta sportivno-sobytiynogo turizma na otechestvennom rynke turistskikh uslug [Perspectives of development of the segment of sports-event tourism in the domestic market of tourist services] // «Graninauki-2013». – URL: http://grani2.kznscience.ru/participants/sekciya2/TartakynovFN/ (data obrashcheniya 18.11.2017).

28 Pantazis Pastras, Bill Bramwell, A STRATEGIC-RELATIONAL APPROACH TO TOURISM POLICY, In Annals of Tourism Research, Volume 43, 2013, Pages 390-414, ISSN 0160.

29 Wonyoung Kim, Ho Mun Jun, Matthew Walker, Dan Drane, Evaluating the perceived social impacts of hosting large-scale sport tourism events: Scale development and validation, In Tourism Management, Volume 48, 2015, Pages 21-32, ISSN 0261-5177.

30 Konovalov A.V. (2007) Formirovaniye usloviy razvitiya sportivno-sobytiynogo turizma v regione [Formation of conditions for the development of sports and event tourism in the region] // avtoref. … kand. s.-kh. nauk: 23.04.2007. – Sankt-Peterburg. 2007. – 31 p.

IRSTI 13.17.65

Yessenov M.N., Beisakhmet A.A., Kalimbetov E.A., Artemiev A.A.

Al-Farabi Kazakh national university, Almaty
e-mail: meirzhan.yessenov@gmail.com

TOURISM OPPORTUNITIES FOR KAZAKHSTAN ON THE GREAT SILK ROAD

Kazakhstan is a big country in central Asia. The Great Silk Road is one of the reasons people must visit the country because Kazakhstan was one of the key countries that participated in it. Nowadays, the history comes back again and the country is planning to become a destination that will be home for international and domestic tourists. Astana intends to invest $10 billion, $6 billion of which will come from private investors, and the country's tourism planners hope that it will help to develop its tourism sector by 2020. For centuries, crowds of people speaking diverse languages filled the bazaars of Asia, and long caravans crept along dusty roads carrying precious gems and silks, spices and dyes, gold and silver, and exotic birds and animals to Europe. Yet the Silk Road was to become not only a great trade route but the melting pot of two very different civilizations; those of the East and the West, with their specific cultural traditions, religious beliefs, and scientific and technical achievements. Central Asia, situated between China and India in the east, bordering on the European world in the west, spreading between the Volga and Siberia in the north, and between Persia and Arabia in the south, for almost two thousand years stood at the crossroads of the world's great civilizations and cultures.

Kazakhstan's tourism officials have expressed their desire to attract more international travelers. However, tourism planning needs something more than just money to attract tourists from targeted countries. A complicated visa and registration process is one obstacle already being addressed. Kazakhstan is hardly working on it, including the visa free access for Central Asian countries who participates in the Silk Road project. The Silk Road Action Plan 2016/2017 a comprehensive overview of UNWTO's strategies and initiatives designed to help Silk Road tourism grow more robust, competitive and sustainable is being researched. It can become one of the tools that will push further the development of Silk Road

Key words: Kazakhstan, Tourism, Silk Road, Policy, Central Asia

Есенов М.Н., Бейсахмет А.А, Калимбетов Е.А., Артемьев А.А.

Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Қазақстан, Алматы қ.,
e-mail: meirzhan.yessenov@gmail.com

Ұлы Жібек Жолындағы Қазақстан туризмінің мүмкіндіктері

Қазақстан – Орталық Азияда орналасқан үлкен мемлекет. Ұлы Жібек Жолы Қазақстанның басым бөлігін алып жатқаны үшін туристер бұл мемлекетке назарларын аударуы тиіс. Бүгінгі таңда тарих қайталануда және де Қазақстан жергілікті және халықаралық туристер үшін есіктері айқара ашпақ. Астана бұл мәселені қарастыра отырып 10 миллион доллар қаржы инвестиция салуға дайын, оның 6 миллионы жеке инвесторлардан келіп, 2020 жылға дейін туризм секторын дамытуға көмектеседі деген үмітте. Ғасырлар бойы, әр түрлі тілде сөйлейтін адамдар, Азия базарларын толтыратын, ал үлкен керуендер шаңды жол бойында, асыл тастар және жібек, дәмдеуіштер және бояғыштар, алтын мен күміс, сондай-ақ Еуропадағы экзотикалық құстар мен жануарларды тасымалдауға ұмтылды. Алайда, Жібек жолы тек қана тамаша сауда бағыты ғана емес, сонымен қатар екі түрлі өркениеттер ошағына айналуына тиіс болатын; Шығыс пен Батыс, олардың мәдени дәстүрлері, діни нанымдары және ғылыми-техникалық жетістіктері арқылы. Шығысында Қытай мен Индия арасында орналасқан, батысында еуропалық әлеммен шекаралас болған, Еділ бойы мен Сібір арасында, онтүстігінде Персия мен Арабия арасында орналсқан Орталық Азия, екі мың жылға жуық өркениет пен мәдениеттердің тоғысқан жерінде тұрды.

© 2017 Al-Farabi Kazakh National University

Қазақстан туризм шенеуніктері халықаралық туристерді тартуға ынталы екенін білдіруде. Алайда, туризмді жоспарлау бағытталған мемлекеттерден туристерді қызықтыру үшін ақшадан басқа да нәрселерді де қажет етеді. Күрделі виза мен тіркелу процестері осындай қиындықтардың бірі және де олар шешілу үстінде. Қазақстан бұл мәселе бойынша үлкен жұмыстар жүргізіп жатыр және де барлық Жібек Жолы жобасына қатысатын Орталық Азия мемлекеттеріне визасыз кіруге рұқсатты ұйымдастыруға атсалысып жатыр. 2016-2017 Жібек жолы жоспары – Ұлы Жібек жолының туризмінің өсуі мен бәсекеге қабілеттілігі үшін жасалған БҰҰ ДТҰ-ның стратегиясы мен бастамасы зерттеудің негізгі міндеттерінің бірі болып табылады.

Түйін сөздер: Қазақстан, Туризм, Жібек Жолы, Саясат, Орталық Азия.

Есенов М.Н., Бейсахмет А.А., Калимбетов Е.А., Артемьев А.А.
Казахский национальный университет имени аль-Фараби, Казахстан, г. Алматы
e-mail: meirzhan.yessenov@gmail.com

Возможности для туризма Казахстана на Великом Шелковом пути

Казахстан – крупное государство в Центральной Азии. Великий Шелковый путь является одной из важных причин для посещения Казахстана, так как он занимал большую часть маршрута. Сегодня, история возраждается и Казахстан хочет стать привлекательным напралением для местных и международных туристов. Астана планирует инвестировать 10 миллионов долларов, 6 миллионов из которых пойдут от частных инвестиций на развитие туризма, и надеется, что это поможет развить сектор туризма к 2020 году. На протяжении веков толпы людей, говорящих на разных языках, наполняли базары Азии, а длинные караваны пробирались по пыльным дорогам, несущим драгоценные камни и шелк, специи и красители, золото и серебро, а также экзотических птиц и животных в Европу. Однако Шелковый путь должен был стать не только прекрасным торговым маршрутом, но и плавильным котлом двух разных цивилизаций; Востока и Запада, с их конкретными культурными традициями, религиозными убеждениями и научно-техническими достижениями. Центральная Азия, расположенная между Китаем и Индией на востоке, граничащая с европейским миром на западе, распространяющаяся между Волгой и Сибирью на севере, а также между Персией и Аравией на юге, почти две тысячи лет стояла на перекрестке великих цивилизаций и культуры в мире.

Представители туризма Казахстана выразили свое желание по привлечению большего количества зарубежных туристов. Но туристское планирование включает в себя и другие аспекты, помимо денежных вложений для привлечения туристов из целевых стран. Сложные процессы виз и регулирования являются одними из адресованных сложностей. Казахстан вкладывает все силы для решения данных проблем, включая безвизовый режим для всех стран участниц Центральной Азии в проекте Шелковый Путь. План действий Шелкового пути 2016/2017 – стратегия и инициатива ВТО ООН, сформулированные для роста и конкурентоспособности туризма Шелкового Пути, является одним из главных объектов исследования.

Ключевые слова: Казахстан, туризм, Шелковый Путь, политика, Центральная Азия.

Introduction

The diversity of attractions are collected in the Kazakhstan land of nomads, including picturesque lakes and mountains, hot-mineral springs, and archeological wonders. It is a paradise for adventurous tourists, where they can try their skills at alpine slopes and harsh deserts, live as a nomad on the steppes, or visit former labor camps and nuclear test sites. Urban life can be find in the capital, Astana, and the country's business capital, Almaty, where tourists who prefer big cities and buildings will find something they like.

New hotels are being built and ski resorts are being renovated, and it gives Kazakhstan the opportunity to double the number of tourists to 8 million a year by 2020.Off course, there are several problems that Kazakhstan still has on its way to become the world's premier tourist destination. The country's target market for now is domestic tourists and visitors from former Soviet countries, primarily Russia and Central Asian states.

Kazakhstan's tourism officials have expressed their desire to attract more international travelers. However, tourism planning needs something more than just money to attract tourists from targeted countries.

A complicated visa and registration process is one obstacle already being addressed. Kazakhstan is hardly working on it, including the visa free access for Central Asian countries who participates in the Silk Road project. Kazakhstan introduced temporary visa-free entry for citizens of 10 countries, including the United States, Britain, Japan, the U.A.E., Germany, and Malaysia. This action allows travelers from the

selected states to enter and exit Kazakhstan multiple times, and stay for periods of up to 15 days, until July 15, 2015. According to Kazakh media, Astana next plans to drop visa requirements for 48 countries, mostly developed nations, by the end of the year.

Information review and research methods

Overview of Area

Kazakhstan is one of only two landlocked countries in the world that lies on two continents (the other is Azerbaijan).

With an area of 2,700,000 square kilometres (1,000,000 sq mi) – equal to size to Western Europe – Kazakhstan is the ninth-largest country in the world. During the Soviet Union time, Kazakhstan lost some of its territory to to Uzbekistan and Russia. Kazakhstan has borders of 6,846 kilometres (4,254 mi) with Russia, 2,203 kilometres (1,369 mi) with Uzbekistan, 1,533 kilometres (953 mi) with China, 1,051 kilometres (653 mi) with Kyrgyzstan, and 379 kilometres (235 mi) with Turkmenistan. Major cities include Astana, Almaty, Karagandy, Shymkent, Atyrau and Oskemen. While located primarily in Asia, a small portion of Kazakhstan is also part of Eastern Europe (www.rferl.org). Kazakhstan's terrain extends west to east from the Caspian Sea to the Altay Mountains and north to south from the plains of Western Siberia to the oases and deserts of Central Asia. The Kazakh Steppe (plain) land occupies 30% of country's land and has a size of. Grasslands and sandy regions are the main characteristics of the steppes. Major seas, lakes and rivers include the Aral Sea, Lake Balkhash and Lake Zaysan, the Charyn River and gorge and the Ili, Irtysh, Ishim, Ural and Syr Darya rivers. The climate is continental, with warm summers and colder winters. Precipitation varies between arid and semi-arid conditions (www.webcitation.org).

Economy

Kazakhstan has the largest and strongest performing economy in Central Asia. Supported by rising oil output and prices, Kazakhstan's economy grew at an average of 8% per year over the past decade (www.state.gov., www.nac.gov.kz).

One of the best policies of Kazakhstan is to keep peace and stability. The government has continued to follow a conservative fiscal policy by controlling budget spending and accumulating oil revenue savings in its Oil Fund – Samruk-Kazyna. However, Kazakhstan's public borrowing increased to support the economy due to the global financial crisis. Public debt increased to 13.4 per cent in 2013 from 8.7 per cent in 2008 (www.ft.com, www.kazakhembus.com).

The banking system of Kazakhstan is developing rapidly and the system's capitalization now exceeds $1 billion. Deposit insurance was introduced by The National Bank in its campaign to make banking sector more strong and competitive. However, non-performing bad assets that are present in the bank sector can harm the stability of the system. Several major foreign banks have branches in Kazakhstan, including RBS, Citibank, and HSBC.

According to the 2010–11 World Economic Forum in Global Competitiveness Report, Kazakhstan was ranked 72nd in the world in economic competitiveness (Hawkins, D., www.Kazakh-tv.kz). One year later, the Global Competitiveness Report ranked Kazakhstan 50th in most competitive markets (Winter T., www.EY.com).

Demography

Population – 17 million people.

Men and women make up 48.3% and 51.7% of the population, respectively.

The ethnic Kazakhs represent 63.1% of the population ethnic Russians 23.7%, with a rich array of other groups represented, including

Tatars (1.3%),

Ukrainians (2.1%),

Uzbeks (2.8%),

Belarusians, Uyghurs (1.4%),

Germans (1.1%) (Republic of Kazakhstan Statistical Agency).

(Germans who had previously settled in Russia, especially Volga Germans), Ukrainians, Koreans,Chechens, Meskhetian Turks, and Russian political opponents of the regime had been deported to Kazakhstan in the 1930s and 1940s by Stalin; some of the bigger Soviet labour camps (Gulag) existed in the country which are now one of the attractions for dark tourism, and has very rich history of all nationalities who suffered together (www.news.bbc.co.uk).

The 1990s were marked by the emigration of many of the country's Russians and Volga Germans, a process that began in the 1970s. This has made indigenous Kazakhs the largest ethnic group. Additional factors in the increase in the Kazakh population are higher birthrates and immigration of ethnic Kazakhs from China, Mongolia, and Russia.

Transportation

Travel around Kazakhstan

Considering the main types of transport, We have divided them in to bullet points

Plane

Every regional centre of Kazakhstan and big towns have airports, where republican as well as regional air companies operate.

Flight tickets can be bought from this website (please use links below this article) and via travel agencies in Kazakhstan.

On a train

Train is a popular transport among Kazakhstan people, mainly because of relatively cheap ticket prices.

Also, train communication is more developed and unlike using a plane, even small towns can be reached using trains rather than planes.

However, since Kazakhstan has a vast territory, a trip from one region to another might take up to 10-20 hours, which is a little inconvenience of using trains in a travel around Kazakhstan.

On a bus

Bus is also a popular transport to travel around Kazakhstan, using which one can reach any point of the country. Information on bus routs and prices can be obtained at local bus stations.

On a car

Travel on a car is probably the most flexible and convenient transport to explore Kazakhstan.

Special intercity and interregional taxi can be ordered or travellers might choose to use their own vehicles.

Automobile road map shows the directions and roads to take in order to reach your destination.

Public transport in cities

Main types of public transports in Kazakhstan are buses and minibuses. Trams and trolleybuses function in some cities. Tickets are usually bought from a conductor (ticket seller and checker) in a bus. Almaty city has an underground (subway) as well (www.visitkazakhstan.kz, www.astanatimes.com, Oki, T., Kawate, K. and Toyama, A., www.primeminister.kz).

Several obstacles and problems to develop tourism

Despite the cash infusion, Kazakhstan is not yet built for tourism. There is a shortage of modern facilities and air routes within the country. Another issue is bad roads and bad service quality. Some of the hotels do not have enough services for customers, and it is a painful issue.

It is not a positive impact that will give Kazakhstan to develop, it may destroy the international visitation. If the authorities don't address the "most basic issues" in the tourism business, the inbound tourism will stuck at the same level of development.

While the benefits of attracting tourists are obvious, Kazakhstan also risks to lose its own domestic tourists out of the market. The number of domestic visitors to Kazakh tourist destinations has fallen in recent years, in part because high prices for food, airfares, and accommodation at home make foreign destinations more appealing.

Kazakhs today spend about $400 million annually on vacations abroad, while the number of domestic visitors and their spending are dropping year by year (www.rferl.com, Iskakov N. A).

The direct contribution of Travel & Tourism to GDP in 2013 was KZT533.2bn (1.6% of GDP). This is forecast to rise by 4.7% to KZT558.2bn in 2014. This can show the activity of industries such as hotels, travel agents, airlines and other passenger transportation services (excluding commuter services). In addition, it also includes the activities of the restaurant and leisure industries that tourists can support by their direct spending during the trip. The percentage of Travel & Tourism direct contribution to GDP is expected to grow by 5.0% to KZT911.2bn (1.5% of GDP) by 2024. The low number is understandable because there was reduction in government system of management. As a result, the Ministry of Tourism and Sports was shut down, and the functions of the abolished ministry are taken over by the Department of Tourism at Kazakhstan's newly revised Ministry of Investment and Development. These actions were done in order to modernize and improve the efficiency of the public administration system and to optimize the government machine

The total contribution of Travel & Tourism to GDP (including wider effects from investment, the supply chain and induced income impacts) was KZT1,748.0bn in 2013 (5.3% of GDP) and is expected to grow by 3.9% to KZT1,816.1bn (5.2% of GDP) in 2014. It is forecast to rise by 4.8% pa to KZT2,914.5bn by 2024 (4.8% of GDP).

137,500 jobs were created directly by Travel & Tourism industry in Kazakhstan in 2013 (1.6% of total employment) and this is forecast to grow by 2.2% in 2014 to 140,500 (1.6% of total employment). This includes employment by hotels, travel agents, airlines and other passenger transportation services (excluding commuter services). It also includes, for example, the activities of the restaurant and leisure industries directly supported by tourists. By 2024, Travel & Tourism will account for 198,000 jobs directly, an increase of 3.5% pa over the next ten years.

One of the key components for the direct contribution of Travel & Tourism is visitor exports.

KZT257.3bn of visitor exports was generated in Kazakhstan in 2013. In 2014, there is a forecast that is going to fall by 0.5%, and the country will be able to welcome around 6,069,000 international tourist arrivals. By 2024, there is a prediction that international tourist arrivals will reach 8,411,000, generating expenditure of KZT355.2bn, an increase of 3.3%.

When it comes to investments, Travel & Tourism industry have attracted capital investment of KZT370.8bn in 2013. As it was told before, investment is one of the most important strategies and policies of Kazakhstan. As a result, this is expected to rise by 2.8% in 2014, and rise by 5.7% over the next ten years to KZT661.0bn in 2024. Travel & Tourism's share of total national investment will rise from 5.0% in 2014 to 5.2% in 2024 (Travel and tourism economic impact 2014 Kazakhstan, www.economist.com)

Tourism is a priority area in Kazakhstan. The main purpose of the development of tourism in Kazakhstan is to create a modern, highly effective and competitive tourist complex, which will provide all the necessary conditions for the development of the industry as a sector of the economy, integration into the global tourism market and development of further international cooperation in the field of tourism, the inflow of investments into the country.

Tourism as a sector of the national economy produces the product, which has to correspond to the market categories of demand and supply. In this case, it is important to understand the difference between the international market, oriented to travelers from abroad that have different expectations and domestic market, intended for local communities of Kazakhstan.

International tourism market today is a giant mechanism of multibillion dollars transactions and fierce competitive struggle. Therefore, the priority goal is to determine the tourism product that has unique features that belongs only to Kazakhstan, but it also have to drive the demand around the world. After this it will be easier to understand which segments of the tourism industry are better suitable for Kazakhstan.

Based on the analysis with account of recommendations of the WTO and existing experience, there are two basic components of Kazakhstan's tourist product: Cultural Tourism on the Silk Road (pilgrimages and traditional) and closely related to it - eco-adventure tourism (safari, rafting, ornithological, tracking, mountaineering, hunting , fishing). Therefore, it's necessary to point out the regions provided with resources for eco-adventure tourism, through which the Silk Road route passes: Almaty, Zhambyl, South Kazakhstan, East Kazakhstan and Akmola regions (Baipakov, K. M.,).

Thus, Kazakhstan's tourism product can be effectively introduced in the market only as part of integrated Central Asian tourism product, which suggests the following:

– Institutional elements of tourism products should be agreed at the intergovernmental level;

– Kazakhstan's tourism product must not concede (at least in the price/quality ratio) to tourism products of neighbors in the region (www.economist.com).

Results and Discussion

There are several facts that show that Kazakhstan is still not very attractive for foreign tourists. It was discussed earlier in this paper and the main reasons were transportation, bad service and lack of infrastructure. The international experience shows that it is possible to become a competitive with many other successful countries worldwide, but the country has to create new form of integration where government, travel business and local citizens will unite into one force. In terms of affordability, services level is very low and the prices are very high to create a competitiveness in the world tourism market scale. The country couldn't create a good control over a guestroom stock. The highest guestroom stock is registered in Atyrau (49.8%) and Mangistau regions, while the lowest one is noted in North Kazakhstan (13.5%) and Almaty (13.1%) regions. The largest number of world-standard accommodation is concentrated in the important tourism centers – Almaty and Astana cities, but, even these cities have a stock out (54.1%) of 3* and 4* hotels.

In Kazakhstan, the international hotel brands are presented in small amounts and only exist in four business destinations: Astana, Almaty, Atyrau and Aktau. The room at a 5* hotel is several times more expensive than in the similar European hotels.

Poor hotel occupancy, lack of competitive environment and high dependence on business tourists cause the high accommodation prices. The current situation is a result of a low support for the sphere by the state government. The strategic plans that had been developed and accepted couldn't stimulate the development of tourism in the country and furthermore, none of the state tourism development programs has reached the required terms. Many laws adopted in this sphere are still remained only on paper without any practical application in the travel industry.

There are several major problems that keeps Kazakhstan's tourism from development:

No connection between market participants;

Legal and regulatory framework is very poor developed;

The extremely high prices for accommodation along with the quite low tourism.

The governmental support for tourism can help to develop the infrastructure, eliminate problems listed above and bring stability to the tourism business development. The main reason why government refuses to support the tourism sector is insufficient state taxation. In order to compete with the average European prices, country needs to make them cheaper, and it is necessary to apply the local tourist rent in Kazakhstan regions to be charged from the tourism companies through restructuring of other taxes. The collected funds can be invested in the development of tourism infrastructure projects and recreational facilities.

Local government or local community is not able to control the situation and solve the problems in tourism development. It requires more higher scale in national economy, and the importance of these factors must be delivered to the governmental authorities (ministers, heads of departments etc.) and the tourism operators in the global tourism system. The strict political decisions, overseeing these decisions and international cooperation between operators and agencies are required to achieve the stable tourism development.

Very comprehensive and diversified approach must be created and developed, which can be applied through the development of industry clustering. The attention to clusters and cluster policy has recently increased in the articles on tourism and hospitality. Their importance for the creation of long-term competitive advantages of areas focused on attraction of the tourist flows is highlighted.

The term "cluster" in the travel industry is used when we mean the concentration on some particular area of interrelated enterprise networks which are involved into the design, manufacture, promotion and sale of tourist products, including the enterprises operating in the related industries.

The implementation of tourism clusters can increase the region's global competitiveness through the synergy effect as a result of more efficient operation of the companies included in the cluster and to stimulate its innovation and investment activities. The region image and its industry positioning is affected positively by clusters.

The Republic of Kazakhstan has a wide resource foundation, comfortable transport and geographic location, production facilities, labor and scientific staff to create the tourist clusters.

It is extremely important to create clusters, which is the task for the Kazakhstan travel and hospitality industry, as far as the "Concept of tourism development in Kazakhstan till 2020" published by the Government of Kazakhstan in February 2013 is based on the cluster concept.

The government highlighted several important types of tourism: business, cultural, active and adventure tourism. The visible effect from the project is planned to be seen in 4-6 years. Mountain and lake, beach tourism and short-term tours are part of the strategic services that will require vast investments.

It has been proven that any attempt to develop tourism without participation of local communities in the process, or just using them for certain types of job, will cause a negative impact on the development. In order to preserve the investments it is important to involve the local employees as active participants of the industry, and give them opportunity to be a part of decision making process and to decide in the preferable way of development for them. The political planning in tourism, its local planning and development must take the local citizens' interest into consideration the protection of cultural heritage. It's crucial to make local active communities involved in the process of management. If the local citizens entirely support the development of tourism, they should be considered to be professionally involved in the tourism business (Timothy, D., J. and Boyd, S. W., Laruelle, M.,).

Investment flows to Kazakhstan can be activated by creating a partnership between the private sector and governmental authorities, which should pay attention to the land tenure, access to infrastructure and state support procedures which is the most important point. The private companies will also have an opportunity to participate in any stage of the projects. The return investment model will be offered to the private sector representative, which will return back the money investment by the state through selling the adapted land and recreation zone management services (Bulda E.A., Timothy, D., J.,).

The Silk Road Action Plan 2014/2015 is a comprehensive overview of UNWTO's strategies and initiatives designed to help Silk Road tourism grow more robust, competitive and sustainable. The Action Plan aims to foster collaboration between stakeholders to stimulate investment and poverty reduction along the Silk Road, while safeguarding its cultural and environmental resources.

The Silk Road Member States are in a unique position to leverage from each other by collaborating in a number of areas such as marketing, product development, tourism route development, travel facilitation and cross border initiatives. The Silk Road Action Plan 2016/2017 is designed as a platform to facilitate this.

Member States participating in the UNWTO Silk Road Programme include: Albania, Armenia, Azerbaijan, Bangladesh, Bulgaria, China, Croatia, DPR Korea, Rep. Korea, Egypt, Georgia, Greece, Iran, Iraq, Israel, Italy, Indonesia, Japan, Kazakhstan, Kyrgyzstan, Mongolia, Pakistan, Russia, Saudi Arabia, San Marino, Syria, Tajikistan, Turkey, Turkmenistan, Ukraine and Uzbekistan.

By having a common unique cultural heritage, the countries that has a connection with silk road create very extra-ordinary network of destinations, and get the big opportunities for collaborative marketing and promotional initiatives. During many years, UNWTO tried to emphasize the important potential of the Silk Road and has collaborated with major international travel fairs on numerous promotional activities. ITB Berlin is the established meeting place for Silk Road Ministers, and they meet every year to address key challenges and opportunities for cooperation. Silk Road events being held on an annual basis within the context of WTM's Social Media Mart increases a social media activity. Bloggers that have created outstanding blogs, have been sent across the Silk Road to promote its multiple attractions. UNWTO recognizes the importance of market intelligence as key to developing effective marketing and promotion campaigns. Market research conducted in 2011, showed the prominence of the Silk Road as the world's most discussed travel route online, from a total of 300,000 blogs and social media sites reviewed, 26.5% of all discussions focused on the Silk Road. In order to increase popularity and bring a significant importance to the Silk Road, UNWTO has invited major institutions to its meetings, such as UNESCO, World Bank, UNCTAD, ASEAN, ICOMOS, PATA and the Council of Europe. The goal for this kind of multi dimensional approach is to discuss important issues and get more opportunities from global collaboration.

Thousands of delegates received and opportunity to gain knowledge and expertise by participating in UNWTO Silk Road conferences and seminars since the Silk Road Programme was launched in 2010. Topics have ranged from city tourism, urban development and destination marketing to heritage management, food tourism, investment, travel facilitation and product development. UNWTO Silk Road conferences, seminars and press trips have taken place in Samarkand (Uzbekistan), Tokyo (Japan), Baku (Azerbaijan), Dunhuang (China), Lausanne (Switzerland), Almaty (Kazakhstan), Berlin (Germany), London (United Kingdom), Altai Krai (Russian Federation) and Shiraz (Islamic Republic of Iran).

UNWTO, in close collaboration with UNESCO, has also run a series of capacity building workshops aimed at building closer collaboration between heritage and tourism stakeholders along the Silk Road. In 2013, following years of ground-breaking research by UNESCO, ICOMOS and University College London (UCL) on sites and routes of the Silk Road, the UNESCO/UNWTO Silk Road Heritage Corridors Tourism Strategy Project was launched as part of the transnational Silk Roads World Heritage Serial Nomination initiative (Satke, R. and Galdini, F.).

After great collaboration between 15 countries, UNESCO received two World Heritage Nominations for the Silk Roads Heritage Corridors in Central Asia and China with the final evaluation of the nominations due to take place in 2014. The nominations focus on two specific Silk Road Heritage Corridors: the first crossing Kazakhstan, Kyrgyzstan, and China, and the other between Tajikistan and Uzbekistan.

Travel facilitation require a large number of factors to consider:

– abolishing or liberalizing visas; improving border procedures;

– abolishing or minimizing taxation on travel and air transport liberalization.

Visa policies are among the most important governmental formalities influencing international tourism.

The development of visa policies and procedures, as well as other important travel documents, such as passports, is closely linked to the growth of tourism.

During 2012/2013UNWTO Silk Road meetings travel facilitation was a key component in all discussions. The reason for that is to create more favorable conditions to travel before it gains its popularity. Specialists and countries that have advanced in visa facilitation and air transport liberalization were able to share their best practices and positive results with Member States, thereby encouraging them to facilitate travel across the region. The UNWTO Secretary-General lobbied governments at the highest level during his discussions with heads of state to improve visa policies, while emphasizing the positive impacts in terms of economic growth and job creation

(Zhidkoblinova, O. V., UNWTO, Silk Road Action Plan 2014/2015, UNWTO Annual Report 2016, UNWTO, Silk Road Action Plan 2016/2017).

Conclusion

Tourism is a priority area in Kazakhstan. The government focuses on paying more attention to tourism in order to create multi industrial country, and eliminate the dependency on oil industry. 137,500 jobs were created directly by Travel & Tourism industry in Kazakhstan in 2013 (1.6% of total employment) and this is forecast to grow by 2.2% in 2014 to 140,500 (1.6% of total employment). The main purpose of the development of tourism in Kazakhstan is to create a modern, highly effective and competitive tourist complex, which will provide all the necessary conditions for the development of the industry as a sector of the economy, integration into the global tourism market and development of further international cooperation in the field of tourism, the inflow of investments into the country.

Kazakhstan historically was a key player on the Silk Road, connecting East and West from ancient times. Being a part of great history gives Kazakhstan an opportunity to develop its tourism industry based on the Silk Road cultural heritage. Kazakhstan's tourism product can be effectively introduced in the market as part of integrated Central Asian tourism product. Several projects and routes are already in the action. However, the country is still working and negotiating with its neighbor countries on solving visa problems and border procedures. Despite a large number of problems, Kazakhstan has a great potential for cultural tourism development among the Silk Road and bright future for inbound tourism.

References

1 Can Kazakhstan Become A Top Tourist Destination?, http://www.rferl.org/

2 Kazakhstan – MSN Encarta. Archived from the original on 31 October 2009. http://www.webcitation.org/

3 Kazakhstan profile. https://www.state.gov. US State Department.

4 Kazakhstan unveils $21bn rescue package. Financial Times. https://www.ft.com

5 Kazakh TV – Kazakhstan enters top 50 most competitive countries". https://www.Kazakh-tv.kz. 6 September 2013. Retrieved 9 September 2013.

6 Kazakhstan attractiveness survey 2013. https://www.EY.com

7 Republic of Kazakhstan Statistical Agency. Archived from the original (PDF) on 23 July 2011. Retrieved 10 December 2010.

8 Greenall, Robert (23 November 2005). "Russians left behind in Central Asia". BBC News. https://www.news.bbc.co.uk Retrieved 9 September 2013.

9 Travel around Kazakhstan, http://www.visitkazakhstan.kz 20 may 2013.

10 Can Kazakhstan Become A Top Tourist Destination?, http://www.rferl.org/

11 Travel and tourism economic impact 2014 Kazakhstan. The Authority on World Travel & Tourism, London, UK

12 Kazakhstan: the crossroads of the new Silk Road, https://www.economist.com/news/asia/21724435-worlds-biggest-land-locked-country-open-business-only-half-ready-it-kazakhstan

13 Bulda E.A., "Kazakhstan's tourism product and its potential in the current conditions", http://www.rusnauka.com

14 Zhidkoblinova, O. V., "State Policy of Tourism Industry Development in the Republic of Kazakhstan". 2013, IDOSI Publications

15 UNWTO, Silk Road Action Plan 2014/2015

16 UNWTO Annual Report 2016

17 UNWTO, Silk Road Action Plan 2016/2017

18 Iskakov N. A., A R Medeu, N A Almaty. 2010. The Republic of Kazakhstan: A collective monograph. The Institute of Geography, 2: 284.

19 Official website of the JSC "National Analytical Center". 2013. Analysis of the rating of Kazakhstan in the Travel and Tourism Competitiveness report 2013 of the World Economic Forum. http://www.nac.gov.kz/news/analytics/320

20 The Astana Times. 2013. Xi Jinping calls for regional cooperation via New Silk Road. http://www.kazakhembus.com/sites/default/files/publications/The%20Astana%20Times%20of%2011%20September%202013.pdf

21 The Official Website of the Prime Minister of the Republic of Kazakhstan Karim Massimov. 2013. Kazakhstan forms a network of internal logistics hubs and expand transit capacity. http://www.primeminister.kz/program/event/view/3727

22 Baipakov, K. M., (). Roza, Bektoureyeva (trans.), Medieval Cities of Kazakhstan on the Great Silk Road. Committee of Culture, Ministry of Culture of the Republic of Kazakhstan. No date

23 Time to create platform for international cooperation, one common, multi-lateral tourist product: Tourist Silk Road, https://astanatimes.com/2017/08/time-to-create-platform-for-international-cooperation-one-common-multi-lateral-tourist-product-tourist-silk-road/

24 Hawkins, D., E., 2004: Sustainable tourism competitiveness clusters: application to World Heritage sites network development in Indonesia. In: Asia Pacific Journal of Tourism Research, Volume 9, Issue 3, pp. 293-307. DOI: http://dx.doi.org/10.1080/1094166042000290682

25 Winter, T., 2009: The modernities of heritage and tourism: interpretations of an Asian future. In: Journal of Heritage Tourism, Volume 4, Issue 2, pp. 105-115. DOI: http://dx.doi.org/10.1080/17438730802366490

26 Timothy, D., J., 2014: Contemporary Cultural Heritage and Tourism: Development Issues and Emerging Trends. In: Public Archaeology, Volume 13, Issue 1-3, pp. 30-47. DOI: http://dx.doi.org/10.1179/1465518714Z.00000000052

27 Oki, T., Kawate, K. and Toyama, A., 1997: Asia's economic development and the role of transport, telecommunications and tourism. In: Transport Reviews, Volume 17, Issue 4, pp. 311-353. DOI: http://dx.doi.org/10.1080/01441649708716990

28 Timothy, D., J. and Boyd, S., W., 2006: Heritage Tourism in the 21st Century: Valued Traditions and New Perspectives. In: Journal of Heritage Tourism, Volume 1, Issue 1, pp. 1-16. DOI: http://dx.doi.org/10.1080/17438730608668462

29 Satke, R. and Galdini, F., 2015: Between East and West: Kazakhstan and China's new Silk Road. In: Revista cidob d afers internationals, Barcelona, №110, pp. 87-112.

30 Laruelle, M., 2015: Envisioning a region. The US "Silk Road" as an object of academic enquiry. In: Eurasian geography and economics, Oxfordshire, T.56, №4, pp. 357-359.

IRSTI 681.518.5

[1]Antonets V., [1]Yerikkyzy A., [2]Aktymbayeva A., [2]Sakypbek M.

[1]Kazakh-Swiss Institute of Tourism, Catering and Hotel Business,
Almaty Technological University, Kazakhstan, Almaty
[2]Al-Farabi Kazakh National University, Kazakhstan, Almaty
e-mail: alia_79-30@mail.ru

ANALYSIS OF BOOKING SYSTEMS: HOTELS.COM AND BOOKING.COM

Nowadays, industry of tourism is one of the most dynamically developing branches of the world economy. For a number of countries and regions tourism is a source of considerable currency receipts, promotes creation of additional jobs and employment of the population. Requirement for hospitality industry is to be highly adaptable to the requests of the tourist market, and there are efficient tools to increase degree of correlation between tourist supply and clients' demands such as information and communication technology represents, thus turning into a real progress bond. Improving efficiency of this sector's activity becomes one of the primary issues on an increasingly dynamic global market, changes regarding distribution channel, marketing services and the customer relationship management representing key elements in this respect. Relevance of the subject of article "Analysis of booking systems: Hotels.com and Booking.com" is that information technologies in modern tourism play an important role, in Kazakhstan they are developed insufficiently and there is a need for their active studying and introduction. Subject of the article is alternative booking systems, history of their creation, dynamics of development, main functionality, advantages and problems. Achievement of goal assumes solution of following tasks: consideration of existing booking systems, determination of their functionality and advantages, their comparison among themselves, identification of the main problems and offering ways of their solving.

Key words: booking system, Hotels.com and Booking.com, information technology.

[1]Антонец В., [1]Ериккызы А., [2]Актымбаева А., [2]Сакыпбек М.

[1]Казахско-Швейцарский институт туризма, общественного питания и гостиничного бизнеса
Алматинский технологический университет, Казахстан, г. Алматы
[2]Казахский национальный университет имени аль-Фараби, Казахстан, г. Алматы
e-mail: alia_79-30@mail.ru

Анализ систем бронирования: Hotels.com and Booking.com

В настоящее время индустрия туризма является одной из наиболее динамично развивающихся отраслей мировой экономики. Для ряда стран и регионов туризм является источником значительных денежных поступлений, способствует созданию дополнительных рабочих мест и занятости населения. Индустрия туризма требует высокого уровня адаптируемости к требованиям туристского рынка, и информационно-коммуникационные технологии представляют эффективный инструмент для увеличения степени корреляции между туристской поставкой и требованиями клиентов, таким образом превращающимися в реальную связь прогресса. Повышение эффективности деятельности этого сектора становится одной из основных проблем на мировом рынке. Актуальность темы «Анализ систем бронирования: Hotels.com и Booking.com» заключается в том, что информационные технологии в современном туризме играют важную роль, однако в Казахстане они недостаточно развиты и необходимо их изучение и активное внедрение. Предметом исследования являются альтернативные системы бронирования, история их создания, динамика развития, основные функциональные возможности, преимущества и проблемы. В статье проводился анализ существующих систем бронирования, определение их функциональности и преимуществ, их сопоставление между собой, выявление основных проблем и способы их решения.

Ключевые слова: системы бронирования, Hotels.com, Booking.com, информационные технологии.

© 2017 Al-Farabi Kazakh National University

[1]Антонец В., [1] Ериккызы А., [2]Ақтымбаева Ә., [2]Сақыпбек М.
[1]Қазақстан-Швейцария туризм, қоғамдық тамақтану және қонақ үй бизнесі институты,
Алматы технологиялық университеті, Қазақстан, Алматы қ.
[2]әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Қазақстан, Алматы қ.
e-mail: alia_79-30@mail.ru

Hotels.com және Booking.com брондау жүйелерінің талдауы

Қазіргі таңда туризм индустриясы әлем экономикасының қарқынды дамып келе жатқан салаларының бірі болып табылады. Бірқатар елдер мен аймақтар үшін туризм маңызды ақша ағымдарының көзі бола отырып, қосымша жұмыс орындарын құруға және жұмысқа орналасуға ықпал етеді. Туризм индустриясы туристік нарық талаптарына бейімделудің жоғары деңгейін талап етеді және ақпараттық-коммуникациялық технологиялар туристік жеткізу мен клиенттердің талаптары арасындағы корреляция деңгейін арттырудың тиімді құралы болып табылады, осылайша прогрестің нақты байланысына айналып отыр. Осы сектордың тиімділігін арттыру әлемдік нарықтағы негізгі мәселелердің бірі болып табылады. «Hotels.com және Booking.com брондау жүйелерін талдау» тақырыбының өзектілігі: заманауи туризмде ақпараттық технологиялар маңызды рөл атқарады, Қазақстанда олар жеткілікті түрде дамымаған және оларды зерделеу мен белсенді түрде енгізу қажет. Зерттеу пәні баламалы брондау жүйелері, олардың құрылу тарихы, даму динамикасы, негізгі функционалдық мүмкіншіліктері, артықшылықтары мен мәселелері болып табылады. Мақалада қолданыстағы брондау жүйелері талданып, олардың функционалдылығы мен артықшылықтары анықталды, брондау жүйелерін бір-бірімен салыстыру, негізгі мәселелерді анықтау және оларды шешу жолдары қарастырылған.

Түйін сөздер: брондау жүйелері, Hotels.com, Booking.com, ақпараттық технологиялар.

Introduction

Earlier information technologies had secondary importance for the development of tourist sector and market success of travel agency, now they became one of the most important factors of progress. However now the given subject is very relevant as booking systems increase efficiency of enterprise activity and facilitate sale-managers of these or those services work and this subject wasn't researched. Global development of booking systems is connected with increase in demand for tourist trips. In booking systems now it is possible to reserve hotel accommodation, train and air tickets, and delivery of theater tickets, the order of transfer, taxi, flowers and other additional services. Thus, the booking system and reservations are main sales channel of tourist industry product (Criteria for …, 2017; Informational Kazakhstan … 2020; An Introduction…2017; Buhalis D., Law R., 2008; Chan B., Coleman M., 2004).

For deeply understanding the way how to make this research, authors of the article identified some scientifically significant projects. So, according to the research of Roland Schegg & Michael Fux: "One out of four enterprises in our study generates more than 30% of all sales through IDS. 18% of the hotels show proportion of IDS in the distribution mix between 20 and 30% which underlines the importance of these portals as well as the dependence of many hotels on these players. According to recent study by PhoCusWright, OTAs represent 58% of US independent properties' online bookings in 2015 compared to just under 50% of the share for chains. This phenomenon is even more acute in Europe where intermediaries represent almost three quarters of independent hotel online bookings in 2015", - says Frederic Gonzalo. OTAs only operate online and do not engage in any offline channels to reach their target customers. They provide online purchaser with the possibility to put together their own customized holiday by selecting flight, hotel or potential car rental individually. Main advantage in addition to the great flexibility is saving of costs in terms of travel agent fees (Criteria for …, 2017; Informational Kazakhstan … 2020; Buhalis, 1998; Cheung L., Law R., 2002; Davis R., Wong D., 2007; Dertouzos M.L., 1997; Elliot S., Joppe M. A., 2009; Gupta A., 2012).

This research was made within the state program named "Informational Kazakhstan – 2020", the main purpose of the «Informational Kazakhstan -2020» program is making conditions providing conversion of Kazakhstan to informational society (Informational Kazakhstan … 2020; http://egov.kz/cms/ru/articles/gp_inf_kaz_2020).

Materials and methods

General information and history. Traditionally corporate travel-market works at the base of the GDS systems - global distribution systems. The first Global booking system (GBS) appeared in 1959

with the name ARS (Airline Reservation System). Then the American Airlines company created the SABRE system designed to automate process of reservation and sales of air tickets. By means of GBS information on the schedule of flights, quantity of empty seats on runs and ticket prices were traced. In the early seventies travel agencies tired of processing of huge number of booking manually, realized convenience of GBS. GBS was quickly repaid, having facilitated process of booking of air tickets and having reduced time expenditure of travel agencies. Gradually such scheme of work extended in all spheres of travel business: GBS is everywhere used for reservation not only air tickets, but also cruises, cars, hotels (Informational Kazakhstan … 2020; Buhalis, 1998; HTMi Hotel… 2017; Khasawneh A. and etc, 2011; Khasawneh M., Ibrahim H., 2012; Koutroumanis D.A., 2011; Know It …, 2017; Website Color…,2017).

Today there are four global GBS systems - Amadeus, Galileo, Worldspan and Sabre and also row of regional systems - SIRENA (Russia), TravelSky (China), Sahara, Infini (Japan), Axess (Japan), Tapas (Korea), Fantasia (Southern Pacific region), Abacus (Pacific Rim), etc. servicing certain countries or regions. More than 600 thousand travel agencies connected to GBS reserving terminals provide to the clients the widest range of services on booking in real time. By the means of certain set of teams agent can find hotel necessary to client with ease, looking at the prices, availability of places and making booking. Through the GBS corporate market also works. Consortia, which means travel agencies which specialize in business tourism (Carlson Wagonlit Travel, BCD Travel, BSI, AMEX) also work on GBS base (Bazhenov R.I., 2011; Balabanov E.D., etc., 2014; Bacharnikov V.N., 2013; Bocharova K.N., etc, 2014; Global'nye…,2017; http://egov.kz/cms/ru/articles/gp_inf_kaz_2020; Krutik A.B., 2007; Moeseenko E.V., etc. 2017; Senin V.S., 2004).

So-called IDS (internet distribution system) which appeared during mass distribution of the Internet - in the 90th of last century and are represented by a set of the websites having embedded function of booking tourist services online. The second name - Alternative booking system (ABS) - this system received, due to the fact that it appeared, alternative of Global Distribution Systems. If for access to GBS it is necessary to have the terminal, that is travel agency, for example, to operate with the IDS portals it is rather simple to have Internet connection that gives the chance to work with this system to any eventual user. Actually the IDS is a set of electronic supermarkets through which users - private buyers can reserve air ticket, sea cruise, the room in hotel or to rent the car. Online portals involve the most convenient interface for users and the simplest mechanism of booking - visiting website is enough to select the destination, dates of trip, to select hotel from search results and to reserve it, having provided minimum information. Systems of online booking are the systems of momentary confirmation for the user - as soon as he pressed Reserve button, the letter with confirmation of reservation comes to email. Because of the simplicity and accessibility of service through the IDS portal, daily millions of users reserve tourist services (Chan B., Coleman M., 2004; Cheung L., Law R., 2002; Davis R., Wong D., 2007; Dertouzos M.L., 1997; Elliot S., Joppe M. A., 2009; Gupta A., 2012; HTMi Hotel…,2017).

Initially the IDS portals were developed as logical continuation of the GDS. For example, Travelocity - user booking system developed by Sabre Holdings; OPODO.com is created by consortium of the European airlines British Airways, Air France, Alitalia, Iberia, KLM, Lufthansa, Aer Lingus, Austrian Airlines and Finnair; Expedia Inc. - is initial subdividing of the Microsoft company developed for sale of tourist services to personal users, using data from the GDS. However in process of growth of expenses by operation through GDS and the constant growth of rates and also the development of the Internet as powerful trading floor of the company owning the IDS portals began to develop options of direct cooperation with service providers, thus excepting in this case technical intermediary - Global Distribution System (Efremova M.V., 2003; Cherkasova E.A., 2011; Shirokova G.V., 1998; Zabaeva Ya.V., 2005; Aniskin U.P., 2004).

Base data and methods of research. Research was made by gathering statistical data from the main websites and implementing it into quantitative method using Kazakh-Swiss Institute of Tourism, Catering and Hotel Business's assessment system.

Having received direct output on suppliers, the IDS portals could diversify seriously portfolios of the sentences, in particular hotels. And in the process of development of this segment some companies began to develop system additional tools and could offer it in the form of professional product to corporate players - such players as hotels.com and booking.com (Table 1). All of the information that is used in the tables below was taken from the websites of hotels.com and booking.com.

Table 1 – Main Information on Hotels.com and Booking.com

Criteria	Hotels.com	Booking.com
Founded	USA in 1991	Netherlands in 1996
Parent	Expedia, Inc.	The Priceline Group
Key people	Johan Svanstrom (President)	Gillian Tans (CEO)
Available in	90 languages	49 languages
Properties	220000	350000

Table 2 shows the description of points that were used further in the research and were taken from Kazakh-Swiss Institute of Tourism, Catering and Hotel Business's assessment system.

Table 2 – Points Description

Points	Description
1	Lack of chosen criteria
2	Criteria doesn't work appropriately
3	Criteria works accordingly
4	Criteria works accurately
5	Criteria works excellently

Table 3 shows the comparison between two ADS, Booking.com and Hotels.com. Where the criteria was chosen accordingly to Criteria for Web Site Evaluation (4). Authors of the research used Kazakh-Swiss Institute of Tourism, Catering and Hotel Business's assessment system for evaluation of the main criteria.

Visibility of the website search engines. The main objective of any website – to provide visitors with relevant information.

Visibility of the website search engines is the principal criterion by which we can estimate the website. If the website is not found by search engines (and the most part of natural traffic is created by search engines), then will not be visited, will not be seen and actually it will be the same if there is a website or not.

The principal and indispensable conditions for support of visibility of the website is its placement on the server and filling with necessary content. Then the robot of search engine will write content in the database and will give it on the appropriate request.

Usability of the website. Evaluation criterion, the second by the importance, is usability of the website. To find the website is still half-thing. It is important to find on the website that material which interests the visitor. There are websites which contain huge volumes of content, but it is simple and easy to use them nevertheless.

Design of the website. The design of the website is often put in the forefront. In representation of many customers the design of the website is the main thing and often the only criterion of his quality.

As a rule, the design of the website demands a lot of time which considerable part leaves on coordination with the customer, selection of flowers, creation and editing graphics. All this time the website is "in development", search robots don't index it, nobody is engaged in contents, and all staff of the company of the customer is keen on design though experts aren't.

Certainly, it isn't necessary to post on the Internet absolutely crude website too. Ideal option – quickly create rather competent and professional design (for this several days will be enough) then place the website in the Internet, and as fast as possible fill it with the content answering to the subject of the website.

After that it is possible to start quietly testing of the website, correction of its appearance (up to

full alteration), without worrying that potential customers will be lost.

Functionality. "Functionality" of the website is realization of control system of content (contents) of the website (CMS) and also various services (if they are necessary, for example the Basket of the order, form of search of goods or services, registration of users, management of votes, polls, publications, etc.).

Table 3 – Comparison of Hotels.com and Booking.com

Criteria	Parameter	Booking.com	Hotels.com
Visibility of the website search engines	air tickets	5	4
	hotels	4	5
Usability of the website	bookings	5	4
	content	3	2
Design of the website	color scale	4	2
	compactness	4	3
Functionality	criteria of search	3	4
	variations	5	3
	registration	5	4
Total		4,2	3,4

Visibility of the website search engines criteria was divided into 2 parts, air tickets and hotels.

Using Google search when we type "air tickets" booking.com holds first place, however when we search "hotels" Hotels.com holds more place in the first page that's why authors has given 4.5 points to each.

In *Usability of the website* Boooking.com has an advantage over Hotels.com in both parts, because booking.com has more content and is updated every second.

Average point for booking.com is 4 and for hotels.com – 3 points.

Design of the website was divided into 2 main parts.

Color scale – because color is an essential tool it has an impact on how we think and behave. Color directs our eye where to look, what to do, and how to interpret something. It puts content into context. It helps us decide what's important and what's not. That's precisely why, as a content marketer, you need to understand what colors mean to people (5).

Analyzing two websites we say that they have different customer approach, because main colors are opposites of each other, blue in booking.com and red in hotels.com.

Compactness – considered as formation of the website info easy and convenient. Booking.com's info concentrated in the center of the screen, and it's easy to look on in comparison to hotels.com.

Average point for booking.com is 4, and hotels.com is 2.5.

Functionality – 3 parts.

Criteria of search: Hotels.com has more understandable field for searching something than Booking.com.

Variations: Booking.com has large range of items to book like air tickets, car rent and etc.

Registration: On the booking.com not only hotels can register their property, but also individual entrepreneurs.

So, in this part the average point for Booking.com is 6.5 and for Hotels.com – 5.5.

Total average point for Booking.com is 4.2 and for Hotels.com is 3.4.

Results and discussion. This section has three purposes. It should interpret and explain results, justify our approach and show the aim of the research (Figure 1).

Figure 1 shows comparison of Hotels.com and Booking.com using different parameters with the points given. Of course, the most important part is the Web content management system (WCMS) as it is used rather often. WCMS has to be clear and convenient as ordinary PC users, who knows nothing about Web design and HTML, will work with it.

Navigation on the website has to be simple, clear and convenient, and the website to open quickly and to behave predictably. For example, if there is any process demanding time such as loading of picture, just correct the status bar or preload.

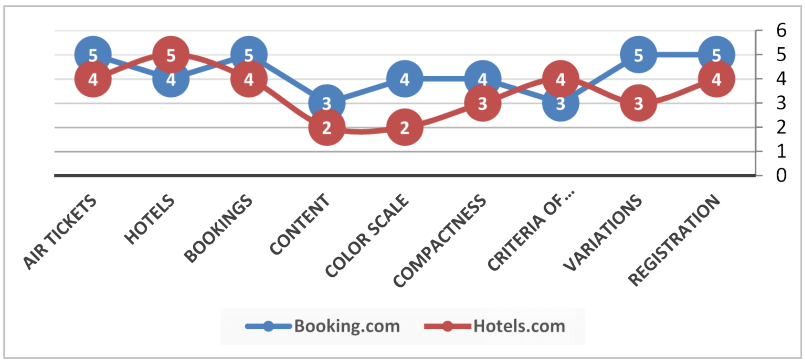

Figure 1 – Criteria of assessment

Conclusion

Booking is a preliminary order for the forthcoming tourist service, preliminary fixing of reservation objects: places (tickets, vouchers), equipment, etc. for customer. Booking is carried out by various information systems, which reserve, that is to create stocks of objects of booking, and then from created reserve fix them for the consumer.

The interaction of the user with the information reservation systems creates an opportunity for organizations that provide services in the hospitality industry:

– to integrate into the world tourist market;

– operatively manage their activities;

– expand the market for tourism products;

– plan marketing activities;

– pre-form lists of consumers and provide early loading;

– analyze demand of tourist products and much more.

The purpose of the research was comparison among two main ABS and according to Criteria for Web Site Evaluation Booking.com exceeds Hotels.com by 0.8 point.

References

1 Criteria for Web Site Evaluation [Electronic resource]. URL: http://www.i2r.ru/static/255/out_17070.shtml (date of the application: October 25, 2017).

2 Informational Kazakhstan – 2020. State program [Electronic resource]. URL: http://egov.kz/cms/en/articles/gp_inf_kaz_2020 (date of the application: October 25, 2017).

3 An Introduction to Color Theory for Web Designers [Electronic resource]. URL: https://webdesign.tutsplus.com/articles/an-introduction-to-color-theory-for-web-designers-webdesi gn -1437 (date of the application: October 27, 2017).

4 Buhalis D., Law R. (2008) Progress in information technology and tourism management: 20 years on and 10 years after the internet: The state of eTourism research. //Tourism Management, 29(4). – P. 609-623

5 Chan B., Coleman M. (2004) Skills and competence needed for Hong Kong hotel industry: The perspective of the hotel human resources manager. // Journal of Human Resources in Hospitality & Tourism, 3(1). – P. 3–18.

6 Cheung L., Law R. (2002) Industrial information technology applications: Have hospitality and tourism graduates learned the needed skills? // Journal of Hospitality and Tourism Education, 12(2). – P. 19–23.

7 Davis R., Wong D. (2007) Conceptualizing and Measuring Optimal Experience of the eLearning Environmen // Decision Sciences Journal of Innovative Education, 5(1). - P. 97-126.

8 Dertouzos M.L. (1997) What Will Be: How the New World of Information Will Change Our Lives. – San Francisco: Harper Collins. – 120 p.

9 Elliot S., Joppe M. A (2009) Case Study and Analysis of e-Tourism Curriculum Development. // Journal of Teaching in Travel and Tourism, 9(3/4). – P. 230 – 247.

10 Gupta A. (2012) An Overview of Information Technology in Tourism Industry. // International Journal of Applied Services Marketing Perspectives. – Vol. 1. – P. 212-220.

11 HTMi Hotel and Tourism Management Institute Switzerland [Electronic resource]. URL: https://htmi.ch/ (date of the application: October 25, 2017).

12 Khasawneh A., Khasawneh M., Bsoul M., Idwan S., Turan A.H. (2011) Models for Using Internet Technology to Support Flexible E-Learning. // International Journal Management in Education. – P. 120-130.

13 Khasawneh M., Ibrahim H. (2012) A model for Adoption of ICT in Jordanian Higher Education Institutions: An Empirical Study. // Journal of e-Learning & Higher Education. – Vol. 1– P. 114-118.

14 Koutroumanis D.A. (2011) Technology's Effect on Hotels and Restaurants: Building Strategic Competitive Advantage. // Journal of Applied Business and Economics. –Vol. 12. – P. 312-320.

15 Know It All Guide To Color Psychology In Marketing + The Best Hex Chart [Electronic resource] // URL: https://coschedule.com/blog/color-psychology-marketing (date of the application: October 26, 2017).

16 Website Color Schemes: The Palettes of 50 Visually Impactful Websites to Inspire You Designers. URL: https://www.canva.com/learn/website-color-schemes/ (date of the application: October 28, 2017).

17 Bazhenov R.I. Intellectual'nye informationnye tehnologee. – Birobedzhan: PGU im. Sholom-Aleihema, 2011. – 176 s.

18 Balabanov E.D., Zaharova E.O., Lavrooshina E.G. Ispol'zovanie innovazionnyh tehnologee v ekskursionnoi deyatel'nostee // Sovremennye nauchnye issledovaniya I innovazii. 2014. № 10 [Elektronnyi resours]. URL:http://web.snauka.ru/issues/2014/10/39703

19 Bacharnikov V.N. Informationnye tehnologee v tourisme: Ucheb. posobie. – M.: Flinta, 2013. – 358 s.

20 Bocharova K.N., Lobanova E.M., Lavrushina E.G. Informationnye tehnologee v realizazii turistskogo product v sportivno-ozdorovitel'nom service // Sovremennye nauchnye issledovaniya i innovazii. 2014. № 10 [Elektronnyi resours]. URL:http://web.snauka.ru/issues/2014/10/39483

21 Global'nye sistemy bronirovaniya v turisme [Elektronnyi resours]. URL: http://tourlib.net/statti_otdyh/gds.htm (data obrazeniya: Oktyabr' 28, 2017).

22 Gosudarstvennaya programma «Informationnyi Kazakhstan – 2020» [Elektronnyi resours]. URL: http://egov.kz/cms/ru/articles/gp_inf_kaz_2020 (data obrazeniya: Oktyabr' 25, 2017).

23 Krutik A.B. Vnedrenie system elektronnogo bronirovaniya I rezervirovaniya. Effektivnoe razvitie turistskogo predpriyatiya. – M., 2007. – 120 s.

24 Moeseenko E.V., Lavrushina E.G. Informationnye tekhnologii v economike [Elektronnyi resours]. URL: http://abc.vvsu.ru/Books/inform_tehnolog (date of the application: October 25, 2017).

25 Senin V.S. Organizaziya mezhdunarodnogo turiszma: uchebnik dlya vuzov po spezial'nostee "Menedzhment". – M.: Finansy I statistika, 2004 . – 400 s.

26 Efremova M.V. Osnovy tehnologee turistskogo bisnesa: Uchebnoe posobie. – M.: Os'-89, 2003. – 120 s.

27 Cherkasova E.A. Informationnye tehnologee v bankovskom dele: uchebnoe posobie учеб. Пособиedlya studentov vyszh. ucheb. Zavedenii. – M.: Akademiya, 2011. – 320 s.

28 Shirokova G.V. Informationnye tehnologee v turisme. – SPb., 1998. – 250 s.

29 Zabaeva Ya.V., Drachevoi E.L., Ryabovoi I.A. Economika I organizaziya turizma: mezhdunarodnyi tourism. – M., 2005. – 378 s.

30 Aniskin U.P., Voloshin N.I., Garanin I.V., I dr. Menedzhment tourisma. Turism kak ob'ekt upravleniya. – M., 2004. – 423 s.

МРНТИ 71.37.15

Чалова Е.Р., Вахнина О.В.

Географический факультет МГУ им. М.В. Ломоносова, Россия, г. Москва,
e-mail: ekar28@yandex.ru

ИНТЕРНЕТ-РЕСУРСЫ В ИНФОРМАЦИОННОМ ОБЕСПЕЧЕНИИ ПОЗНАВАТЕЛЬНОГО ТУРИЗМА НА ПРИМЕРЕ ИНТЕРНЕТ-АТЛАСА «ТЕРРИТОРИИ МОСКОВСКОГО УНИВЕРСИТЕТА»

Индустрия туризма XXI века претерпела коренные изменения с появлением новейших информационно-коммуникационных технологий. Они являются составной частью перспективного тренда в туристском бизнесе – smart-туризма, в котором главная роль отводится информационному обеспечению всех аспектов туризма, в том числе информированию потребителя посредством интернет-ресурсов. Информационное обеспечение способствует формированию туристских потоков и является фактором устойчивого развития регионов на основе туризма. Надёжная, точная и актуальная информация особенно важна для туристов, предпочитающих индивидуальное планирование путешествий. В Российской Федерации наиболее полную и достоверную информацию предоставляют государственные туристские интернет-сервисы, содержащие ссылки на официальные сайты туристских объектов. Традиционным туристским объектом Москвы является Московский государственный университет имени М.В. Ломоносова. Точную и актуальную информацию о нём для туристов, ориентированных на углублённое изучение мест посещения, содержит интернет-атлас «Территории Московского университета», создающийся на географическом факультете МГУ. В качестве объекта ознакомления в интернет-атласе рассматриваются не только исторические и современные здания, но и территория, принадлежащая университету или функционально связанная с его научной и образовательной деятельностью. Различные разделы атласа посвящены географическим особенностям, истории территорий МГУ. Особое значение придаётся аэро- и космическим снимкам как источнику актуальной пространственной информации. В специальном разделе атласа в популярной форме изложены начальные сведения об аэро- и космических снимках разных типов, методах их дешифрирования, приведены примеры отдешифрированных снимков университетских территорий.

Ключевые слова: познавательный туризм, smart-туризм, территории Московского университета, интернет-атлас, аэрокосмические снимки.

Chalova E.R., Vakhnina O.V.

M.V. Lomonosov Moscow State university, Faculty of Geography,
Russia, Moscow, e-mail: ekar28@yandex.ru

Internet resources in information support of cognitive tourism on the example of the Internet Atlas «Territories of Moscow University»

The tourism industry of the 21st century has undergone radical changes due to latest information and communication technologies development. New technologies are an integral part of the recent trends in the tourist business – smart tourism, which is devoted to tourism information support both with informing consumers through Internet resources. Information support contributes to the formation of tourist flows and has an impact on the sustainable development of the regions. Reliable, accurate and up-to-date information is especially important for tourists who prefer individual travel planning. In the Russian Federation, the most complete and reliable information is provided by state tourist Internet services. They contain links to official sites of tourist sites. The traditional tourist object of Moscow is the Moscow State University. Accurate and up-to-date information about it for tourists, focused on in-depth study of places of visit, contains an online atlas of the "Territory of Moscow University". The online atlas contains information about the historical and modern buildings of the university and also the territory

© 2017 Al-Farabi Kazakh National University

belonging to the university. Different sections of the atlas are devoted to the geographical features, use and history of the Moscow State University campus. Particular role is played by aerial and space imagery which is a source of relevant spatial information. In a special section of the atlas in a popular form, the main information about aerial and space imagery of different types, the methods of their interpretation, examples of interpeted images of the university campus.

Key words: cognitive tourism, smart tourism, the territory of Moscow University, Internet atlas, aerospace pictures.

Чалова Е.Р., Вахнина О.В.

М.В. Ломоносов атындағы ММУ география факультеті,
Ресей, Мәскеу қ., e-mail: ekar28@yandex.ru

Танымдық туризмді ақпараттық қамтамасыз етудегі интернет-ресурстар («Мәскеу университетінің аумағы» Интернет-атласы мысалында)

XXI ғасырдағы туризм индустриясы жаңа ақпараттық және коммуникациялық технологиялардың пайда болуымен түбегейлі өзгерістерге ұшырады. Олар туристік бизнестегі перспективалық тренд smart-туризмнің ажырамас бөлігі болып табылады. Онда туризмнің барлық аспектілерін ақпараттық қолдау, оның ішінде интернет-ресурстары арқылы тұтынушыға ақпарат беру негізгі рөл атқарады. Ақпараттық қолдау туристік ағындарды қалыптастыруға ықпал етеді және туризм негізінде өңірлерді тұрақты дамыту факторы болып табылады. Сенімді, нақты және өзекті ақпарат жеке саяхатты жоспарлауды ұнататын туристер үшін өте маңызды. Ресей Федерациясында ең толық және сенімді ақпарат туристік сайттардың ресми сайттарына сілтеме жасайтын мемлекеттік туристік интернет-қызметтермен қамтамасыз етіледі. Мәскеудің дәстүрлі туристік нысаны М.В. Ломоносов атындағы Мәскеу мемлекеттік университеті болып табылады. Саяхат орындарын тереңірек зерттеумен айналысатын туристер үшін бұл нысан туралы нақты және өзекті ақпарат Мәскеу мемлекеттік университетінің География факультетінде құрылған «Мәскеу университетінің аумағы» интернет-атласында бар. Интернет-атласта тарихи және заманауи ғимараттар ғана емес, сондай-ақ университетке тиесілі аумақтар немесе оның ғылыми және білім беру қызметімен байланысты функционалдық аумақтар таныстыру нысаны ретінде қарастырылады. Атластың әртүрлі бөлімдері Мәскеу мемлекеттік университетінің аумақтарының географиялық ерекшеліктеріне, пайдалануына, тарихына арналған. Арнайы кеңістіктік ақпарат көзі ретінде әуе және ғарыш көріністеріне ерекше мән беріледі. Атластың арнайы бөлімінде әртүрлі әуе және ғарыштық суреттер туралы алғашқы ақпарат, олардың шифрын ашу әдістері, университеттік аумақтардың шифрланған суреттері туралы мысалдар берілген.

Түйін сөздер: танымдық туризм, smart-туризм, Мәскеу университетінің аумағы, интернет-атлас, әуе-ғарыштық суреттер.

В настоящее время туризм по численности населения, вовлечённого в его сферу (туристов, работников туристского бизнеса), становится явлением глобального масштаба, фактором, оказывающим всё большее влияние на экономическое развитие, социальные и экологические аспекты жизни общества, как отдельных регионов, так и стран в целом.

Стремительно развивающуюся индустрию туризма в XXI веке коренным образом изменило появление новейших информационно-коммуникационных технологий. С одной стороны, они предоставили потребителям возможность сформировать новые модели туризма, в том числе индивидуального. С другой – туристский бизнес, заинтересованный в повышении прибыльности, получил в своё распоряжение новые способы стимулирования потребительского спроса на основе нейромаркетинга, использующего закономерности работы человеческой психики. Эти технологии являются составной частью smart-туризма, одного из перспективных трендов в туристском бизнесе, в котором главная роль отводится информационному обеспечению всех аспектов туризма, в том числе информированию потребителя посредством интернет-ресурсов (Лопухов и др., 2016; Федотова, Аигина, 2014; Anthopoulos и др., 2016; Koo и др., 2013; Kuang, Ai, 2016; Wang и др., 2016).

Использование Интернета, поставляющего адреса гостиниц, расписание движения транспортных средств, правила оформления виз и т. д. – обязательное условие продуктивной работы современного туристского агентства. Он же представляет собой самый популярный источник информации для туристского сообщества, прежде всего наиболее активной его части, предпочитающей индивидуальное планирование туров (Саркисян, 2015; Штефан, 2015).

При этом для развития туристского бизнеса в конкретном регионе наличие интернет-информации, повышающей для туристов его привлекательность, не менее важно, чем взаимодействие с туристическими агентствами, не всегда заинтересованными в его продвижении (Стрючкова, 2011). В первую очередь это относится к регионам, славным своими историческими и природными достопримечательностями, но не раскрученным туриндустрией и остающимся, в результате, вне сферы внимания широких слоёв населения. Таким регионам интернет-информирование даёт возможность привлечения туристов, в первую очередь, из своего или близлежащих регионов за счёт непродолжительных туров, экскурсий выходного дня. Особенно это касается достаточно внушительной части «креативных туристов», предпочитающих самостоятельное, иногда спонтанное, планирование своего отдыха с возможностью произвольно менять маршруты (Валькова и др., 2017; Петрова, 2015). Для таких туристов особенно важно наличие не только правильно поданной культурно-познавательной, но и картографической информации, необходимой для планирования индивидуальной поездки (Верещака, Билибина, 2009; Милорадов, 2015; никифорова, 2016). Можно сказать, что информационная обеспеченность является не только залогом успешного взаимодействия представителей туристского бизнеса и потребителей туристских услуг, но и фактором устойчивого развития регионов на основе туризма. В этой связи следует особо отметить роль государственного регулирования туризма в формировании вклада туристической отрасли в социально-экономическое развитие стран и регионов (Кружалин и др., 2016; Kuang, Ai, 2006; Marion, 2003).

Информационную обеспеченность туризма оценивают, исходя из следующих основных критериев: количество информации, её полнота, значимость, точность, надёжность, понятность, актуальность и др. (Мухин, Столяренко, 2017). На сегодняшний день интернет-ресурсы предоставляют туристам огромное количество информации о туристской инфраструктуре в регионах. Оценка этой информации по критериям значимости, точности, надёжности, понятности и актуальности не столь однозначна. Интернет-ресурсы, содержащие информацию для туристов можно условно разделить на следующие группы.

1. Сайты туристских агентств, ориентированные на туристов, приобретающих готовые пакеты услуг. Они содержат достаточно полную и достоверную информацию о турах, как правило, зарубежных или в традиционно туристические регионы России (условиях проживания, трансферах и др.). Познавательная информация о регионе пребывания, как правило, содержится в разделе «Экскурсии», имеет краткий информационный, рекламный характер, её цель – заинтересовать потенциального потребителя услуг, не раскрывая подробностей о маршруте путешествия.

2. Сайты для путешественников, предпочитающих индивидуальное планирование поездок, часто организованные в виде форумов или включающие форумы (eSosedy [Электронный ресурс]). Многие из них, содержат ссылки на сервисы по бронированию билетов или мест в гостиницах своих бизнес-партнёров (Туристер. Ру. [Электронный ресурс]). Наиболее сильная их сторона – обмен личным опытом и впечатлениями, в том числе о передвижении по маршрутам – в силу своей субъективности может оказаться и самой уязвимой.

3. Краеведческие сайты, отражающие культурно-исторические и природные достопримечательности территории, полезны всем категориям туристов, а для информационного обеспечения познавательного туризма в регионах с недостаточно развитой туриндустрией они могут представлять наибольший интерес (Достопримечательности… [Электронный ресурс]; Boes, 2016). Среди таковых можно упомянуть исторический сайт г. Боровска (Боровск… [Электронный ресурс]) содержащий развернутую историческую справку, подробные описания достопримечательностей и культурных событий города. Следует отметить, что на сайте представлена и картографическая информация о регионе в виде космических снимков с интерактивными метками достопримечательностей и системой ссылок, позволяющих выйти на известные картографические сервисы и получить добавленную авторами сайта информацию о маршрутах перемещения в окрестностях Боровска с учётом особенностей местных дорог.

Перечисленные группы сайтов, в случае их хорошей организации, могут удачно дополнять друг друга, занимая определённое место в системе информационного обеспечения туризма. К их общим недостаткам, с точки зрения потребителя, можно отнести дублирование справочной информации о регионе и большое количество навязчивой рекламы. Между тем туризм, как вид отдыха, предполагает отдых не только от шума привычной городской среды,

но и от информационного шума, создаваемого рекламой.

Наилучшим образом, как нам кажется, решают задачу информационного обеспечения индивидуального туризма государственные централизованные сервисы регионального или общегосударственного уровня. В Российской Федерации в качестве примера государственных интернет-сервисов, успешно справляющихся с информированием и предоставлением услуг, связанных с удовлетворением культурно-познавательных потребностей населения, можно привести «Официальный сайт Мэра Москвы» (Официальный… [Электронный ресурс]) выполняющий эту задачу на региональном уровне, сайт «Культура РФ. Портал культурного наследия, традиций народов России» (Культура… [Электронный ресурс]), «Федеральное агентство по туризму. Министерство культуры Российской федерации» (Федеральное… [Электронный ресурс]) – на общегосударственном уровне.

Особо следует отметить интернет-ресурс «Национальный туристический портал. RUSSIA.TRAVEL» Федерального агентства по туризму (Национальный… [Электронный ресурс]), содержащий развёрнутую информацию обо всех видах туризма, в том числе познавательного, по всей России. Он позволяет выбрать маршрут для самостоятельного путешествия, получить подробную культурно-познавательную и иную информацию об интересующих объектах или событиях, адресах, описании маршрутов и способах проезда, имеет выход на картографические сервисы. Здесь же содержится информация об интересных природных объектах, живописных уголках различных регионов России, что позволяет рассматривать в качестве объекта ознакомления не только культурно-исторические и прочие памятники, но и территорию в целом, её географические особенности, использование, динамику. Подобные интернет-ресурсы помогают сделать нетуристические в прошлом районы привлекательными и для своих жителей, и для любознательных путешественников.

К неоспоримым достоинствам государственных туристских сервисов относится понятные, продуманные структура и интерфейс, полнота и достоверность информации, наличие ссылок на официальные сайты региональных туристских центров и отдельных объектов. Последнее особенно важно, поскольку, таким образом, туристы получают доступ к достоверным источникам информации, подготовленной специалистами в своей области. Это могут быть сайты заповедных территорий, музеев, других объектов традиционного повышенного интереса со стороны туристов, тяготеющих к познавательному туризму (Федотова, Аигина, 2014).

К последним можно отнести и Московский государственный университет, чья история, памятники, исторические и современные здания, территория в целом привлекают внимание многочисленных туристов, приезжающих в Москву. Пользуясь различными интернет-сайтами и путеводителями, они получают лишь малую часть информации об этом крупнейшем и старейшем научно-образовательном центре. Не многие из них знают, что помимо основных, достаточно обширных площадей в разных районах Москвы, где размещены многочисленные объекты университета (Атлас… [Электронный ресурс]), в распоряжении МГУ имеются территории филиалов, учебно-научных станций, баз отдыха, общежитий и т. д. в различных регионах страны и за её пределами. Только один географический факультет имеет Красновидовскую (Московская обл.), Сатинскую (Калужская обл.), Устьянскую (Архангельская обл.), Хибинскую (Мурманская обл.), Эльбрусскую (Кабардино-Балкария) учебно-научные станции и учебную базу «Озёры» (Московская обл.). Этот факт делает МГУ уникальным объектом, отличающим его от большинства других вузов, занимающих достаточно ограниченные территории.

Детальному отображению территорий Московского университета, их истории, назначению, особенностям учебной и научной деятельности посвящён создающийся на Географическом факультете МГУ аэрокосмический интернет-атлас «Территории Московского университета» (Территории… [Электронный ресурс]; Чалова, Вахнина, 2007; Чалова, Вахнина, 2012). Само название атласа раскрывает цель его создания и основные источники геопространственной информации (Рис. 1). Структура и содержание атласа нацелены на представление всего многообразия принадлежащих Московскому университету территорий. Использование аэрокосмических снимков, как основного источника геопространственной информации, позволяет получать современные объективные данные при подготовке разделов атласа и предоставляет дополнительные возможности для сведения их в единое согласованное произведение.

Рисунок 1 – Титульная страница интернет-атласа «Территории Московского университета»

Разделы интернет-атласа включают информацию о территориях, как закреплённых юридически за Московским университетом, так и входящих в «сферу его интересов», находящихся в различных регионах страны и за её пределами, разнообразных и в географическом плане, и в отношении культурно-познавательного окружения.

Атлас охватывает все категории принадлежащих университету земель (университетские городки с учебными и научными корпусами, общежитиями, спортивными сооружениями и другими объектами; территории учебно-научных станций и полигонов; домов отдыха, спортивно-оздоровительных лагерей), а также территории, которые находятся в непосредственной близости от университетских объектов и так или иначе связаны с научной, образовательной и хозяйственной деятельностью МГУ – территории, прилегающие к учебно-научным станциям и используемые как учебные полигоны, окрестности баз отдыха и т. п.

Каждая территория рассматривается на двух масштабных уровнях – обзорном и детальном. Обзорный уровень содержит информацию о географическом положении университетской территории, физико-географических и социально-экономических условиях региона, историческую справку об университетской территории и её окрестностях, информацию об имеющихся картографических и аэрокосмических материалах. Детальный уровень отражает назначение исследуемой территории, направление её использования (учебное, научное или хозяйственное), даёт подробную информацию о размещении объектов а также сведения справочного характера, включая описание объектов и их фотографии.

Отдельный раздел интернет-атласа посвящён истории и динамике развития университетских территорий в целом и его отдельных объектов с момента образования (1755 г.) Московского университета по настоящее время. В нём содержатся страницы, представляющие первое здание Главной аптеки в центре Москвы, территорию Московского университета на Моховой, университетский городок на Воробьёвых горах (Рис. 2), историю территорий, окружающих эти объекты. Отражена история расширения принадлежащих МГУ территорий.

Особое значение придаётся использованию аэро- и космических снимков, которые позволяют получать наиболее свежую информацию, сопоставляя снимки, полученные в разные годы, оценивать изменения, произошедшие на территориях университета. Благодаря сервисам Yandex карты и Google map современные космические снимки доступны широкому кругу пользователей практически на любую территорию. На туристических сайтах достаточно широко распространены так называемые «гибридные» карты, которые представляют собой космический снимок с наложенными элементами картографического содержания. При этом космические снимки используются в основном как фон-подложка, на которой размещаются окна ссылок.

Рисунок 2 – Страница раздела интернет-атласа «Территории Московского университета», посвящённая истории территории, окружающей университетский городок на Воробьёвых горах

Подразумевается, что для прочтения космических снимков нет необходимости в дешифрировании, осмысленном распознавании объектов. Туристу достаточно интуитивного сопоставления изображённых на снимке и наблюдаемых в непосредственной близости от маршрута объектов. Между тем дешифрирование космических снимков может быть одним из увлекательнейших моментов познавательного туризма. Для знакомства с особенностями использования снимков в атлас включён специальный раздел, в котором в популярной форме изложены начальные сведения об аэро- и космических снимках разных типов, методах их дешифрирования, приведены примеры отдешифрированных снимков на университетские территории. Геопространственная информация о территориях представлена в виде аэро- и космических снимков, снабжённых схемами их дешифрирования (Рис. 3).

Рисунок 3 – Пример использования аэроснимков и схем дешифрирования для отображения размещения объектов Московского Университета

Атлас рассчитан на сотрудников, студентов, абитуриентов и, конечно, туристов, ориентированных на углублённое изучение мест посещения. Содержание атласа отражает его справочно-информационное, образовательное и научное назначение и, несомненно, отвечает интересам краеведения и туризма. Доступность предлагаемой в нём информации в последнее время, в связи с возможностью выхода в интернет посредством приложений для смартфонов, существенно возросла. Атлас содержит ссылки на интернет-ресурсы различных структурных подразделений МГУ, другие источники информации. Для обеспечения необходимой актуальности предусмотрено постоянное обновление содержания.

Литература

1 Атлас «Московский университет – Воробьёвы горы» [Электронный ресурс]. – URL: http://www.geogr.msu.ru/science/aero/acenter/atlas/01.htm (дата обращения: 30.10.2017).

2 Боровск-1358 [Электронный ресурс]. – URL: http://www.borovsk-1358.ru/ (дата обращения: 30.10.2017).

3 Валькова Т.М., Кружалин В.И., Шабалина Н.В. Автотуризм в российской федерации // Вестник Национальной академии туризма. Издательство Балт. акад. туризма и предпринимательства (С-Пб.). 2017. Т. 43. № 3. С. 12-15.

4 Верещака Т.В., Билибина Н.А. Карты для туризма: типы и содержание // Геодезия и картография. 2009. № 5. С. 28-35.

5 Достопримечательности Новой Москвы [Электронный ресурс]. – URL: http://novmosdata.ru/ (дата обращения: 30.10.2017).

6 Кружалин К.В., Шабалина Н.В., Федотова С.В. Модели государственного регулирования туризма (на примере зарубежных стран) // Вестник Национальной академии туризма. Издательство Балт. акад. туризма и предпринимательства (С-Пб.). 2016. № 2(38). С. 19-22.

7 Культура РФ. Портал культурного наследия, традиций народов России [Электронный ресурс]. – URL: https://www.culture.ru/ (дата обращения: 30.10.2017).

8 Лопухов Н.В., Сальникова Н.А., Лепетухина Е.В., Лановая В.М. Региональный smart-туризм как результат применения методов логистики в туристической отрасли // Российская академия народного хозяйства и государственной службы Волгоградский филиал. 2016. № 1. С. 111-113.

9 Милорадов К.А. Интерактивные онлайн-карты в подготовке кадров для индустрии гостеприимства и туризма // Международный журнал экспериментального образования. 2015. № 3-1. С. 56-57.

10 Мухин Д.Э., Столяренко А.В. Информационно-коммуникационная среда туристско-рекреационного предприятия Крыма // Таврический научный обозреватель. 2017. № 1(18). [Электронный ресурс]. – URL: http://tavr.science/stat/2017/01/08-Stolyarenko_Muhin.pdf].

11 Национальный туристический портал. RUSSIA.TRAVEL [Электронный ресурс]. – URL: https://russia.travel/ дата обращения: 30.10.2017).

12 Никифорова Ю.А. Интерактивная карта как фактор развития самодеятельного туризма // В сб.: МОЛОДЁЖЬ, НАУКА, ТВОРЧЕСТВО – 2016. Материалы XIV межвузовской научно-практической конференции студентов и аспирантов. 2016. С. 246-247.

13 Официальный сайт Мэра Москвы [Электронный ресурс]. – URL: https://www.mos.ru/ (дата обращения: 30.10.2017).

14 Петрова А.Н. Влияние индивидуальных туров на развитие внутреннего туризма в Краснодарском крае // В сб.: Социально-экономические аспекты развития современного общества в постолимпийский период. Материалы Всероссийской научно-практической конференции. 2015. С. 356-362.

15 Саркисян Г. Развитие индивидуального туризма // В кн.: Актуальные проблемы и перспективы инновационного развития туризма, сервиса и сферы услуг. Сборник трудов XVI Международной заочной научно-практической конференции. Редакторы: Огнева С.В., Шемятихина Л.Ю. 2015. С. 187-189.

16 Стрючкова А.Г. Интернет как инновационный канал продвижения туристского продукта в молодежном сегменте // Сервис в России и за рубежом. 2011. № 6(25). С. 58-66.

17 Территории Московского университета. Аэрокосмический интернет-атлас [Электронный ресурс]. – URL: http://www.geogr.msu.ru/science/projects/atlas/ (дата обращения: 30.10.2017).

18 Туристер.Ру. – Туристическая социальная сеть [Электронный ресурс]. – URL: https://www.tourister.ru/ (дата обращения: 30.10.2017).

19 Федеральное агентство по туризму. Министерство культуры Российской федерации [Электронный ресурс]. – URL: https://www.russiatourism.ru/ (дата обращения: 30.10.2017).

20 Федотова С.В., Аигина Е.В. Культурно-познавательный туризм как одно из ключевых направлений развития туризма в России // В сб.: Международный туризм и спорт материалы II Всероссийской научно-практической конференции с международным участием. Под ред. Ю.В. Жилковой. 2014. С. 272-276.

21 Чалова Е.Р., Вахнина О.В. Проект аэрокосмического Интернет-атласа территорий Московского университета // Вестн. Моск. ун-та. Сер. 5, География. 2007. № 3. С. 60-65.

22 Чалова Е.Р., Вахнина О.В. Аэрокосмическое обеспечение познавательного туризма // Туризм и рекреация: фундаментальные и прикладные исследования: Труды VII Международной научно-практической конференции. МГУ име-

ни М.В. Ломоносова, географический факультет, Москва, 27-28 апреля 2012. С.-Пб.: Д.А.Р.К. С. 245-249.

23 Штефан М.И. Индивидуальный туристский продукт в контексте исторического генезиса туризма. Экономика и предпринимательство. 2015. № 1(54). С. 958-961.

24 Anthopoulos L., Janssen M., Weerakkody V. A unified smart city model (USCM) for smart city conceptualization and benchmarking / International Journal of Electronic Government Research. 2016. Vol. 12. № 2. Pp. 77-93.

25 Boes K., Buhalis D., Inversini A. Smart tourism destinations: ecosystems for tourism destination competitiveness // International Journal of Tourism Cities. 2016. Vol. 2(2) / Pp.108-124. http://dx.doi.org/10.1108/IJTC-12-2015-0032

26 eSosedy [Электронный ресурс]. – URL:http ://ru.esosedi. org/#lat= 55718318&lng =37661592& z=12& mt=1&v=1/ (дата обращения: 30.10.2017).

27 Koo C., Shin S., Kim K., Kim C. Smart tourism of the Korea: a case study // Kyung Hee University, Seoul, Republic of Korea. 2013. Pp. 1-13.

28 Kuang X., Ai Sh. Research on the Development of Smart Tourism in Jiangxi Province under the Background of the "Internet +" / Economic and Social Changes: Facts, Trends, Forecast. 2016. № 4. Pp. 199-205.

29 Marion Joppe. Optimizing tourism destination development in Canada / International Journal of Contemporary Hospitality Management. 2003. Vol. 15. № 6. Pp. 308-311.

30 Wang X., Zhang J., Li X.R., Zhen F. How smart is your tourist attraction?: measuring tourist preferences of smart tourism attractions via a fcem-ahp and ipa approach // Tourism Management. 2016. Vol. 54. Pp. 309-320.

References

1 Atlas «Moskovskij universitet – Vorob'jovy gory» [Jelektronnyj resurs]. – URL: http://www.geogr.msu.ru/science/aero/acenter/atlas/01.htm (data obrashhenija: 30.10.2017).

2 Borovsk-1358 [Jelektronnyj resurs]. – URL: http://www.borovsk-1358.ru/ (data obrashhenija: 30.10.2017).

3 Val'kova T.M., Kruzhalin V.I., Shabalina N.V. Avtoturizm v rossijskoj federacii // Vestnik Nacional'noj akademii turizma. izdatel'stvo Balt. akad. turizma i predprinimatel'stva (S-Pb.). 2017. T. 43. № 3. S. 12-15.

4 Vereshchaka T.V., Bilibina N.A. Karty dlya turizma: tipy i soderzhanie // Geodeziya i kartografiya. 2009. № 5. S. 28-35.

5 Dostoprimechatel'nosti Novoj Moskvy [Jelektronnyj resurs]. – URL: http://novmosdata.ru/ (data obrashcheniya: 30.10.2017).

6 Kruzhalin K.V., SHabalina N.V., Fedotova S.V. Modeli gosudarstvennogo regulirovaniya turizma (na primere zarubezhnyh stran) // Vestnik Nacional'noj akademii turizma, izdatel'stvo Balt. akad. turizma i predprinimatel'stva (S-Pb.). 2016. № 2(38). S. 19-22.

7 Kul'tura RF. Portal kul'turnogo nasledija, tradicij narodov Rossii [Jelektronnyj resurs]. – URL: https://www.culture.ru/ (data obrashhenija: 30.10.2017).

8 Lopuhov N.V., Sal'nikova N.A., Lepetuhina E.V., Lanovaya V.M. Regional'nyj smart-turizm kak rezul'tat primeneniya metodov logistiki v turisticheskoj otrasli // Rossijskaya akademiya narodnogo hozyajstva i gosudarstvennoj sluzhby Volgogradskij filial. 2016. № 1. S. 111-113.

9 Miloradov K.A. Interaktivnye onlajn-karty v podgotovke kadrov dlya industrii gostepriimstva i turizma // Mezhdunarodnyj zhurnal ehksperimental'nogo obrazovaniya. 2015. № 3-1. S. 56-57.

10 Muhin D.Je., Stoljarenko A.V. Informacionno-kommunikacionnaja sreda turistsko-rekreacionnogo predprijatija Kryma // Tavricheskij nauchnyj obozrevatel'. 2017. № 1(18) [Jelektronnyj resurs]. – URL: http://tavr.science/stat/2017/01/08-Stolyarenko_Muhin.pdf].

11 Nacional'nyj turisticheskij portal. RUSSIA.TRAVEL [Jelektronnyj resurs]. – URL: https://russia.travel/ (data obrashhenija: 30.10.2017).

12 Nikiforova Yu.A. Interaktivnaya karta kak faktor razvitiya samodeyatel'nogo turizma // V sb.: MOLODYOZH', NAUKA, TVORCHESTVO. 2016. Materialy XIV mezhvuzovskoj nauchno-prakticheskoj konferencii studentov i aspirantov. 2016. S. 246-247.

13 Oficial'nyj sajt Mjera Moskvy [Jelektronnyj resurs]. – URL: https://www.mos.ru/ (data obrashhenija: 30.10.2017).

14 Petrova A.N. Vliyanie individual'nyh turov na razvitie vnutrennego turizma v Krasnodarskom krae // V sb.: Social'no-ehkonomicheskie aspekty razvitiya sovremennogo obshchestva v postolimpijskij period Materialy Vserossijskoj nauchno-prakticheskoj konferencii. 2015. S. 356-362.

15 Sarkisyan G. Razvitie individual'nogo turizma // V kn.: Aktual'nye problemy i perspektivy innovacionnogo razvitiya turizma, servisa i sfery uslug. Sbornik trudov XVI Mezhdunarodnoj zaochnoj nauchno-prakticheskoj konferencii. Redaktory: Ogneva S.V., Shemyatihina L.Yu. 2015. S. 187-189.

16 Stryuchkova A.G. Internet kak innovacionnyj kanal prodvizheniya turistskogo produkta v molodezhnom segmente // Servis v Rossii i za rubezhom. 2011. № 6(25). S. 58-66.

17 Territorii Moskovskogo universiteta. Ajerokosmicheskij internet-atlas [Jelektronnyj resurs]. – URL: http://www.geogr.msu.ru/science/projects/atlas/ (data obrashhenija: 30.10.2017).

18 Turister.Ru. – Turisticheskaya social'naya set' [Jelektronnyj resurs]. – URL: https://www.tourister.ru/ (data obrashcheniya: 30.10.2017).

19 Federal'noe agentstvo po turizmu. Ministerstvo kul'tury Rossijskoj federacii [Jelektronnyj resurs]. – URL: https://www.russiatourism.ru/ (data obrashhenija: 30.10.2017).

20 Fedotova S.V., Aigina E.V. Kul'turno-poznavatel'nyj turizm kak odno iz klyuchevyh napravlenij razvitiya turizma v rossii // V sb.: Mezhdunarodnyj turizm i sport materialy II Vserossijskoj nauchno-prakticheskoj konferencii s mezhdunarodnym uchastiem. pod red. Yu.V. Zhilkovoj. 2014. S. 272-276.

21 Chalova E.R., Vahnina O.V. Proekt ajerokosmicheskogo Internet-atlasa territorij Moskovskogo universiteta // Vestn. Mosk. un-ta. Ser. 5, Geografija. 2007. № 3. S. 60-65.

22 Chalova E.R., Vahnina O.V. Ajerokosmicheskoe obespechenie poznavatel'nogo turizma // Turizm i rekreacija: fundamental'nye i prikladnye issledovanija: Trudy VII Mezhdunarodnoj nauchno-prakticheskoj konferencii. MGU imeni M.V. Lomonosova, geograficheskij fakul'tet, Moskva, 27-28 aprelja 2012. S.-Pb.: D.A.R.K. S. 245-249.

23 Shtefan M.I. Individual'nyj turistskij produkt v kontekste istoricheskogo genezisa turizma. Ehkonomika i predprinimatel'stvo. 2015. № 1 (54). S. 958-961.

24 Anthopoulos L., Janssen M., Weerakkody V. A unified smart city model (USCM) for smart city conceptualization and benchmarking / International Journal of Electronic Government Research. 2016. Vol. 12. № 2. Pp. 77-93.

25 Boes K., Buhalis D., Inversini A. Smart tourism destinations: ecosystems for tourism destination competitiveness // International Journal of Tourism Cities. 2016. Vol. 2(2) / Pp.108-124. http://dx.doi.org/10.1108/IJTC-12-2015-0032

26 eSosedy [Электронный ресурс]. – URL:http ://ru.esosedi. org/#lat= 55718318&lng =37661592& z=12& mt=1&v=1/ (дата обращения: 30.10.2017).

27 Koo C., Shin S., Kim K., Kim C. Smart tourism of the Korea: a case study // Kyung Hee University, Seoul, Republic of Korea. 2013. Pp. 1-13.

28 Kuang X., Ai Sh. Research on the Development of Smart Tourism in Jiangxi Province under the Background of the "Internet +" / Economic and Social Changes: Facts, Trends, Forecast. 2016. № 4. Pp. 199-205.

29 Marion Joppe. Optimizing tourism destination development in Canada / International Journal of Contemporary Hospitality Management. 2003. Vol. 15. № 6. Pp. 308-311.

30 Wang X., Zhang J., Li X.R., Zhen F. How smart is your tourist attraction?: measuring tourist preferences of smart tourism attractions via a fcem-ahp and ipa approach // Tourism Management. 2016. Vol. 54. Pp. 309-320.

МРНТИ 87.01.75

[1,2]Актымбаева А.С., [1,2*]Сапиева А.Ж., [2]Нұрұлы Е., [2]Тычков Н.В.

[1]Казахский национальный университет имени аль-Фараби, Казахстан, г. Алматы
[2]«НИИ проблем экологии» Казахский национальный университет имени аль-Фараби, Казахстан, г. Алматы, *e-mail: Akmaral.Sapiyeva@kaznu.kz

ОЦЕНКА ВОЗМОЖНОСТЕЙ РАЗВИТИЯ АГРОТУРИЗМА В ГОСУДАРСТВЕННОМ НАЦИОНАЛЬНОМ ПРИРОДНОМ ПАРКЕ «БУЙРАТАУ»

Научная статья посвящена исследованию возможностей развития агротуризма в особо охраняемых природных территориях (ООПТ) Казахстана, в частности в Государственном Национальном Природном парке (ГНПП) «Буйратау». На современном этапе аграрных преобразований в Казахстане на смену территориально-отраслевой концепции развития агроэкономики приходит новая социально- и инновационно-ориентированная модель развития. Основой данной стратегии является установление интегрированных взаимосвязей между сельским хозяйством, социальной сферой села и другими сопутствующими отраслями. Эффективное распространение агротуризма позволит обеспечить устойчивое развитие и конкурентоспособность аграрного сектора, который, в свою очередь, может представлять собой одно из направлений активизации экономики и многофункционального развития сельских территорий страны. Агротуристский потенциал страны сопровождается уникальными культурно-историческими особенностями, а ресурсную основу агротуризма в Казахстане составляют ООПТ. Природные территории, обозначенные как «Особо охраняемые природные территории», являются составной частью сельского хозяйства, поскольку они расположены на землях сельских территорий. Так как ООПТ имеют высокую степень экологического, культурного, а так же научно-исторического значения, они являются национальным богатством Республики Казахстан. В связи с этим в данной статье предпринимается попытка провести оценку возможностей развития агротуризма в ООПТ Казахстана на примере ГНПП «Буйратау».

Ключевые слова: агротуризм, ГНПП, ООПТ, сельский туризм, туризм на сельских территориях, активизация сельских территорий.

[1,2]Aktymbayeva A.S., [1,2]Sapiyeva A.Zh., [2]Nuruly Ye., [2]Tychkov N.V.

[1]AL-Farabi Kazakh National University
[2]«Scientific Research Institute of Ecology Problems» al-Farabi KazNUAkmaral.Sapiyeva@kaznu.kz

Evaluation of the Possibilities of Development of Agritourism in State National Nature Park «Buiratau»

Scientific article is devoted to the study of the possibilities of agritourism development at specially protected natural areas (SPNA) of Kazakhstan, in particular at the state national nature park (SNNP) «Buyratau». Since the effective distribution of agritourism will ensure sustainable development and competitiveness of agrarian sector, which in turn can represent one of the directions for activating economy and multifunctional development of rural areas of the country. Agritourist potential of the country is accompanied by unique cultural and historical features, and the resource bases of agritourism in Kazakhstan are SPNA. Natural territories designated as «Specially Protected Natural Areas» are integral part of agriculture, since they are located on the lands of rural areas. Because SPNA have high degree of ecological, cultural, as well as scientific and historical significance, they are national wealth of the Republic of Kazakhstan. According to this, an attempt in this article is made to assess possibilities for agritourism development at SPNA of Kazakhstan on the example of SNNP «Buyratau».

Key words: agritourism, SNNP, SPNA, rural tourism, tourism in rural areas, activation of rural areas.

© 2017 Al-Farabi Kazakh National University

[1,2]Актымбаева А.С., [1,2]Сапиева А.Ж., [2]Нұрұлы Е., [2]Тычков Н.В.
[1]Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Қазақстан, Алматы қ.
[2]«Экология мәселелері ҒЗИ» әл-Фараби атындағы қазақ ұлттық университеті, Қазақстан, Алматы қ., e-mail: Akmaral.Sapiyeva@kaznu.kz

«Бұйратау» мемлекеттік ұлттық табиғи паркінде агротуризмді дамытудың мүмкіндіктерін бағалау

Ғылыми мақала Қазақстанның ерекше қорғалатын табиғи аумақтарында (ЕҚТА) агротуризмді дамыту мүмкіндіктерін, атап айтқанда, «Бұйратау» мемлекеттік ұлттық табиғи паркінде (МҰТП) зерттеуге арналған. Қазақстандағы аграрлық трансформацияның қазіргі кезеңінде жаңа әлеуметтік және инновациялық даму моделі агроэкономиканың аумақтық-салалық тұжырымдамасын ауыстырылуда екенін байқауға болады. Бұл стратегияның негізі ауыл шаруашылығының, ауылдың әлеуметтік саласының және басқа да байланысты салалардың арасындағы интеграциялық қарым-қатынастарды орнату болып табылады. Агротуризмді тиімді тарату аграрлық сектордың тұрақты дамуы мен бәсекеге қабілеттілігін қамтамасыз етеді, ал ол өз кезегінде экономиканы жандандыру мен еліміздің ауылдық жерлерін көпфункционалды дамыту бағыттарының бірі болып табылады. Еліміздің агротуристік әлеуеті бірегей мәдени-тарихи ерекшеліктерімен сүйемелденеді және Қазақстанда агротуризмнің ресурстық негізі ЕҚТА-тар болып табылады. «Ерекше қорғалатын табиғи аумақтар» деп аталатын табиғи территориялар ауылдық жерлерде орналасқандықтан, олар ауыл шаруашылығының ажырамас бөлігі болып табылады. ЕҚТА-тар экологиялық, мәдени, ғылыми және тарихи маңызы жоғары болғандықтан, олар Қазақстан Республикасының ұлттық байлығы болып саналады. Осыған байланысты мақалада Қазақстан Республикасының ЕҚТА-да агротуризмді дамыту мүмкіндіктерін «Бұйратау» МҰТП-кі мысалында бағалау жүргізуге талпыныс жасалды.

Түйін сөздер: агротуризм, МҰТП, ЕҚТА, ауылдық туризм, ауылдық жерлердегі туризм, ауылдық территорияларды жандандыру.

Введение

На современном этапе аграрных преобразований в Казахстане на смену территориально-отраслевой концепции развития агроэкономики приходит новая социально- и инновационно-ориентированная модель развития. Основой данной стратегии является установление интегрированных взаимосвязей между сельским хозяйством, социальной сферой села и другими сопутствующими отраслями, такими как заготовка, переработка сельхозпродукции и т.д., которые и обеспечивают устойчивое развитие региона.

В этой связи ставится вопрос о взаимодействии сельскохозяйственного рынка и рынка туристских услуг, которое не только помогло бы наладить сельхозпроизводство, увеличить доходы селян, обеспечить их занятость в сельской местности, но и решить проблему постоянно растущего спроса на новые туристские услуги. Такое взаимодействие рождает совершенно новую разновидность туристских услуг – агротуристская услуга, и как следствие, новый рынок агротуристских услуг.

Агротуризм представляет собой одно из наиболее перспективных направлений развития мировой индустрии туризма. Такое стремительное развитие агротуризма обусловлено следующими факторами: рост урбанизации, гиподинамия в связи развитием науки и техники, ухудшение экологии, отчуждение от природы, генномодифицированные продукты питания и др. В тоже время, совершение поездок на сельские территории характеризуется сравнительно низкими затратами и активизирует взаимосвязь и взаимодействие между городом и селом (Ердавлетов С.Р. 2017: 170).

Казахстан в соответствии с Конвенцией имеет свои обязательства по сохранению биологического и географического разнообразия. Законодательство в сфере ООПТ основывается на Конституции РК (Конституция Республики Казахстан 1995) и Законе РК «Об особо охраняемых природных территориях» (Об особо охраняемых природных территориях: Закон Республики Казахстан. 2006: № 175-III) На данный момент в Казахстане под активной охраной находится: 10 заповедников, 12 национальных парков и 5 природных резерватов.

Государственные национальные природные парки обладают наибольшим потенциалом для целей агротуризма. Однако первоначальной задачей ГНПП обозначено культурно-экологическое просвещение агротуристов (Лученок С.А. 2008: 198). Национальный природный парк – это участок территории или акватории, где отличается особой экологической и эстетической ценностью. Национальный парк имеет

относительно мягкий охранный режим. Так, для охраны природных ландшафтов, охранным режимом обеспечивается выполнение трех основных целей. Во-первых, экологическая цель, заключающаяся в поддержании экологического баланса и сохранение природных экосистем. Во-вторых, рекреационная, а именно регулирование туризма и отдых людей. В-третьих, цель научная, отвечающая за нахождение и применение таких методов, которые способны сохранить природное богатство при массовом посещении агротуристов. В природных глубинках национальных парков имеются зоны, предназначенные для хозяйственной деятельности, они и являются объектами агротуризма.

Актуальность данного исследования заключается в том, что ГНПП «Буйратау» – это последний созданный и новейший природный национальный парк Казахстана. Согласно «Концепции развития туристской отрасли Республики Казахстан до 2020 года» (Об утверждении Концепции развития туристской отрасли РК до 2020. 2014: №508) ГНПП «Буйратау» является одним из ключевых мест туристского интереса кластера Астаны. Это придаёт особую важность каждому ключевому объекту кластера, которым является ГНПП «Буйратау» (Об утверждении Концепции развития туристской отрасли РК до 2023. 2017: №406). А развитие агротуризма в национальном парке, ко всему прочему, способствует устойчивому развитию особо охраняемой природной территории и всей экономики в целом, а также появлению нового предложения на туристском рынке Казахстана.

ГНПП «Буйратау» – двенадцатый по счету национальный парк в Казахстане – создан 11 марта 2011 года на границе Акмолинской и Карагандинской областей Комитетом лесного и охотничьего хозяйства МСХ РК в рамках реализации отраслевой программы «Жасыл Даму на 2011-2014 годы» при поддержке проекта Программы развития Организации Объединенных Наций Глобального экологического фонда (ПРООН/ГЭФ) «Сохранение и устойчивое управление степными экосистемами» (Актымбаева А.С. 2017: 342). Казахстан обладает значительной частью из всех сохранившихся на Земле естественных понтийских степей и с древних времен степь здесь играла важную экономическую, экологическую роль для местного населения. Однако сегодня степи являются наименее защищенным типом экосистем в Казахстане.

Новый национальный парк «Буйратау» (в переводе с казахского – «Кудрявые горы») расположен в переходной полосе между подзонами умеренно-засушливых и сухих степей, что обуславливает уникальность территории в сочетании степных экосистем с лесными (березовые колки, черноольшаники) (Минаков А.И. 2014: 24). Редкость и уникальность экосистем парка характеризуется следующими признаками:

– наличие реликтовых форм;

– средняя степень эндемизма;

– сочетание видов, представляющих различные экосистемы фауны и флоры, их разнообразие.

Отметим, что одной из целей образования настоящего национального парка являлась охрана и воспроизводство популяции маралов, «панты» которых имеют ценные лечебные свойства для лечения болезней крови и заживления ран, обладают общеукрепляющими и тонизирующими свойствами, снижают давление, укрепляют и стимулируют иммунитет, повышают физическую и умственную работоспособность и др., которые в свою очередь являются уникальными агротуристскими ресурсами данной территорий.

Исходные данные и методы исследования

Теоретической и методологической основой исследования послужили научные труды отечественных и зарубежных авторов в области агротуризма, статьи из научных журналов, сборников конференций, периодической печати, законодательные акты и нормативно-правовые документы, а также материалы годовых отчетов ГНПП «Буйратау», Интернет источников и данные полевых исследований. Особо необходимо отметить следующие источники данных: материалы научно-исследовательского проекта по линии Министерства образования и науки Республики Казахстан № 0603/ГФ4 «Концептуальная модель активизации сельских территорий Республики Казахстан посредством развития агротуризма» (научный руководитель – д.г.н., проф. Ердавлетов Станислав Рамазанович, статистические данные Комитета статистики МНЭ РК (Министерство национальной экономики Республики Казахстан) и другие.

В рамках настоящего исследования были проведены полевые работы с выездом на территорию государственного национального природного парка «Буйратау», который расположен на границе Акмолинской и Карагандинской областей Республики Казахстан на площади 88 968 га, для изучения его ресурсного потенциала и перспектив развития агротуризма. Кроме того, были про-

ведены интервью и консультации с генеральным директором РГУ ГНПП «Буйратау» Ж.К. Хасеновым, научным сотрудником отдела науки и мониторинга национального парка Ф.М. Исмаиловой, а также с частными предпринимателями, осуществляющими свою деятельность на территории исследуемого национального парка (Ишмуратова М.Ю. 2015:70 - Куприянов А.Н. 2014:3).

В работе были использованы общенаучные методы, такие как системный анализ, контент-анализ, описательный метод, сравнительный метод, метод аналогий и математический метод. Помимо этого, в процессе исследования были широко использованы частные методы и методики. Это картографический метод исследования и геоинформационный метод, а для изучения возможностей и перспектив развития агротуризма в ГНПП «Буйратау» была применена методика оценки совокупного потенциала развития агротуризма, разработанная на основе методики оценки совокупного туристского потенциала С.Р. Ердавлетова. Методика основана на методе бальной бонитировки (Ердавлетов С.Р. 2010:412).

Суть данной методики заключается в присвоении баллов территории и находящимся на ней объектам, согласно выделенным критериям по четырём блокам показателей, имеющих значение с точки зрения развития агротуризма. Это блоки: туристская аттрактивность природных ландшафтов, насыщенность территории социально-экономическими туристско-рекреационными ресурсами, объекты туристского хозяйства и объекты сельского хозяйства (Ердавлетов С.Р. 2004:11 – Сапиева А.Ж. 2013:431). На заключительном этапе применения методики подсчитывается сумма всех баллов, которая представляет собой комплексную оценку совокупного потенциала развития агротуризма, и составляется карта «Совокупный потенциал развития агротуризма».

Недостатком методики, в нашем случае, является относительность оценки. То есть она актуальна и практически целесообразна, когда оцениваемых территорий несколько и их можно сравнивать между собой. Тогда как областью нашего исследования является один единственный национальный парк, представляющий собой небольшую территорию. Но с точки зрения упорядочивания и инвентаризации методика оценки совокупного потенциала развития агротуризма просто незаменима.

На первом этапе применения методики оценки развития агротуризма проводится инвентаризация и систематизация исследовательских данных по каждому блоку показателей, и составляется таблицы по выделенным критериям, содержащие суммарную оценку по бальной системе. В столбцах таблиц содержатся показатели блоков в соответствии с рисунком 1, а строка представляет собой массив данных о национальном парке. Заполнение таблиц осуществляется следующим образом: каждый указанный объект или вид оценивается в один балл. Например, 2 памятника природы на территории национального парка дают 2 балла; или, если на территории встречаются 3 вида животных, то это даёт ей 3 балла (Aktymbayeva A.S. 2017: 35). Исключение составляют лишь ландшафты в блоке «Туристская аттрактивность природных ландшафтов». Принимая четырехступенную шкалу ценности от 0 до 3 пунктов, выделяется четыре типа территорий государственных национальных природных парков с разной степенью туристской аттрактивности:

3 балла – весьма благоприятные;
2 балла – благоприятные;
1 балл – малоблагоприятные;
0 баллов – неблагоприятные.

Весьма благоприятные – это ландшафты территорий ГНПП, обладающие условиями для длительного и всех видов кратковременного отдыха (горы, лес, гидрографические объекты), т.е. это ландшафты, где присутствуют все компоненты природного комплекса. Благоприятные – это ландшафты, где отсутствует один из компонентов комплекса (например, горы). Малоблагоприятные – где присутствует 1 компонент природного комплекса. Неблагоприятные ландшафты – это те, где привлекательные для отдыха и туризма компоненты отсутствуют полностью.

Согласно методике оценки совокупного туристского потенциала на основе карты ландшафтов оценивается каждый ландшафт природного комплекса, которые входят в определённую территориальную единицу. Оценка аттрактивности территориальной единицы для отдыха и туризма определяется суммой всех баллов ландшафтов, входящих в данную территориальную единицу. Так как мы имеем дело с небольшой территориальной единицей, такой как национальный парк, а также в связи с отсутствием карты ландшафтов национального парка «Буйратау», то целесообразным и методически правильным будет оценка аттрактивности территории национального парка для отдыха и туризма, если мы будем считать всю территорию национального парка как один ландшафт и оценивать соот-

ветственно от 0 до 3 баллов (Mankiw N.Gregory. 2008: 545).

На втором этапе применения методики все ресурсы описываются и, таким образом, происходит инвентаризация, которая позволяет в итоге получить дополнительную информацию и составить динамические модели и схемы. На заключительном этапе, как мы уже говорили выше, составляется итоговая карта «Совокупный потенциал развития агротуризма» для представления полученных результатов в пространственном аспекте.

Сбор же необходимых сведений об объектах осуществлялось путем просмотра и анализа широкого круга литературных источников, краеведческого, фондового, проектного, статистического и картографического материала (Ердавлетов С.Р. 2006:20). К литературным источником следует отнести, главным образом, справочные и монографические издания по интересующей территории; к картографическим – туристские и другие тематические карты, содержащиеся в Национальном атласе Республике Казахстан, а также изданные отдельными изданиями (Минаков А.И. 2014:107).

Результаты и обсуждение

В результате систематизации и инвентаризации исследовательских данных совокупный потенциал развития агротуризма государственного национального природного парка «Буйратау» равен 505 баллам. В таблицах 1-4 представлена систематизированная информация по каждому блоку показателей.

Наибольшую долю совокупного потенциала развития агротуризма составили блоки «Туристская аттрактивность природных ландшафтов» и «Объекты сельского хозяйства» с 60,6 % и 27,5 % соответственно. Это обусловлено многими факторами, главные из которых: во-первых, территория, практически, любого национального парка обладает богатыми и разнообразными природными условиями и ресурсами; во-вторых, сельские территории в Республике Казахстан превалируют над городскими; в-третьих, столь разностороннее развитие сельского хозяйства обусловлено наследием от СССР и современными государственными программами поддержки и развития села.

В результате проведённой инвентаризации на основе представленной выше методики мы определили, что туристская аттрактивность природных ландшафтов государственного национального природного парка «Буйратау» равна 306 баллам, что составляет 304 природных туристско-рекреационных объекта включая ландшафт территории национального парка, имеющих значение с точки зрения развития туристско-рекреационной деятельности (таблица 1).

Туристская аттрактивность территории ГНПП «Буйратау» оценена максимально в 3 балла, несмотря на то, что основным ландшафтом являются степи. Природный комплекс национального парка имеет гидрографическую сеть, состоящую из рек, озёр и родников. Дополнительную туристскую аттрактивность придают березовые, осиново-березовые леса и черноольшанники, а также Ерейментауские горы (Сапиева А.Ж. 2017:372, - Актымбаева А.С. 2015:383).

Таблица 1 – Туристическая привлекательность природных ландшафтов ГНПП «Буйратау» (составлена авторами)

Типы ландшафтов			Национальные парки	Резервы	Природные памятники	Достопримечательности и объекты	Эко маршруты и маршруты	Водоемы	Реки	Депозиты минеральной и артезианской воды	Животные			Другие	Всего
3 балла	2 балла	1 балла									Животные	Птицы	Рыба		
1	–	–	1	2	–	4	4	2	2	2	45	239	2	–	306

На территории ГНПП «Буйратау» насчитывается 49 объектов социально-экономических туристско-рекреационных ресурсов (таблица 2). Если иметь в виду, что мы рассматриваем относительно небольшую по площади территорию, то данный показатель можно расценивать как благоприятный.

Таблица 2 – Социально-экономические туристско-рекреационные ресурсы ГНПП «Буйратау» (составлена авторами)

Археолог. Памятники	Памятники и монументы	Памятные места	Музеи, выст. залы	Петроглифы	Храмы, мечети	Интересные объекты народного хозяйства			Интересные события или явления			Этно. центры, музеи	Центры ремесленничества	Интернет сайт	Total
						Сельское хоз-во	Транспорт	Соц. комплекс	Этно. характера	Эколог. характера	Хозяйственного				
34	–	2	1	–	–	2	1	2	1	1	2	1	1	1	49

Слабой стороной совокупного потенциала развития агротуризма являются объекты туристского хозяйства (Официальный Интернет сайт Государственного Национального Природного Прак «Буйратау»), которых насчитывается всего 11 единиц (таблица 3). Такое явление нельзя назвать неожиданным, так как, в целом, Республика Казахстан характеризуется слабым развитие инфраструктуры туризма, за исключением, городов Алматы и Астана.

Таблица 3 – Объекты туристского хозяйства (составлена авторами)

Турагентства и турфирмы	Турбазы	Гостиницы	Санатории, дома отдыха	Горнолыжные базы	Оздоровительные лагеря	Станции тех. обслуживания	Автостоянки (латные)	Пункты питания	Объекты развлечения			Итого
									Оборуд. пляжи, аквапарки	Теннис, боулинг	Верёвочные парки, центры скал.	
5	1	2	–	–	–	–	2	–	–	–	1	11

Как мы уже говорили выше, в процессе применения методики оценки совокупного потенциала развития агротуризма была проведена инвентаризация с подробным описанием всех ресурсов и на заключительном этапе составлена карта «Совокупный потенциал развития агротуризма ГНПП «Буйратау», представленная на рисунке 2.

Таблица 4 – Объекты сельского хозяйства (составлена авторами)

Сельские населённые пункты (аулы, сёла, посёлки)	Крестьянские и фермерские хозяйства	Гостевые дома	Пункты питания	Выращиваемые культуры	Выращиваемые животные	Вылавливаемые виды рыб	Сельские ярмарки, базары и магазины	Интересные объекты	Интересные события	Итого
15	76	2	1	24	9	2	9	–	1	139

Исходя из проведённого исследования на основе методики С.Р. Ердавлетова, совокупный потенциал развития агротуризма ГНПП «Буйратау» со значением 505 баллов можно рассматривать как благоприятный. Несмотря на то, что туризм – это новое направление в структуре экономики Республики Казахстан (Комитет по статистике Министерства национальной экономики Республики Казахстан) и всего казахстанского общества, население уже достаточно хорошо проинформировано о возможностях и перспективах, возникающих в результате действия данного социально-экономического явления.

Таблица 5 – Совокупный потенциал развития агротуризма ГНПП «Буйратау» (составлена авторами)

Туристская аттрактивность природных ландшафтов	Социально-экономические туристско-рекреационные ресурсы	Объекты туристского хозяйства	Объекты сельского хозяйства	Итого
306	49	11	139	505

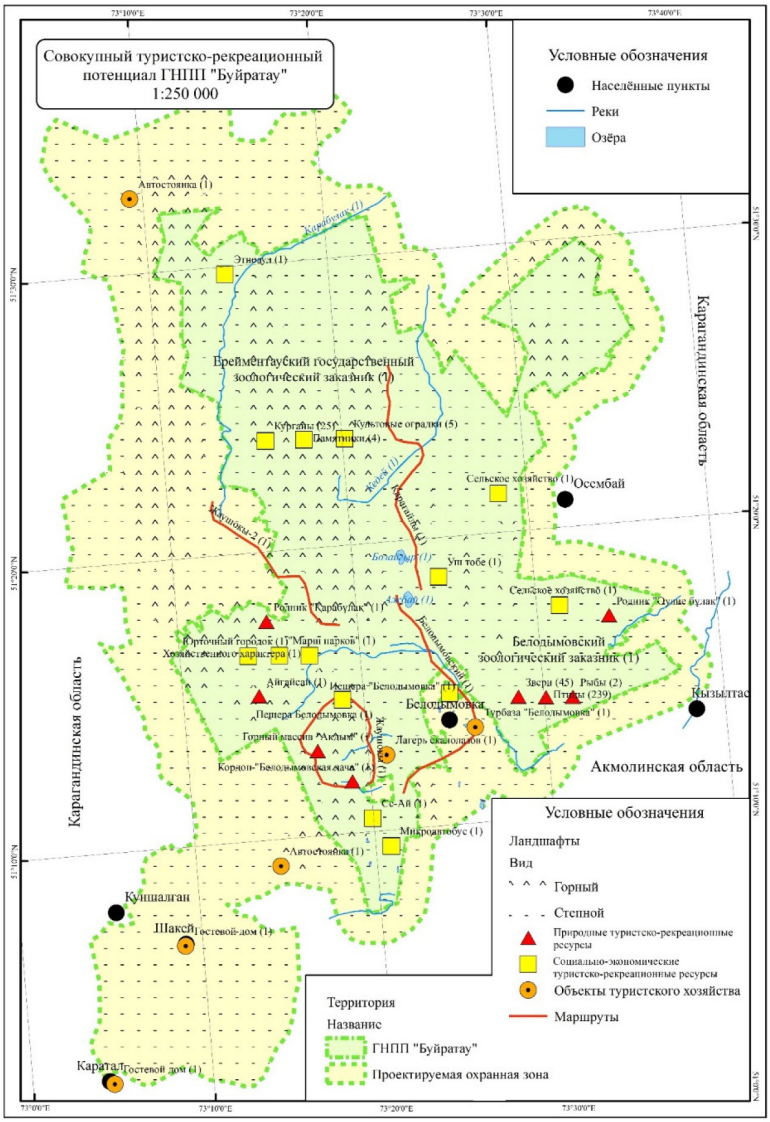

Рисунок 1 – Совокупный потенциал развития агротуризма ГНПП «Буйратау» (составлен авторами)

В настоящее время на прилегающей к национальному природному парку «Буйратау» территории действуют 2 гостевых дома. Развитие туризма позволит получать доход местным жителям и такие гостевые дома будут открываться в каждом сельском населённом пункте. Аграрная направленность экономики данной местности и функционирование государственного национального природного парка может сделать это место уникальной агротуристской дестинацией, вызывающей интерес для туристов со всего мира.

Северный Казахстан, будучи житницей страны в Советский период его истории, получил в наследие уникальную систему сельского хозяйства, которая продолжает существовать и в настоящее время. Аграрии данного региона выращивают ценные твёрдые сорта яровой пшеницы, а также других злаков. Агротуристы могут принять участие в сборе урожая и своими глазами увидеть процесс получения пшеничной муки, а также производство настоящего деревенского хлеба, который можно приобрести только в сельских магазинах, приготовленный из урожая яровой пшеницы в Ерейментауском районе Акмолинской области близ ГНПП «Буйратау» (Bertsekas D.P. 2006 : 133). Кроме того, местные фермерские хозяйства выращивают картофель, помидоры, огурцы, свеклу, капусту, тыкву, перец и множество различных ягод, не имеющих вкусовых аналогов во всём мире.

Общение и уход за домашними животными и скотом представляет собой терапию против стресса, который повседневно имеет место в жизни каждого человека. Получить такую терапию можно в крестьянских хозяйствах ГНПП «Буйратау». Здесь выращивают коров, лошадей, овец, коз, свиней, птиц (Rajiv D. 2005 : 145). А продукты животноводства, полученные в данных хозяйствах имеют лечебные свойства и полезны для здоровья.

Помимо проживания в гостевых домах и крестьянских хозяйствах, питания деревенской пищей, участия в сельскохозяйственной работе, пребывания на свежем воздухе, знакомства с культурой казахского народа, агротуристы имеют возможность путешествия по туристским маршрутам ГНПП «Буйратау», проходящих вдоль природных и исторических достопримечательностей, а также знакомства с уникальной природой данного края. А разнообразие ландшафтов делает это место аттрактивным с точки зрения человеческой психологии, создавая большое количество пограничных (краевых) зон.

Вывод

Используя методику совокупного туристского потенциала С.Р. Ердавлетова, было проведено комплексное исследование агротуристского потенциала новой особо охраняемой природной территории. Для проведения данного исследования выбранная методика была адаптирована, в результате чего получена новая методика совокупного потенциала развития агротуризма, которая состоит из 4 блоков показателей. Это блоки: туристская аттрактивность природных ландшафтов, социально-экономические туристско-рекреационные ресурсы, объекты туристского хозяйства и объекты сельского хозяйства (Fischer S. 2002 : 8930). Каждый блок показателей предполагает сбор массива исследовательских данных на основе метода бальной бонитировки территории, в результате чего исследователь приходит к единому унифицированному результату, выраженному в числовом эквиваленте. Недостатком методики является её сравнительный характер, но в тоже время, она не имеет себе равных в систематизации и упорядочивании исследовательских данных, что имеет большое значение в туризме. Конечный результат применения методики представляет собой комплексную карту «Совокупный потенциал развития агротуризма территории».

Применив полученную методику, было выяснено, что совокупный потенциал развития агротуризма ГНПП «Буйратау» составляет 505 баллов, который можно рассматривать как благоприятный. Значительную часть совокупного потенциала развития агротуризма в данном случае составляют природные туристско-рекреационные ресурсы и объекты сельского хозяйства (Tamara Ratz. 2002 : 256). Будучи природоохранным учреждением, отметим незначительное количество социально-экономических туристско-рекреационных ресурсов. И слабой стороной совокупного потенциала развития агротуризма ГНПП «Буйратау» является развитие туристской инфраструктуры, что представляет собой сдерживающий фактор в развитии туризма и, в частности, агротуризма, на исследуемой территории. Результатом исследования является составленная авторами карта «Совокупный потенциал развития агротуризма ГНПП «Буйратау», которая позволяет получить комплексное представление и проанализировать исследуемое явление.

Литература

1 Ердавлетов С.Р., Искакова К.А., Актымбаева А.С., Кошкимбаева У.Т. и др. Агротуризм: колл. монография. – Алматы: Қазақ университеті, 2017. – 170 с.

2 Конституция Республики Казахстан от 30 августа 1995 года (с изменениями и дополнениями по состоянию на 10.03.2017 г.).

3 Об особо охраняемых природных территориях: Закон Республики Казахстан от 7 июля 2006 года № 175-III (с изменениями и дополнениями по состоянию на 15.06.2017 г.).

4 Лученок С.А. Агротуризм: мировой опыт и развитие в Республике Беларусь. – Минск: БГЭУ, 2008. – 198 с.

5 Об утверждении Концепции развития туристской отрасли Республики Казахстан до 2020 года: Постановление Правительства Республики Казахстан от 19 мая 2014 года № 508.

6 Об утверждении Концепции развития туристской отрасли Республики Казахстан до 2023 года: Постановление Правительства Республики Казахстан от 30 июня 2017 года № 406.

7 Актымбаева А.С., Сапиева А.Ж. Оценка природных туристско-рекреационных ресурсов ГНПП «Буйратау». Вестник КазНУ. Серия географическая. – Алматы: «Қазақ университеті», 2017. – №1 (44). – С. 342.

8 Минаков А.И. Ведение «Летописи природы» «ГНПП «Буйратау / А.И. Минаков, Ф.М. Исмаилова, М.В. Сафронова // научно – исследовательские работы государственного национального природного парка «Буйратау». – Караганда, 2014. – С. 24-28.

9 Актымбаева А.С., Сапиева А.Ж. «Бұйратау» мемлекеттік ұлттық табиғи саябағындағы туризмнің болашағы // Республиканская научно-практическая конференция, 2015. – С. 78-81.

10 Ишмуратова М.Ю., Исмаилова Ф.М. Изучение хозяйственно-ценных растений государственного национального природного парка «Буйратау» / М.Ю. Ишмуратова, Ф.М. Исмаилова // Естественные и математические науки в современном мире науч. журнал / ассоциация научных сотрудников «Сибирская академическая книга». – Новосибирск, 2015. – № 35 (2). – С. 70-76.

11 Куприянов А.Н., Хрусталева И.А., Габдуллин Е.М., Исмаилова Ф.М. Конспект флоры государственного национального парка «Буйратау» (горы Ерментау, Центральный Казахстан) // Ботанические исследования Сибири и Казахстана. – 2014. – Вып. 20. – С. 30-57.

12 Ердавлетов С.Р. География туризма: Учебник для изучения курса «Основы туризмологии»: 2-е изд., доп. и перераб. – Алматы: Қазақ университеті, 2010. – 412 с.

13 Ердавлетов С.Р., Кошкимбаева У.Т. Туризм и активизация населения сельских территорий // Реалии и прогнозы демографического развития Евразийского пространства. Уральск, 2004. С. 11-17.

14 Сапиева А.Ж. «Бұйратау» ұлттық саябағында экологиялық туризмнің ұйымдастырылуы / Ж.Н. Алиева, А.Ж. Сапиева // Матер. межд. науч. конф. студ. и мол. учён. «МИР НАУКИ». – Алматы: Қазақ университеті, 2013. – С. 431-433.

15 Aktymbayeva A.S., Sapiyeva A.ZH. Analysis of the possibilities of development of tourism in the State Natural National Park “Buiratau” / Proceedings of the Conference «New Approaches for International Quality Education» within the framework of the 7th International Week on April 5, 2017. Budapest, Hungary.

16 Основные статистические показатели развития туристской отрасли Республики Казахстан январь-март 2016 года [Электронный документ] // Официальный сайт Министерство по инвестициям и развитию Республики Казахстан Департамент индустрии туризма. – (http://dep-turizm.mid.gov.kz/ru). Проверено 22.06.2017.

17 Guidelines for Protected Area Management Categories. Gland (Switzerland): IUCN Com. on Nat. Parks and Protected Areas; Cambridge (UK): World Conservation Monitoring Centre, 1994. – pp. 17-23.

18 Mankiw N.Gregory. Principles of microeconomics / под ред. Г. Мэнкью; пер. с англ. – Harvard University Press, 2008. – 545 p.

19 Ердавлетов С.Р. Методические указания по выполнению лабораторных работ по курсу «География туризма Казахстана» / С.Р. Ердавлетов: КазНУ им. аль-Фараби. – Алматы: Қазақ университеті, 2006. – С. 20.

20 Минаков А.И. Фауна позвоночных животных Государственного национального природного парка «Буйратау» // Современное состояние биоразнообразия Чарынского государственного национального природного парка и прилегающих территорий: Материалы Междунар. науч.-практ. конф. – Алматы, 2014. – С. 107-111.

21 Сапиева А.Ж. Факторы и условия развития туристско-рекреационной деятельности ГНПП «Буйратау» / под ред. А.С. Ақтымбаева, А.Ж. Сапиева // Материалы международной научной конференции студентов и молодых учёных «Фараби әлемі». Алматы, Казахстан, 10 – 11 апреля 2017 г. – Алматы: Қазақ университеті, 2017. – С. 372.

22 Ақтымбаева А.С., Сапиева А.Ж. «Бұйратау» мемлекеттік табиғи ұлттық саябағының туризм дамуына мүмкіншілігін талдау / А.С. Актымбаева, А.Ж. Сапиева // Вестник КазНУ. Серия географическая. – Алматы: «Қазақ университеті», 2015. – №2 (41). – С. 383-388.

23 Официальный Интернет сайт Аппарат акима Осакаровского района. Места посещения туристов по Осакаровскому району. [Электронный документ]. – (http://www.osak-akimat.gov.kz/ru/turizm/). Проверено 29.01.2017.

24 Официальный Интернет сайт Государственного Национального Природного Прак «Буйратау»: [Электронный документ]. – (http://gnpp-buiratau.kz/ru/page/karagayly). Проверено 29.01.2017.

25 Официальный Интернет: Комитет по статистике Министерства национальной экономики Республики Казахстан. [Электронный документ]. – (http://www.stat.gov.kz/faces/oracle/webcenter/portalapp/pages/navigation-renderer.jspx?_afrLoop=23246523). Проверено 25.03.2017.

26 Bertsekas D.P. Multiplier Methods: A Survey / D.P. Bertsekas. – Automatica. – Pergamon Press, 2006. – Vol. 12. – pp. 133-145.
27 Официальный Интернет: World Tourism Organization UNWTO. Ежегодный отчет ЮНВТО. [Электронный документ]. – (http://www2.unwto.org/ru). Проверено 26.03.2017.
28 Rajiv D. Multiplier effect and the tourism sector / D. Rajiv // The Indian economic journal. – 2005. – pp.145-153.
29 Fischer S. The Role of Macroeconomic Factors in Growth // NBER Working Paper Series, 2002. – pp. 8930.
30 Tamara Ratz, Laszlo Puczko. The Impacts of Tourism An Introduction. – Hungary: Hameenlinna, 2002. – 256 p.

References

1 About the statement of the Concept of development of tourist branch of the Republic of Kazakhstan till 2020: Resolution of the Government of the Republic of Kazakhstan of May 19, 2014 no 508.
2 About the statement of the Concept of development of tourist branch of the Republic of Kazakhstan till 2020: Resolution of the Government of the Republic of Kazakhstan of June 30, 2017 no. 406.
3 Aktymbayeva A.S., Sapiyeva A.Zh. (2017) Evaluation of the natural tourist and recreational resources of the SNPP "Buyaratau". Bulletin of KazNU. Geographic series. – Almaty: "Kazakh University". – no 1 (44). – P. 342.
4 Aktymbayeva A.S., Sapiyeva A.Zh. (2015) The future of tourism in the "Buiratau" State National Natural Park // Republican Scientific and Practical Conference. – P. 78-81.
5 Aktymbayeva A.S., Sapiyeva A.ZH. (2017) Analysis of the possibilities of development of tourism in the State Natural National Park "Buiratau" / Proceedings of the Conference «New Approaches for International Quality Education» within the framework of the 7th International Week on April 5, Budapest, Hungary.
6 Aktymbayeva A.S., Sapiyeva A.ZH. (2015) Analysis of tourism potential of the State Nature Reserve "Buiratau" / A.S. Aktymbayeva., A.ZH. Sapiyeva // Bulletin of KazNU. Geographical series. – Almaty: «Kazakh University». – no 2 (41). – P. 383-388.
7 Bertsekas D.P. (2006) Multiplier Methods: A Survey / D.P. Bertsekas. – Automatica. – Pergamon Press. – vol. 12. – pp. 133-145.
8 Erdavletov S.R., Iskakova K.A., Aktymbayeva A.S., Koshkimbayeva U.T. and others. (2017) Agrotourism: call. monograph. – Almaty: Kazakh University. – 170 p.
9 Erdavletov S.R. (2010) Geography of tourism: Course textbook «Fundamentals of tourism»: Ed 2nd , ext. and revamping. – Almaty: Kazakh University. – 412 p.
10 Erdavletov S.R., Koshkimbayeva U.T. (2004) Tourism and activization of the rural population // Realities and forecasts of the demographic development of the Eurasian space. Uralsk. – P. 11-17.
11 Erdavletov S.R. (2006) Methodical instructions for the implementation of laboratory work on the course "Geography of Tourism in Kazakhstan" / S.R. Erdavletov: KazNU. Al-Farabi. – Almaty: Kazakh University. – P. 20.
12 Fischer S. (2002) The Role of Macroeconomic Factors in Growth // NBER Working Paper Series. – pp. 8930.
13 Guidelines for Protected Area Management Categories. (1994) Gland (Switzerland): IUCN Com. on Nat. Parks and Protected Areas; Cambridge (UK): World Conservation Monitoring Centre. – pp. 17-23.
14 Ishmuratova M.Yu., Ismailova F.M. (2015) Studying of economically valuable plants of the national national park "Buyratau" / M.Yu. Ishmuratova, F.M. Ismailov // Natural and mathematical sciences in the modern world of scientific. journal / Association of Scientific Staff "Siberian Academic Book". – Novosibirsk. – no 35 (2). – P. 70-76.
15 Kupriyanov A.N., Khrustaleva I.A., Gabdullin E.M., Ismailova F.M. (2014) Abstract of the flora of the national national park "Buyaratau" (Mount Ermentau, Central Kazakhstan) // Botanical studies of Siberia and Kazakhstan. – Issue. 20. – P. 30-57.
16 Luchenok S.A. (2008) Agrotourism: world experience and development in the Republic of Belarus. – Minsk: BSEU. – 198 p.
17 Minakov A.I. (2014) Conducting the "Annals of Nature" "SNPP" Buyaratau / A.I. Minakov., F.M. Ismailova., M.V. Safronova // Scientific - Research Works of the National National Park "Buiratau". – Karaganda. – P. 24-28.
18 Main statistical indicators of development of the tourist industry of the Republic of Kazakhstan January-March 2016 // Official site Ministry of Investment and Development of the Republic of Kazakhstan Department of the tourism industry. – (http://dep-turizm.mid.gov.kz/ru). last modified 06.02.2012.
19 Mankiw N.Gregory (2008) Principles of microeconomics / Ed. G. Mankyu; trans. with English.– Harvard University Press. – 545 p.
20 Minakov A.I. (2014) Fauna of vertebrates of the State National Nature Park "Buyaratau" // The current status of the biodiversity of the Charyn State National Natural Park and adjacent territories: Materials of Intern. scientific-practical. conf. – Almaty, – P. 107-111.
21 On specially protected natural territories: Law of the Republic of Kazakhstan of July 7, 2006 No. 175-III (with amendments and additions as of June 15, 2017).
22 Official website of the Administration of the Governor of Osakarovsky district. Places of visiting tourists in the Osaka district. – (http://www.osak-akimat.gov.kz/ru/turizm/). Checked 29.01.2017.
23 Official Internet: Committee on Statistics of the Ministry of National Economy of the Republic of Kazakhstan. – (http://www.stat.gov.kz/faces/oracle 3). Checked 03.25.2017.
24 Official Internet: World Tourism Organization UNWTO. UNWTO Annual Report. – (http://www2.unwto.org/en). Checked 26.03.2017.
25 Rajiv D. (2005) Multiplier effect and the tourism sector / D. Rajiv // The Indian economic journal. – pp.145-153.
26 Sapiyeva A.Zh. (2013) Organization of ecological tourism in the "Buiratau" national park / Zh.N. Aliyeva, A.Zh. Sapiyeva // Mater. Int. sci. Conf. stud. and they say. learned. "The world of science". – Almaty: Қазақ университеті. – P. 431-433.

27 Sapiyeva A.Zh. (2017) Factors and conditions for the development of tourist and recreational activities of SNPP “Buyratau” / ed. A.S. Atymbayeva, A.Zh. Sapiyeva // Materials of the International Scientific Conference of Students and Young Scientists “Farabi Alemi”. Almaty, Kazakhstan, 10 - 11 April 2017. – Almaty: Kazakh University. – P. 372.

28 The Constitution of the Republic of Kazakhstan of August 30, 1995 (with amendments and additions as of March 10, 2017).

29 The Official Internet Website of the National State of the Virgin of Prison: Buiratau:– (http://gnpp-buiratau.kz/ru/page/karagayly). Viewed 29.01.2017.

30 Tamara Ratz, Laszlo Puczko. (2002) The Impacts of Tourism An Introduction. – Hungary: Hameenlinna, – 256 p.

6-бөлім

ҚАЗАНАМА

Раздел 6

НЕКРОЛОГ

Section 6

NECROLOGUE

СОБОЛЕЗНОВАНИЕ ДЛЯ ВЕСТНИКА КАЗАХСКОГО НАЦИОНАЛЬНОГО УНИВЕРСИТЕТА

Сообщество ученых и специалистов Российской Федерации – исследователей природных процессов на Земле – глубоко опечалено уходом из жизни 8 декабря 2017 года Евгения николаевича Вилесова – одного из старейших и ведущих гляциологов и географов Республики Казахстан и стран СНГ, доктора географических наук, профессора кафедры географии, землеустройства и кадастра Казахского национального университета им. аль-Фараби.

До начала своей педагогическая деятельности в 1981 г. Евгений николаевич трудился в Секторе (Институте) географии АН Казахстана, где в течение 1957-1981 гг. вместе с коллегами участвовал в научных проектах, стационарных и экспедиционных работах в связи с созданием Каталога ледников Казахстана, исследований теплофизических параметров льда, режима и баланса массы ледников.

На кафедре физической географии КазНУ им. аль-Фараби Е.Н.Вилесов читал основные и специальные курсы – «Физическая география материков и океанов», «Физическая география Казахстана», «Основы научных исследований», вел спецсеминар «Статистическая обработка результатов географических исследований», «Методы научных исследований», «Организация и планирование научных исследований», «Общая гляциология», «Гидрология ледников», «Современные проблемы гляциологии» и др. Под его руководством были подготовлены сотни курсовых работ, более 100 дипломных работ и магистерских диссертаций, а также две кандидатские диссертации. Руководимые им научные студенческие работы неоднократно занимали первые места на всесоюзных и республиканских конкурсах. Вместе со студентами им опубликовано более двух десятков научных статей. Руководя многие годы зональной практикой, он разработал и осуществил ряд новых маршрутов, объехал со студентами весь бывший Советский Союз – от Алма-Аты до Бреста, от Калининграда до Владивостока, от Санкт-Петербурга до Одессы. У студентов, которые, отвечая на его доброжелательность и внимание, буквально льнули к нему, Евгений николаевич пользовался заслуженным уважением и авторитетом, как и у своих коллег-преподавателей.

Е.Н. Вилесов всегда активно участвовал в общественной жизни факультета и университета: он был заместителем председателя профкома КазГУ, членом РИСО университета, председателем методического бюро факультета, членом УМО по специальности «география», членом специализированных советов по защите докторских диссертаций, членом редакционных коллегий журналов «Вестник КазНУ. Серия географическая» и «География в школах и вузах Казахстана».

В 90-е годы и позднее Е.Н.Вилесов составил и реализовал исследовательскую программу «Аэрофототопографический мониторинг горных ледников и реакция оледенения Казахстана на изменения климата», защитил в 1997 г. в Институте географии МОН Республики Казахстан докторскую диссертацию «Эволюция внутриконтинентальной ледниковой системы в XX веке (на примере северного склона Заилийского Алатау)»,опубликовал совместно с В.Н. Уваровым монографию «Эволюция современного оледенения Заилийского Алатау в XX веке». В эти же годы вышли: вузовский учебник «Физическая география Республики Казахстан» (Е.Н.Вилесов в коллективе авторов), учебное пособие «Современные проблемы гляциологии», научно-биографический справочник «Географы XX века на казахстанской орбите» (совместно с А.А. Науменко). В 2010 г. опубликована книга Евгения Николаевича «Климатические условия г. Алматы», в 2013 г. его монография «Оледенение Джунгарского Алатау: прошлое, настоящее, будущее», а в 2015 г. – учебное пособие «Основы ледниковедения».

Е.Н. Вилесов участвовал с докладами на многих десятках международных конгрессов,

всесоюзных и республиканских симпозиумов, конференций и семинаров. Он – автор около 500 научных и методических трудов, в том числе 40 книг и брошюр, опубликованных в разных изданиях Республики Казахстан, ближнего и дальнего зарубежья, серии карт в Атласе Казахской ССР (М.,1982), в Атласе снежно-ледовых ресурсов мира (М., 1997), в Национальном Атласе Республики Казахстан (2006), множества научно-популярных статей в периодической печати. Общий объем его научной продукции превышает 8000 страниц.

Евгений Николаевич неоднократно награждался дипломами и почетными грамотами Министерства высшего и среднего специального образования СССР и ЦК ВЛКСМ, Министерства высшего и среднего специального образования Казахской ССР и ЦК ЛКСМ, Президиума Алма-Атинского обкома профсоюза работников просвещения, высшей школы и научных учреждений, Президиума АН КазССР, свидетельствами Главного комитета ВДНХ СССР и ВДНХ КазССР и др. Награжден также нагрудным знаком «Гляциология СССР», медалью «Ветеран труда», юбилейными медалями к 65-летию и 70-летию Победы в Великой Отечественной войне, юбилейной медалью к 80-летию КазНУ и нагрудным знаком «Почетный работник образования Республики Казахстан» и др. Его именем названы ледник в Киргизском хребте (бассейн р. Аламедин) и гора на Южном Урале в Челябинской области.

Объем и разнообразие перечисленных здесь, несомненно, выдающихся достижений под силу только такому истинному подвижнику науки, каким был и останется в нашей памяти Евгений Николаевич Вилесов.

Президент Гляциологической Ассоциации
Академик В.М. Котляков

ПРОФЕССОР ВИЛЕСОВ ЕВГЕНИЙ НИКОЛАЕВИЧ (1932 – 2017 ГГ.)

8 декабря 2017 г. ушел из жизни – ЕВГЕНИЙ НИКОЛАЕВИЧ ВИЛЕСОВ – один из выдающийся географов и ведущих гляциологов Республики Казахстан и стран СНГ, доктор географических наук, профессор кафедры географии, землеустройства и кадастра Казахского национального университета им. аль-Фараби.

Евгений Николаевич оставил яркий след как в академической среде, так и в научно-педагогической жизни нашей страны. В 1951 г. по приглашению сотрудника Сектора географии АН КазССР К.Г. Макаревича, он принимает участие в экспедиции на почти неизученные тогда ледники Джунгарского Алатау, характеристике которых была посвящена его дипломная работа в 1955 г. В 1957 г. Е.Н. Вилесов приезжает в Алма-Ату, становится сотрудником Сектора (ныне – института) географии Академии наук Казахской ССР и полностью посвящает себя гляциологической науке. Своими учителями в области изучения ледников он считает прежде всего академика АН КазССР Н.Н.Пальгова и К.Г.Макаревича, которые всячески способствовали его научному росту. Большую роль в становлении Е.Н. Вилесова как гляциолога сыграли его природная любознательность и творческие контакты с такими выдающимися учеными, как С.В. Калесник, Г.А. Авсюк, М.В. Тронов, В.М. Котляков, И.А. Зотиков, А.Н. Кренке, И.В. Северский и др.

В конце 50-х в Секторе географии развернулись широкие исследовани ледников, сначала по программам Международного геофизического года (МГГ, 1957-1959 гг.), а затем – Международного гидрологического десятилетия (МГД) и международной программе изучения колебаний ледников. Е.Н. Вилесов активно включается в процесс исследований, изучает особенности диагенеза снежного покрова, температурный режим ледниковых толщ. В 1962 г. впервые в мировой гляциологической практике им осуществлено бурение и термозондирование льда до глубины 10 м на самых высоких вершинах Заилийского Алатау, включая пик Талгар (4978 м). Итогом этих исследований явились обобщающаяся монография «Оледенение Заилийского Алатау» (М., Наука, 1969, совместно с Н.Н. Пальговым, К.Г. Макаревичем и др.), а также защищенная Вилесовым Е.Н. в 1969 г. в Институте географии АН СССР кандидатская диссертация «Тепловой режим ледников Заилийского Алатау».

В 1966 г. Е.Н. Вилесов включился в работу по созданию Каталога ледников Казахстана, детально исследовал в полевых и камеральных условиях слабо изученные ледниковые районы страны для рекогносцировки и внесения корректур в изображения почти 1500 ледников на топографических картах с помощью материалов аэрофотосъемки. Им подготовлено и опубликовано семь частей Каталога ледников, охватывающих все горно-ледниковые бассейны Республики Казахстан – от Алтая и Саура до Западного Тянь-Шаня (кроме Джунгарского Алатау).

Е.Н. Вилесов участвует в экспедициях (а всего он провел 3 зимовки и 45 полевых сезонов) не только в Заилийском, но и в Джунгарском Алатау, Угамском хребте (Западный Тянь-Шань), в Кунгей-Алатау, на Алтае (Берельские ледники), на Памире (пульсирующий ледник Медвежий), на Кавказе (ледник Марух). Но, конечно, наибольшее внимание всегда уделялось леднику Туюксу. И во многом благодаря исследованиям Е.Н. Вилесова ледник Туюксу является самым изученным горным ледником не только в нашей стране, но в мире в целом. Составленная им библиография по леднику Туюксу содержит около 800 названий.

С 1981 г. начинается новый этап в жизни Е.Н.Вилесова – его педагогическая деятельность на кафедре физической географии КазНУ им. аль-Фараби. Более 30 лет в бакалавриате и магистратуре он читал основные и специальные курсы – «Физическая география материков и

© 2017 Al-Farabi Kazakh National University

океанов», «Физическая география Казахстана», «Основы научных исследований», спецсеминары «Статистическая обработка результатов географических исследований», «Методы научных исследований», «Организация и планирование научных исследований», «Общая гляциология», «Гидрология ледников», «Современные проблемы гляциологии» и др. Е.Н.Вилесовым Ссоставлены государственные стандарты образования по специальности «География», опубликован сборник «1000 тестов по физической географии материков и океанов». Руководя многие годы зональной практикой, он разработал и осуществил ряд новых маршрутов, объехал со студентами весь б. Советский Союз – от Алма-Аты до Бреста, от Калининграда до Владивостока, от Санкт-Петербурга до Одессы. У студентов, которые, отвечая на его доброжелательность и внимание, буквально льнут к нему, Евгений николаевич пользовался заслуженным уважением и авторитетом, как, впрочем, и у своих коллег-преподавателей.

В 90-е годы, несмотря на большую занятость в учебном процессе, Е.Н.Вилесов ни на миг не забывал о родной гляциологии. В эти годы его интересы сосредоточились на оценке запасов льда Тянь-Шаня (включая его китайскую часть), пространственно-временной изменчивости крупных ледниковых систем за прошедшее столетие, локальном и региональном мониторинге и динамике баланса массы и ледникового стока, выявлении реакции горного оледенения на изменения климата, прогнозировании состояния и размеров ледников в близком и отдалённом будущем. Эти вопросы нашли отражение в книге «Оледенение Тянь-Шаня» (М., 1997, под ред. М.Б. Дюргерова и Се Зич А), а также в защищённой в 1997 г. в Институте географии МОН РК докторской диссертации «Эволюция внутриконтинентальной ледниковой системы в XX веке (на примере северного склона Заилийского Алатау)» и итоговой монографии «Эволюция современного оледенения Заилийского Алатау в XX веке» (Алматы, 2001, совместно с В.Н. Уваровым). В эти же годы вышел вузовский учебник «Физическая география Республики Казахстан» (1998, в коллективе авторов), учебное пособие «Современные проблемы гляциологии» (1999) и научно-биографический справочник «Географы XX века на казахстанской орбите» (1998, совместно с А.А. Науменко).

Е.Н. Вилесов участвовал с докладами на многих десятках международных конгрессов, всесоюзных и республиканских симпозиумов, конференций и школах-семинарах. На XV Гляциологическом симпозиуме в Архангельске в июне 2012 г. им были представлены три доклада. Он автор 400 научных и методических трудов, в т.ч. 40 книг и брошюр, опубликованных в разных изданиях РК, ближнего и дальнего зарубежья, серии карт в Атласе Казахской ССР (М.,1982), в Атласе снежно-ледовых ресурсов мира (М., 1997), в Национальном Атласе Республики Казахстан (2006), множества научно-популярных статей в периодической печати. Все его работы написаны хорошим литературным языком и отличаются редакционной завершённостью. В этом отношении он служит ярким примером для начинающих молодых учёных.

Глубокое уважение к Евгению Николаевичу, любовь и восхищение его учеников, коллег, новых поколений студентов объясняются не только выдающимися научными трудами, но и очарованием его личности.

Евгений Николаевич отличался исключительной интеллигентностью, эрудицией в самых разных областях, активным интересом к событиям и людям, постоянной готовностью оказать помощь.

Свои знания он всегда старался использовать во благо родной страны, которую знал и любил. Его именем назван ледник в Киргизском хребте (бассейн р. Аламедин) и гора на Южном Урале в Челябинской области.

Светлую память об этом выдающемся ученом, замечательном педагоге и прекрасном человеке навсегда сохранят все те, кто имел счастье у него учиться и с ним работать.

Коллектив факультета географии
и природопользования

ПРОФЕССОР РОБЕРТ ИЗРАИЛЕВИЧ ГАЛЬПЕРИН (1934-2017 ГГ.)

1 декабря 2017 года ушел из жизни крупный ученый-гидролог. профессор Гальперин Роберт Израилевич.

Гальперин Р.И родился в 1934 г. в г. Тамбове.

По окончании средней школы Роберт Израилевич поступил на гидрологический факультет Ленинградского гидрометеорологического института, где он приобрел теоретические и практические навыки инженера-океанолога.

В 1957 г. дипломированным специалистом Гальперин Р.И. начал свою трудовую деятельность в качестве МНС в г.Владивостоке в Дальневосточном научно-исследовательском гидрометеорологическом институте, участвовал в экспедициях на Японском и Охотском морях.

В Казахстане Гальперин Р.И. продолжил трудовую деятельность в Гидрометслужбе.

Потом успешно работал в отделе географии АН Каз.ССР, Каздорпроекте, а с 1977 гг. на кафедре гидрологии суши КазНУ им. аль-Фараби.

За время работы в Казахстане Роберт Израилевич завоевал авторитет среди специалистов гидрологов, географов и метеорологов. Его трудолюбие, добросовестность и компетентность позволили успешно пройти путь от инженера, научного сотрудника до профессора главного ВУЗа страны – Казахского Национального университета им. аль-Фараби.

Научная и проектная деятельность Роберта Израилевича характеризовала его широкий профессиональный кругозор.

Им были произведены гидрологические расчеты и выполнены обоснования для мостовых переходов через водотоки: Сырдарья, Уба, Иргиз, Талгар, Б.Алматинка и др. Находясь на острове Куба с 1973 по 1976 г. под его руководством выполнены обобщения данных гидрологических наблюдений, составлены 45 отчетов по обоснованию проектов гидротехнических сооружений Республики Куба. Исследования, посвященные водным ресурсам многих регионов Казахстана, отражены в многочисленных работах и статьях Роберта Израилевича. Он выполнял гидрометеорологические работы по обоснованию параметров гидрологических характеристик каналов переброски стока – Большого Алматинского канала и предполагаемого канала переброски части стока сибирских рек в Казахстан и Среднюю Азию, канала Волга-Дон. В 1980-90-х годах он участвовал в разработке важных тем ГКНТ СССР, АН СССР, МОН РК.

Ряд крупных работ, монография и докторская диссертация освящают вопросы пространственно-временных закономерностей водного и ледового режима рек Казахстана. Проблемам наводнений посвящена монография: «Высокие уровни воды на реках равнинного Казахстана». В последнее время Р.И.Гальперин работал по грантовым темам по проблеме фундаментальных исследований МОН и НАН РК, и в частности, под его руководством в 2017 году завершена тема «Наводнения и угроза затопления приречных территорий». Роберт Израилевич участвовал в республиканских и Международных конференциях. Подготовил трех кандидатов наук.

Студенческие научные работы, выполненные под его руководством неоднократно признаны в числе победителей университетского, республиканского и союзного конкурсов. На протяжении последних лет читал лекции студентам и аспирантам Чан-аньского университета КНР.

Долгие годы был редактором «Вестника КазНУ», сер.геогр., членом ред.коллегии журнала «Гидрометеорология и экология». Был членом Экспертного совета Комитета по надзору и аттестации (2002-2007 г.г.), членом государственной комиссии по госпремиям в области науки и техники (науки о Земле), членом Национального комитета РК по Международной гидрологической программе (ЮНЕСКО), членом Совета государственной экологической экспертизы Минэкобиоресурсов РК. С 2000 г. он – был действительным членом Международной Академии «Экология».

© 2017 Al-Farabi Kazakh National University

В общей сложности им опубликовано более 152 научных работ.

Работая на кафедре гидрологии суши КазНУ им.аль-Фараби Роберт Израилевич кроме научной деятельности, активно занимался методической работой. Им издано более десятка методических пособий и разработок. В 2003 г. он за разработки учебно-методической документации и концепцию магистерского обучения в университете и в Республике награжден знаком «Почетный работник образования РК».

Коллеги, ученики, друзья и научная общественность искренне скорбят по поводу кончины Роберта Израилевича и выражают соболезнования родным и близким.

КОЖАХМЕТОВ ПАЙЫЗХАН ЖОЛМЕНДИЕВИЧ (1956 – 2017 ГГ.)

27 ноября 2017 года ушел из жизни известный ученый-метеоролог, директор НИЦ РГП «Казгидромет» Кожахметов Пайызхан Жолмендиевич.

Кожахметов Пайызхан Жолмендиевич родился 17 мая 1956 г. в селе Чаян Южно-Казахстанской области в семье служащих.

В 1978 году он окончил Казахский Национальный Унивеситет им. аль-Фараби по специальности «Метеорология».

Трудовой путь Кожахметов П.Ж. начал как инженер-синоптик Авиационной метеостанции Казгидромета г. Чимкент. После защиты кандидатской диссертации и присуждения ему научной степени кандидата технических наук по специальности «Метеорология, климатология и агрометеорология» он работал в Казахском Научно-Исследовательском Гидрометеорологическом Институте, где выполнял исследования по вопросам агрометеорологии и возглавлял отдел сельскохозяйственной метеорологии.

В 1996 г. ему было присвоено ученое звание доцента по специальности «География». Большую часть жизни П.Ж Кожахметов работал в Национальной гидрометслужбе Казахстана. В разное время он был заместителем Генерального директора РГП «Казгидромет», начальником Гидрометцентра и других департаментов гидрометслужбы. В последнее время возглавлял НИЦ РГП «Казгидромет». Кроме огромной производственной деятельности Пайызхан Жолмендиевич активно занимался наукой.

Его научная деятельность была связана с такими направлениями как сельскохозяйственная метеорология, строительная климатология, водные проблемы и экология, использование ветроэнергетических ресурсов и изменение климата. В списке его научных трудов более 50-ти наименований и множество докладов на национальных и международных конференциях. Он являлся автором большинства климатических карт в Национальном Атласе Республики Казахстан, работа над которыми была отмечена Государственной премией в 2014 году.

Пайызхан Жолмендиевич на протяжении многих лет сотрудничал с кафедрой метеорологии и гидрологии факультета географии и природопользования КазНУ им.аль-Фараби, помогая обеспечивать учебную работу на высоком современном уровне.

Им, в соавторстве с другими учеными, подготовлен и выпушен учебник «Метеорология» для студентов Высших учебных заведений Казахстана.

Коллектив факультета географии и природопользования КазНУ им.аль-Фараби искренне скорбит по поводу кончины Пайызхана Жолмендиевича и выражает соболезнования родным и близким.

© 2017 Al-Farabi Kazakh National University

МАЗМҰНЫ – СОДЕРЖАНИЕ

1-бөлім Физикалық, экономикалық және әлеуметтік география | **Раздел 1 Физическая, экономическая и социальная география**

Нюсупова Г., Калимурзина А.
Особенности демографической ситуации в приграничном регионе Казахстана и России 4

2-бөлім Метеорология және гидрология | **Раздел 2 Метеорология и гидрология**

Абаев Н.Н., Нысанбаева А.С., Абиева Д.К.
Климатические базы данных как источники актинометрической информации для изучения и использования солнечных ресурсов Казахстана..... 13

Abubakirova K.D., Tanybaeva A.K., Pavlichenko L.M., Rysmagambetova A.A.
Integrated water resources management in the Republic of Kazakhstan: problems and prospects..... 23

3-бөлім Картография және геоинформатика | **Раздел 3 Картография и геоинформатика**

Kakimzhanov Y., Yerzhankyzy A., Kozhaev Zh.
Modern methods of processing and creating a digital terrain model..... 33

Какимжанов Е., Мукалиев Ж., Мамутов Ж.
Арақашықтықтан зондылау мәліметтерін өңдеудің әдістемелік ерекшеліктері (Іле Алатау табиғи паркі мысалында)..... 43

Көшім А.Ғ., Бексеитова Р.Т., Сергеева А.М.
Рекреационный потенциал геоморфологических систем территории Мангыстау..... 53

4-бөлім Геоэкология | **Раздел 4 Геоэкология**

Жайлауов Е., Зубова О.
Исследование перспектив использования теплоизоляционных материалов в строительстве 63

Tazhibayeva T.L., Rysmagambetova A.A.
The sustainable development goals for the planet future..... 76

5-бөлім Рекреациялық география және туризм | **Раздел 5 Рекреационная география и туризм**

Айдарова А.З., Сулейменова Г.Ж., Исмаилова М.М.
Агротуризм – ауыл гүлденуінің басты кепілі..... 87

Ақашева Ә.С., Дуйсебаева К.Д., Джумабекова И.Д., Мукалиев Ж.Қ.
Оңтүстік Қазақстан аймағында экологиялық туризмнің даму мәселелері..... 95

Алиева Ж.Н., Қалиева А.Б.
Ұлы Жібек жолындағы көшпелі туризмнің дамуы..... 106

Алиева Ж.Н., Құттыби А.А.
Туризмді дамытуда нейромаркетингтің рөлі 114

Аяпбекова А.Е., Демеуов А.Б., Сагымбай О.Ж.
Туризм қызметкерлерін дайындауда топонимикалық зерттеулер 123

Баяндинова С.М., Тычков Н.В., Шидерина Г.Н., Абдуллаева А.А.
Развитие инфраструктуры туризма вдоль Великого Шёлкового пути 132

Бейсембинова А.С., Молдагалиева А.Е.
Событийный туризм: понятия, виды, классификация 139

Исаева М.Б, Абишева З.М.
Влияние социальных сетей на развитие туризма в Казахстане 149

Мамадияров М.Д., Абдреева Ш.Т.
Великий Шелковый путь – транснациональная туристская магистраль 158

Мустафина А.Ж., Кузбулова С.У.
Атырау облысында экотуризмді дамытудағы «Ақжайық» резерватының маңызы 165

Сариева К.Б, Абишева З.М.
Перспективы развития спортивно-событийного туризма в Казахстане 172

Yessenov M.N., Beisakhmet A.A., Kalimbetov E.A., Artemiev A.A.
Tourism Opportunities for Kazakhstan on the Great Silk Road 181

Antonets V., Yerikkyzy A., Aktymbayeva A., Sakypbek M.
Analysis of Booking Systems: Hotels.com and Booking.com 190

Чалова Е.Р., Вахнина О.В.
Интернет-ресурсы в информационном обеспечении познавательного
туризма на примере интернет-атласа «Территории Московского университета» 197

Актымбаева А.С., Сапиева А.Ж., Нұрұлы Е., Тычков Н.В.
Оценка возможностей развития агротуризма в Государственном Национальном
природном парке «Буйратау» 206

6-бөлім Раздел 6
Қазанама Некролог

Соболезнование для Вестника Казахского национального университета 218

Профессор Вилесов Евгений Николаевич (1932 – 2017 гг.) 220

Профессор Роберт Израилевич Гальперин (1934-2017 гг.) 222

Кожахметов Пайызхан Жолмендиевич (1956 - 2017 гг.) 224

CONTENTS

Section 1
Physical, economic and social geography

Nyussupova G., Kalimurzina A.
Features of the demographic situation in the border regions of Kazakhstan and Russia 4

Section 2
Meteorology and hydrology

Abayev N.N., Nyssanbayeva A.S., Abiyeva D.K.
Climatic Databases as Sources of Actinometric Information for
Analysis and use of Solar Resources in Kazakhstan 13

Abubakirova K.D., Tanybaeva A.K., Pavlichenko L.M., Rysmagambetova A.A.
Integrated Water Resources Management in the Republic of Kazakhstan: Problems and Prospects.....23

Section 3
Cartography and geoinformatics

Kakimzhanov Y., Yerzhankyzy A., Kozhaev Zh.
Modern Methods of Processing and Creating a Digital Terrain Model.....33

Kakimzhanov Y., Mukaliev Zh., Mamutov Zh.
Feature Methods for Processing Remote Sensing Data (On the Example of Ili Alatau Natural Park Reserve).....43

Koshim A.G., Bekseitova R.T., Shergeeva A.M.
Recreational potential of the geomorphological systems of Mangystau territory 53

Section 4
Geoecology

Zhailauov Y., Zubova O.
Study of the prospects for the use of thermal insulation materials in construction 63

Tazhibayeva T.L., Rysmagambetova A.A.
The Sustainable Development Goals for the Planet Future 76

Section 5
Recreation geography and tourism

Aidarova A.Z., Suleimenova G.J., Ismailova M.M.
Agritourism is the key to the prosperity of the village 87

Akasheva A.S., Duisebayeva K.D., Dzhumabekova I.D., Mukaliyev Zh.K.
The features of the development of ecological tourism in the South Kazakhstan region.....95

Aliyeva Zh.N., Kaliyeva A.B.
Development of nomad tourism on the Great Silk Road.....106

Aliyeva Zh.N., Kuttybi A.A.
The role of neuromarketing in the development of tourism 114

Ayapbekova A.Y., Demeuov A.B., Sagymbay O.Zh.
Toponymic research for the training of tourism staff 123

Bayandinova S.M., Tychkov N.V., Shiderina G.N., Abdulayeva A.A.
Development of Tourist Infrastructure Along the Great Silk Road 132

Beisembinova A.S., Moldagalieva A.E.
Event tourism: concepts, types, classification.....139

Issayeva M.B., Abisheva Z.M.
The influence of social networks on the development of tourism in Kazakhstan 149

Mamadijarov M.D., Abdreeva Sh.T.
The Great Silk Road is a transnational tourist highway 158

Mustafina A., Kuzbulova S.
The role of the reserve "Akzhaiyk" for the development of ecotourism in the Atyrau region.....165

Sarieva K.B., Abisheva Z.M.
The prospects of sport event tourism development in Kazakhstan.....172

Yessenov MN, Beisakhmet AA, Kalimbetov EA, Artemiev AA
Tourism Opportunities for Kazakhstan on the Great Silk Road 181

Antonets V., Yerikkyzy A., Aktymbayeva A., Sakypbek M.
Analysis of Booking Systems: Hotels.Com and Booking.Com 190

Chalova E.R., Vakhnina O.V.
Internet resources in information support of cognitive tourism on the example
of the Internet Atlas «Territories of Moscow University».....197

Aktymbayeva A.S., Sapiyeva A.Zh., Nuruly Ye., Tychkov N.V.
Evaluation of the Possibilities of Development of Agritourism in State National Nature Park «Buiratau» 206

Section 6
Necrologue

Соболезнование для Вестника Казахского национального университета.....218

Профессор Вилесов Евгений Николаевич (1932 – 2017 гг.) 220

Профессор Роберт Израилевич Гальперин (1934-2017 гг.).....222

Кожахметов Пайызхан Жолмендиевич (1956 - 2017 гг.) 224